

БІОТЕКА
ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

30426.

~~37361~~

~~698
628~~

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч. **37361**

87387

30426

ПОЛІТИЧНИЙ СЛОВНИК

ПОПУЛЯРНЕ ПОЯСНЕННЯ МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ,
НАЗВ, ІМЕН ТА ТЕРМІНІВ

УПОРЯДКОВАНО ЗА РЕДАКЦІЄЮ Я. БІЛИКА

628.

№ 14 т. 1993

кр. чер - 1965

КНИГОСПІЛКА

15475

15475

08 70
50426

Я. БІЛИК

(УПОРЯДЧИК І РЕДАКТОР)

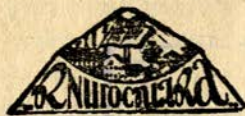
ПОЛІТИЧНИЙ СЛОВНИК

628

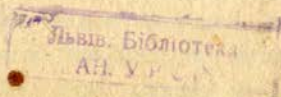
Популярне пояснення по-над 3000 малозрозумілих
політичних слів, назв, імен та термінів.

~~37301~~

Всеукраїнська Кооперативна Книготорговельна та Видавнича Спілка
КНИГОСПІЛКА
Харків—1925—Київ

100я212

3 (03)=9179

Д. У. Д Харків, № 6394.
Зам. № 111. Н. 15.000.
Друкарня - літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська
на бер.,
№ 14.

1898.

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ.

Уже давно відчувалась потреба в такому словникові, де-б малопідготовлений читач газет, журналів та іншої поточної політичної літератури зміг-би знайти пояснення незрозумілих та малозрозумілих слів. Таку потребу для російського читача задовольняв цілий ряд „політсловників“, виданих за останні часи в РСФРР, але, аж до останнього часу український читач такого словника не мав. Цей словник і становить першу спробу дати малопідготовленому читачеві „політсловник“ українською мовою, де можна було-б знайти пояснення назв, імен та різних термінів із галузи громадського, економічного й політичного життя.

Ми добре знаємо, що політсловник тільки тоді найкраще виконує своє завдання, коли він справді відзеркалює в собі усі найзначніші явища з політичного життя, коли він у приступній формі дає пояснення всіх тих малозрозумілих для непідготовленого читача слів, що набули вже у нас права громадянства в поточній політичній літературі. Ці вимоги ми намагались задовольнити і в цьому словникові, але оскільки пощастило нам це завдання виконати, — хай скажуть про це ті, кому доведеться користуватись цим словником.

Словника цього складено ще в 1923 році і в січні 1924 р. його в готовому вигляді здано до друку, але з різних причин з друку він виходить аж через два роки після того, як закінчено було над ним роботу. Звичайна річ, що за цей час відбулось чимало значних політичних подій, — і їх треба було відбити в словникові. З цією метою перед самим початком друкування словника, його було переглянуто й доповнено новим матеріалом. Але й після внесених додатків зовсім уникнути в ньому пропусків, очевидно, не пощастило, бо життя йде надто швидко, політичні події розгортаються надто швидким темпом, в нашій мові з'являється що-дня низка нових слів, яких раніше ми не чули.

Отже, для упорядчика будуть мати більше ваги ті зауваження читачів, що будуть торкатися підбору та пояснення тих слів, що вже давно трапляються в нашій поточній політичній літературі. Цілком зрозуміло, що політичні явища й події, які розгорталися підчас друкування словника, можна буде відбити в другому виданні, якщо тільки в ньому буде потреба.

Спочатку цього словника було складено на основі вибраних слів з газет та журналів. Але перед початком друкування, з позиції Вид-ва, словниковий матеріал було перевірено за низкою політсловників, виданих російською мовою до початку 1925 року, і внесено відповідні доповнення й зміни.

Нарешті, останнє зауваження. Пояснення частини термінів, зокрема термінів з політичної економії, що увійшли в цей словник, з доручення Вид-ва, дав С. Вікул, а значну частину решти матеріалу для цього словника зібрала й обробила Н. М. Іванченко.

Я. Білик.

Листопад, 1925 року.

НАЙГОЛОВНІШІ ЗМІНИ Й ДОДАТКИ, ЩО ЇХ ТРЕБА ВНЕСТИ В ЦЕЙ СЛОВНИК.

<i>Стор.</i>	<i>Слово</i>	<i>Додаток або зміна</i>
9	Академія	Колиш. Соціалістич. Академію РСФСР перетворено на Комуністичну Академію ССРР.
12	Англія	Колишній комуніст і депутат парламенту Ньюбольд зараз перебуває поза партією і в робітничому рухові ніякої ролі не відіграє.
14	Антанта	Рур, що його захопила була Франція, під впливом Англії було звільнено й передано на початку 1925 р. Німеччині.
21	Бадіна	Од революційної роботи зараз одійшов і в робітничому рухові ніякої ролі не відіграє.
25	Бельгія	На останніх виборах до парламенту було вибрано двох комуністів.
30	Болгарія	Шляхом запеклого білого терору буржуазний диктатор Цанков, голова уряду, на якийсь час придушив революційний рух у Болгарії. Ім'я Цанкова, що повісив, розстріляв і в тюрмах замордував сотні найкращих болгарських революціонерів, увійде в історію, як — найлютішого ката.
34	Бухара	Зараз територія колишньої Бухарської Народньої Радянської Республіки входить до Узбекської Радянської Соціалістичної Республіки, що її на III Всесоюзному З'їзді прийнято до складу ССРР.
35	Вандервельде	Зараз — міністр чужоземних справ. Разом з буржуазними урядами Франції і Англії проводить політику остаточного придушення Німеччини та боротьби з ССРР.
40	Версальський мир	Хоч під впливом Англії Франція змусена була звільнити Рур і повернути його Німеччині, проте, виходячи з Версальської угоди, Англія та Франція прибрали до своїх рук усе народне господарство Німеччини.

- 55 **Гомперс** Помер 1925 року. На похоронах його були присутніми представники усіх найголовніших і найбільших капіталістичних підприємств.
- 55 **Головполіт-освіта** В 1925 р. у нас Головний Політико-Освітній Комітет (Головполітосвіту) перетворено на Управління Політичної Освіти
- 77 **Еберт** Помер 1925 року. Після його смерті на президента Німецької Республіки вибрано генерала Гінденбурга, одвертого монархіста і прислужника колишнього імператора Вільгельма II.
- 108 **Квірінг** Секретарем ЦККП(б)У і членом президії ВУЦВК'у був до початку 1925 року, а з того часу працює як член колегії Раднаргоспу ССРР.
- 206 **Раковський** В жовтні 1925 року його призначено за повноважного представника у Франції.
- 232 **Сталін** Зараз генеральний секретар ЦКРКП(б).
- 245 **Туркестанська Автономна СРР** Зараз Туркестанську СРР перетворено, після приєднання частини нових земель, на Туркменістанську Радянську Соціалістичну Республіку (Туркменістан), що на III Всесоюзному з'їзді увійшла до складу ССРР.
- 259 **Франція** В 1924 році визнала ССРР. Першим повноважним представником у Франції був Народний Комісар Зовнішньої Торговлі т. Красин. В жовтні 1925 р. Красина призначено представником СССР в Англії, а т Раковського у Франції.
- 259 **Фрунзе** Помер 31 жовтня 1925 року.

А

абат—католицький ігумен.

абзац—початок нового рядка в тексті книги, рукопису.

абонемент—передплата на часописи, місця в театрі, в бібліотеці.

аборигени—корінні мешканці країни, що там живуть поколіннями з давніх-давен.

абсентеїзм—точно означає відсутність. В капіталістичних країнах цим словом відзначають постійне проживання великих землевласників по-за їхніми маєтками. В політичному житті абсентеїзмом називають ухилення громадян від використання своїх політичних прав, приміром, ухилення виборців од участі в виборах або відсутність депутатів на засіданнях того органу, куди їх вибрано.

абсолютизм—державний лад, коли монарх, маючи в своїх руках усю найвищу владу, не відповідає за свою діяльність перед населенням. За абсолютизму пануючою владою фактично буває класа землевласників, що становить упривілейовану верству дворян. Монарх так само числив себе до цієї класи і вважав себе за найпершого дворянина. Абсолютизм—це стара негодяща форма державного ладу. Типовим зразком абсолютизму в Європі була

французька монархія XVII—XVIII в. (Людовик XIV говорив: „Держава—це я“).

абсолютна монархія—див. вище слово **абсолютизм**.

абсолютний—вільний від усяких умов, від усяких обмежень та залежностей. Абсолютна влада, наприклад, не залежить ні від кого й нічим не обмежена.

абстракція—акт мислення, коли людина в думці відокремлює те, що справді існувати відокремлено не може. Так, напр., ми можемо мислити про колір якоїсь речі, хоч колір цей без речі не існує. Абстракція дозволяє нам мислити окремо про якийсь елемент, властивий багатьом речам (напр., колір, форма то-що).

абстрактний—відокремлений у нашому уявленні.

абсурд—нісенітниця. Перевести на абсурд, значить довести, що в якомусь твердженні є логічне супереччя. Способу переведення на абсурд вживають завжди в дискусіях, коли хочуть відкинути якесь твердження.

Абхазька СРР (Абхазія)—осягає частину території колишньої Кутаїської губернії й увиходить до СРР Грузії на тих самих підставах, що й Башкирія, Киргізія й інші автономні республіки до РСФРР. За меншо-

вицького уряду Грузії, Абхазія була місцем національних суперечок і повсякчасних повстань проти меншовицького режиму. Радянська влада дала автономію Абхазії. Територія Республіки має щось до 5.000 кв. в. Центр—Сухум Кале. Головне заняття населення—скотарство; населення—з 180.000.

авангард—військова частина, що йде попереду армії. Вона захищає армію в походах і перша вступає в бій, коли зустріється з ворогом. Цим словом взагалі визначають ту групу людей, що йде попереду. Комуністична партія, наприклад, є авангард робітничої класи, бо вона йде попереду робітничої класи в революційному рухові й перша вступає в бої з класовим ворогом—буржуазією.

аванс—гроші, що видають наперед у рахунок платні за якусь працю або в рахунок виплати за куплені товари.

авансувати—давати наперед гроші; коли авансують, наприклад, у рахунок платні за якусь працю, то по закінченні цієї праці роблять розрахунок її вартості й тоді видають за неї платню, взявши до уваги раніше видані гроші.

авансцена—місце в театрі між оркестрою й завісою. Коли говориться, що хтось, приміром, з'явився на авансцені політичного життя, треба вважати, що ця особа стала відігравати велику роль, що вона висунута наперед маси.

авантюра—такий вчинок, що не має підстав для успіху, а має на меті швидко й легко збагати-

тися або здобути слави; в основі таких вчинків лежить завжди ризик (одчайдушність).

авантюристик—той, що йде на авантюри, ризиковані й непевні вчинки.

аварія—ушкодження аероплану під час літання або корабля під час плавання.

авіація—пересування в повітрі на машинах тяжчих за повітря. Першу спробу літати в повітрі зробив німецький інженер Лілієнталь (1893); він спускався, знижуючись додолу з узгір'я або башти. Вперше полетіли на машині вгору 1903 р. брати Райт в Америці. Тепер авіація зробила колосальні успіхи; вже встановлено в різних напрямках постійні пасажирські й поштові маршрути. В найближчому майбутньому авіація, безперечно, стане найпоширенішим, найзручнішим і найдешевшим засобом пересування й зв'язку. Авіація відіграє величезну роль в військовій справі. По силі повітряної флоти перше місце належить Франції. В Союзі Радеспублік провадиться енергійне будівництво повітряної флоти, цієї необхідної умови культурної й військової могутності країни.

авієві стайні—якесь дуже забруднене місце або дуже запущена справа. Такого виразу вживають тепер, щоб визначити трудність упорядкування якоїсь справи, бо вона в хаотичному стані. Походить цей вираз від стародавніх мітів. За цими мітами в царя Авгія (Греція) були дуже забруднені стайні й ніхто не міг їх вичистити. Лише

мітичний герой Геркулес їх вичистив, провівши туди 2 річки: Алфей і Піней.

авдієнція — приймання значним представником уряду або установи якоїсь особи (представника преси, чужоземної держави).

авдиторія — зала для читання лекцій, докладів, рефератів. Словом „авдитор“ називають слухачів цих лекцій, рефератів і инш.

Австро-Угорщина — колишня імперія середньої Європи; складалася з двох об'єднаних під однією короною держав: — Австрії й Угорщини. Проіснувала ця імперія до 1918 р.; населення її складалося з багатьох національностей: німців, мад'ярів, поляків, чехів, русинів (галичан) та инш., влада завжди сварила їх між собою, щоб міцніше держати їх у руках. За імперіалістичної війни Австро-Угорщина воювала в спілці з Германією. Революція, що спалахнула там після війни, повалила монархію, й імперія розпалася на кілька самостійних держав (Австрія, Угорщина, Чехо-Словачія), а деякі краї перейшли до инших держав; прим., Галичина до Польщі, Буковина до Румунії й т. и.

автентичний — справжній, правдивий, певний, оригінальний.

автобіографія — власне оповідання про своє життя.

автограф — власноручне письмо, рукопис автора.

автокефальний — самостійний; той, хто має право вибирати собі головного правителя.

автокефальна церква — православна церква; в ній собор

духовенства та парахвіян має право самостійно вибирати своїх духовних проводирів. Ця церква має самостійне управління. 1917 року відновлено автокефалію Грузинської церкви. Після Жовтневої революції виник рух українських автокефалістів, що добилися автокефалії української церкви й церковної одправи українською мовою. Цей рух політично зв'язаний з вимогами дрібної та середньої української буржуазії.

автократ — самодержець, авторитаризм — див. абсолютизм.

автомат — інструмент, що робить певні рухи за допомогою машини, приміром — автоматичний скоростріл, що стріляє раз-по-раз після першого пострілу вже без волі стрільця. Автоматично щось робити — безвільно, як машина.

автономія — 1) законодавча або політична — це право країни, що входить до складу якоїсь держави, провадити своє законодавство. Таке право мають, приміром, автономні республіки, що входять до складу РСФРР; вони сами розв'язують у певних рямцях свої справи; 2) адміністративна автономія або самоврядування — право якогось краю або корпорації (див. це слово) керувати своїми місцевими або корпоративними справами на підставі встановлених законів.

автономний — незалежний, що управляється своїми власними законами незалежно від центрального уряду, але в найважливіших справах зв'язаний із цим центральним урядом.

автор—письменник, поет, художник, взагалі творець якогось твору, проекту то-що.

авторитет—значіння або вплив, що ґрунтується на силі моральної або розумової переваги; людина, що думку її поважають. Авторитет може бути не тільки людини, але й якоїсь організації. Що комуністична партія привертає до себе симпатії трудящих, про це можна ще й так сказати: комуністична партія має в трудящих великий авторитет.

авторитетний—той, що має вплив, значіння (див. авторитет).

авторський—той, що належить авторові, властивий йому. Авторське право—право автора розпорядитися своїм твором, мати на нього право власності.

агент—уповноважений приватної особи, установи, товариства або держави для виконання якихось доручень. В деяких буржуазних державах, де немає послів СРСР, є торговельні агенти СРСР.

агентство—контора, що відає справи якоїсь промислової, торговельної або урядової установи.

агітатор—той, хто розповсюджує в масах якісь ідеї й закликає ці маси до певних акцій або вчинків.

агітація—практична діяльність, що має на мені поширення в масах якоїсь ідеї й зв'язана з закликом до певних акцій. Агітація буває масова та індивідуальна шляхом розмов чи іншого впливу на окремих осіб. Засобами агітації стають: живе слово, писані й друковані

твори, художні образи, музика, театральні вистави, маніфестації, демонстрації.

агітпроп—відділ партійної організації, що відає справу агітації й пропаганди. Агітпроп є при ЦККП(б)У, при Губкомах, Окркомах та Райкомах Компартії.

агітувати—провадити агітацію (див. це слово).

агностицизм—філософський напрямок, що заперечує можливість дізнатися про справжню суть речей: „не знаємо й не можемо знати“. Агностицизм—це напрямок ідеалістичної філософії.

агонія—передсмертна боротьба, конання. Так, напр., можна сказати, що міжнародня буржуазія зараз переживає агонію, бо вона, передбачаючи свою загибель, у боротьбі за кожний день свого життя вживає всяких засобів, не вважаючи на доцільність їх.

аграрії—прибічники інтересів великого землеволодіння. В буржуазних країнах аграрії об'єднуються в партії, що стають на крайньому правому флангові. В Германії ще до революції 1918 р. утворилася партія великих поміщиків, що звалася партією аграріїв. В Росії до революції 1917 року інтереси аграріїв захищали: „Союз руського народу“, „націоналісти“ та „Союз 17-го октября“ або „октябристи“.

аграрне питання—питання про власність на землю, про землекористування та земельні відносини.

аграрний рух—селянські заворушення, що мали за конечну мету захоплення поміщицької землі. В Росії аграрний рух поширився за часів революції 1905 року й після лютневої революції 1917 р. В Західній Європі після імперіялістичної війни великі аграрні заворушення були в Італії (1920 р.) та в Болгарії (1921—1923 р.).

аграрні взаємини—взаємини між різними групами населення, що виникають на ґрунті володіння й користування землею й засобами продукції.

аграрні програми—окремі програми або ті розділи програмів політичних партій, що містять у собі вимоги щодо до змін аграрних взаємин, земельної справи.

агресивна політика—політика, скерована до захоплення чужих земель, до грабування чужих народів за допомогою військових сил, а то й справжньої війни. Нема жодної буржуазної держави, що не провадила-б агресивної політики що до слабших народів. Всі буржуазні держави, особливо „держави-переможниці“ (в світовій війні 1914—1918 р. р.) або підлеглі їм провадять таку політику що до СРСР.

агресивний—войовничий, хищницький, задерикуватий.

агрикультура—наука про правильне ведення сільського господарства, оброблення землі.

агроном—людина, що дістала освіту в питаннях сільського господарства.

агрономія—наука про сільське господарство та про хліборобство.

адаміти (миколаїти)—революційна релігійна секта, що виникла в Богемії в XVI ст. Ця секта утворилася з лівої групи народньої комуністичної партії (таборитів) і звалася ще миколаїтами. Адамітами вона звалася тому, що стверджувала безгрішність перших людей (Адама), миколаїтами-ж від основоположника свого селянина Миколи. Секта ця додержувалася комуністично-релігійних поглядів і боролася за організацію комуністичних громад, „общин“. Рух цей був придушений державою.

адвокат—людина, що має право провадити чужі справи на суді та клопотатися за когось у судових справах. Адвокат захищає підсудного, подає заяви з проханням відстрочити суд, подає заяви до вищої установи про полегшення або про скасування судового присуду то-що. Цю справу в Радреспубліках провадять оборонці.

адвокатура—діяльність юристів-практиків, що їхню професію становить юридична допомога населенню за громадським контролем. В Радянських Республіках присяжна адвокатура скасована жовтневою революцією. Замість адвокатури в нас є штат оборонців.

адент—прибічник чийсь або якоїсь науки.

Адлер Віктор—австрійський соц.-демократ; народився 1852 р. Проводир австрійської с.-д. Теоретик. Один із значних діячів II-го Інтернаціоналу. За часів імперіялістичної війни—„оборонець“ ц. т., закликав пролетаріят захищати „батьківщину“ й

чим допомагав буржуазії, що провадила війну. Після революції 1918 р. став міністром буржуазного тимчасового уряду. Помер 1922 р.

Адлер Фрідріх — син Віктора Адлера, проводир австрійської соціал-демократії. Під час імперіалістичної війни був у лавах активних інтернаціоналістів. За вбивство прем'єр-міністра Штюрґка був засуджений до кари на смерть (р. 1916), що її замінили йому 20-річною каторгою. Визволений під час революції 1918 р. Керовник 2^{1/2} Інтернаціоналу, ініціатор об'єднання його з 2 Інтернаціоналом.

адміністр—скорочено: адміністративно-інструкторськ. відділ.

адміністративна влада—одна з форм влади в сучасній буржуазній державі. Вона відокремлена від влади законодавчої, судової і ставить своїм завданням внутрішнє управління. Згідно з конституцією СРСР та УСРР виконавча влада сполучується з законодавчою—в руках Рад та їхніх виконавчих комітетів.

адміністративна юстиція—система спеціальних судових статутів та інституцій, що мають на меті охорону від порушення адміністрацією правових меж її повноважень.

адміністративний — той, що відає справи управління.

адміністративні кари — ті кари, що присуджується їх по-за судовим слідством органами адміністрації на підставі наданого їм права.

адміністратор — особа, що стоїть на чолі якогось підприємства або установи.

адміністрація—склад осіб, що стоять на чолі якоїсь галузи державного будівництва, якоїсь установи або якогось підприємства.

адмінорг—скорочено: адміністративно-організаційний відділ.

адмірал—один із вищих морських урядовців у військових флотах буржуазних держав. Нижче від нього вице-адмірал та контр-адмірал, вище—генерал-адмірал.

адміралтейство — в Англії найвища установа, що відає справи військової флоти. Члени її звуться лордами адміралтейства. Перший лорд адміралтейства входить до складу кабінету міністрів.

адреса—1) напис на якійсь речі, що посилається. В цьому написові зазначається ім'я, прізвище та місце, де мешкає той, до кого цю річ надсилається; 2) висловлення в писаній формі особі або установі великої поваги, вдячності або співчуття.

адресант—той, що посилає поштою листи або посилки.

адресат—той, до кого посилають поштою листи або посилки.

адресувати—надписувати на листі або на посилці, чи на якійсь іншій речі ім'я й прізвище та місце, де мешкає адресат.

ажіотаж—спекулятивна діяльність, що має на меті підвищення або зниження біржових цін.

ажитація—хвилювання, зворушення, неспокій.

азарт—захоплення, запал, поривання, завзяття, непевність, риск.

азартний—залежний од випадку, відважний, сміливий, запланий.

Азербейджан — закавказька країна на кордоні з Персією, заселена татарами. Столиця— Баку, де єть великі нафтові джерела. З 1918 року Азербейджан—самостійна республіка, спочатку буржуазна, а з 1920 року, після революційного пролетарського перевороту—радянська. Входить разом із Грузією до складу ЗФСРР—закавказької федерації соціалістичних радянських республік, як частини ССРР. Територія—по-над 50.000 кв. верстов, населення щось із 2 мільйони.

Азеф—колишній значний член російської партії соціалістично-революціонерів, керівник її бойової організації. Року 1908 Бурцев довів, що Азеф—провокатор.

аеродром—майдан, пристосований для піднесення й спускання апаратів для літання.

аероплан—літак, апарат для літання (тяжчий за повітря) з мотором, повітряним гвинтом, що дає рух наперед, з нерухожими крилами. Сила, що підтримує апарат у повітрі, дається рухом аероплану вперед або супротивним вітром і залежить од тиснення повітря на крила, що стоять нахилено до обрїю. Тому аероплан не може знятися в повітря, не розбігаючись; так само й спускатися він не може на всякому місці, а тільки на рівному майдані певної довжини.

Внизу в аероплані прироблено колеса (влітку) або лижви (взимку). Для піднесення з поверхні води корпусові аероплану на-

дають форми човна з крилами (гідроаероплан).

По кількості крил аероплани поділяються на моноплани (один ряд крил), біплани (два ряди крил), триплани (три ряди крил) і мультиплани (4 й більше рядів крил). Відповідно до призначення аероплани бувають: військові (винищувачі, бомбоносці, розвідувачі й инш.), цивільні (пасажирські, почтові, учебні, грузові й инші).

аеростат—повітряний апарат-літак без двигуна (мотора).

академія—1) учена установа, що вивчає науки або мистецтво (прим., Всеукраїнська Академія Наук); 2) академією також звать вищу учебну установу (прим., Медична Академія й инші). У СРСР уперше в усьому світі відкрито Соціалістичну Академію, де всебічно вивчають історію соціалізму, робітничий рух і філософію марксизму.

акліматизація — пристосування людини або тварини чи рослини до нових кліматичних (чи якихось инших) умов.

акордний договір — договір про наймання, згідно з яким платять не відповідно до часу (за годину, день або тиждень) і не поштучно, а за всю роботу.

аксесуар—другорядний предмет, що потрібен, як додаток до головного.

аксіома—твердження, що не потребує доказів через свою певність і само стає за основу для доказів инших тверджень. Ідеалістична філософія пояснює певність аксіом похужденням їх із чистого розуму, а матеріалістична—вважає їх за

сформулювання узагальнених взаємин та зв'язків між явищами природи.

акт—1) документ, запис, свідоцтво; 2) частина драматичного твору; 3) вчинок.

актив—1) у торговельній або фінансовій установі — все те майно, та сума грошей, що ними володіє дана установа; 2) в організації так звуть групу людей, що відзначається ініціативною й енергією; 3) прибуток.

активне виборче право — право вибирати депутатів, прим., до Ради Робітничих Депутатів (див. це слово). Активне виборче право може сполучатися з пасивним, тоб-то з правом бути вибраним. В буржуазних країнах заведено обмеження цих прав для мільйонів трудящих, в СРСР обмежено такі права буржуазії.

активний—самодіяльний, той, хто бере завжди участь у справах.

акуратний—точний.

акцент — наголос, особлива вимова слів, властива певним місцевостям і народам. По ній завжди можна впізнати приналежність людини до певної нації або говірку якоїсь місцевости.

акцентувати—вимовляти з наголосом, наголошувати.

акциз—урядовий податок на товари внутрішньої продукції країни, прим., на тютюн, сіль, цукор і инш.

акційне товариство—торговельне або промислове товариство на паях. Кожний, хто вносить певну суму грошей в капітал т-ва, має право на відповідний прибуток цього т-ва й брати участь у справах т-ва.

акціонер—власник акцій якогось промислового, фінансового або торговельного т-ва.

акція—1) вчинок; 2) посвідчення, що його видає якийсь акційне т-во на внесок певної частини грошей в загальний капітал т-ва. Це дає право діставати прибуток на внесену суму капіталу та брати участь у справах т-ва.

алегорія—приповідь, передача якоїсь думки іншим образом, наздогад.

алогічний—нелогічний, недоречний. Алогічний висновок не в'яжеться з тим твердженням, що з нього цей висновок виводять.

алхемія—наука середніх віків, що з неї повстала сучасна хемія. Алхемія ставила своїм завданням, приміром, винайти життєвий елексир, що повертає людині молодість та лікує людей від усяких хвороб. Окрім того, алхемія ставила своїм завданням винайти так званий філософічний камінь або винайти спосіб, як перетворювати звичайні метали на дорогоцінні: золото, срібло та инші.

Колись ці домагання алхемії здавалися найвними. Але тепер уже наука пробує омоложувати людей та тварин. Так само тепер наука доводить, що деякі найпростіші тіла можуть перетворюватися на инші. Так метал уран перетворюється на радій (уран стає радієм через 8.000.000.000 років), а радій перетворюється на оливо (через 5.000 років).

алфавіт—азбука, букви за певним порядком.

алібі — юридичний вираз; він показує, що особа, обвинувачена в якомусь злочинстві, була зовсім в іншому місці.

альманах — збірник літературних творів.

альтернатива — конечна потреба вибрати з двох тверджень або поглядів щось одно.

альтруїзм — поведінка людини, протилежна егоїзмові, характеризується тим, що людина в основу своїх взаємин із людьми кладе не власну користь, а, добиваючись кращого в житті, дбає й про інтереси інших.

американська дуель — герць, де жеребом вирішається доля одного з двох суперників.

американський легіон — чорносотенна, буржуазна організація в Сполучених Штатах, що провадить боротьбу з комуністами та соціалістами методами фашизму. Йй допомагає уряд. Легіон числить 600.000 членів.

амністія — помилування, масове звільнення від кари або від переслідування, що дається найвищою владою цілій групі осіб за політичні вчинки проти уряду. В СРСР право належить Центральному Виконавчому Комітетові СРСР, а в УСРР — ВУЦВК'ові.

амортизація — повернення вдатків по зменшенню вартости машин, реманенту чи взагалі якогось майна за той час, що ними користувалися; повернення боргів.

амплітуда — розмах хитання маятника, гойдання між двома точками; в математиці — одна з кінцевих точок хитання мате-

матичних величин; в механіці — віддалення між точкою, що з неї кинуто тіло, й точкою, де воно впаде на ту саму поземну площу.

амплуа — характер ролів актора, прим., амплуа коміка, старого й т. и; взагалі — характер обов'язків або занять людини.

Амстердамський Інтернаціонал міжнародне об'єднання професійних спілок, що зорганізувалося по закінченню світової війни. З самого початку за керовників цієї організації стали соціал-угодівці (Жуо, Удегест, Фімен та інші). Організувався А. І. на бернській конференції в лютому 1919 р. Спершу, не вважаючи на своє угодівство, А. І. об'єднував значну більшість профорганізацій. З огляду на те, що до середини 1920 р. А. І. був єдиною організацією профспілок у міжнародньому масштабі, то до його складу входило чимало й революційних об'єднань. Політика А. І. базувалася на запереченню коначности диктатури пролетаріату й зводилася до тактики миру з буржуазією. Російську революцію амстердамці спершу замовчували. А. І. взяв найближчу участь у роботі Бюра Праці, заснованого Лігою Націй (див. це слово).

Коли перед пролетаріатом повставали пекучі питання класової боротьби, А. І. нічого не робив для того, щоб використати революційну енергію організованого пролетаріату. Після організації Профінтерну (див. це слово) лави прихильників А. І. дуже зменшилися.

анабіоз—здібність тваринних організмів оживати після висихання або замерзання.

аналіз—розклад, дослідження; спосіб думання, що згідно з ним певне поняття розкладається на його основні ознаки або частки.

аналізувати—розкласти в думці ціле на його складові частини.

аналогія—схожість; відповідність між предметами або явищами. Твердженням за аналогією зветься таке, коли, на підставі де-яких спільних ознак у двох речах, встановлюється спільність решти ознак, а, значить, повна схожість цих речей.

аналогічний—схожий, відповідний, подібний.

анархізм—соціальна наука, що негативно ставиться до всякої примусової влади й уважає принцип „повної свободи особи“ за підвалину ідеального суспільного ладу. Майбутній лад анархісти уявляють собі, як вільний союз вільних „общин“, громад. Анархісти найкраще освітлюють питання розподілу, а не організації продукції. Теоретиками анархізму були: Прудон, Бакунін, Штірнер, Мост, Кропоткін, Реклю. Анархізм поділяється на декілька течій: комуністичний анархізм (Бакунін, Кропоткін), індивідуалістичний анархізм (Штірнер, Теккер, Маккап), християнський моральний анархізм (Л. Толстой), анархосиндикалізм (Ж. Сорель). Анархізм становить ідеологію міської дрібної буржуазії й декласованого люмпенпролетаріату (див. це слово). За час революції

в Росії анархізм став на Україні бандитизмом, що спирався на куркулівські елементи села (махновщина). За час війни величезна частина анархістів (особливо французьких) вимагала війни „до переможного кінця“.

анархія—стан громади, країни, держави, коли вони не мають ні законів, ні влади; безладдя, хаос, безправність.

анархія продукції—неналагодженість, неорганізованість продукції. За капіталістичного ладу організацію продукції провадиться без плану, без попереднього обрахунку потреб що до тих чи інших продуктів. Разом із тим між великими капіталістами, що в їхніх руках зосереджено всю світову продукцію, відбувається жорстока конкуренція, а через це виходить перепродукція товарів; вона спричиняє періодичні кризи продукції, збільшує кількість безробітних. За комуністичного ладу продукція буде провадитися на підставі точного обрахунку потреб, і анархії тоді не буде.

анатомія—наука про будову тіла тварин та людей.

анахронізм—помилка проти часу, проти хронології; явище або якась справа, що не відповідає вимогам даного часу.

анахронічний—1) помилковий що до часу; 2) той, що не відповідає вимогам даного часу.

ангар—крите помешкання для літаків.

Англія—Так зветься, власне кажучи, частина Великобританії, що осягає Англію, Шотландію й Ірландію, але тому, що англійці запосідають найголовніше міс-

це, Англію ототожнюють з Великобританією. Столиця—Лондон, Величезна капіталістична країна в Європі. Англія розташована на островах. Має найбільшу військову та торговельну флоту; численні колонії, що їй належать, становлять разом із європейськими володіннями $\frac{1}{5}$ всієї земної поверхні; населення становить $\frac{1}{4}$ всього населення земної кулі. Площа англійських колоній—12.766.472 кв. миль, населення в них 398.590.000 осіб. Площа-ж самої Великобританії—121.633 кв. миль, а населення—47.000.000 осіб. Найбільші й найбагатші колонії такі: Індія, Єгипет, Канада, Австралія, що дають Англії м'ясо, хліб, бавовну й інше. В Англії дуже розвинена промисловість: вугільна, металургічна, бавовняно-паперова. Робітнича класа в Англії становить більшість населення. Більша частина робітничих організацій об'єднана в так званій „Робітничій Партії“, що нею керують угодівці. Останніми часами зміцнився комуністичний рух. На останніх виборах до парламенту (в Англії найстаріший у світі парламент, встановлений у XIII ст.) комуністи провели вперше свого депутата т. Ньюбольда. Англія брала активну участь у боротьбі світової контр-революції проти Союзу Радеспублік, допомагала грішми й зброєю білогвардійцям, сама висадила десант в Архангельському, але її спроби повалити Радянську владу кінчилися невдало. Англія мусила капітулювати.

Зараз між Англією й Союзом встановилися торговельні й дипломатичні зносини.

Ангора—місто в Анатолійській провінції Турції. Стала після поразки Турції в світовій війні за осередок революційного руху, як проти константинопольського уряду (що був слух'яним слугою союзників), так і проти самих союзників. В Ангорі міститься так зване „Велике Національне Зібрання Турції“ (парламент) і Уряд на чолі з Кемаль-Пашею.

анекдот — 1) коротеньке дотепне оповідання про якусь цікаву або смішну пригоду; 2) вигадка, байка, побрехенька.

анексія—примусове прилучення якоїсь провінції, округи чи країни до другої держави. Імперіалістичні війни звичайно кінчалися анексією частини тієї держави, що була в війні розбита. Так Польща, приміром, анексувала Галичину, Румунія—Бесарабію.

анексувати—силоміць приєднати частину країни.

анімізм—світогляд первісних народів, що вважали всі речі в природі за живі; що різні явища природи—то виявлення сили душі різних речей.

анкета—ряд запитань, що ставляться групі осіб або окремій особі. Відомості, що їх подаються відповідно до запитань (анкети), дають матеріал для вивчення якоїсь справи (прим., походження, освіта, матеріальний стан і т. и.)

аннали—літопис, записи подій рік по рокові.

аномалія — неправильність, відхилення від певного порядку; явище, що суперечить певним твердженням або якимсь законам природи.

аномальний — неправильний, той, що не відповідає правильному порядку речей.

анонімний — лист, твір, невідписаний автором.

анормальний — такий, що відхиляється від норми, від звичайного ладу.

антагонізм — обоюдна ворожнеча, боротьба двох протилежностей. В класовому суспільстві завжди ворогують і борються між собою класи. Антагонізм виникає в капіталістичному суспільстві з протилежних інтересів пролетаріату та капіталістів: робітники домагаються поліпшень умов праці, знищення приватної власності та усусільнення засобів продукції, а капіталісти як найдуже експлуатують робітників. З найбільшим загостренням класових інтересів за капіталістичного ладу антагонізм протилежних класів набуває форми громадянської війни.

Антанта — союз Англії, Франції, Бельгії, Італії й раніше царської Росії, що утворився під час останньої світової війни проти Германії з її союзниками (т. зв. „центральною державою“). Антанта перемогла в світовій війні й відтоді душить Германію, силою її платити надсильну данину (репарації), захопила найважливіші частини її, як прим., Рур.

Антанта — найлютіший ворог Союзу Радеспублік і всякого

революційного руху. Антанта весь час підтримує білогвардійців і всяких контр-революціонерів проти Радеспублік. Проте, всі зусилля Антанти нічого не дали, окремі держави йдуть на угоду з Радеспубліками, — тому й політика Антанти що до Союзу нашого повинна кінцем кінцем змінитися.

Антанта Мала — союз Румунії, Польщі, Юго-Славії й Чехо-Словакії. Антанта Мала йде на поводи Великої, виконує всякі її приписи в боротьбі проти Союзу Радеспублік і всіх тих, хто не подобається Великій Антанти.

Мета цього союзу західних малих держав — грабіжницька, як і в Великій Антанти.

анти — (проти) — приставка, що її вживають, відзначаючи протилежність; приміром: антирадянський, антирелігійний, антисемітичний; інакше це можна сказати — протирадянський, протирелігійний, протиеврейський.

антиклерикальний — протирелігійний; той, хто заперечує право церкви на втручання в суспільні справи.

антикритика — відповідь на критику.

антимілітаризм — рух проти мілітаризму (див. це слово).

антисемітизм — термін, щоб відзначити почуття зненависти до євреїв. З поняттям антисемітизму зв'язується також певний політичний світогляд, що вимагає обмеження громадянських або політичних прав євреїв. Антисемітизм відомий ще з середньовіччя в Європі, коли громадянські й політичні права євреїв

дуже обмежувалися. Так, прим., євреї повинні були жити в спеціальних кварталах, носити спеціальну одягу. В XIX ст. антисемітизм став зменшуватися, але за останні його десятиріччя знову став ширитися в деяких країнах. З 70-х р. р. XIX ст., спочатку в Германії, а потім і в інших країнах стали виникати політичні антисемітичні партії. Є вони й зараз у Австрії, Угорщині й Польщі. В Росії антисемітизм виявлявся в обмеженні прав євреїв, у встановленню т. з. „черты оседлости“, ц. т. євреям дозволяли жити тільки в західньому й південно-західньому краї б. Імперії. В центральних губернях дозволяли жити тільки деяким категоріям євреїв. Євреям заборонялося служити на державній службі, вступ до шкіл був обмежений процентною нормою. Чорносотенці організовували при участі уряду жорстокі погроми, інсценізували судові процеси, обвинувачуючи євреїв у вбивствах з ритуальною метою. Антисемітизм був поширений у колах середньої, дрібної й великої буржуазії й пояснюється збільшенням промислової й торговельної конкуренції. В капіталістичних країнах буржуазія використовує антисемітизм, щоб роз'єднати трудящих і відвернути їхню увагу від справжніх причин їхніх злиднів, використовують на це, темні маси селянства й малосвідомого пролетаріату. Борючись проти антисемітизму, треба розвивати класову свідомість про-

летаріату бо вона нищить всякі заботони.

антипатія — почуття огиди, ворожнечі.

антитеза (гр.) — протиставлення, порівняння двох протилежних думок.

античний—стародавній.

антракт—перерва між двома діями вистави; перерва між подіями.

антропологія—буквально означає науку про людину (антропос—людина, логос—слово, наука); є ціла низка наук, що вивчають людину з різних поглядів тому ця наука лишає собі лише описувати зовнішні ознаки людини: колір шкі, волосся, вагу, будову черепа та инш. Окрім того антропологія вивчає властивості людських рас та відзнаки їх по-між собою.

антропоморфізм—такий світогляд, що згідно з ним уявляють богів ув образі людей з усіма людськими ознаками. Стародавні греки, наприклад, гадали, що боги так само живуть, як і люди; родяться, живуть, їдять, п'ють, умирають, їм властиві різні почуття й т. и.

антропофаги—людожери.

антропоцентризм—такий світогляд, що вважає людину за осередок всесвіту.

анулювати—скасувати, визнати недійсним.

апатія—відсутність інтересу до чого небудь, байдужість.

апеляція—прохання про перегляд судової справи, що розв'язана на думку зацікавленої особи, неправильно. Подається щоскаргу до вищої судової установи.

апелювати—подавати скаргу про перегляд присуду, прохати милости.

апломб—самовпевненість у словах і поведженні.

апогей—вищий рівень слави, могутності, найбільший розвиток.

аподиктичний—безперечний.

апокрифи—релігійні твори невідомих авторів, що їх церква через непевне походження не визнає за канонічні; взагалі твори невідомого походження, що їх без вичерпуючих доказів приписують якомусь авторові.

аполітизм—брак політичного світогляду.

апологія—оборонна промова або твір.

апотеоз—у давніх греків та римлян—убожествлення людини, прилучення її до богів; цим словом називають також останню урочисту, здебільшого алегоричну, картину в театральній п'єсі; взагалі—ушавлення, вихвалення кого-небудь.

апріорний—незалежний від досліду, експерименту, такий, що його можна уявити, зробивши певне припущення.

АРА—скорочена назва Американської Адміністрації Допомоги—буржуазної філантропічної організації, що з осені 1921 р. працювала в СРСР, допомагаючи голодним (Надволжа, України й инш.).

аранжувати—упорядковувати, укладати; перекладати вірші на музику або музичну п'єсу з нот для одного музичного інструменту на ноти для другого.

арбітраж—1) третейський суд у комерційних справах і в міжнародних справах; 2) порівняння

зисковности грошових векселів і інших паперів на різних ринках.

аргумент—доказ, що ним доводять якусь думку.

аргументація—система доказів, що її вживають, коли захищають якусь думку.

арена—місце, де виступають артисти в цирку; місце боротьби, змагань, діяльності.

арешт—тимчасове позбавлення волі.

аристократія—форма урядування, коли влада належить упривілейованим верствам у державі; вищий стан, що має в державі різні родові привілеї.

ар'єргард—частина війська, що стоїть позаду головних сил. В переносному розумінні—відстала частина класи, що йде позаду в суспільному розвитку (меншовики, прим.—це ар'єргард робітничої класи).

армія—організована, озброєна сила держави, що становить у руках пануючої класи знаряддя для зміцнення її панування в країні та для захисту її інтересів у сутичках з іншими державами. Армія буває постійна й міліційна. В стратегічному розумінні армією називають сполучення, за військового часу, значної кількості сухопутного війська за єдиним керівництвом та самостійними органами управління.

Армія Порятунку—міжнародна буржуазна організація громадсько-релігійного характеру. Заснована вона р. 1865 проповідником Вільямом Бутсом і поширювала спершу свою діяльність

на Лондон. Теперішню свою назву вона дістала р. 1878. Ставить своїм завданням „рятувати“ невірних з низів населення, приєднуючи їх до віри й намагаючись знайти заробіток тим, хто його не має. Дотримується релігійної науки секти методистів. „Армія Порятунку“, oprіч зібрань з казаннями, молитвами й гімнами, організовує різні установи допомоги—ідальні, ночліжні будинки, захистки для жінок, майстерні, хліборобські колонії й инше. Свою пропаганду „Армія Порятунку“, провадить у формах, що мають притягти увагу маси, уряджуючи зібрання з музикою, співами. Організована „Армія Порятунку“ на зразок армії: поділяється на корпуси, дивізії, є „офіцери“—проповідники; керовники зветься „генералами“, члени „Армії“ ходять у напіввійськовій формі. Коли-не-коли „Армія Порятунку“ збирає міжнародні конгреси своїх робітників.

Вся діяльність „Армії Порятунку“ має характер, властивий буржуазним релігійно-філантропічним товариствам, вона затемнює класову самосвідомість і намагається примирити безталанні соціальні шари з капіталістичним ладом.

арсенал—помешкання, де роблять, ремонтують і переховують військове знаряддя.

Артем—визначний комуніст. Народився 1883 р. Революційну роботу почав вести з 1902 р. 1905 р. відогравав велику ролю в революції на Україні. Після реакції 1907 р. Артем емігрував в Австралію. Там

брав активну участь у робітничому рухові Австралії та в організації Профспілок. По революції 1917 р. повернувся на Україну й брав активну участь у боротьбі за Радянську Владу. Після Жовтневої революції був членом першого радянського уряду на Україні й членом ЦК КП(б)У. Артем відзначався завжди своєю енергією й революційним запалом. Артем приймав участь у III конгресі Комінтерну. 1921 р. загинув під час залізничної катастрофи. Його ім'ям названо багато установ, напр.: Комуністичний університет у Харкові, Всеукраїнський Соціально-Музей та инші. Перед будинком ВУЦВК'а в Харкові на честь Артема споруджено монумента.

артерія—кровоносні суди в тілі людини й тварини, що несуть од серця свіжу кров і розносять її по всьому тілі.

архаїзм—давнє слово або вираз, що не вживається в сучасній мові.

Архангельська Директорія—контр-революційний уряд, організований 1918 року в м. Архангельському. Цей „північний уряд“ був утворений „союзниками“ (Англія та Франція) з есерів та народніх соціалістів, а на чолі уряду стояв Чайковський, що колись був революціонером, а став народнім соціалістом і активно допомагав білогвардійщині. В березні 1920 р. Червона Армія остаточно вигнала з Архангельської губернії білогвардійщину.

асигнувати—призначити певні грошові суми на якусь установу чи справу.

асимілювати — уподібнювати, робити до себе подібним, засвоювати.

асиміляція — уподібнення, засвоєння. Асиміляція народів, мов, рослин, тварин — при звичаювання їх до певних умов, урівнення.

аскетизм — такий напрямок релігійної думки, що стверджує конечність боротьби з тілом, бо потреби його перешкоджають удосконаленню духа. Аскет через те бореться з природними потребами організму; морить себе постами, спить на голих дошках, утримується від полового життя й т. и. Аскетом називаємо взагалі людину, що задовольняється мінімумом для підтримання свого організму.

асоціація — група або спілка людей, що об'єдналися для досягнення спільної мети. Міжнародна Асоціація Робітників, Перший Інтернаціонал — об'єднання робітників для боротьби за перемогу комунізму.

Бувають різні типи асоціацій: учені асоціації, споживчі асоціації й інші.

асоціації ідей — звязок між попередніми й новими думками або уявленнями, що виникають у людській свідомості, коли якась думка або уявлення викликають другу якусь думку або уявлення.

атавізм — виявлення в нащадків особливостей далеких предків.

атеїзм — безбожжя. В тісному розумінні атеїзм — це рішуче й свідоме заперечення існування бога, як фантастичної надприродної сили, що, як у казці, втручається в життя природи й люд-

ського суспільства. З особливою силою атеїзм розцвів у Франції кінці XVIII сторіччя. За часів боротьби трьох станів (дворянства, духовенства й буржуазії) замість віри в бога, що її проповідувало духовенство й дворянство, французькі філософи обстоювали критичне дослідження, ц. т. перевірку, замість забобонів.

Рішучими проповідниками безбожжя в Франції були Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Руссо й інші. Повну систему дав Гольбах у своїй „Системі природи“, що вийшла р. 1770.

Феєрбах (1804—1872) у своїй розправі „Суть християнства“ доповнив і розвинув погляди французьких матеріалістів безбожників.

Французьким безбожникам-філософам не пощастило створити глибокого антирелігійного руху, бо тодішні старі господарчі форми життя, старі продукційні відносини не сприяли зростанню безбожжя. До того ж і сама буржуазія, здобувши владу, після революції знову повернула до попівства, щоб загнuzдати нижчі суспільні верстви.

Справжнім провідником атеїзму стала нова нерелігійна з своєї природи класа пролетаріят, що має на меті знищити духовне ярмо для поневоєних клас — старі релігійні забобони.

атипічний — неправильний, що відхиляється від нормального типу.

атом — дуже маленька частка матерії. Раніше атом вважали за найменшу неподільну частинка

матерії. Про те, що матерія складається з атомів, уперше говорили Левкіп та Демокріт— філософи стародавньої Греції (V ст. до Р. Х.). Демокріт стверджував, що з атомів повстав увесь світ. Падаючи в порожньому просторі, атоми стикаються й творять осередки для притягнення інших атомів, а через це притягання інших атомів повстають різні тіла. Цей погляд колись здавався наївним, але що далі, то все дужче притягав до себе увагу науки. Сучасна наука вважає, що всяке тіло складається з атомів, що атомам властивий рух, але тим часом атоми становлять цілу планетову систему. В осередкові атома є ядро, а круг нього рухаються на своїх орбітах електрони. Довгий час наука вважала, що атоми одних елементів (найпростіших тіл) не можуть перетворюватися на атоми інших елементів., Тепер після дослідів учених Рамзая, Саді та Рутерфорда, наука стверджує, що атоми одних елементів розкладаються на атоми других. Напр., атом радія розкладається на атом нітону та гелія, атом нітону розкладається все далі й далі, поки не обернеться на свинець. Є рація вважати, що свинець через великий час перетворюється на срібло. На підставі розкладу атома найбільші наукові авторитети стверджують, що всі

атоми найпростіших тіл (елементів) повстали з водороду.

атомістична теорія— вважає, що матерія складається з атомів. Атомістична теорія заперечує ідеалістичний світогляд. (Див. вище атом.)

атрибут— властивість, прикмета, ознака якоїсь речі, особи.

Афганістан— держава в Азії, що міститься між Радянським Туркестаном і Індією. Месиканців— біля 5 мільйонів (афганці, таджикі й дрібні індійські племена). Столиця— Кабул. Англія боїться поширення впливу Радреспублік на Індію й тому намагається зробити Афганістан своїм слух'яним зряддям, і це почасти їй удалося зробити, підкупивши осіб, що стоять біля влади. Спочатку 1919 р. Афганістан, під впливом Російської революції, проголосив свою повну незалежність і розпочав зносини з Радреспубліками й іншими державами.

афера— умова, справа, що робиться з метою мати від неї зиск, звязана з непевними акціями й ризиком.

афоризм— стисло й виразно викладена думка, влучний вислів.

ахілесова п'ята— вразливе місце, слабкість людини. Вираз цей бере початок із грецьких мітів, про дужого й непереможного героя Ахілеса, в нього було лише одно вразливе місце— п'ята: в неї влучила вороже стріла й Ахілес умер.

Б

Бабеф, Франсуа-Ноель (1760—1796)—революціонер комуніст XVIII ст., видатний діяч Великої Французької Революції (1789 р.). Син бідака, він змалку почав трудове життя. За перших днів революції Бабеф різко виступав проти феодального режиму, дворян і вищого духовенства. Використовуючи свободу друку, Бабеф видав брошуру, де доводив, що величезні земельні багатства поміщиків утворились після насильства, грабінництва й експлоатації селян. За пропаганду „аграрного закону“, ц. т. вимогу передачі землі для загального користування, Бабефа посадили в тюрму й визволили лише після енергійних заходів Марата. Вирушивши до Парижу, він разом із мешканцями робітничих околиць брав участь у штурмі Бастилії (див. це слово). Р. 1794 Бабеф приступив до видання журналу „Свобода друку“, що був перейменований потім на „Народнього Трибуна“. Журнал Бабефа обстоював крайні вимоги трудящих і був широко розповсюджений у робітничих околицях. Бабеф був арештований р. 1795 й разом із своїми в'язничними товаришами розробив у тюрмі програм і план організації „Змови рівних“. По виході з тюрми Бабеф поновив видання „Народнього Трибуна“ й приступив до організації задуманої ним змови проти Директорії (див. це слово). Готуючи комуністичний переворот, він за-

кликав до встановлення диктатури бідноти, щоб потім перейти до створення справжнього, правильно організованого суспільства, де не повинно бути ні багатих, ні бідних. Проповідь Бабефа зустріла жвавий відгук у трудящих Парижу. Йому й його друзям пощастило притягти до змови 17.000 осіб. Але в числі змовників був провокатор-офіцер Грізель, що віддав змовників до рук уряду. Французька буржуазія жорстоко покарала змовників, що насмілилися зробити замах на „святі права власности“. Бабефа присудили до кари на смерть, він загинув на гильотині разом із двома своїми найближчими однодумцями.

багаж—речі, що їх пасажир перевозить разом із собою, коли їде залізницею, пароплавом або іншим способом (автомобіль, трамвай, повітроплав то-що).

Багинський Андрій — один з провідирів червоного козацтва, представник корпусу червоного козацтва в ЦКККСМУ та в ВУЦВК'ові. Київський робітник, друкар з 12 років. 18-гох років вступив до партії есерів. Під час липневих днів 1917 р. вступив до партії більшовиків. Від робітників-друкарів був вибраний допершої Київської Ради робітничих депутатів, а в грудні 1917 р. керував повстанням Київських робітників проти Центральної Ради. 1918 р., коли в Багинському одірвано праву руку він вступає

до Червоної Армії за командира панцерного потягу й бореться проти петлюрівців, німців, красновців, а потім переходить на східний фронт, де дістає серйозні рани. Після видужання вступає до корпусу Червоного Козацтва й від того часу зливає з ним своє життя. За громадянської війни Багинський має 16 ран. Тому, що з нього зараз не можна повитягати багатьох куль, його прозвали „Рушкулпарком“ (рушнично-кулеметний парк); його ім'ям названо досвідню школу друкарської справи в Харкові.

Бадіна — французький військовий моряк, засуджений французьким буржуазним судом на каторжні роботи за участь у повстанні моряків французької ескадри в Чорному морі 1919 р. Російським пролетаріатом, на знак міжнародньої солідарності, був обраний на почесного члена багатьох Рад Робітничих та Селянських Депутатів.

база—основа, підвалина. Базою звуть усяку підвалину, що на ню спирається якесь твердження або якесь тіло. Наука Маркса за базу вважає суспільно-продукційні взаємини, що повстають серед людей у процесі суспільної продукції, а на цій базі повстають різні ідеологічні надбудови, напр.: релігія, наука, мистецтво, право, державний лад то-що.

Базельський Конгрес—надзвичайний міжнародній соціалістичний конгрес, що відбувався в м. Базелі (Швейцарія) з 24 до 26 (ст. стилю 11—13) листопада 1912 р., скликаний у звязку з початком балкан-

ської війни. На конгресі цьому розв'язано питання про міжнародне становище й об'єднання соціалістичних сил для діяльності проти війни. На конгресі було понад 500 делегатів партій II Інтернаціоналу. Одногolosно був ухвалений маніфест, що підтверджував постанови в питанні про війну міжнародніх соціалістичних конгресів у Штутгарті (1907 р.) і в Копенгагені (1910 р.) і закликав пролетаріат до об'єднаних виступів проти війни, вимагав, щоб робітники всіх країн протиставили капіталістичному імперіялізмові могутність міжнародньої солідарности пролетаріату. Для спільної діяльності конгрес у своєму маніфесті визначив кожній соціалістичній партії її спеціальне завдання. Базельський конгрес був останнім конгресом II Інтернаціоналу до світової імперіялістичної війни. Черговий конгрес, що був скликаний у Відні (Австрія) й одкладений на 1914 р., не міг одбутися, бо почалася війна й розпався II Інтернаціонал. Постанов, ухвалених у Базелі, і постанов попередніх конгресів, підтверджених Базельським конгресом, проводарі II Інтернаціоналу не додержувалися під час світової війни.

Бакунін Мих. Олекс.—(1814—1876) відомий революціонер-анархіст. Служив офіцером, 1840 р. поїхав за кордон і там працював разом із германськими й швейцарськими комуністами, відмовившись повернутися в Росію. За це російський уряд заарештував його заочно на вічне вигнання й позбавив його всіх

прав. Після французької революції 1848 р. Бакунін організовує паризьких робітників, літом того самого року бере участь у повстанні в Празі, потім тікає до Германії й там 1849 р. організовує повстання в Дрездені. В Саксонії він був заарештований і засуджений на смерть, потім переданий Австрії й знову був там засуджений на смерть. Обидва рази замість смертної кари він повинен був одбувати ув'язнення на все життя. На вимогу Миколи I 1851 р. був виданий Росії й його було ув'язнено в Петропавлівській, а потім у Шлісельбурзькій фортецях. Потім його заслали на Сибір, а звідти він утік за кордон. Перебуваючи за кордоном, Бакунін входив до I-го Інтернаціоналу й там зорганізував навколо себе значну групу своїх прибічників. 1872 р. був виключений з Інтернаціоналу. Бакунін ще перед тим організував „Міжнародню спілку соціалістичної демократії“ анархічного напрямку. 1871 р. брав участь у невдалій спробі організації комуни в Ліоні. За останніх часів свого життя організував революційні товариства в Італії. Бакунін заперечував потребу існування держави, відкидав принцип приватної власности, обстоював вільні спілки продуцентів, федерацію громад, організованих на комуністичних принципах. Засобами перевороту Бакунін вважав бунти, терор, змову. Найважливіші твори Бакуніна: „Державність та анархія“, „Бог і держава“, „Кнуто-Германська Імперія та соціальна революція“.

баланс— підсумок рахункових книжок. З цього підсумка, після порівняння прибутку та всіх витрат можна довідатися про чистий прибуток. Без балансу не може вести справ жодне торговельне, кооперативне та фінансове підприємство. Баланс звичайно виводять або прикінці року, або що-місяця. Саме слово— „баланс“— визначає рівновагу.

баласт— усяка зайва вага.

Балкани— південно-східня околиця Європи, що на ній розташовані Турція, Румунія, Греція, Юго-Славія й Болгарія. Великі держави, конкуруючи за вплив на Близньому Сході й зокрема за розподіл Турції, намагалися використати для своїх інтересів балканські держави. Через це Балкани завжди були місцем кривавих військових сутичок (див. Болгарія, Турція, Юго-Славія, Румунія, Греція).

банда— ватага. За часів громадянської війни в нас чимало повставало різних банд; їх підтримувала контр-революційна дрібна та середня буржуазія. Здебільшого ці банди були зв'язані або з Петлюрою, або з Махном, або з чужоземним капіталом. Після ліквідації банд Махна та банд різних петлюрівських отаманів та з переходом радянської влади до мирного будівництва й нової економічної політики, всі коріння банд були вирвані, банди почали самоліквідуватися, а їхні ватажки переходили до рук Радянської влади.

бандероль— папірець, що накладається на різні речі на знак того, що за них виплачено дер-

жаві податок (акциз або мито). Бандероль накладають на цигарки, на чай, на тютюн, на сірники й т. и. Бандероллю звуть так само й обгортку ділових паперів, журналів, книжок, що пересилаються поштою.

банк—фінансова установа, що приймає до себе гроші й виплачує за це власникам цих грошей відсотки та позичає гроші й за це бере собі певний відсоток, але більший, ніж виплачує по вкладах. За царського часу в нас були, й зараз у всіх капіталістичних державах є, банки державні й приватні. В Радянських Республіках є лише Державний Банк та кооперативні банки (Українбанк, Укрсельбанк то-що). Кооперативні банки позичають гроші кредитовим установам. Державний банк то є такий осередок, що кредитує промисловість та інші підприємства, контролює кредитову діяльність кооперативних банків, скупчує всі вільні гроші, що вносять різні установи, й розподіляє їх по всіх галузях народнього господарства. Державному банку передано право випускати гроші.

банкет—урочистий обід, сніданок, вечеря, що організуються на честь якоїсь особи або події. На таких банкетах промовляють промовці з приводу тих осіб або подій, на честь яких ці банкети влаштовано.

банкір—той, що має свою банкову контору або той, що купує та перепродує грошові папери.

банкнота (або банковий квиток)—випущене банком креди-

тове зобов'язання на пред'явника, що оплачується відразу. Банкноти ці забезпечуються в певній кількості фондом, що його має банк для повернення.

банкрот—особа, що через занепад свого господарства, через невміле господарювання або з інших якихось причин так закрутилася, що не має можливості виплатити свої борги.

банкротство—таке становище, коли установа або окрема особа не має можливості виплатити свої борги.

барбаризм—слово або цілий зворот, запозичений з якоїсь чужоземної мови.

Барбюс Анрі—видатний французький письменник, завзятий борець проти імперіалістичної війни. Найвидатніший його твір „В огні“. Анрі Барбюс увиходить до складу міжнароднього комітету боротьби з фашизмом.

барикади—загородження вулиць для оборони. Барикад широко вживали під час революції. Перші барикади були влаштовані в Парижі р. 1358 за розпорядженням купецького голови Етьєна Марселя проти королівського війська. В Росії барикади вперше були збудовані 9 січня 1905 р. в Ленінграді на Василівському острові. Багато барикад тоді було в Москві під час грудневого повстання. Під час жовтневих днів р. 1917 улаштовано барикади в Москві й Ленінграді. Перед наступом Юденича на Ленінград р. 1919 все робітництво будувало барикади.

барометр—приладдя, що ним вимірюють тиснення повітря

При допомозі барометра можна вгадати погоду, оскільки остання в даній місцевості залежить од міри тиснення атмосфери. Ним можна часто визначати висоту гір.

бастіон—укріплене місце, що має вигляд многокутника. Бастіони звичайно ставлять по краях фортеці.

Бастілія—фортеця що була збудована в Парижі р. 1382; пізніше вона стала в'язницею для державних злочинців. 14-го липня р. 1789 була взята населенням Парижу, і в'язні були випущені на волю. Після цього Бастілію зруйнували. Зараз на її місці—„Площа Бастілії“, де споруджено колону на честь липневої революції. Під монументом є склеп, де поховані жертви революції р.р. 1830, 1848. День 14-го липня 1789 р. визнано за національне свято. В переносному розумінню Бастілією називають політичну в'язницю реакційного уряду, прим., Російською Бастілією називали Петропавлівську фортецю.

баталіон—частина полку. Полк поділяється на три баталіони, а баталіон на три роти.

баталія—бійка, бій.

батарея—де- кілька гармат з артилеристами, зосереджених в одному місці.

Бауер Отто—один з проводарів австрійської соціал-демократії. Під час імперіалістичної війни був узятий до війська, попав у полон до Росії й був одправлений до Сібіру. Звідти його звільнили під час революції в лютому 1917 р. По рево-

люції р. 1918 в Австрії увійшов до складу коаліційного уряду австрійської Республіки. Брав участь в організації 2^{1/2} Інтернаціоналу. Ворог Радянської влади, автор книги, що направлена проти неї.

баціла—бактерія (див. це слово) схожа на паличку; вона викликає заразливі хвороби: тиф, холеру, сухоти й інші хвороби.

Башкирська Автономна СРР—утворена в березні 1919 р. з частин Уфимської та Оренбурзької губернії після того, як башкирський нарід, обманно втягнутий спершу своєю націоналістичною інтелігенцією в авантуру Дутова і білогвардійців, потім перейшов із зброєю в руках на бік Радянської Влади. Територія—90.000 кв. в. Центр—Уфа. Населення—1.270 т. осіб, головним чином башкири; є татари й росіяни. Головне заняття населення—хліборобство й скотарство.

Бebelь Август (1840-1912)—один з основоположників германської соц.-демократичної партії. По професії—токарь. Незмінний член рейхстагу з 1867 р., голова німецьких робітничих спілок. Разом з Вільгельмом Лібкнехтом р. 1867 на конгресі в Айзенахові заснував соц.-демократичну партію. Під час франко-пруської війни утримувався від голосування за військову позицію й протестував проти приєднання до Германії Ельзас-Лотарингії. Був обвинувачений у державній зраді й засуджений на 2 роки до тюрми. Найкращий промовець германського рейхстагу. Один з проводирів

II Інтернаціоналу. Енергійно борюся проти опортунізму й мілітаризму. Автор багатьох книг та статтів. Найважливіші його розправи: „Жінка й соціалізм“, „Мемуари“, „З мого життя“.

Бедлам — дім божевільних у Лондоні, збудований у XIII ст. В переносному розумінні найвища міра безладдя.

безпринциповий — людина без певної провідної, в своїй житті та в своїй поведінці, ідеї, без визначеної думки. „Куди вітер дме, туди й хилиться“.

белетрист — письменник; пише твори, що належать до красного письменства, художні твори.

белетристика — твори красного письменства: оповідання, повісті, романи й инш.

Бельгія — буржуазна держава з добре розвинутою промисловістю. На 7^{1/2} міл. населення припадає біля мільйону робітників, зайнятих у великій промисловості; має найгустішу в світі мережу залізниць. Площа — біля 30.000 кв. в. Спільниця Франції й веде разом із останньою реакційну політику при допомозі соціал-угодівців (див. Вандервельде). Молода комуністична партія там терпить жорстокі переслідування й утиски, а проте, зростає й міцніє.

Берестейський мир — мирна угода (договір) між Радянською Росією й Україною з одного боку, Германією та її спільниками — з другого. Підписаний 3-го березня 1918 р. в Бересті. Перед його підписанням між обома сторонами були 4-х місячні переговори. Після того, як 26 жовтня р. 1917 II З'їзд

Рад ухвалив декрета про мир, Главковерх Криленко 14 листопада послав до німецького командування посланця для переговорів про мир. Коли була одержана згода Германії та Австрії на переговори в Бересті, туди поїхала російська делегація на чолі з Йофе та Каменевим, українська на чолі з Нероновичем і підписали 22-го листопада акт про припинення військових акцій. Пізніше 29-го листопада відновилися знову переговори й тяглися з перервами аж до 3-го березня. Вимоги германських імперіялістів примусили ряд членів ЦК партії пристати на припинення війни, демобілізації армії, але грабницькі умови миру, поставлені германською делегацією не були підписані. (Формула Троцького „ні мир, ні війна“). До цієї думки на III з'їзді рад у січні р. 1918 приєдналися ліві ес-ери. Друга течія в партії обстоювала революційну війну. Обидві пропозиції перейшли через критику Леніна, що настоював на тому, щоб негайно скласти мир для збереження бази пролетарської революції в Росії. В звязку з перервою переговорів німці в лютому почали наступ по всьому фронтові. На ноту Раднаркому від 13-го лютого, що пропонувала негайно скласти мир, германський уряд відповів ще тяжчими умовами. Становище Республік примушувало пристати на ці умови й мир був підписаний 8-го березня. За ратифікацію висловився 7-й з'їзд партії, а 15-го березня мирна угода

була ратифікована IV з'їздом рад (784 голоси за, 261—проти, і 115—утрималося). Всі політичні угруповання, що були репрезентовані на з'їзді, окрім більшовиків, голосували проти ратифікації. Ліві ес-ери після голосування вийшли з Раднаркому. 64 лівих комуністів від голосування утрималося. Грабінський мир, що його Радянська Республіка мусила підписати, загубив свою силу, коли вибухла революція в Германії та Австрії в листопаді 1918 р.

Бернштейн Едуард—один із найдавніших діячів німецької соціал-демократії, учасник партейтага в Готі, був притягнутий до суду за зневагу його величності. Емігрував за кордон і там особисто познайомився з Марксом і Енгельсом. Під час чинности виключного закону проти соціалістів з 1880 р., редагував центральний орган німецької партії „Соціал-Демократ“ і за це р. 1868 був висланий із Швейцарії.

Вкінці 90-х р.р. виступив із критикою науки Маркса (ревізія, звідділя ревізіонізм), заперечував концентрацію капітала (особливо в сільському господарстві), загострення класового антагонізму, неминучість революційного повстання пролетаріату й доводив можливість повільного перетворення капіталістичного суспільства на соціалістичне низкою реформ (реформізм), яких пролетаріат може добитися парламенською боротьбою. Ревізіоністи всіх країн (в тому числі й російські с.-р. в 900 р.р.) спираються на Бернштейна.

Теорія Бернштейна була рішуче розбита критикою ортодоксальних марксистів, особливо Плеханова й К. Каутського (див. книги останнього „Анти-Бернштейн“, „Аграрне питання“).

За часів війни Б. був на напівоборонській, напівінтернаціональній позиції. Зараз він знову скотився до крила правих соціал-угодівців.

Бесарабія—до революції входила до складу Російської Імперії. Населення її надзвичайно різноманітне: молдавани, росіяни, українці, євреї, греки. Скориставши громадянську війну в б. Росії, Румунія примусом загарбала собі Бесарабію, запровадила там свій реакційно-чорносотенний режим пригноблення національностей. Не один раз Союз Радреспублік протестував проти окупації Бесарабії, та ці протести поки що не дали наслідків, хоч симпатії населення—цілком на боці Союзу, про що свідчать демонстрації й заяви біженців з Бесарабії.

бібліографія—наука, що описує книги з усіх поглядів: з боку зовнішнього й з боку внутрішнього змісту. Цим словом зазначають так само відділ у періодичних виданнях, присвячений оглядові нових книжок або просто підібраний список книжок з одної якоїсь галузи знання.

бібліофіл—особа, що любить збирати різні книжки, переважно старовинні та ті, що їх мало або й зовсім немає в продажу.

бівуак—спочинок, місце, де розташоване те військо, що

під час походу зупиняється на спочинок.

Біліон — те саме, що й мільярд (1.000.000.000).

Білий терор — жорстоке придушення прибічниками старого монархічного ладу, народного руху масовими розстрілами, висадкою та заборонаю існування робітничих партій, виходу газет то-що. Білий терор особливо дав себе в знаки на Україні за часів Денікинщини та Врангеля. Найжорстокішим цей терор був у промислових центрах, де робітників прилюдно без ніякого обвинувачення й суду вішали на лихтарях, розстрілювали, топили.

Біль — проект закону в Англії, що його уряд пропонує парламентові на затвердження.

Біметалізм — подвійна монетна система, коли випускають золоті гроші нарівні зі срібними. Відношення між ними точно встановлює держава.

Біогенетичний закон — твердження в біології, що доводить, що індивідуальний розвиток — це є скорочене відтворення розвитку всього людства.

Біографія — життєпис, описування про чийсь життя.

Біологія — наука про життя.

Біржа місце, де збираються купці для складання комерційних угод.

Біржа праці — спеціальна контора, де ведеться записування безробітних і попиту на працю з боку підприємств. Біржі праці в капіталістичних країнах (в Англії, де вони звуться санетак, в Германії, де вони звуться „Бюро посередництва по найму“

і в инш.) працюють за керуванням урядовців; рідко (як у Англії) на біржі призначаються за згодою профспілок, а частіше дають штрейкбрехерів на підприємства, що страйкують. В СРСР Біржі праці організовані з 1922 р., з підвідділу обліку й розподілу робочої сили на зовсім інших підвалинах. Адміністрація бірж призначається за числа кандидатури спілок; завдання бірж — дати роботу робітникам, що її втратили, при чому, члени профспілок мають перевагу перед иншими.

Бісмарк Отто — Едуард-Леопольд, фон-граф, потім (з 1871 р. князь. Відомий державний діяч у Германії (1815 — 1898). з 1867 р., був канцлером Германського Уряду протягом 19 років (в демісію пішов з р. 1896). Один з головних керувань європейської реакційної політики. „Залізний канцлер“, як його називали, брав як-найактивнішу участь у готуванню франко-прусської війни та утворенню германської імперії з поодиноких німецьких королівств, р. 1878 добився ухвали надзвичайного закону проти соціалістів. Бісмарк був одним з найлютіших ворогів соціалістів.

Бічер-Стоу, Гаріет — американська письменниця (1812—1896). Завзято протестувала проти поневолення та визискування негрів ув Америці. Розкріпаченню негрів у великій мірі допомогла вона своєю книжкою з назвою „Хатина дядька Тома“.

Благовєв—старий революціонер, походженням болгарин, давній член партії с.-д., після 1918 р.—комуніст, проводир болгарської комуністичної партії. Р. 1885 організував перший російський с.-д. гурток, що провадив революційну роботу по-між робітниками та студентством. Помер 1924 р.

Бланк—папір, заготовлений до листування, розписки, рахунків, векселів то-що. В надрукованому заголовкові зазначається та установа або особа, що користується бланком.

Бланкі Огюст (1801—1881) французький соціаліст, відомий учасник численних виступів та революцій у Франції. „Вічний інсургент“ було його прізвиське; він був також „вічним в'язнем“, бо провів у тюрмі біля 37 років. Двічі Бланкі був присуджений до смертної кари. Брав участь у ряді революційних товариств у 1820—30 р.р. Був членом І Інтернаціоналу. Тактика змови (заговор) Бланкі дала привід ім'ям Бланкізму називати всяку течію революційної думки, що вбачає в змовах, організованих невеликими групами, та в повстаннях шлях до перемоги революції.

Бланкізм — революційно-змовницька тактика, намагання зробити переворот на користь трудящим масам, не зусиллями свідомих мас, а виключно силами тісної й обмеженої змовницької організації. Цей вираз бере свій початок від імени Бланкі (див. це слово).

Бліндаж—намет в окопах, де кладуть хворост та зася-

пають землею, щоб оборонити салдатів од пострілу ворога.

блок—тимчасова угода різних політичних партій; її складають для того, щоб досягти якоїсь спільної мети. За кордоном часто блокуються різні буржуазні партії під час формування міністерств. Часто різні партії та групи (як буржуазні, так і робітничі) блокуються під час виборів до парламенту. Коли утворюється блок, то окремі партії, що до нього входять, зберігають цілковиту свою самостійність і тільки додержуються єдності з іншими партіями в окремих питаннях.

блокада—оточування військовою силою ворожої фортеці, міста, а то й держави, щоб голодом примусити ворога передатися. За приклад блокади може стати блокада Радянських Республік Антантою за перших років громадянської війни (1918—1920). Не даючи змоги Радянським Республікам ні вивозити своїх товарів за кордон, ні ввозити потрібних товарів із-за кордону, капіталістичні держави гадали, що робітничеселянські маси Радянських Республік примушені будуть тяжким економічним становищем або передатися на ласку чужоземного капіталу, або передати владу своїй буржуазії, з якою Антанті було-б легко порозумітися. Але Антанта помилилася, блокаду скоро довелось зняти. Після цього ряд буржуазних країн стали складати торговельні угоди з ССРР.

богемські брати — течія в секті чеського народньо-релі-

гійного руху таборитів. Прибічники її засновували напівкомуністичні духовні громади. Ця секта відкидала всяке насильство, всяке панування. Де далі „богемські брати“ ставали дуже популярними, багато зробили для освіти та шкільної справи в Богемії. Після 30-тилітньої війни та з поширенням протестантизму „богемські брати“ припинили свою діяльність.

бойкот—припинення всяких зносин з окремою особою, групою, установою або організацією з політичних, економічних або якихось інших причин. Бойкот може бути направлений на якусь людину, посаду, організацію або й цілу країну. Коли серед робітників виявляється зрадник, усі робітники перестають вважати його за товариша, не вітаються з ним, не говорять. В капіталістичній промисловості робітники бойкотують часто управителя підприємства або найближчого свого наглядача, коли він „залив їм за шкуру сала“. Коли в якомусь підприємстві, скажемо, бувала нелюдська експлоатація робітничої праці, робітники бойкотували продукти виробництва цього підприємства, коли такий бойкот давав певні наслідки для робітників. За старого ладу в реакційних земствах бойкотувалися посади лікарів або вчителів, коли з тієї посади земство звільняло робітників без ніякої причини або з причин політичної „неблагонадійності“. Зараз наш Союз Радянських Республік бойкотує Швейцарію, цеб-то: не зв'язує з нею ніяких зно-

син та забороняє ріжним торговельним установам увозити товари швейцарської продукції. Причиною цього бойкоту було безглузде вбивство в Швейцарії фашистами нашого дипломатичного представника Воровського.

бойкотувати — відмовлятися від зносин або від участі в роботі підприємства, установи, в виборах, підбиваючи до цього й інших (див. бойкот).

бой-скавти—молоді розвідувачі. Виникли вперше в Англії з ініціативи генерала Баден-Поуеля. Організації бой-скавти ставлять за своє завдання фізичне виховання молоді, розвиток ініціативи та самодіяльності в них. В буржуазних країнах бой-скавтські організації стають патріотичними осередками. У нас відповідні організації (молоді піонери) перейняті пролетарським духом, у них молодь гартується до революційної боротьби.

Болгарія—держава на Балканському півострові. Головне місто—Софія. Територія — біля 100 тисяч кв. верстов. Населення—біля 5 мільйонів. Як і всі балканські держави, Болгарія була зняряддям великих держав, що боролися за вплив на ближньому Сході. Р. 1912 Болгарія, разом із іншими балканськими державами, провадила війну з Турцією. Розбивши турок, балканські союзники почали змагатися за поділ завойованого й це спричинило нову війну Сербії з Румунією проти Болгарії, в якій було забрано значну територію. В світовій війні Бол-

гарія воювала на боці Германії й Турції. Крах Германії був і крахом Болгарії. В червні 1923 р. в Болгарії відбувся буржуазний переворот, що повалив „хліборобський“ уряд Стамбулійського, який спирався на найзаможніші елементи селянства (селян у Болгарії—біля 85%). В Болгарії сильно розвинений комуністичний рух.

бона—квиток, що дає право одержувати в певний термін якісь товари, предмети споживання з тієї установи, що ці бони видає. Так, у споживчій кооперації видаються бони, а потім на них у кооперативних крамницях можна діставати потрібні товари. В деяких містах членам профспілок у нас видають бони органи комунального господарства; ними робітники підприємств та установ виплачують за воду та за світло за зменшеним тарифом.

бонапартизм — вираз, вживаний із часів Наполеона Бонапарта для визначення панування військових, що виникло за революційних часів після того, як стало неможливим погодити суперечні класові інтереси. Бонапартизм спирався на заможне селянство та міську буржуазію, що втомлені революцією й домагалися встановлення будь-якого порядку, щоб можна було налагодити господарче життя та брати барити.

бонапартисти—політична партія прибічників відновлення імперії Наполеона III, що виникла в Франції після повалення імперії; існувала до початку 20 сторіччя.

боротьба класова — це боротьба, що провадиться між ріжними класами для зміни пануючого способу продукції, для зміни продукційних відносин та скасування сучасного соціально-політичного ладу. Класові інтереси та суперечки завжди призводять до цієї боротьби; вона провадиться безупинно, то спокійно, то вибухає революцією. Буржуазія боролася з феодалами (поміщиками) за право визискування, що колись було правом дворян; селянство боролось проти пригноблення поміщиків; пролетаріят, що став тепер силою, бореться з буржуазією за усупільнення засобів продукції та знищення класового поділу суспільства. Форми класової боротьби пролетаріяту: бойкот, страйк, демонстрація, повстання, громадянська війна. Боротьбою робітничої класи керує пролетарська комуністична партія. Класова боротьба буде доти, поки будуть класи, а класи зникнуть тоді, коли настане всесвітня комуністична революція й у наслідок її будуть усупільнені знаряддя й засоби продукції (земля, фабрики, машини), тоді пролетаріят стане будувати комуністичний лад, за якого всі будуть рівні, всі будуть працювати.

бояри—класа землевласників та рабовласників стародавньої Руси, що становила вищу суспільну верству й одбирала найвищу посади. В Московській Русі, з половини 15 століття, боярство виступає як особливий чин службовців московських царів. В Румунії бояри—вища верства, землевласницька аристократія.

браманізм—назва релігії індусів, однієї з найважливіших релігій світу, що викладена в Ведах (святі книги індусів). Характеризується вірою в переселення душ і кастовим (див. каста) розподілом населення на жерців, вояків, купців, ремісників і хліборобів.

Брантінг Карл-Хольмар—один з основоположників Шведської с.-д. партії, її лідер. Народ. р. 1860. З року 1896—член рейхстагу. Один з провідників II Інтернаціоналу. Соціал-угодовець, був прем'єр-міністром у Швеції.

бригада—сполучення двох полків одного роду зброї під командуванням одного начальника. Дві бригади в старій царській армії складали дивізію.

брошура—невеличка книжечка, переважно, політичного або наукового змісту. Такі книжечки пишуть звичайно приступною мовою, щоб їх зрозуміло робітництво й селянство.

будисти—прихильники релігійної науки Будди. Найпоширеніша релігія в світі. Виникла за 400 років до християнства. Панувала в більшій частині Індії, а тепер і на Цейлоні, Сіямі, Тибеті, Китаї, Японії.

Сама особа основоположника будійської релігії легендарна.

Згідно з наукою будистів життя—зло, людина повинна наближатися до стану абсолютного спокою, відсутності всяких бажань. В цьому розумінні будизм у руках заможних класів був засобом присипляння волі й свідомости трудящих. Будизм

мав величезний вплив на християнство. Так само, як і Ісус, Будда покликаний знищити зло в світі, народжується в печері, над печерею зорить зоря, мати Будди—Маяя, ц. т. Марія. Мудрі пророкують Будді, що він буде великим царем; при народженню весь світ освітлюється світлом і з неба сходять янголи й арханголи; Будду спокушає диявол; Будда встає з гробниці, летить на небо; Будда навчає про другий свій прихід на землю.

Заведений біля 650 р. в Тибеті, будизм був перероблений відповідно до місцевих умов і став називатися ламаїзмом.

У б. Росії ламаїтами були калмики й буряти. Лами (духовенство) тут становлять зліотвану групу, що не занята якоюсь продукційною працею, а живе експлоатацією трудящих. В звязку з пробудженням свідомости трудящих бурят-монголів починається похід проти лам.

„Бунд“—„Загальний єврейський робітничий союз в Росії та в Польщі“. Союз цей організований ще р. 1897. Із самого початку свого засновання союз ухвалив соціалістичний програм, і брав участь в організації Російської соц.-дем. робітничої партії (Р.С.Д.Р.П.). З першого з'їзду РСДРП р. 1898 „Бунд“ увійшов до її складу, але після II з'їзду знову вийшов. Увійшовши р. 1908 знову до РСДРП, „Бунд“ увесь час шов за меншовиками. По революції р. 1917 „Бунд“ хоч і став самостійною організацією, проте, додержувався тактики меншовиків. Після

перемоги Рад. Влади в громадянській боротьбі та в галузі економічного будівництва „Бунд“ став лівішати, аж поки од нього відкололася більша частина партії, що називалася „Комуністичним Бундом“. Пізніше р. 1921 „Комуністичний Бунд“ увійшов до комуністичної партії, а меншовицька частина розпалася й перестала існувати, як окрема організація.

бунт Стеньки Разіна — козацько-селянське повстання, що зняли донські козаки на чолі з Степаном Разіним 1670—1671 р.р. Рух де-далі охопив Надволжа — великий торговельний шлях до Персії, де скупчувалося багато безземельного люду, бурлаків, грузчиків та дрібних службовців. До повстання приєдналися й селяни Надволжа, яких тут дужче було визискувано, ніж у центральній Росії, бо поміщикам бракувало робочих рук на їхніх великих маєтках. Разін, захопив Царицин, маючи 7.000 війська; він розіслав грамоту, в якій наказував нищити бояр, поміщиків та воевод і оголошував встановлення козацької вольниці. При допомозі селянства він захопив Астрахань, Саратов, Самару, руйнуючи поміщицькі маєтки та винищуючи „царських слуг“. Але відсутність єдності інтересів тих груп, що повстали, брак виразного програму нового соціального ладу спричинили поразку бунту; заможне козацтво гальмувало рух і зрадило повстанців. Посунувши добре вимуштруване та озброєне військо, царський уряд, спочатку наляканий цим рухом,

легко вгамував повстання. З повстанцями як-найжорстокіше розправились: Разіна четвертували, а рядових повстанців замордовано (до 10.000 душ.).

бурбони — французький королівський рід, з якого вийшло декілька династій, у тому числі й та, що останнім королем мала Людовика XVI, скинутого французькою революцією. Ця династія знову була відновлена при допомозі європейських реакційних сил р. 1814. (Людовик XVIII), і знову повалена в особі Карла X р. 1830. Зараз рід Бурбонів володіє престолом Іспанії (Альфонс XIII).

буржуазія — класа в капіталістичному суспільстві, що володіє засобами продукції (фабриками, заводами, машинами). Спочатку слово „буржуа“ означало горожанина. В значінні суспільної класи цього слова стали вживати тільки з XIX сторіччя. Склавшись, як класа, за доби торговельного капіталу, буржуазія вперше стала коло політичної влади за часів великої французької революції, яку вона й провадила. Зараз скрізь, oprіч ССРР, влада ще належить буржуазії, що становить реакційну силу й зацікавлена в збереженні капіталістичного ладу.

буржуазна революція — така революція, коли буржуазія, іноді дрібна й середня, а іноді навіть і велика, бореться з старою дворянською владою. На чолі всього революційного руху стоїть буржуазія й різними обіцянками намагається перетягти на свій бік і пролетарів. Поки середня й дрібна буржуазія за-

гравала з пролетаріатом, він ішов за її обідянками, дістаючи де-які пільги. А коли середня й дрібна буржуазія, зміцнившись, переходила на бік великої буржуазії, робітнича класа терпіла великі поразки. Тоді велика буржуазія, взявши до своїх рук усю владу, встановлювала парламентарний лад і ставала господарем капіталістичного ладу. Буржуазні революції в Західній Європі були такі: р. 1789—Велика Французька Революція, р. 1830—Липнева Революція в Франції, р. 1848—Лютнева Революція в Франції та Березнева—в Германії та Австрії, р. 1870—повалення монархії Наполеона III. В Росії буржуазною революцією була лютнева Революція 1917 р., аж поки в жовтні не розпочалася революція пролетарська.

буржуазна республіка—державний лад, за якого всю владу держить у своїх руках буржуазія. Де-які буржуазні республіки прибрали назву демократичних, але трудящим від цього там не легше, бо все одно й у таких республіках економічно й політично панує буржуазія (прим., у Швейцарії, Франції, Сполучених Американських Штатах і инш.). Цілком зрозуміло, що ніякі реформи, що виходять зі стін буржуазного парламенту, ніяке найдемократичніше виборче право, яким обдаровує населення буржуазія, ніколи не зможе змінити внутрішньої та зовнішньої політики буржуазних країн, що ґрунтується на капіталістичному господарстві, на експлоатації робітництва бур-

жуазією. Тільки Радянська Республіка з диктатурою пролетаріату зможе перетворити буржуазний лад на комуністичний.

Бурято-монгольський край—утворений декретом ВЦВК від 12 січня 1922 р. з частин, населених переважно бурято-монголами. Площа території краю—101.675 кв. в. з населенням у 175.000 осіб (буряти, росіяни, чукчі й инші). Головні заняття населення—скотарство, хліборобство (в Забайкаллі) й рибальство (біля Байкалу). Центр тимчасовий—Іркутськ.

бутафорія—костюми, меблі й усе инше, що вживається на сцені. В переносному розумінні—несправжнє, показне, підроблене.

Бутирки—політична в'язниця в Москві, де було ув'язнено багато проводирів революційного руху.

буфер—приладдя, що зменшує силу ударів між вагонами потяга. Цим словом називають також невелику країну між двома великими державами, коли вона запобігає своїм існуванням боротьбі цих держав. Буржуазна Франція, Англія й инші хижакські держави боялися впливу нашої пролетарської революції на великі Західно-Європейські держави й тому, щоб зменшити безпосередній революційний вплив, вони утворили буферні держави: Естонію, Латвію, Литву, Польщу. Ці маленькі держави виконують волю великих хижаків. Але ці буфери мало допомагають Антанті, бо революція на Заході все дужче наближається.

буфонада — блазенська ви-
става або вчинок.

Бухара—Народня Радянська
Республіка,—автономна Радян-
ська Республіка. До революції
це була монархія; нею керував
емір (так називали бухарського
царя), якого підтримувала ро-
сійська монархія та англійський
капітал. Фактично це була ан-
глійська колонія, за яку Англія
сперечалася з Росією. Р. 1920
бухарський нарід повстав проти
самодержавства та встановив у
себе Радянську Республіку. Бу-
хара перебуває з ССРР в близь-
кому економічному звязку.

Бухарин Микола Іванович, ви-
датний комуніст. Нар. р. 1889.
Був студентом Московського
університету. Працював у мо-
сковській організації, Р. С.-Д.
Р. П., був членом московсько-
го комітету. Р. 1911 був ви-
сланий на 3 роки на Архан-
гельщину, емігрував за кордон.
В еміграції працював у Гали-
чині, Швеції, з тих країн був
висланий під час імперіялістич-
ної війни до Америки. Повер-
нувся до Росії після Лютневої
Революції й працював у Москві
членом краевого бюро партії.
В липні р. 1917 на 6-му з'їзді
РСДРП вибраний на члена ЦК
партії, в складі якого перебуває
й досі. Був вибраний на члена
установчих зборів од Москви.
Під час складання Берестей-
ського миру належав до течії
„лівих комуністів“ (тих членів
партії, що були проти миру
з Германією, а обстоювали ре-
волюційну боротьбу з нею).
Редактор Центрального Органу
РКП—„Правди“. Член усіх ви-

конкомів Комінтерну. Літера-
тор, економіст. Автор популяр-
них книжок—„Азбука комуні-
зму“ (склав її разом із Преобра-
женським), „Теорія Історичного
Матеріалізму“ та інших.

бухгалтер—спеціаліст рахів-
ник, що самостійно веде різні
грошові та товарові книги, скла-
дає фінансові та матеріальні
звіти про діяльність якоїсь
установи.

бухгалтерія—відділ установи
або організації, що відає скла-
данням обрахунків, керує гро-
шовим та товаровим діловод-
ством, всякими грошовими роз-
рахунками, складає баланс (при-
бутки, видатки) та грошове
справоздання.

бюджет—реєстр прибутків та
видатків приватного або громад-
ського господарства на певний
термін.

бюджетове право — право
буржуазного парламенту затвер-
джувати або відкидати держав-
ний бюджет, встановлювати по-
датки, касувати старі. В УСРР
бюджет державних установ за-
тверджує ВУЦВК.

бюлетень—1) повідомлення
уряду про найважливіші події дер-
жавного значіння (урядовий бю-
летень); 2) листки з іменами та
прізвищами кандидатів, що їх
кидають виборці під час вибо-
рів при таємному голосуванні
в спеціальні скриньки (вибор-
чий бюлетень); 3) повідомлення
якоїсь установи або організації
з офіціальним матеріалом.

бюргер—горожанин, буржуа.
бюро—1) конторка, стіл для
занять; 2) контора-канцелярія
якоїсь організації (бюро з'їзду,

бюро скарг, бюро профспілки та инш.).

бюрократія—склад урядовців, панування урядовців.

бюрократизм—такий спосіб

порядкування якоюсь справою або управління установою, коли найголовніше значіння мають урядовці з своїм формальним відношенням до справи.

В

вакансія — вільна посада в якійсь установі.

вакантний—вільний, незанятий. Вакантна посада—вільна посада, ніким не занята.

вакація—вільний від заняття час у шкільних установах.

валовий прибуток—увесь прибуток з підприємства, коли не відраховувати різних витрат по підприємству. Валовий прибуток не показує чистого прибутку. Щоб дізнатися про чистий прибуток, треба від валового прибутку відкинути витрати на підприємство.

валюта—1) грошова одиниця, що її кладуть в основу грошової системи в якійсь країні; 2) грошова система країни. Буває металева валюта (золота, срібна) й паперова.

валютна монета—головна монета даної грошової системи.

валютний метал—метал, що в ньому визначають вартість усіх товарів у даній країні. Тепер майже в усіх країнах за такий метал служить золото.

вандали—1) народ германського племені, що зруйнував у 5 ст. Рим; 2) неотесані, темні люди, що безглуздо руйнують або псують культурні вартості.

вандалізм — дике, безглузде руйнування або псування.

Вандервельде Еміль—бельгійський соціал-демократ. Народився року 1866, був адвокатом. Від початку заснування бельгійської соціалістичної партії р. 1885—один із її проводирів. 1894 р.—член палати депутатів, кращий її промовець. Один із головних керівників II Інтернаціоналу. Співчуваючи бернштейнінцям, належить до правих соціалістів, і тому Плеханов заперечував його право на ім'я марксиста. 1914 р. звернувся до російських робітників з листом, в якому закликав їх підтримувати війну й утриматися від боротьби з самодержавством. Перший з соціалістів, що увійшов до буржуазного уряду під час війни. Ворог Радянської Влади. Р. 1922 приїздив до Москви з доручення II Інтернаціоналу для захисту правих есерів, але виїхав, не дочекавшись кінця процесу.

Вандея—французька провінція, де під час Великої Французької Революції спалахнуло велике контр-революційне повстання — (вандейські війни). Тепер ім'ям Вандеї називають контр-революційні краї в добу громадянської війни.

варвар—в старовину це слово значило: не-грек не-римля-

нин. Тепер цим словом називають некультурну, напівдику й жорстоку людину.

варіант—відміна; різні виклади однієї думки, чутки; різні перекази однієї події; різні редакції одного твору, рукопису.

Варинський Людвіг—польський революціонер. Народився на Київщині в родині поміщика, в якого було конфісковано маєток після повстання 1863 р. Дістав вищу освіту в Петербурзькому Технологічному Інституті. Там познайомився з російськими революціонерами й приєднався до революційного руху. Р. 1876 в Варшаві, за прикладом російських народників, працював на фабриках, організував студентські революційні гуртки. Відкрив словарню в Варшаві, що стала революційним осередком. Потім, переїхавши до Галичини, організував там революційні гуртки по-між інтелігенцією та робітниками. Р. 1880 став перед судом разом із 33 „співучасниками“, але суд його виправдав. Після суду мусив емігрувати до Женеви й там відігравав значну ролю. Р. 1881 виїхав у Польщу, де об'єднав розпорошені сили робітництва, утворивши єдину організацію—„Робітничий комітет“. Ця організація поклала початок соціалістичній партії, яку Варинський назвав „Пролетаріатом“. Р. 1882 цю партію остаточно було зорганізовано в Вільні. Партія так зміцніла, що звернула на себе увагу поліції й та стала стежити за її проводирями. У вересні р. 1883 Варинського було за-

арештовано. Чотирьох революціонерів, що їх судили разом із Варинським, було повішено; 20—засуджено до каторги; Варинського було засуджено на 16 років у Шліссельбурзьку кріпость. Через де-кілька місяців, захворівши на сухоту, помер він у лютому, року 1889.

вартість—одно з основних понять політичної економії. З різних теорій, що дають відповідь на питання: що таке вартість, в наші часи борються, головню, дві. Одна—це трудова теорія вартости Маркса. Кожна річ, що задовольняє ту чи іншу потребу людини, має для неї споживчу вартість. За товарового господарства, однак, люди виробляють різні речі не для задоволення власних потреб, а як товари, на продаж, щоб виміняти їх на інші товари або на особливий товар—гроші, а ці знову на якийсь товар і т. д. Відношення, в якому один товар вимінюється на інший, зветься його міноювою вартістю (напр.: 1 піджак=10 сорочкам, або 1 піджак=10 фунтам чаю й т. д.). Але для того, щоб можна було один товар вимінити на інший, треба, щоб можна було якось ці товари порівнювати, треба, щоб вони мали в собі щось спільне, щось однакове. Такою спільною прикметою всіх товарів є їхня вартість, так само, як скажім, спільною прикметою всіх тіл природи є їхня вага. І так само, як вага якогось тіла виявляється тільки тоді, коли ми порівнюємо його з яки-

мось іншим тілом, тоб-то, коли їх переважимо, так само й вартість товару виявляється тільки в його міновому відношенні до іншого товару, тоб то в його мінорній вартості. Вартості надає товарам не природа, а людська праця, — людська праця є джерело вартості товару. Що більше праці вкладено в якийсь товар, то більша його вартість. Але не будь-якої праці, а тільки суспільно-потрібної. А суспільно-потрібна праця—це та праця, якої треба вжити на виготовлення даного товару на фабриках середнього обладнання, що виробляють звичайно переважну більшість товарів даного роду. Величина праці, вкладеної в той чи інший товар, міряється часом. Отже, вартість товару обумовлюється кількістю суспільно-потрібної праці або кількістю суспільно-потрібного часу для його виготовлення, робочого часу.

Таким чином, вартість товарів обов'язана своїм походженням і своїми розмірами виключно праці. Але за капіталістичного ладу як раз ті, що працюють, дістають найменше вартостей (тоб-то товарів, що мають вартість).

За розподіл вартості в капіталістичному суспільстві неминуче мусить відбуватися класова боротьба між робітниками й власниками засобів продукції—капіталістами.

Капіталісти обдурюють робітника, визискують його, забирають у нього частину виробленої вартості, так звану надвартість (вдив. надвартість).

Теорія трудової вартості Маркса, з якої випливає, що капіталісти визискують робітника, що між робітниками й капіталістами неминуча класова боротьба, прийшлася дуже не до смаку вченим—прихильникам буржуазного, капіталістичного ладу. Вони висувають, здебільшого, іншу теорію вартості — теорію граничної корисності, розроблену австрійською школою, — Менгером та Бем-Баверком. На їхню думку, джерелом вартості товару є не праця, а його корисність. Вартість товару, кажуть вони, обумовлюється тією користю, що ми маємо з останнього примірника цього товару. Корисність, скажимо, п'ятого фунта хліба, що дає мені змогу нагодувати собаку, канарейку й т. п., буде для мене менша, ніж корисність першого фунта хліба, що рятує мене від голодної смерті. Оця корисність п'ятого фунта хліба — гранична корисність хліба й обумовлює вартість хліба. Так само й з іншими товарами.

Чи справді так воно є? Виходить, що гранична користь того чи іншого товару залежить для людей від того, багато чи мало цього товару люди мають до свого розпорядження, інакше кажучи, від відносної рідкості його. Отже, „гранична корисність“ товару обумовлюється рідкістю його, цілком залежить від неї. Але, скажимо, золото й діаманти ми надбуємо рідко тому, що для того, щоб їх видобути з землі, треба багато праці. Отже, не рідкість

товару, як кажуть „австрійці“, а спричинена нею велика кількість праці обумовлює її високу вартість. Це видно й з того, що там, де рідкість певних явищ не звязана з великою кількістю праці для опанування їх, там ця рідкість не має жадного впливу на вартість, не витворює ніякої вартости навіть тоді, коли ті чи інші явища дуже бажані нам (напр., дощі в пустелі, теплі дні зимою, гарна погода в-осени й т. п.). Отже, тому, що гранична корисність товару залежить від його рідкості, а рідкість, з свого боку, від трудової вартости товару, то й гранична корисність товару залежить від його трудової вартости, а зовсім не є першопричиною вартости товарів, як запевняють „австрійці“. Таким чином, спроба австрійської школи збити трудову теорію вартости Маркса, а тим самим збити й Марксове наукове обґрунтування класової боротьби пролетаріату, є невдала спроба.

Варфоломійська ніч—1) ніч проти 24 серпня 1572 р., коли католики, з наказу свого духовенства, забили в Парижі та по інших містах Франції по-над 30-тисяч гугенотів—прихильників зреформованого католицької церкви; 2) взагалі, масове винищення політичних противників.

васал—за середніх віків, під час феодального ладу—володар землі, що діставав собі земельний маєток від більшого земельного володаря (сюзерена) й зобов'язаний був за це слу-

жити останньому й виконувати на його користь різні повинності. Але, роздаючи земельні маєтки на таких самих підставах іншим особам, васал ставав супроти них сюзереном, а вони його васалами.

ватикан — палац римського папи в Римі; величезне місце, де стоїть де-кілька розкішних домів. У ватикані є гарний музей, архів та бібліотека.

Вашінгтон Георг (1732—1792)—головний борець за незалежність Сполучених Штатів. Перший президент їх. На його честь названо місто в Америці.

Вашінгтонська конференція—нарада в Вашингтоні представників великих капіталістичних держав—переможців в імперіалістичній війні. Головним завданням цієї наради було запобігти або відсунути надалі японо-американську війну. На цю конференцію не було запрошено ні Радянські Республіки, ні Германію. На розв'язання конференції було поставлено питання про скорочення озброєнь, про розірвання англо-японського союзу, про Тихий Океан. На конференції затверджена угода про загальний тонаж першолінійних кораблів для великих держав у таких розмірах: Англія—580.000 тон., Америка—500.000 тон., Японія—301.000 т., Франція—221.000 тон., Італія—180.000 тон. З цього виходить, що Англія позбавлена своєї військово-морської політики, згідно з якою англійська флота повинна бути рівною зі сполученими флотами двох найбільших держав; Японія відмовилася від

своєї політики зрівняти свою флоту з американською, а Америка добилася розірвання англо-японського союзу.

Конференція не розвязала тихо-океанської проблеми, не усунула небезпеки війни, а ще в меншій мірі розвязала питання про обеззброєння держав. Конференція відбувалася 1921 р., (листопад, грудень) 1922 р. (січень—лютий).

вегетаріанець — людина, що не їсть м'яса, а споживає тільки рослину їжу.

Вейтлінг, Вільгельм—(1808--1871)—німецький соціаліст, попередник комунізму Маркса. Основоположник „Союзу справедливих“. Згідно з його поглядами зубожіння робітників повинно викликати революційний вибух, що змінить суспільний лад.

вексель — писане зобов'язання повернути грошовий борг у зазначений термін.

велика селянська війна—вибухла в Германії р. 1525. Душею повстання був піп Томас Мюнцер—рішучий, палкий революціонер-комуніст. Головну увагу Мюнцер звертав на міста, де було більше умов для комуністичного перевороту. Де-який час повстання, що він його підняв, мало успіх і по-де-куди було навіть організовано комуну, яка силувала багатих ділитися своїм майном із бідними. Проте, сили повстанців були занадто малі, бо склалися з ріжноранітних елементів, тоді, як сили дворян були далеко краще організовані. Дворяни зуміли заспокоїти певними підльгами частину повстанців.

15 травня 1525 р., в рішучому бою біля Франкенгаузена, селян було розбито й вони розбіглися. Мюнцера полонено й після жорстокого катування покарано на смерть. Селян після цього страшенно тероризували, їхнє становище змінилося на гірше.

Велика французька революція—відбулася на кінці XVIII ст. у Франції, повалила монархію та феодальний лад і встановила буржуазну республіку. Розвиток промисловості й торгівлі за попередньої доби утворив класу буржуазії, економічно могутню, що, проте, як „третій стан“, не мала ще повних політичних прав, таких, як мало дворянство та попівство. Королівська влада спиралася на класу землевласників, дворян та попів, зберігаючи за ними всі феодальні права та привілеї. Від феодальної повинності тяжко терпіло селянство. Проти феодального ладу, проти королівської влади та проти всього „старого порядку“ виступила буржуазія, об'єднуючи навколо себе всі незадоволені елементи: інтелігенцію, робітників то-що. Революція спалахнула, коли було року 1789-го скликано зібрання народніх представників--„Генеральні Штати“. В „Генеральних Штатах“ депутати буржуазії оголосили себе „Національним Зібранням“. Буржуазію підтримала паризька біднота, що 14-го липня 1789 р. захопила центральну паризьку фортецю—Бастілію. Цей момент вважають за початок революції. В багатьох містах

почали виникати революційні самоврядування—комуни. В країні вибухло селянське повстання проти поміщиків. За перші роки революції в „Національному Зібранні“ й пізніше в „Законодавчому Зібранні“ на чолі революційного руху була велика й середня буржуазія. Її інтереси були забезпечені конституцією 1791 р. та цілою низкою законів. Опір дворянства та попівства, що вилився в одвертий контр-революційний рух дворянської еміграції, підтриманий Прусією та Австрією, та зрада короля призвели до переходу головної ролі в революційному рухові до дрібної й частини середньої буржуазії, яка складала більшість у „Конвенті“, що заступив „Законодавче Зібрання“. Покарання на смерть короля Людовіка XVI та Марії Антуанети, оголошення Республіки, організація оборони, терор проти аристократії—це все характеризує пануючу ролю партії Гори (монтаньорів) та її лівого крила „якобінців“ з їхніми проводирями — Маратом, Дантоном, Робесп'єром. Намагання Робесп'єра в інтересах буржуазії припинити дальший розвиток революції призвело до кари на смерть лівих і до паління Робесп'єра (1794 р.). Влада перейшла до рук поміркованої буржуазії, що утворила Директорію. Цю Директорію замінила військова диктатура генерала Наполеона Бонапарта, вибраного на першого консула Республіки. Спираючися на селянство та на буржуазію, 1804 р. він оголосив себе імператором.

Французька революція, знищивши феодалізм у Франції, протягом усього XIX віку впливала на всю Європу й викликала в багатьох державах цілу низку буржуазних революцій.

велика хартія вольностей— договір, складений 1215 р. англійським королем Іваном Безземельним з феодалами, що були повстали проти нього. Договір цей обмежив королівську владу в Англії й поклав початок англійському парламентові, найстарішому в світі. В цій хартії воля надавалася лише поміщикам і тому вона зараз ніякого значіння для політичної волі робітників не має.

вердикт — постанова єуду, судовий присуд.

Версаль—місто біля Парижу, де раніше був королівський палац. (Див. Версальський мир).

Версальський мир — мирний договір між державами Антанти та Німеччиною, підписаний у Версалі 25-го червня 1919 р. Згідно з цим договором Німеччину позбавлено частини її території в Європі і всіх її колоній.

Німеччина передала переможцям більшу частину своєї військової флоти, майже цілком позбавилася повітряної флоти та торговельної, обмежила численість своєї армії, знищила всі свої фортеці й передала переможцям багато паротягів вагонів та іншого майна. Опріч того, Німеччина повинна була виплачувати державам Антанти велику контрибуцію золотом, вугіллям та рудою. Ці умови Версальської угоди цілком зруй-

нували промисловість Німеччини. Німеччина не могла їх виконати, а це призвело до окупації Францією на початку 1923 р. Рурської округи (Німецького Донбасу). Версальський мир є велика перешкода на шляху до відбудови господарського життя капіталістичної Європи.

версальці — прибічники буржуазного уряду Тьера, що після проголошення р. 1871 Паризької Комуни утік у Версаль і там організував своє військо, яке за допомогою свого недавнього ворога — німецької армії задушило Паризьку Комуни.

версія — різні тлумачення того самого явища або вчинку.

верхня палата — вищий представницький орган для упривілейованих класів у буржуазних державах. Цей орган утворювався поміщиками та вищими урядовцями для протиставлення парламентам, де була здебільшого міська буржуазія. Так, в Англії поруч з парламентом установилась палата лордів і в ній порядкували великі землевласники. До палати лордів вони призначались королем або входили по „праву народження“. У Франції була утворена палата перів (тепер — сенат), у Венгрії — палата панства, в Америці — сенат, в царській Росії — державна рада. Тому, що всякий закон у таких країнах переходить через палату депутатів, а потім через верхню палату, ця остання завжди могла відкинути невідповідні для великих землевласників закони. В капі-

талістичних країнах ще й досі існують верхні палати, хоч вони вже значно втратили своє попереднє значіння.

ветеран — старий заслужений вояка, що відзначився в боях. Цим словом називають так само тих осіб, що працювали довго на якійсь службі. Ветерани комуністичної партії — старі комуністи, що належать до партії від самого початку її заснування.

вето — заборона. В буржуазних державах найвищі правителі (королі або президенти) мають право заборони на постанови парламенту, щоб не пропускати невідповідних для великої буржуазії законів.

Віденський конгрес — нарада європейських держав 1814 р., що встановила кордони цих держав. Ці кордони європейських держав не змінялися протягом 100 років і лише після війни 1914 р. Європу було переділено знову.

військо — див. армія.

військовий трибунал — військовий суд у наших Радянських Республіках. Взагалі, військовому трибуналові підлягають вчинки військових, але разом із тим йому надається права розбирати справу та вчинки й невійськових, коли ці вчинки загрожують державному ладові або суспільному спокоєві (банди, змови, зрада то-що). Під час війни, а надто на фронтах, коли в країні складаються надзвичайні обставини, військовий трибунал набуває більших прав і розглядає тоді навіть і ті справи, що в звичайних умовах їх розглядає цивільний суд.

військовий стан—надзвичайний порядок, що встановлюється в містах або в губернях під час війни або під час революційних подій. Тоді адміністративним органам надається надзвичайних уповноважень. В буржуазних країнах під час військового стану в адміністративному порядку припиняється робітничі газети, забороняється легальне існування робітничих партій, забороняються робітничі з'їзди тощо, як це, наприклад, було в Германії в-осени 1923 р.

військові селища—села для військових, що їх влаштував Аракчєєв за часів Катерини II. В цих селищах жили з родинами жовніри й обробляли землю, виконуючи одночасно й військові обов'язки.

віза—одмітка урядової установи на паспорті, посвідченні, в мандаті або на іншому документі.

візита—одвідування.

вікжель—Всеросійський Виконавчий Комітет спілки залізничників, що виник 1917 р. й існував за перших років революції. Керували там меншовики та ес-ери, тому він стояв на позиції угодівства й гальмував справу організації Радянської Влади на перших часах Жовтневої революції.

Вільгельм II—останній король пруський та імператор Германський. Народ. 1859 р., став на престол 1888 р. Один з найяскравіших представників імперіалізму. За революції 1918 р. його скинуто з престолу й вигнано за кордон без права в'їзду в Германію.

Вільсон Вудро—бувш. президент Сполучених Штатів Північної Америки. Народ. 1856 р., помер 1924 р. Адвокат і професор. Брав діяльну участь у складанні Версальської угоди й у пограбованню Германії.

Вірменська Республіка—автономна, входить у склад Закавказ. СФРР. Населення—1.214.391 чол., з них: вірменів—555.480, татарів—375.683, туркменів—98.080, курдів—97.378, греків—22.172, решта—інші народи. Столиця—Еривань.

вісімнадцяте березня—день проголошення Паризької Комуні 1871 р. Цей день святкується в Радянських Республіках (див. Паризька Комуна).

вісімнадцате брюмера—державний переворот у Франції, зроблений Наполеоном Бонапартом 18-го брюмера (9-го листопада) 1799 р. В цей день Наполеон Бонапарт зі своїм військом розігнав народніх представників і оголосив консульство в Франції. Тим-же самим ім'ям Маркс назвав переворот, що його зробив 1851 р. президент французької Республіки Луї Наполеон Бонапарт, пізніше імператор Наполеон III.

вісімнадцяте червня—день початку наступу російської армії на фронті в 1917 р. Наступ був організований з бажання англо-французьких імперіалістів Керенським. Керенський, як і весь тодішній Тимчасовий Уряд, цим наступом хотів підвищити настрої армії, яка не хотіла воювати й бажала миру. Того самого дня в Ленінграді відбу-

лася величезна демонстрація робітників та салдатів (400.000 учасників), яка вимагала передачі влади радам робітничих та салдатських депутатів.

вибори—бувають по списках, коли належить вибирати декілька депутатів та індивідуальні, коли вибирають одного депутата. За пропорційних виборів у буржуазних країнах кількість депутатів кожної партії в парламенті відповідає силі та впливові цих партій у країні. Але тому, що в буржуазних країнах увесь виборчий апарат перебуває в руках буржуазії, робітничим партіям на виборах доводиться переводити рішучу боротьбу за кожного свого депутата. В Радреспубліках буржуазія позбавлена права вибирати до Рад. Вибори депутатів у нас проводяться звичайним відкритим голосуванням.

виборче право—право участі в виборах депутатів. Активне виборче право—то є право лише вибирати депутатів, а пасивне право—бути вибраним. В законах, що встановлюють порядок виборів, виявляється класовий характер державної влади. Сучасна буржуазно-демократична виборча система заснована на принципі загального виборчого права, але фактично ніде такого права не існує, бо в таких країнах вводиться цілий ряд обмежень у користуванні виборчим правом. Другою вимогою демократичної виборчої системи є рівність виборчого права, щеп - то: користування одним голосом для кожного виборця. Але в деяких держа-

вах, як напр., у Бельгії, великим землевласникам надавалось право при виборах подавати декілька голосів. Буває система прямих виборів, коли безпосередньо виборці голосують за депутатів і система посередніх виборів, коли виборці вибирають тільки виборщиків, а ті вже в свою чергу вибирають депутатів (двохступенні, трьохступенні вибори), як напр., вибирали до державної думи за царського ладу. В радянських республіках виборчим правом користуються тільки трудящі.

Винниченко, Володимир Кирилович—український письменник і політичний діяч. Народ. 26-го липня 1880 р. на Херсонщині в селянській родині. Вчився в гімназії, а потім у київському університеті, але в 1902 р. його заарештували за участь у організації Революційної Української Партії. Після цього його забирають до війська, але він утік за кордон, щоб уникнути арешту за революційну роботу між салдатами. За кордоном він бере участь у революційній роботі й підтримує зв'язок з Україною. В 1904 р. його було знову заарештовано й звільнено під час революції 1905 р. В революції 1905 р. він бере жваву участь, працюючи в УСДРП, а 1907 року знову емігрує за кордон. Від того часу аж до революції 1917 р. він перебував у Австрії, Франції, Швеції, не пориваючи зв'язку з Україною. В 1917 р. він переїздить на Україну. З утворенням Центральної Ради ввійшов туди як представник УСДРП, а потім

був головою виконавчого органу Центральної Ради—„Генерального Секретаріату“. Під час своєї роботи не визнавав пролетарської революції, а після Жовтневої революції одверто став рішучим ворогом Радянської влади. За часів гетьманщини разом з Петлюрою утворив „Національний Союз“ і хотів скористатися повстанням проти гетьмана. Під час повстання став головою Директорії, але після того, як побачив, що селянство й робітництво, хоч і повстало проти гетьмана, але не йде за Директорією, а визнає Радянську владу, виїшов зі складу Директорії й виїхав за кордон. Після певної еволюції, що проробила українська соціал-демократія за кордоном, одважився порвати з нею звязки й прилучитися до комуністичної партії. З цією метою він 1920 р. приїждить на Україну, але шовінізм знову заговорив у ньому й він знову виїхав за кордон. Зараз перебуває в Відні й провадить скажене цькування Радянської влади в своєму націоналістичному органі „Нова Україна“.

виконавча влада—влада, що переводить у життя постанови законодавчих органів. В буржуазних державах виконавча влада відокремлена від влади законодавчої та судової. Конституція УСРР та СРСР не відрізняє виконавчих органів од законодавчих. Згідно з нашою конституцією окремі органи влади мають лише ріжний обсяг законодавчої та виконавчої влади. Назва виконавчих комітетів (Виконкоми) зовсім не визначає,

що ці органи мають виключно виконавчу владу, їхні функції ті-ж самі, що й функції Рад Робітничих Депутатів, тільки вони провадять свою роботу в ширших розмірах і відповідають перед Радами та з'їздами Рад.

власність—володіння землею, машинами або якимись іншими знаряддями продукції. Приватна власність виникає не відразу. Спочатку люди жили без приватної власности, по-комуністичному, розподіляючи між собою продукти спільної праці. З розвитком скотарства ще за первісних часів історії людства почалося нерівенство, а з ним і приватна власність. Найбільше розвинулася приватна власність за часів капіталізму, що разом із тим породив і противників приватної власности—пролетарів. Пролетарі не мають своєї власности й живуть, продукуючи всі багатства, що їх присвоюють власники-капіталісти. Отже, пролетарі намагаються замінити приватну власність на суспільну, щоб-то усуспільнити знаряддя продукції, установити комуністичний лад. Для буржуазії приватна власність стає її „святим правом“, вона в своїх теоріях проповідує це „святе право“, а на ділі підтримує приватну власність усіма способами: судом, жандармами, поліцією, армією то-що. Тільки після скасування приватної власности та після усуспільнення знаряддів продукції зникне розподіл суспільства на класи, зникне експлоатація й класова боротьба.

Вольтер—(1694—1778 р.)—письменник-сатирик. Мав великий

вплив на передову буржуазію на передодні Великої Французької Революції. Він із запалом висміював пошівство, забобони та брехливу моральність тодішнього суспільства.

волюнтаризм — напрямок у філософії, який стверджує, що основу всього становить єдина всесвітня воля, подібна до людської волі. Християнство сприяло виникненню цієї науки, ставлячи волю людську найвище за все.

Воровський, Вацлав Вацлавович (прибрані прізвища його: П. Орловський, Ю. Адамович, Шварц, Фави)—один із найвидатніших представників старої марксистської гвардії. Народ. у 1872 р. Вже 1891 р. бере участь у революційній роботі, керуючи польським революційним студентським гуртком у московському університеті та працюючи на революційному полі й серед робітників. В 1896 р. під час коронації був висланий з Москви. З осени того-ж року Воровський стає активним членом московського революційного гуртка, а 1897 р. він знову заарештований і засланий на північ на три роки. В 1898 р. Воровський починає свою літературну діяльність, яко критик і публіцист, і незабаром стає видатним журналістом. В 1901 р. після еміграції за кордон Воровський разом з Леніним та Луначарським редагує партійний орган більшовиків „Вперед“. В 90-х роках, після арештів і в'язниць, Воровський стає в лавах „іскровців“ та бере участь у підготовленню другого з'їзду

партії. З 1903 р. він, як більшовик, бере найдіяльнішу участь в організації більшовицького осередку в Женеві. В 1905 р. Воровський стає одним із найвидатніших делегатів більшовицького III з'їзду партії, діставши мандат від Миколаївської організації. Після революції 1905 р. він повертається до Росії, продовжує роботу, яко представник більшовицького центру й редактор партійних газет та журналів. В 1909 р. він працює ув Одесі, яко член Одеського Комітету Партії, в 1912 р. бере участь у революційній пропаганді під час виборів до Державної Думи. Під час партконференції (так званої Южно-Руської) був заарештований і висланий до Вологди. В 1917 р. береться до роботи знову. Після жовтня Воровський спочатку—організатор державного видавництва в Москві, пізніше—перший представник від Радянської Росії в Швеції, а потім представник Радянської Росії в Італії. Він завжди вражав ворогів Радянської влади своєю стійкістю, твердістю й відданістю інтересам робітників. Особливо він виявив себе таким під час Генузької та Лозанської конференції. 9-го травня 1923 р. він загинув од кулі наймита світової буржуазії, фашиста Конраді. Після розгляду швейцарським судом убивства нашого представника Воровського на території Швейцарії, убивця його Конраді було виправдано, і цим самим буржуазія довела про свій звязок із фашистами.

Вотський Край—автономний, входить у склад РСФРР. Територія—25.430 кв. верст. Населення—740.614, з них: вотяків—518.430, росіян та інших—222.184. Столиця—Іжевськ.

вотування—голосування, вибори депутатів, подавання голосів на письмі.

Врангель, Петро—барон, генерал. За імперіялістичної війни був начальником кавалерійської дивізії. В початку громадянської війни командував білогвардійською армією під Царициним. Денікин, після того, як Червона Армія розгромила його військо в кінці 1919 р., передав командування білою армією Врангелю, який оголосив себе правителем Півдня Росії, утворивши в Криму з кадетів свій уряд. Під час свого панування Врангель чинив жорстокі розправи з робітниками. В червні 1920 р. Врангель прорвався зі своїм військом з Криму. В жовтні 1920 р. Червона Армія перейшла до рішучого наступу проти війська Врангеля, здобула Перекоп та Чонгар з величезними втратами, а на 15 листопада звільнила весь Крим. Звідти Врангель із рештками білих утік у Турцію, забравши зі собою військові суда. Довгий час Врангелівське військо перебувало в концентраційних лагерьх у Галіполі, а потім було розташоване по Балканських країнах. В 1922 р. врангелівці, що перебували в Болгарії, готували там монархічний переворот. Після відмовлення Болгарії допомагати Врангелю він з рештками своєї армії перебрався до Юго-

Славії. Радянська Влада оголосила Врангеля по-за законом.

ВРНГ—Вища Рада Народнього Господарства. Відає, організовує й керує всією промисловістю Республіки, безпосередньо управляє державними промисловими підприємствами відповідно до загальних планів Республіки. Голова, що стоїть на чолі колегії ВРНГ, має право Наркома. ВРНГ є союзним органом; так само й у межах Української Радянської Республіки є своя ВРНГ, що відає промисловістю України.

всевобуч—система навчання трудящих військової справи, виховання свідомости й волі громадянина-вояки. **ВСЕВОБУЧ** має за завдання утворити народню міліційну армію. **ВСЕВОБУЧ** тісно зв'язаний з Червоною Армією; вливається в неї та утворює резерв для захисту Республіки. В Радянських Республіках **ВСЕВОБУЧ** установлений декретом 22-го квітня 1918 р. Через **ВСЕВОБУЧ** проходять допризивники, що вивчаються військової справи до часу заклику їх до армії.

всемедикосантруд—Професійна Спілка робітників медицини та санітарії. Ця спілка об'єднує всіх лікарів, санітарів та технічних робітників, що працюють у лікарнях, шпиталях та аптеках. Центральний Комітет Спілки перебуває в Москві, а в Харкові є Всеукраїнське Центральне Правління цієї спілки.

всеробітземліс—Професійна Спілка робітників землі та лісу. До неї входять не тільки службовці земельних органів, а й ті,

хто практично працює в установах Наркомзему, в лісній справі та в радгоспах. Центральний Комітет перебуває в Москві, а в Харкові Всеукраїнське Центральне Правління Всеробітземлісу.

всеробітосвіта—Спілка робітників освіти. До неї входять робітники органів народної освіти: шкільні робітники, позашкільники та технічні робітники, що обслуговують установи Наркомосвіти. Центральний Комітет у Москві, а в Харкові Всеукраїнське Центральне Правління Всеробітосвіта.

Всеукраїнська Академія Наук—найвища наукова установа, заснована р. 1918 на зразок аналогічних європейських установ. Академію творить гурт академіків, яких вибирають з-поміж найвидатніших та найзаслуженіших учених усіх галузів знання. Академіки дістають од держави утримання й мають дбати про поглиблення науки. Колегіальний орган академії—конференція—вибирає нових академіків і вирішує всі справи, що торкаються Академії й науки взагалі. Окрім того, академіки гуртуються ще по своїй науковій спеціальності в відділах, яких у В. А. Н. три: історично-філологічний, фізично-математичний і соціально-економічний. Усіх академіків повинно бути 72, але поки що їх вибрано 38, з яких у Києві перебуває 25. При Академії є наукові інституції: Музеї: художній, антропологічний, зоологічний, діячів України; інститути: мікробіологічний, технічної механіки, фізичної

культури, демографічний, української народної мови; комісії, кабінети, бібліотеки. Адміністративний орган в Академії—президія й Управа. Секретарем Академії—відомий учений мовознавець академік Кримський.

вульгарний—надто спрощений, брутальний.

ВУЦВК—Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет—вищий орган влади в Українській Радянській Республіці. Йому належить влада між з'їздами Рад, на яких він і вибирається. ВУЦВК це є „робітничий парламент“ УСРР. Він скликається не менше, як тричі на рік на свої засідання, що звуться сесіями. ВУЦВК'ові належить право вибирати та затверджувати Раду Народніх Комісарів та різні комісії при ВУЦВК'у. Надзвичайні засідання ВУЦВК'у скликаються з ініціативи його президії, з пропозиції Раднаркому або однієї третини членів ВУЦВК'у. Для своєї постійної щоденної роботи на 1-й Сесії, після Всеукраїнського з'їзду Рад, вибирається президія ВУЦВК'у.

ВЦВК ССРР—Всесоюзний Центральний Виконавчий Комітет Союзу Соціалістичних Радянських Республік—вищий орган влади в усьому Союзі Республік. ВЦВК вибирається на Всесоюзному З'їзді Рад. Компетенції ВЦВК належать такі справи: 1) затвердження, зміни й доповнення конституції ССРР; 2) загальне керівництво зовнішньою й внутрішньою політикою; 3) призначення окремих членів Раднаркому й усього Раднаркому; 4) затвердження голови

Раднаркому і взагалі всі питання загально-союзного значіння по конституції Союзу Радянських Республік. Окремого голову ВЦВК не вибирає, а головують по черзі голови усіх 4-х Центральних Виконавчих Комітетів тих Республік, що входять у Союз (РСФСР, УСРР, БСРР та ЗСФРР). Для своєї щоденної роботи вибирається Президія—ВЦВК. Разом з тим у межах ВЦВК існує й окрема Рада Національностей, що пильнує інтересів усіх націй та всіх народів, що входять до складу ССРР.

В. Ч. К.—Всеросійська Надзвичайна Комісія в справі боротьби з контрреволюцією, саботажем, спекуляцією та злочинством по службі. В. Ч. К. була

організована зразу-ж після Жовтневої революції, коли треба було вирвати з корінням у буржуазії її наміри скинути Радянську Владу. Ці наміри буржуазії виливалися в змови, організацію протирадянських виступів то-що. За часи своєї роботи В. Ч. К. викрила цілий ряд контрреволюційних організацій, шпигунів, зрадників, бандитів та інших ворогів Радянської Влади. Після остаточного подавлення контрреволюції на внутрішньому фронті та після перемоги на зовнішньому фронті Всеросійський Центральн. Виконавчий Комітет після постанови 9-го з'їзду Рад перетворив В. Ч. К. на Д. П. У.—Державне Політичне Управління—(Див. ДПУ).

Г

Гаазе — видатний німецький соц.-демократ. Під час війни став на хистку позицію, голосуючи в німецькому парламенті проти військових кредитів, але разом з тим відмовляючись від агітації проти війни. Р. 1915 він пристав до незалежної соц.-демократичної німецької партії, що він утворював разом з іншими. Після німецької революції 1918 р. він увійшов до уряду, що складався з незалежних та правих с.-д. Р. 1919 його вбив німецький офіцер-монархіст.

Гаазька конференція—1) конференція представників Європейських держав, що відбулася 18-го травня, р. 1899 в столиці

Голандії—Гаазі. Конференція ця була скликана з ініціативи Миколи II-го й намагалася розв'язати питання про обеззброєння та припинення розвитку військової техніки. Царський російський уряд бачив, що на Заході військова техніка надзвичайно швидко розвивається. Тому російський уряд пропонував усім державам прислати своїх представників у Гаагу, щоб там порозумітися що до заходів, якими можна було-б запобігти війні. На конференції було ухвалено заборонити скидати з повітроплавів бомби, вживати задушливих газів та користуватися розривними кулями. Але пройшло небагато часу, як усі дер-

жави забули про свої постанови й під час імперіялістичної війни 1914—1918 р.р. стали вживати й розривних куль, і задушливих газів, а бомби скидали не тільки на фронті, але і в тилу, навіть на мирних мешканців міст.

2) В 1922 р. (червень—липень) з ініціятиви Радянського Уряду в Гаазі була скликана конференція європейських держав для розв'язання тих питань, що лишилися нерозв'язаними після Генуїської конференції (див. це слово). Капіталістичні держави вимагали від ССРР відновлення приватної власності, але відмовились поставити на конференції питання про кредити ССРР на відновлення народнього господарства. З цих причин Гаазька конференція була зірвана. Замість спільного визнання всіма капіталістичними державами ССРР, конференція висунула ідею визнання окремими державами ССРР.

Гаазький конгрес Інтернаціоналу (1872) — останній конгрес І Інтернаціоналу в Європі. На ньому брали активну участь К. Маркс і Ф. Енгельс. Він був присвячений боротьбі з бакуністами. Бакуніна з його прибічниками виключено з Інтернаціоналу. За пропозицією Енгельса й Маркса Генеральна Рада після цього конгресу була переведена до Нью-Йорку.

Габсбурги — австроугорський царський рід, скинутий революцією в Австрії р. 1918. Останній імператор з Габсбургів був Карл VIII.

гавань — місце біля берегу, куди заходять пароплави. Для

гавани вибирають таке місце, де хвилі (морські або хвилі великої річки) найменше впливають на пароплави.

газета — періодичне видання різноманітного змісту з перевагою матеріалу політичного характеру. Газети поділяються на щоденні й тижневі (хоч, окрім того, іноді є газети, що виходять двічі або тричі на тиждень) та на ранішні, денні й вечірні. Окрім того, газети бувають — друковані, рукописні (стінні) й усні. По характеру матеріалу поділяються на загально-політичні („Правда“, „Комуніст“, „Вісті ВУЦВК‘а“, „Більшовик“ то-що) й на спеціальні („Геть неписьменність“, „Український Економист“ то-що). Вперше друкована газета появилася у Німеччині 1609 р. потім у Англії — 1621 р., у Франції — 1631 р. в Італії — 1636 р., а в Росії аж у 1703 р. З розвитком капіталізму поширювалося й видання газет. Видання газет потребує величезних коштів (на складню, друкарню, папір, видавничий та редакційний апарат) і тому в капіталістичних державах газети розвиваються тільки буржуазні. Газета становить величезний засіб захисту класових інтересів і тому буржуазія так уперто забороняє робітникам видавати свої газети. Тільки в Радянських республіках робітники й селяни мають свою робітничу та селянську газету. Найбільш поширені російські газети: „Правда“, „Известия ВЦИК‘а“, (Москва), „Коммунист“ (Харків), а українські: „Вісті ВУЦВК‘у“, „Селянська Правда“ (Харків), „Більшовик“ (Київ).

гайдамаки—а) загопи, що в XVIII сторіччі на Правобережжі боролися проти польських панів. Вони склалися з різноманітних елементів: селян, міщан, козаків, дезертирів польського війська, бідних шляхтичів. Вони жорстоко мстилися на панах; палили панські маєтки, убивали панські родини. Найвидатнішими з отаманів гайдамаків були Гонта та Залізняк. Після придушення гайдамаччини обидва ці отамани були покарані на смерть.

б) Цим словом за часів революції на Україні в 1917—18 р. р. називали військові частини, організовані Петлюрою для боротьби з Радянською Владою. Вони відзначалися крайнім націоналізмом та антисемітизмом.

гайдамаччина — повстання селян, міщан, дрібної шляхти проти польських панів та орендарів на правобережній Україні. Вперше почалися ці повстання ще 1734 р. Стихаючи, то вибухаючи знову новим полум'ям, тяглися вони до 1750 р., а р. 1768 повстання вибухнуло знову з найбільшою жорстокістю. На чолі повстання став запорожець Залізняк, та службовець графа Потоцького, Гонта. Повстання скінчилося уманською різнею, де повстанці, не шкодуючи ні старого, ні малого, вирізали панство. Пани скоро зібрали силу, погодившись з московськими генералами (бо Москва боялася того, щоб повстання не перекинулося на Лівобережжя). Повстанці були жорстоко покарані й революційний настрій селянства надовго притих. Гайдамаччина в великій мірі сприяла

занепадові Польщі. Знесилена економічно й політично, Польща була розділена між Прусією, Австрією та Росією р. 1793.

Гайндмен, Генрі — основоположник британської соціалістичної партії. Соціал-патріот і угодвець. В 1915 р. його було виключено з соціалістичної партії.

Галілей—(1564—1642)— славнозвісний астроном і хемік. Народився в Італії. Вже за молодих літ зробив чимало винаходів у фізиці й астрономії. Для спостереження небесних світил винайшов підзорну трубу (Галілеєва труба), що й досі вживається в наших біноклях. Був переконаним прихильником науки Коперніка (1473 — 1534), який стверджував, що не сонце обертається навколо землі, а навпаки — земля навколо сонця, від чого бувають пори року, і що земля обертається навколо своєї віси, від чого бувають день і ніч. Коперніка назвали єретиком, що йшов проти святого письма. Галілея за прихильність засудили спалити на вогні, коли він не відмовився від своєї думки. Його примусили виконати волю мучителів (йому тоді було 70 років), але переказують, що вийшовши з суду, він сказав: „Проте-ж вона вертиться“. До смерти був під доглядом інквізиції.

Галіфе—французький генерал, (1830—1909), відомий своєю жорстокістю під час придушення Паризької Комуни в 1871 р., коли він розстрілював майже всіх полонених комунарів.

галюдінація—обман почуття, коли людина вважає репродуковані уявлення за приймання

почуття, хоч ніякого зовнішнього впливу на наші почуття й немає.

Гапон, Георгій Олександрович—шп (1870—1906). В 1903—1905 р.р. керував „товариствами фабричних та заводських робітників м. Петербургу“. Метою його було те-ж саме, що й у відомого провокатора Зубатова, який хотів відвернути увагу робітників від політичних домагань і направити їхню енергію тільки на поліпшення економічного становища. 9-го січня 1905 р. він організував маніфестацію робітників до зимового царського палацу, щоб перед царем розповісти про свої потреби. Маніфестацію, в якій брали участь жінки й діти, разом з робітниками, беззбройну й мирну, розстріляли. Гапон після цього втік за кордон. В-осени того самого року він повернувся до Росії. Він був агентом „охранки“, і довів це с.-р. Рутенберг. 2-го березня 1906 р. членами партії с.-р. Гапона забито під Ленінградом.

гарантія—запурука.

Гарібальді Джузеппе—італійський національний герой. Боровся за визволення Італії від австрійської навали. Своєю боротьбою допоміг об'єднанню Італії (в середині XIX ст.).

Гегель, Георг-Фрідріх-Вільгельм—(1770—1831), відомий німецький філософ ідеалістичного напрямку, що мав величезний вплив на інтелігенцію свого часу, був професором філософії в Берліні. Основна риса філософії Гегеля — виз-

нання абсолютної ідеї ні від кого незалежної, що існувала споконвіку й перед початком світу, а наше буття та всі реальні речі, що нас оточують, то, за його думкою, є лише відбиток, инша форма абсолютної ідеї. Абсолютна ідея, за Гегелем, увесь час розвивається, чинником розвитку її стають ті протиріччя, що з'являються в самій ідеї. Розвиваючись, ідея набуває нових протилежних форм проти попередніх. Такий розвиток Гегель назвав діалектичним. Отже, під діалектикою він розумів науку про розвиток ідеї в звязку з попередніми її формами, що в своєму розвитку виворюють заперечення самій собі. Природа, за Гегелем, то є лише форма „инобуття“ абсолютної ідеї, що розвивається шляхом діалектики, але природа знову повинна прибрати нову форму абсолютної ідеї. Маркс скористався його діалектичним методом і пристосував його до матеріалістичної філософії та до явищ суспільного життя. Таким чином ідеалістична діалектика Гегеля стала у Маркса матеріалістичною діалектикою. Маркс поставив діалектику Гегеля „з голови на ноги“.

гегемонія—вплив, панування, виключна перевага; політичне першество.

Гегечкорі, Євген Петрович—меншовик. Народ. 1879 р. Член III Державної Думи від Кутаїської губернії. Був лідером меншовицької думської фракції. Після Жовтневої революції входив членом Кавказької Ради,

що оголосила незалежність Кавказу. Пізніше був міністром Грузинської Республіки. Ворог Радянської Влади. Після того, як Грузія стала Радянською, виїхав за кордон і там провадить націоналістично-меншовицьку роботу.

Гед, Жюль (1845—1922)—проводир і теоретик французьких соціалістів. До війни додержувався науки Маркса й боровся за перекручуванням науки Маркса в II Інтернаціоналі та в французькій соціалістичній партії. Під час війни став правим оборонцем і був прихильником угодовства з буржуазією. Раніш боровся проти того, щоб соціалісти вступали міністрами до буржуазних урядів, а під час війни сам був міністром, хоч і не видав ніяким міністерством у буржуазному уряді Франції. Один з найвпливовіших проводирів II Інтернаціоналу.

Гекель, Ернст — німецький видатний природник, біолог, прибічник Дарвіна. Народ. 1843 р. Гекель додержувався в своїх творах еволюційного напрямку, а в своїх філософських розправах Гекель виступає, як моніст і матеріаліст. Правда, в його роботах, як напр., у „Світових загадках“, він не обходиться й без бога, але це є лише довід тому, що він ще не був цілком вільний від впливу ідеалістичної філософії.

гектар—метрична міра земельної площі; в ньому—10.000 кв. метрів або 2.197 кв. сажнів (майже $\frac{9}{10}$ десятини).

гектограф—апарат для копіювання у великій кількості

(50—100) паперів. Користуючися гектографом, під час революційної боротьби до 1917 р., проводирі робітничого руху розповсюджували відозви, прокламації, брошури, а іноді й газети. Гектографом користуються в установах для копіювання офіційальних матеріалів.

Гендерсон—член британської робітничої партії, правий соціал-угодовець. Відомий діяч II Інтернаціоналу. По професії—літейщик, але давно вже не працює на заводі, а провадить професійну роботу. В 1924 р. був міністром внутрішніх справ в угодовському кабінеті Макдональда.

генеалогія — історія походження й розвитку якогось явища. Цим словом визначають і список осіб, що належать до одного роду.

генеза—виникнення, зародок, початок, походження.

генеральний штаб — орган військового управління командування, що виготовляє план військових операцій та керує військовими акціями. Для підготовки співробітників генерального штабу є військові академії. У нас роботу генерального штабу виконує штаб Роб.-Сел. Червоної Армії.

геній — людина, обдарована найвищими творчими здібностями, що виявляється в якійсь галузі незвичайними для даних умов творами; найвища ступінь людського талану; надзвичайний природний хист.

Генуїська конференція — нарада європейських держав, що відбувалася в Генуї (Італія)

з 20-го квітня по 20-е травня 1922 р. Генуїська конференція ставила своїм завданням розв'язати питання про відновлення господарства Європи, зруйнованого після імперіялістичної війни. Цю нараду скликали держави Антанти й на ній уперше після війни брали участь Німеччина та Радянська Росія. На чолі нашої делегації був Народній Комісар зовнішніх справ Чичерін, а в склад її входив Воронський, Раковський та ин. На цій конференції Радянська делегація пропонувала розглянути питання про обмеження озброєння Європейських держав, але ця пропозиція державами Антанти була відкинута. Держави Антанти погоджувалися обговорювати лише ті питання, що вони виставили в порядок денний ще до скликання конференції. Капіталісти Заходу, через своїх представників на цій конференції, домагалися від Радянських республік виплатити борги та повернути їм приватну власність (фабрики, заводи, рудники, шахти, грошові капітали) та забути про ті збитки, що терпіла Радянська Росія від західних капіталістів під час інтервенції та блокади. Радянська делегація зробила пропозицію вважати довійськові борги старого російського уряду повернутими тими витратами, що понесла Радянська Влада під час блокади й інтервенції. На виплату інших зобов'язань вона погоджувалася з умовою, коли Радреспублікам буде видана позика на відновлення господарства, але відмовилася повер-

нути чужоземним капіталістам їхню колишню власність. Проте, делегація Радянських республік не відмовлялася надати їм деякі пільги що до концесій. Але угоди в цих питаннях ніякої не відбулося. Радянська делегація під час Генуїської конференції склала угоду з Німеччиною (Раппальська угода), згідно з якою Радянська Влада була визнана Німеччиною й були встановлені основи господарського співробітництва капіталістичної Німеччини й соціалістичних Радреспублік. Конференція скінчилася нічим, довівши, що імперіялістичні держави не можуть домовитися про співробітництво між собою та з Радянськими державами. Під кінець конференції була ухвалена постановою скликати через де-який час нову конференцію в Гаазі.

географія—наука про землю, як частину світу й місце людського життя.

геодезія—наука, що досліджує вигляд і розмір землі та розглядає різні способи змалювання земної поверхні на мапах та планах.

геологія—наука про будову, склад та історичний розвиток землі. Ця наука досліджує разом з тим і ті зміни, що відбувалися і відбуваються в землі.

германофіл прибічник усього німецького, хто ставиться прихильно до всього німецького.

германофоб — ворог усього, що зв'язане з Німеччиною.

герой — 1) людина, що вчинила якийсь надзвичайний великий вчинок і відзначається

хоробрістю; 2) головна особа в літер. чи будь-якому творі.

Герцен, Олександр Іванович— (1812—1870), російський письменник та видатний політичний діяч. Ще з молодю він захоплювався різними теоріями утопічного соціалізму. Після еміграції за кордон він заснував першу вільну друкарню й видавав разом з Огарьовим журнал „Полярная звезда“ та газету „Колокол“. Герцен висловлював погляди буржуазної демократії й боровся за скасування кріпацтва. За останніх років свого життя він зовсім згубив вплив на російську інтелігенцію.

гердог — так звалися представники найвищого дворянства в Західній Європі, щось подібне до князя.

гігант—велетень, щось величезне.

гігієна — наука про засоби зберігання й поліпшення здоров'я та про те, як запобігати всяких хвороб; взагалі, наука про здоров'я.

гілозоїзм — така наука, що надає матерії життєву силу. Гілозоїстами були іонійські (часів стародавньої Греції) філософи.

Гільбо, Анрі — французький комуніст. Раніше належав до Французької соціалістичної партії. Під час війни прилучився до „дімервальдської лівої“. Брав участь у II конгресі Комінтерну, входив до Виконавчого Комітету III Інтернаціоналу. Разом із тим—Гільбо відомий як видатний письменник.

гільдії—1) за середніх віків вільні спілки промислові, полі-

тичні, духовні, що були переважно в західньо-європейських містах. В завдання їхні входило захищати інтереси даної верстви суспільства; 2) до революції в Росії—розряди купецтва відповідно до суми обороту та до податку, що виплачували купці.

гільотина—машина для одрізування голови. Вперше вона збудована за проектом доктора Гільотіні за часів Великої Французької Революції й почали її вживати з 1792 р. У Франції її вживають ще й досі.

Гільфердінг, Рудольф — видатний німецький соціал-демократ, угодовець, прибічник Каутського. Був одним із керівників незалежної соціал-демократичної партії. Гільфердінг відомий як економіст та автор відомої розправи „Фінансовий капітал“. В-осени 1923 р. входив міністром фінансів у буржуазний уряд Штреземана, але був у ньому зовсім недовго. Після розгону в Саксонії робітничого уряду приїздив до Дрездена умовляти правих с.-д., щоб ті й надалі йшли в згоді з буржуазією. Зараз він перебуває в рядах правої групи соціал-демократ. партії Німеччини.

гімн—урочиста пісня. В кожній державі є свій національний гімн. В капіталістичних державах національні гімни прославляють короля або буржуазну владу, а національний гімн Союзу Радянських Республік закликає до єднання робітників усього світу для боротьби з капіталом. Нашим гімном став Інтернаціонал (Повстаньте, гнилі і голодні).

гімнастика—фізичні вправи, що мають на меті розвинути як найкраще тіло людини.

гіпербола—перебільшення.

гіпотеза— наукове припущення, що стає за підвалину для пояснення цілої низки явищ. Коли гіпотеза пояснює всі відомі нам явища в даній галузі знання та коли вона стверджується нашою практикою та певними досвідами й новими науковими висновками, тоді вона стає за теорію.

Гірська республіка—автономна, входить у склад РСФФР. Територія—18.000 кв. верст. Населення—306.653 чол., з них: осетинів—128.705, росіян—90.804, інгушів—66.482, інших—20.662. Столиця—Владикавказ.

Гогенцолерни—фамілія цілого ряду пруських королів. З часів утворення німецької імперії королі з фамілією Гогенцолернів були німецькими імператорами. З цього роду вийшли також і королі румунські. Династію Гогенцолернів у Німеччині скинуто революцією 1918 р. Останнім представником імператорів та королів у Німеччині з роду Гогенцолернів був Вільгельм II.

Головполітосвіта—Головний Політико-Освітній Комітет. Один із відділів Наркомосвіти, який відає політичною освітою й політичним вихованням дорослого населення. Головполітосвіта відає організацією й роботою шкіл ліквідації неписьменності, сельбудів, клубів, книгозбірень партійних шкіл, театральною справою, мистецтвом. При Головполітосвіті є Методо-

логічний Комітет, що розробляє методи політичної пропаганди та поширення політичної свідомости серед дорослого населення.

голодовка—відмовлення політичних ув'язнених на певний час від їжі. Голодовка оповідалася на знак протестів проти тяжкого тюремного режиму й часто закінчувалася смертю або тяжкою хворобою ув'язнених. За мету голодовки було звернуто увагу громадянства на тяжкий стан ув'язнених і примусити адміністрацію поліпшити їхнє становище.

Гомперс, Самуель—відомий керівник жовтих професійних спілок у Америці. Він відзначився як яскравий угодовець та ворог організації Червоного Профінтерну.

гомруль—проект законів про самостійне управління Ірландії, яка ще й досі підлягає Англії.

гонор—прибільшене розуміння своєї чести.

гонорар—платня за працю письменника, лікаря, художника, то-що.

Горький, Максим—літературне прізвище Олексія Максимовича Пішкова. Відомий російський письменник, що вийшов з бідноти. Народ. в 1868 р. До Революції брав участь у марксистських виданнях. В звязку з подіями 9-го січня 1905 р. був заарештований царським урядом. Після жовтня 1917 року заснував у Петрограді соціал-демократичну газету „Новая жизнь“, яка стояла на платформі інтернаціоналізму. Пізніше брав участь в Редакційному Комі-

теті у Петроградської філії Державного Видавництва. Горький найбільш відомий тими своїми творами, в яких він відбиває життя й побут декласованого пролетаріату та бідноти. Зараз перебуває за-кордоном.

господарство кріпацьке—система господарства, яка характеризується тим, що селянство з землею було закріплене за поміщиками. За основу кріпацького господарства була община з общинним землеволодінням, яка підлягала поміщикаві. Селянське господарство за кріпацького ладу довгий час було натуральним. Мінове господарство було тільки на верхах кріпацького ладу: держава та кріпосники добували для себе потрібні речі з-за кордону то-що. Поміщик не був військовим захистом для селян, як це було на Заході за часів феодалізму. За кріпацького ладу ця справа перейшла до монархічної держави. Але все-ж таки в його руках була влада над селянами й вона стала для нього засобом присвоєння продуктів додаткової праці. Кріпацьким господарством така система господарювання звалася тому, що за допомогою держави селяни були прикріплені до панської землі й були позбавлені права переходити від одного пана до другого, яким селянство користалося за часів феодалізму. За часів феодалізму селяни були напіввільними людьми, а за кріпацького ладу вони стали кріпаками, невольниками.

господарство мінове—це таке господарство, в якому панує товарова продукція і в якому роз-

винений обмін товару. Кожне господарство за такого ладу продукує товар на ринок і через ринок дістає потрібні засоби для свого існування, продаючи свої товари й купуючи або вимінюючи на них чужі товари. Спочатку окрема община або родинні господарства обмінювалися тільки лишками, а потім, намагаючися збільшити кількість цих лишків для обміну, окремі господарства стали спеціалізуватися на продукції найбільш вигідного товару. Так збільшувався й поглиблювався розподіл та спеціалізація праці в суспільстві. Нарешті всі господарства вже не могли обходитися без купівлі й продажу.

господарство натуральне—таке господарство, що живе з продуктів власної праці, а не з продуктів куплених або вимінених на ринкові. Відомі три основних форми натурального господарства, які в історичному розвитку йшли одна за другою: родова община, патріархальна й феодальний лад.

господарство рабовласницьке—таке господарство, що ґрунтується на праці поневолених рабів. Головна відміна його від кріпацького полягає в тому, що кріпак має своє господарство й робить лише панщину для пана, а раб не має ніякого господарства. Селянин-кріпак хоч і віддає для пана панщину, але він не віддає панові всього робочого часу, а раб цілком віддає всю свою працю на пана. Рабовласницьке господарство так само, як і кріпацьке, зверху було міновим, а внизу—натураль-

ним: пани продавали додатковий продукт і більшу частину речей свого оточення купували на ринкові, а раби жили цілком з продуктів своєї праці. Рабовласницьке господарство виникло з різних причин. В стародавніх державах Греції й Риму рабовласництво виникло з широкого користування праці військово-полонених. Новітнє рабство індійців та негрів було так само засноване на військово-грабіжницькому захваті людей. Іноді й панщина, збільшуючи визискування, ставала невольництвом: пани з кріпаків робили невольника, розпоряджалися ними, як хотіли, продавали його й т. и.

господарство ремісницьке— таке господарство, що ґрунтувалося на праці ремісників. Спочатку воно було замкнутим, родинним, на зразок селянського господарства. На чолі його стояв майстер-ремісник, господар своєї майстерні, він працював з своїми синами в своїй майстерні. Потім до родини цього майстера приєднувалися учні й підручні з іншої родини. Вони жили й працювали в господарстві ремісника нарівні з його родиною. Підручних майстер брав до себе на повне утримання й давав їм де-яку невелику платню. Пізніше ці підручні, зібравши гроші, влаштували своє власне господарство, ставали майстрами. Майстрі однієї спеціальності об'єднувалися в спілки, які звалися цехами. Ці цехи встановлювали обов'язковий термін, протягом якого кожний повинен бути уч-

нем та підручним. Учні та підручних не дозволялося брати більше 3—5, та й то не у всіх цехах. Такий порядок встановлювався для того, щоб великі майстерні не конкурували з самотніми майстрами. За ремісницького господарства був визиск, бо майстер, продаючи продукти праці, виготовлені разом з ним і його учнями та підручними, діставав собі надвартість, але цей визиск не був таким жорстоким, як пізніше за часів капіталізму.

готський програм— програм соціал-демократичної партії, ухвалений в 1875 р. на об'єднаній нараді ласальянців та ейзенахців у Готі. Ласальянці, коли зливалися на цій нараді з ейзенахцями, внесли в програм цілий ряд своїх вимог та положень. Маркс гостро критикував готський програм. Пізніше німецька соціал-демократія замінила цей програм новим, ухваленим на з'їзді в Ерфурті в 1891 р.

Год. Абрам Рафаїлович— правий с.-р. В 1906 р. брав участь у „бойовій організації“ партії с.-р. Угодовець і оборонець. З червня 1917 р. був членом угодовського Центрального Виконавчого Комітету. Після Жовтневої Революції став членом ЦК партії с.-р. і був на чолі організації багатьох терористичних актів проти проводирів пролетаріату. Брав участь у керуванні озброєною боротьбою з Радянською Владою. Після процесу правих с.-р. в 1922 р. його було засуджено до розстрілу, але присуд не був виконаний.

градація—ступневість.

„громадянський шлюб“—за-реєстрований органами влади. Він не потребує визнання його законності з боку церкви. Реєстрацією шлюбів відає ЗАГС—відділ запису актів громадянського стану при Відділі Управління Виконавчого Комітету.

громадянин—член Республіки, член громади. Громадянин користується всіма громадянськими й політичними правами. Громадянами ми стали недавно. Старий царський уряд вбачав в нас тільки „вірних підданців“, „неблагодійних“ та „инородців“. Як найбільше він обмежував права перших та доглядав за ними, а других жорстоко переслідував. Тільки тепер за Радянської Влади коли встановилася рівноправність трудящих, ми стали громадянами.

громадянська війна—озброєна боротьба різних класів між собою за політичну владу. В межах наших Республік громадянська війна почалася після початку Жовтневої Революції й продовжувалася аж до кінця 1920 р.

гроші—товар, на який усі товаровласники охоче міняють свої товари і в якому вони вимовляють вартість своїх товарів. Гроші, це загальне мірило вартости, це загальний засіб міри, сплати, нагромадження скарбів. В старі часи вживалися різного роду гроші: грішми була худоба (товар), сіль, шкури й т. и. Поволі, однак, за гроші почали вживати золото й срібло. Це тому, що 1) золото й срібло—такий товар, який завжди зберігає свою добротність, 2) зо-

лото й срібло можна ділити на частки й потім їх знову сполучувати, 3) золото й срібло мають велику вартість у невеличких кількостях. Поруч із металевими грішми вживають і паперові. Паперові гроші самі по собі не мають майже ніякої вартости. Вони мають значіння тільки тому, що вони заступають вартість певної кількости золота (чи рібла). Та коли вони такої вартости не заступають, коли держава випускає їх більше, ніж на те їй дозволяє її золотий запас,—паперові гроші падають на ціні або й зовсім знецінюються.

грудневе повстання 1905 р. в Москві—уже в кінці листопаду серед військових частин московської залоги (гарнізону) почалося хвилювання. 6 грудня, діставши звістку про арешт Петербурзької Ради Робітничих Депутатів, Московська Рада оголосила на 7 грудня загальний політичний страйк і викинула гасло збройного повстання. Уряд відповів на це проголошенням військового стану в Москві. 8 грудня поліція й козаки розігнали мітинг у театрі „Акваріум“, причому, немилосердно били мирне населення. 9 грудня був заарештований коаліційний комітет, що складався з представників трьох партій (більшовиків, меншовиків і есерів). Уночі на 10 грудня військовим почало обстрілювати будинок Фідлера, де за відомостями поліції були зібралися революціонери. Трьох було вбито, кілька десятків поранено, а 118 заарештовано. Після цього Москва вкри-

вається барикадами; починається нерівна героїчна боротьба робітників з урядом. Щоб примусити революціонерів відступити, поліція й військо руйнували вулиці, квартали, забивали сотні невинних людей. Військо не пристало на бік революціонерів, бо уряд пустив додому ненадійні частини, а на боротьбу послав вірні йому частини. В критичну хвилину прибули з Ленінграду гвардійські частини. На вулицю вийшла чорна сотня. Найдовше тримався робітничий район—Пресня. 19-го грудня Семенівський полк обстрілював Прохорівську фабрику. 21 грудня повстання було задушене; п'яні семенівці робили нечувані звірства над населенням. Уряд жорстоко помстився на революціонерах і багато було засуджено на смерть, багато пішло на Сибір, багато загинуло в тюрмах.

Грузинська республіка — автономна, входить у склад Закавк. СФРР. Населення — 2.372.403 чол., з них: грузинів — 1.590.827, вірменів — 246.166, росіян — 116.779, осетинів — 86.694, татарів — 81.025, тюрків і караналахів — 57.298. Столиця — Тифліс.

група визволення праці — назва першої російської революційної соціал-демократичної організації. Ця група утворена за кордоном в 1883 р. Фундаторами її були: Плеханов, Дейч, Засулич, Аксельрод та Ігнатов. 1884 р. група випустила „проект програму російських соц.-демократів“. В 1885 р. з ініціативи цієї групи був утворений „союз

російських соціал-демократів“. Видання його редагувалося „групою визволення праці“. Стоючи на платформі революційного марксизму, 1898 р. ця група відмовилася редагувати видання „союзу“, що схилився до опортунізму. В 1900 р. група, разом з окремими членами союзу, одійшла від „союзу російських соц.-демократів“ і утворила організацію під назвою „соціал-демократ“. В 1901 р. група об'єдналася з групами „Зоря“ й „Іскра“ та утворила „закордонну лігу російської революційної соціал-демократії“. 1903 р. на другому з'їзді РСДРП ця ліга заявила про припинення свого окремого існування.

ГУБ—губерніяльний. Ця частка слова ставиться перед назвою губерніяльної установи, як напр., Губпрофрада, Губнаросвіта, Губфінвідділ то-що.

губвиконком—Губерніяльний Виконавчий Комітет. Вибирають його на губерніяльних з'їздах Рад роб. та селянських депутатів на рік.

губпрофрада — губерніяльна рада професійних спілок у межах губернії. Губерніяльну Раду профспілок вибирають на губерніяльних з'їздах усіх профспілок. Свою роботу провадить за керівництвом ВЦРПС (див. це слово).

гуманийний — людинолюбний, м'який.

гумор—добродушна насмішка над хибами людської вдачі.

гумористичний—смішний, комічний.

Гучков, Олександр Іванович —значний представник москов-

ського купецтва в Державній Думі, політичний діяч. З власної охоти брав участь у англо-бурській війні й був на боці бурів. Під час повстання в Македонії брав участь у допомозі повстанцям. За російсько-японської війни був уповноваженим Червоного Хреста й попов у полон до японців. Основоположник „Союзу 17 жовтня“ (октябристи). Був членом Державної Думи

(3-ої), головою думської комісії державної оборони, а року 1910—1912 головою Державної Думи. Пізніше був членом Державної Ради. Після лютневої революції 1917 р. увійшов у склад Уряду і в кабінеті Керенського був військовим міністром. Разом із Мілюковим (міністром закордонних справ) намагався провадити війну „до переможного кінця“.

Д

Давід, Едуард—германський правий с.-д. Народ. р. 1863. З 1903 р.—член Рейхстагу. Прибічник Бернштейна. В своїй розправі „Соціалізм та сільське господарство“ всупереч Марксові гадає, що майбутнє належить дрібному землеволодінню. Захищав аграрний програм в інтересах дрібнобуржуазного селянства. Після революції 1917 р. входив до 1-го Республіканського Угодовського Уряду в Німеччині.

Дагестанська республіка—автономна, входить у склад РСФРР. Територія—30.902 кв. версти. Населення—1.200.000 ч., з них: мусульман—96⁰/₁₀₀, росіян—3⁰/₁₀₀, гірських євреїв 1⁰/₁₀₀. Столиця—Махан-Кал.

Дайренська конференція (серпень 1921 р.)—на ній делегація Далекосхідньої Республіки запропонувала Японії евакуувати японське військо з Сибіру, обіцяючи за це Японії певні економічні й торговельні компенсації. Японія не згодилася з цим

і в свою чергу запропонувала делегації ДСР такі умови, що Владивосток повинен був одійти до Японії, а вся ДСР стала-б японською колонією. Конференція скінчилася нічим.

Дан—один із провідників російських меншовиків. Народ. року 1871. В 90-х р. р. брав участь у „Союзі боротьби за визволення робітничої класи“, що був заснований у Ленінграді. За весь час своєї роботи належав до правого крила меншовиків. Він брав участь у багатьох партійних з'їздах, нарадах і весь час був членом центрального комітету меншовиків. За часів жорстокої реакції в Росії був прибічником припинення революційної боротьби (ліквідаторство), а під час війни був одним із провідників-оборонців. Після Жовтневої революції виявив себе як ворог комуністичної партії та Радянської Влади. Зараз перебуває за кордоном.

Дантон (1759—1794) — один із провідників Великої Французь-

кої Революції. Прибичником Республіки він уперше виступив р. 1791, вимагаючи повалення королівської влади, а трохи пізніше він організував червоний терор разом з Робесп'єром та Маратом. Спочатку Великої Революції відзначився блискучими промовами та організацією оборони революції від монархістів, але коли став міністром юстиції, не виявив рішучості в боротьбі з буржуазією. Прибичники крайніх лівих течій (якобінців) були не задоволені такою нерішучою політикою, і коли вплив у революції перейшов на їхній бік, Дантона, разом із його друзями, покарано було на смерть.

Дарвін, Чарльз—великий учений, біолог. Народ. в Англії р. 1809, в родині лікаря. Скінчивши вищу школу, Дарвін вирушив у світову мандрівку. Під час подорожі Дарвін здобув силу матеріалу про життя тварин та рослин і переконався в тому, що організми безупинно змінюються. Повернувшись до Англії, Дарвін поселився в своєму маєткові Дуон, де жив до смерті. Тут Дарвін провадив наукову роботу, наукові спостереження й дослідження, розробляв матеріали, що їх привіз з подорожі. Дарвіна цікавило питання про походження живих тіл та про зміни в них. Над цим питанням він працював понад 20 років. Свої наукові дослідження й висновки він виклав у своїй розправі: „Походження видів шляхом природнього добору“. Ця розправа вийшла р. 1859. В цій книзі

відбилися всі думки вченого та вся його наука. Дарвін довів, що всі організми кровно близькі між собою, що всі вони походять один від другого шляхом повільного й ступневого розвитку—еволюції. На думку Дарвіна основну причину розвитку організмів становить т. з. природній добір або виживання організмів найбільш здатних до пристосовання. Опріч вищезгаданої роботи в Дарвіна є ще такі: „Призвичаєні тварини та культивовані рослини“, „Походження людини“ й инш. У всіх названих роботах червоною ниткою проходить ідея природнього добору. Наукову діяльність Дарвін провадив до смерті. Помер він р. 1882.

Не дивлячись на те, що з дня його смерті минуло багато часу, проте, його наука й досі лежить ув основі всього природознавства.

дарвінізм — наука великого англійського природника Дарвіна (див. Дарвін) про розвиток вищих форм тварин та рослин з нижчих шляхом ступневого перетворення. Таке перетворення відбувається в боротьбі за існування; коли лишається жити краще пристосований до оточення організм, а той організм, що не пристосований до оточення, гине. В цій боротьбі корисні ознаки організму усталюються, а в процесі дальшої боротьби організм набуває нові ознаки. Дарвінізм остаточно вигнав бога з природи, бог став зовсім зайвим і непотрібним, бо науково був доведений розвиток живої природи.

Дарданели — протока, що сполучає разом з протокою Босфором Чорне море з Середземним. Російській буржуазії Дарданели були потрібні для розвитку своєї торгівлі на морі, щоб не залежати від турків у виході в Середземне море. Звідци — давня мрія російської буржуазії й царського уряду захопити Дарданели. За участь Росії в світовій війні 1914 р. великі буржуазні держави (Франція, Англія) обіцяли передати Росії Дарданели й Константинополь (на Босфорі). Після лютневої революції 1917 року здійснити цю давню мрію взявся Мілюков, але Жовтнева революція зовсім розбила ці мрії. Радянський Уряд відмовився від цієї мрії.

дата — число місяця, місяць та рік, що ставиться на різних паперах та документах.

дашнакцутюн (дашнаки або дрошакисти) — вірменська буржуазна революційна партія, що утворилася на Кавказі р. 1890; працювала в Росії й Турції. Своїм програмом ця партія була подібна до партії ес-ерів. Метою партії було визволення пригноблених народів турецької Вірменії та утворення незалежної Вірменії. Тактикою партії був терор. Р. 1918 дашнакцутюн стала біля влади, коли Вірменія стала самостійною. Проте, ця угодовська влада була повалена р. 1920, коли повстали вірменські робітники й селяни. Нині Вірменія — Соціалістична Радянська Республіка, вона пристала до Спільки СРР через федерацію Закавказьких Соціалістичних Радянських Республік.

дворянство — найвища верства суспільства в царській Росії. В Західній Європі дворянство, як суспільна верства, виникло за феодальної доби. Дворяни були великими земле-власниками, відбирали найвищі урядові посади, командні посади в армії. На дворянство спиралася самодержавна влада.

двохпалатна система — форма парламентського ладу, коли законодавча влада належить двом палатам: до нижньої палати вибирають більш-менш широкі верстви населення, а до верхньої — призначає правитель держави або вибирає невелике число найбільших багатіїв — капіталістів та землевласників. Двохпалатна система служить інтересам консервативних шарів пануючої класи.

дебати — прилюдне обговорення питань, як напр., на зборах, на з'їздах, на нарадах, на засіданнях, конференціях то-що.

дебет — прибуток. Цим словом означають ліву сторінку рахунково-грошових книжок, бо на цій сторінці записують прибуток.

дебітор — той, хто взяв у позику гроші.

девальвація — заміна старих грошових знаків на нові, які відповідають справжній їхній вартості або звичайне зниження вартості грошових знаків до справжньої їхньої вартості. Девальвація буває тоді, коли паперові грошові знаки зовсім знецінені, коли за такі гроші нічого не можна купити й саме населення бере їх з неохотою. Паперові гроші падають під час

занепаду господарства. Щоб уникнути цього, держава їх касує, а замість них випускає нові грошові знаки, забезпечені золотим державним фондом.

Девіз—короткий вислів якоїсь керівничої думки, принципу, правила. Девіз комуністичної партії — „Пролетарі всіх країн, єднайтеся“.

дев'яте січня—день 9-го січня 1905 р. Цей день лишився в пам'яті робітництва як приклад жорстокої розправи свавільного уряду з мирним робітництвом. Того дня на вулицях Ленінграду царський уряд розстріляв робітників, що йшли до зимового палацу мирно просити Миколу II про поліпшення їхнього становища. Це прохання спричинив страйк, що розпочався на Путилівському заводі й пізніше охопив і інші фабрики та заводи Ленінграду. Організаційним осередком руху стало „Товариство фабричних та заводських робітників м. Петербургу“. На чолі руху став піп Гапон (див. Гапон). В проханні, окрім економічних вимог, були й політичні. Робітники, йдучи до палацу, вірили в те, що цар вислухає їхнє прохання та поліпшить їхнє становище. Після розстрілів цю віру в царя робітники загубили й увечері того самого дня вони трошили крамниці зі зброєю й будували барикади (на Василівському острові). В цей день з наказу царя було забито по-над тисячу та поранено більше 5.000 робітників та випадкових глядачів. Розстріл 9-го січня зворушив робітничу масу всієї Росії. В Ра-

дянських Республіках цей день (по новому стилю 22 січня) оголошено неробочим.

дев'яте й десяте термідора р. 1794—історичний день для Франції. В цей день було скинуто та покарано на смерть Робесп'єра. Розправилася з ним нова буржуазія, що розбагатіла за часів першої Французької Революції. Буржуазія не хотіла відновлення царської династії, бо та не простила-б їй переслідування попів, захоплення дворянської землі, терору то-що. Але ще більше ця буржуазія боялася санколотів (гологи) та паризьких робітників, що нещадно боролися з багачами. Тому вона склала нову конституцію, в якій уже не було загравання з біднотою, де не згадувалося про „тверді ціни“ (боротьба зі спекуляцією), про заробітки та харч для народніх мас.

19-лютого (ст. стиль) 1861 р.— царем Олександром II був виданий маніфест про скасування кріпацтва. Буржуазія виславляла царя за цю „велику реформу“, називаючи його „царем-визволителем“. А справді буржуазія сама була зацікавлена, щоб селян звільнили від кріпацтва, бо тоді саме для промисловости потрібні були дешеві робочі руки, а вони-ж були закріпачені. Після 19 лютого селяни не то що не дістали волі, а попали ще в гіршу неволю: селянство опинилося під владою дворян та земських начальників, треба було виплачувати величезні „викупні платежі“ за землю, а крім того селянство дістало землі далеко менше, ніж воно

володіло до 19 лютого. Пограбоване селянство цілком звільнилося тільки після Жовтневої революції 1917 року.

дегенерація— занепад типу через спадкову передачу поколінню якихось хворобливих явищ або якихось інших ненормальностей. Дегенерація може бути як серед рослин та тварин, так і серед людей. Дегенерація—це занепад як окремого індивідуума, так і цілої групи або роду. Коли застосовувати дегенерацію до людства, то тут ми маємо суспільне явище й тому боротьба з дегенерацією це—суспільна боротьба і в інтересах суспільства.

деградація — повільне зниження.

дедукція — спосіб думання, коли ми від загального твердження йдемо до окремого. Припустимо, що ми знаємо такий факт: за капіталізму ремісниче господарство занепадає; в Китаї розвивається капіталізм. Отже, ми можемо сказати (за дедукцією), що в Китаї ремісниче господарство повинно занепадати.

дежурний—той, на кого випала черга виконувати якісь обов'язки протягом дня; наприкл. дежурний по роті доглядає протягом дня за порядком у роті, дежурний по канцелярії одержує ділові папери та подає різні справи на запитання одвідувачів і т. д.

дезертир — утікач з війська. Цим словом також визначають взагалі того, хто самовільно уникає покладених на нього обов'язків або самовільно кидає відповідальну роботу, якусь ор-

ганізацію. Тоді таку особу звуть дезертиром праці.

дезорганізація—розлад у роботі якоїсь організації, установи.

деїзм — релігійно - філософський напрямок, що визнає бога за основу всіх речей. Деїзм відзначається від другого релігійно-філософського напрямку, теїзму тим, що перший заперечує існування бога як особи, що править світом, в той час, як теїзм таке існування бога визнає.

дека—десять. Приставляється до слів літр та метр (назва метричних мір—див. ці слова); декалітр—10 літрів, декаметр—10 метрів.

декабристи — члени таємних товариств, що виникли та існували в Російській армії за царювання Миколи I. Дворяни, переважно офіцери, мали на меті знищити самодержавство та встановити замість нього конституційну монархію (проект Мурав'їова) або республіку (проект Пестеля), і скасувати кріпацтво. Для переведення перевороту декабристи мали спиратися на військо. 14-го грудня 1825 р. в Петербурзі вибухло повстання, організоване „північним товариством“ у день коронації Миколи I, але було придушене царським військом. На півдні в січні р. 1826 Чернігівській полк під проводом членів „південного товариства“ та „товариства об'єднаних слов'ян“ зняв повстання, але й воно було ліквідоване. Зроблено було багато трусів, заарештовано багато офіцерів-декабристів. Найвищий

карний суд розібрав справи 121 обвинувачених і багато з них було засуджено до тяжкої кари. Проводирі: Пестель, поет Рилев, Бестужев-Рюмін, Муравйов-Апостол та Каховський—повішені 13-го липня 1826 р. в Петропавлівській фортеці. Декабристський рух виріс на ґрунті розвитку буржуазних відношень у Росії й був викликаний потребою замінити ними тодішні кріпацькі відносини.

декадентство—напрямок у мистецтві наприкінці 19 ст., доби занепаду буржуазного мистецтва взагалі; характеризується шуканням нових витончених форм, місвидизмом, індивідуалізмом (див. ці останні слова).

декадент—прибічник декадентства (див. вище).

декламация—виразне читання в-голос.

декларативний—той, що оголошується до загального відома.

декларация—урочисте^а оголошення до загального відома. На заході в деяких буржуазних державах є звичай, згідно з яким голова нового уряду зачитує в парламенті декларацію державної політики нового уряду. В початку Жовтневої революції різні партії виголошували свої декларації, в яких зазначався програм їхньої роботи. Декларация може бути й від імені уряду. Так, наприклад, Народній Комісар Зовнішніх Справ т. Чичерин на Генузькій конференції (див. це слово) виголосив декларацію Радянського уряду з приводу роззброєння держав.

декларация прав трудового та експлоатованого народу—

затверджена III З'їздом Рад у січні р. 1918. Разом із затвердженою в липні 1918 р. конституцією Радянської Республіки, увійшла в основний закон Рад. Республік.

декларация прав людини та громадянина— акт, ухвалений за часів Велик. Французької Революції національним зібранням згідно з конституцією р. 1791. Декларация говорить про „святі невід'ємні права людини“^а, розвиваючи ідею індивідуальної свободи та народоправства. Ідеї декларації—це політичні ідеї буржуазії, що нещодавно стали біля влади. Ці ідеї були покладені в основу буржуазно-демократичного ладу.

декласований—той, хто, відбившись від своєї класи, не пристав до другої. За приклад декласованих пролетарів можна вважати босяків.

декрет—наказ або постанова Ради Народніх Комісарів. Декретами звалися також закони Паризької Комуни (див. це слово). Декрети Раднаркому УСРР мають чинність у межах УСРР, а всі декрети ССРР мають чинність на території всього Союзу СРР.

декретувати—встановлювати закони.

делегат—представник, вибраний якоюсь організацією, напр., профспілкою, партією, Комсомолом, загальними зборами то-що.

делегация— всі ті представники, що вибрані організацією, партією, профспілкою або навіть і урядом (торговельна делегация, делегация для мирних переговорів).

демагог—той, хто для досягнення своєї політичної мети, користується всякими заходами, щоб найдужче схвилювати та знервувати нарід.

демаркаційний — прикордонний. Демаркаційна лінія встановлює кордони між двома державами.

демобілізація — звільнення з військової служби запасних, що були покликані до війська під час війни. Демобілізація відбувається з переходом війська на мирний стан.

демократ—оборонець народніх інтересів, прибічник народоправства. Коли називають якусь людину демократом, то це свідчить про те, що ця людина не провадить оборони народніх інтересів організовано, разом з якоюсь організацією. Це просто народолюбно настроена людина.

демократія—1) народоправство. В наші часи відповідно до того, яка класа за демократії панує, буває демократія або буржуазна — в капіталістичних державах, або пролетарська, робітниче-селянська — в радянських республіках. 2) Народні маси (селянство, дрібна буржуазія, пролетаріят).

демократизація—зміна державного ладу або зміна порядку в установах на користь народніх мас, демократії.

демократизм — політичний напрямок, який визнає за всім народом право найвищої державної влади. Спираючись на демократизм, угодовці стверджують, що й робітники й селяни, і торговці, і купці, і фабри-

канти та капіталісти—усі мають право на владу. Тим самим вони ллють воду на млин буржуазії, заперечуючи захоплення влади пролетаріятom. Робітничий демократизм визнає тільки диктатуру пролетаріату.

демократична республіка—такий державний лад, коли найвища державна влада належить представникам усього народу, цеб-то панам, робітникам, капіталістам, попам, селянам і торговцям. Хоч і більше робітників та селян у всякій державі, але буржуазія завжди за так званого демократичного ладу буває на вершині суспільства. Вона керує виборами до парламенту, її представники входять до уряду й тому фактично в таких „демократичних“ республіках влада належить буржуазії. За приклад демократичних республік можна вважати: Швейцарію, Францію, Росію за часів тимчасового уряду, Німеччину з 1918 р. й инш.

демократичний централізм—порядок управління, за якого влада належить з'їздові виборних делегатів, а поміж з'їздами вибраному центральному органowi. Так у Рад. Республіках влада належить з'їздові Рад робітничих та селянських депутатів, а поміж з'їздами—Центральному Виконавчому Комітетові, який вибирається що-року на з'їзді рад.

демонстрант—той, хто бере участь у демонстраціях (див. це слово).

демонстративний—направлений до того, щоб наочно та яскраво виявити свою поведінку,

свої думки. Демонстративний вихід із залі засідання роблять тоді, коли учасник хоче наочно довести незгоду з напрямком роботи засідання.

демонстрація — 1) прилюдна заява якоїсь групи про свої вимоги. Ця група влаштовує урочисті походи та мітинги і йде рядами до того, перед ким має зробити цю заяву. Демонстрації приваблюють до себе увагу й часто зміцнюють вплив тих ідей, що керували учасниками демонстрації; 2) наочне пояснення науковими досвідами або малюнками тих питань, що лектор про них говорить слухачам у своїй лекції; 3) поведінка держави з метою погрози своєму супротивникові, що виявляється в пересуваннях та скупченнях війська біля кордону або в тому, що до берегів другої держави перша висилає бойову флоту.

деморалізація — зіпсованість; занепад моральних звичаїв особи, групи, класи, народу; розлад, занепад дисципліни.

Демулен — діяч Великої Французької Революції. Народився р. 1762. Був близьким другом Дантона й тому, коли Дантонове становище похитнулося, то на Демулена також було підозріння в державній зраді. Це було за часів терору, що був викликаний інтригами емігрантів-аристократів, бо вони хотіли при допомозі чужоземного війська задушити Велику Французьку Революцію. Каміль Демулен був покараний на смерть 5 квітня р. 1794.

денаціоналізація — повернення з народньої власности яко-

гось майна (промислових підприємств, будинків, маєтків і инш.) окремим власникам. За перших часів Жовтневої революції в Радреспубліках переводилася націоналізація (перехід власности до народу) промислових підприємств та будинків (у містах), а за часів нової економічної політики почалася часткова денационалізація (повертання у приватну власність) дрібних промислових підприємств і будинків (у містах).

деномінація — перейменування знецінених паперових грошових знаків. Приклад деномінації: замість грошових знаків у 10.000 крб. випускаються гроші в 1 крб. і грошовий знак у 10.000 крб. дорівнюється грошовому знакові в 1 крб. Це робиться для того, щоб спростити різні розрахунки.

департамент — у Франції так називають округи, що схожі з нашими губерніями. За царського ладу в Росії департаментами називали відділи міністерств та інших найвищих державних установ.

денеша — телеграма; писане повідомлення уряду своєму послові.

депозит — внесок грішми або якимись цінностями в кредитову установу або в державний банк на схованку.

депутат — представник вибраний народом або якоюсь установою для виконання якогось доручення; представник якоїсь організації, товариства то-що. Депутатів до рад робітничих депутатів вибирають на робітничих зібраннях підприємства.

депутатія—всі представники, вибрані якоюсь організацією, товариством, населенням.

держава—бойова організація пануючої в суспільстві класи. Вона скупчує в своїх руках знаряддя й засоби фізичного й зовнішнього примусу (військо, поліція, суди, тюрми й т. и.), а також знаряддя й засоби духового впливу на суспільство (церква з релігією, преса, школа й т. и.). При допомозі цього державного апарату пануюча класа здійснює в суспільстві свою владу, своє панування над іншими класами й поневолення класи їй протилежної. Отже, за капіталістичного ладу кожна держава це—знаряддя поневолення буржуазією пролетаріату. Держави не буде тоді, коли не буде поділу суспільства на класи, тоб-то за комунізму.

„Держава Сонця“—ідеальна фантастична держава, що описує відомий італійський революціонер, релігійний та політичний мученик Томазо Кампанела (XVII ст.). Ця утопія утворена не стільки на підставі знання сучасної йому економічної дійсності, скільки на підставі творів Платона та казок про далекі заморські землі. Утопія Кампанелли відзначається яскравою фантазією автора, блискучими пророцькими думками, але перейнята середньовічним містицизмом (Кампанелла був ченцем).

Державна Дума—назва представницької установи в царській Росії. Громадський революційний рух 1904—5 р.р. спричинив проєкт законодорадчої Держав-

ної Думи (Булігінської думи) 1905 р. Жовтневий страйк 1905 р. примусив уряд перетворити Державну Думу на законодавчий орган. Виборче право згідно з законом від 11/XII—1905 р. було обмежено для робітників та селян, а закон 3-го червня 1907 р. ще більше звузив коло виборців. Державна Дума 1-го скликання, вибрана р. 1906, розпочала свою роботу в квітні т. р., а в липні була розпущена. Друга Державна Дума працювала з лютого по червень 907 р. й також була розпущена. Після цього було змінено виборчий закон. Третя дума працювала протягом того терміну, на який вона була вибрана. Четверта Дума працювала до лютневої революції, після якої була скасована.

Державна Рада—в царській Росії, з часів установлення Державної Думи була вищою палатою, члени якої здебільшого призначалися царем, а менша частина їх вибиралася купцями, промисловцями та духовенством. Державна Рада—це зібрання представників великої, найбільш реакційної буржуазії.

державні борги—склалися з позик зовнішніх (у інших держав) та внутрішніх (у населення). Тільки частина коштів ішла на продукційні заходи: (підвищення культури то-що) друга частина, значно більша, витрачалася на побільшення війська, флоти, будування фортець. За часів війни цей державний борг збільшився в п'ятеро, одних відсотків царській Росії доводилося платити що-року

по-над мільярд золотих карбованців. Після Жовтневої революції державні борги чужоземним країнам та капіталістам були скасовані.

державний банк—провадить усі банкові операції, фінансує та кредитує державну й приватну промисловість, видає позики під забезпечення.

державні прибутки та видатки—за довієськових часів головним джерелом прибутків були посередні податки, що лягали великим тягарем на незаможні верстви населення. Горільчана монополія (велике народне зло за часів царату) давала також великі прибутки. Величезні гроші для війни давали військові позики. Видатки до війни 1914 р. були непродуктивні: утримання величезної армії, виплати по позиках, то-що; на культурні потреби, на охорону здоров'я населення та на промисловість витрачалося мало. В нових умовах Радянські республіки мають за своє завдання перекидання податкового тягару на заможні класи, знищення або ослаблення податків на трудящих, збільшення продукційних видатків (на освіту, промисловість, поліпшення добробуту робітництва).

державний соціалізм—під такою назвою в капіталістичних країнах розуміють законодавчу охорону праці від надмірного визискування її капіталом, а також спроби буржуазних держав регулювати анархію продукції та стримувати хижацтво окремих капіталістичних груп. Законодавча охорона праці має на меті не тільки боротися з деге-

нерацією народніх мас, але й показати робітникам „позакласовий“ характер державної буржуазної влади та її „справедливість“, щоб цим одвернути їхню увагу від революційної боротьби. Законодавча охорона праці скрізь і завжди виникала після вимог робітників та при впертому опорі буржуазії. Іноді разом з тим відбувалася боротьба в межах самих пануючих класів. Так ув Англії в першій половині 19 ст., в Німеччині в останній третині його землевласники допомагали проведенню фабричних законів, але разом із тим усіма способами перешкождали законодавчій охороні праці сільсько-господарських робітників.

Держплан—Державна Плана Комісія при Раді Народніх Комісарів у Рад. Республіках. Завданням Держплану є розроблення єдиного господарського плану в усій Республіці.

держполітуправління—див. Д. П. У.—має завдання придушення контр-революційних виступів, боротьбу зі шпигунством, охорону залізниць та інших шляхів, політичну охорону кордонів Республіки, боротьбу з контрабандою та виконання спеціальних завдань Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народніх Комісарів по охороні революційного порядку. Державне Політичне Управління входить у склад Народнього Комісаріату Внутрішніх справ як його відділ.

держстрах—державне страхування робітників на випадок інвалідности, безробіття, хво-

роби, каліцтва то-що. Раніше за царського ладу страхування або зовсім не було, або воно було таким незначним (прим., за тимчасового уряду), що робітник його не почував. Зараз органи Держстраху видають допомогу або в розмірі місячної платні, або менше, коли робітник не згубив працездатности. Допомога цілком реальна й має для робітників велике значіння.

десант—військо, що на пароплавах підпливає до берегів ворожої країни й там на суходолі провадить військові акції.

деспот—управитель країни, що має необмежену владу й поводить її зі своїми підданими, як із рабами. За приклад деспота може стати Микола I. Деспотом називають також усяку людину, що не визнає ніяких законів у своїй діяльності, опріч своєї сваволі.

деспотія—форма державного ладу, за якої все залежить від сваволі правителя, що не підлягає законам і має необмежену владу.

деспотизм—система управління державою, коли голова її керує державою по-за всякими законами. Деспотизмом називають також насильство.

детермінізм—напрямок у філософії, який стверджує, що поведінка й воля людей завжди спричиняється певними явищами. Цього напрямку додержується марксизм, який доводить, що ніяких випадкових, „безпричинних“ явищ, поведінки окремої людини й усього суспільства, не може бути, що на них впливає цілий ряд причин, що всі ті

явища відбуваються згідно з певними законами. З цього погляду різні вчинки можуть здаватися випадковими або тому, що ми не знаємо причин його, бо тому, що причина мало помітна.

де-факто—справді, на ділі.

дефект—фізична або розумова ненормальність.

дефілювати—проходити церемоніальним маршем.

дефіцит—перебільшення витрат над прибутком.

децентралізація—така система управління, коли за найвищими органами лишається право регулювати роботу в даній галузі, а фактичне керування цією справою лежить на місцевих органах. За централізації промисловости у нас у 1920—1921 р.р. всі промислові підприємства підлягали центральним найвищим органам, а зараз за децентралізації більша частина (за винятком великої промисловости) підлягає місцевим органам. За децентралізації державної влади місцевим органам самоврядування надається право управляти даною округою.

де-юре—по закону, по праву.

Держинський, Фелікс Едмундович—народився р. 1877. Р. 1895 вступив до „Литовської Соціал-демократії“. Був учасником партійного з'їзду в Стокгольмі. Р. 1906 ввійшов до складу ЦКРСДРП, як представник від с.-д. Польщі й Литви. Був одним з найвидатніших робітників підпілля. В тюрмах, на каторзі, на засланні пробув біля 2 років. З 1917 року стає членом ЦКРКП. Член Ленін-

градського Військово-Револьюційного Комітету за жовтневих днів. Перший голова й організатор ВЧК (нині ДПУ). Розкрив силу контр-революційних змов і твердою рукою придушив шалений опір буржуазії й дворянства. Нині т. Дзержинський—голова Найвищої Ради Народнього господарства Союзу Республік (ВРНР СРСР).

діагноз—визначення хвороби по її помітних ознаках; загальна характеристика, визначення якоїсь речі або явища по певних ознаках.

діаграма—рисунок для пояснення якогось питання.

діалог—розмова між двома особами.

діалект—говірка якоїсь мови.

діалектика—загальна наука про розвиток. Вперше як найповніше й як найширше діалектику розробив Гегель і пристосував її для обґрунтування своєї філософської системи, а пізніше її було вжито Марксом і Енгельсом при науковому досліджуванні історії людського суспільства. — Все йде, все минає—ця думка, що її висловив ще грецький філософ Геракліт, стала основним положенням діалектичного мислення, ц.-т. кожне явище за кожного даного моменту—вже щось інше, в порівнянні з попереднім. Тому не можна розглядати явища й предмети кожне окремо, цілком самостійно, незалежно від часу й просторіни, незалежно від усяких зв'язків їх з іншими явищами й предметами; доконче потрібно досліджувати предмет з усіх боків, доконче потрібно вивчати його в безу-

пінному розвитку і в нерозірваному зв'язку з іншими явищами. Всякий розвиток полягає в зміні форм, у постійній протилежності між старою й новою формою, що виростає з попередньої; без знищення попередньої форми не може бути дальшої, кожна нова форма виростає з старої, щоб своїм виникненням знищити її. Таким чином, всякий розвиток відбувається через постійні заперечення одних форм другими, зміну в кількості веде за собою зміна в якості, кількість переходить у якість. Вивчення конкретних явищ життєвих через дослідження їхніх унутрішніх протиріч, що зумовлюють їхню зміну й розвиток—це характерна особливість діалектичного методу мислення.

діалектичний метод—див. діалектика.

дивіденд—прибуток із акційного товариства, що дістає кожний член цього товариства, відповідно до тієї пайки, яку він уніс грошми в капітал даного товариства.

дивізіон—частина війська в кавалерії, в яку входять три ескадрони або в артилерії, в яку входить половина батареї.

дивізія—постійне сполучення одного або декількох родів війська: тепер у Червоній Армії до дивізії належать: 3 стрілкових полка, полкова й дивізійна артилерія, ескадрон кавалерії й саперна рота.

Дідро (1713—1784)—французький філософ - матеріяліст. Син ремісника. Р. 1773 він приїздив до Ленінграду й склав „план університету для Росії“,

в якому, між іншим, вимагав загального, обов'язкового, даремного навчання в початкових школах. Радив Катерині скасувати кріпацтво, але вона, хоч і просила взагалі в нього порад, в даному разі закріпачила українських селян. Дідро належав до групи енциклопедистів (див. це слово), що ширили ідеї матеріалізму й республіканства й відіграли велику роль в підготовленні громадянства до Великої Французької революції.

диктатор—особа з необмеженою владою, що її вона дістає від буржуазії для придушення робітничих революційних виступів. Такі диктатори призначалися, напр., у Германії, в-осени 1923 р. коли Германія була охоплена революційними повстаннями робітників.

диктатура — необмежена й тверда влада класи. За диктатури буржуазії на чолі влади стоїть диктатор, що користується для своїх цілей поліцією, жандармерією, класовим буржуазним військом та всією системою буржуазного ладу. Диктатура пролетаріату—то є тимчасова влада робітничої класи, що переводиться в життя всією системою радянського ладу.

диктатура пролетаріату—необмежена й тверда влада робітничої класи, що за часів соціалістичної революції стає засобом для придушення опору буржуазії та для встановлення комуністичного ладу. Диктатура пролетаріату—то є тимчасова влада, що потрібна робітничій класі для боротьби з контр-революційними виступами буржуазії. Тому за

диктатури пролетаріату відкидається участь буржуазії в управлінні державою. За диктатури пролетаріату буржуазія позбавлена політичних прав: вибирати до рад, видавати свої газети, друкувати й розповсюджувати свої відозви, влаштовувати контр-революційні з'їзди. Диктатура пролетаріату потрібна після перемоги робітничої класи в пролетарській революції, і вона буде до тих пір, доки суспільство так перебудується, що воно стане безкласовим, коли вже ніяких ворогів у пролетаріату не буде.

Дікштейн, Семен—народ. в Варшаві, в родині бідних варшавських євреїв. Скінчив Варшавський університет, природничий факультет. Вступив у лави соціалістів і під час репресій мусив емігрувати до Швейцарії. В еміграції віддався розробленню теоретичних питань, був співробітником польських соціалістичних газет і складав брошури. Його популярна брошура „Хто з чого живе“ була перекладена на всі слов'янські мови й стала підручником для роботи в політичних гуртках. Під час життя в еміграції Дікштейн став марксистом.

дилема—таке становище, коли треба вибирати одне якесь із двох положень, з двох позицій.

дилетант—людина, що має поверхові, неглибокі знання.

динаміка—1) наука, що вивчає рух різних тіл, який відбувається під впливом діючих сил; 2) постійний безупинний рух.

динамізм — світогляд, протилежний статичному. Статичний світогляд стверджує, що в природі немає руху, все нерухоме, а динамізм убачає в природі постійний рух.

динаміт — сильна вибухова речовина. Динаміт уживають для підривання скель, для знаряддя, що вживають під час війни.

динамічний — той, що перебуває в постійному рухові.

династія — ряд царів або королів з однієї родини, що має одного родоначальника. В Германії до революції 1918 р. царювала династія Гогенцолернів, в Австрії — Габсбургів, у Росії — з 1613 р. й до 1917 р. — династія Романових. Хоч останнім представником династії Романових була дочка Петра I — Єлисавета, а після неї пішла династія німецька (Голштинська), але по традиції й решта російських царів називалася Романовими.

диплом — посвідчення, що видається школою учням, після її закінчення.

дипломат — 1) людина, що провадить зносини та всякі переговори з чужоземними державами, маючи на це уповноваження від своєї держави; 2) хитра людина, що вміє ладити з людьми й виходити з прикрого становища так, як сама захоче.

дипломатичні агенти — представники однієї держави, що послані з політичними дорученнями до уряду другої держави. Звуться по всякому, в залежності від об'яму та характеру їхніх уповноважень.

дипломатія — така діяльність, що має за завдання керувати

зовнішньою політикою держави, зносинами та переговорами з чужоземними державами.

дипломатичний корпус — 1) сукупність дипломатичних агентів різних держав, що перебувають при урядові якоїсь держави; поміж ними один стає за найстаршого (за декана) дипломатичного корпусу; 2) сукупність дипломатичних агентів якоїсь держави.

директор — начальник якоїсь установи: вищої школи (директор інституту), заводу, фабрики, банку й инш.

директорія — 1) найвища державна колегія з п'яти осіб, що склалася у Франції р. 1795 й розігнана Наполеоном 18 брюмера р. 1799; 2) урядовий орган, утворений на „Державній Нараді“ в Уфі р. 1918. До складу її входили генерал Болдирьов, с.-р. Авксентьев, Зензінов, Вологодський та инш. Директорію скоро було розігнано, а членів її було арештовано з наказу Колчака, хоча згодом було випущено на волю; 3) Урядовий орган, утворений „Національним Союзом“ (праві українські с.-р., меншовики, соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники та инші буржуазні групи) для боротьби з гетьманщиною в 1918 р. на Україні. До складу директорії входили: Винниченко (с.-д.), Петлюра (с.-д.), Швець (хлібороб-демократ), Макаренко (с.-р.). Директорія продовжувала політику Центральної Ради; їй доводилося боротися на два фронти — проти Гетьманщини, що захищала інтереси великого землеволодіння та проти про-

летаріяту, що тоді піднімав уже повстання. Під напором пролетаріяту директорія виїхала з Києва на Волинь, потім на Поділля, а загубивши територію, розпалася, емігрувавши за кордон. Там разом із іншими емігрантами поневіряється й досі.

директива—загальний наказ, що дає напрямок роботи в певній галузі (директива партійного комітету, директива Ради Народніх Комісарів і инш.).

дисертація—наукова розправа, написана для одержання наукового імени або посади професора.

дисконт—розрахунок по векселю раніше, ніж це зазначено в векселі.

дискредитувати—позбавити особу або установу довір'я.

дискусія—обговорення якогось питання, що освітлює його з різних точок погляду. Дискусія провадиться усно (на з'їздах, зборах, нарадах) та на письмі (в газетах, журналах то-що).

диспозиція—військові розпорядження на письмі про виступ у найближчому часі. Цим словом визначають так само всякі розпорядження про певний напрямок у якійсь галузі роботи.

дисонанс—різкі, негармонійні звуки в музиці; розлад, розмир у роботі установи, громади, що стає від незгоди.

диспут—прилюдна суперечка, дебати в наукових питаннях (усно й на письмі).

дистанція— 1) віддалення; 2) ділянки, що на них поділяється залізнична лінія або

судоходна річка для того, щоб організувати кращий догляд за роботою на цій лінії.

дисципліна— 1) підлягання певним правилам, які обов'язкові для всіх людей, що входять до складу якоїсь організації (партійної, військової, професійної й инш.), 2) систематичне привчання шляхом педагогічних заходів до правильної діяльності, 3) окрема галузь якоїсь науки (математичні дисципліни, природничі дисципліни й инш.).

диференціяція— 1) розподіл у процесі розвитку, коли схожі органи під впливом різних причин перестають бути схожими; 2) слово диференціяція вживають також для визначення розподілу, розгалуження, (диференціяція громадянства, диференціяція класів).

дифірамп—уславлення, похвальна пісня.

догма—основне, незмінне твердження якоїсь науки, яке вважають сталим та правдивим і таким, що не потребує нових доказів.

догмат—див. слов. догма.

догматичний—заснований на догмі; взятий на віру без усяких доказів.

додаткова вартість—(див. надвартість).

додаткова праця—така частина праці, що лишається після продукції необхідних для суспільства речей, певний лишок праці. Щоб суспільство збереглося, потрібна суспільно-необхідна праця, а щоб суспільство ще й розвивалося, потрібна додаткова праця, яка йде на розвиток системи продукції та збільшен-

ня потреб суспільства. Ніяке життя неможливе без зростання, без лишку енергії: суспільство не зможе розвиватися, коли в нього не буде лишку трудової енергії. Цей лишок праці витрачається на удосконалення знаряддів, на розвиток техніки. Додаткова праця дає додатковий продукт; з цього продукту може жити частина суспільства, звільняючись від фізичної праці й витрачати свій час на різні дослідження та вдосконалення. Звичайно, додаткова праця втворює додаткову вартість, яку в капіталістичному суспільстві присвоює капіталіст.

домінувати—переважати, панувати, верховодити, мати найбільше значіння.

Дорпрофсож — професійна спілка робітників та службовців якоїсь дороги (залізничної).

Д. П. У.—Державне Політичне Управління, перетворене з Надзвичайної Комісії. (Див. В. Ч. К.). Державне Політичне Управління підлягає Народньому Комісаріатові Внутрішніх Справ і входить у нього, як складова частина. В його завдання входить: боротьба з контр-революцією, боротьба з шпигунством, охорона залізниць та інших шляхів комунікації, політична охорона кордонів республіки, боротьба з контрабандою та виконання спеціальних завдань Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народніх Комісарів по охороні революційного порядку республіки.

Драгоманов, Михайло Петрович (1841—1895) — Народився на Полтавщині в родині дріб-

ного поміщика. З родини виніс згадку про участь родичів у повстанні декабристів і ліберальний настрій. Будучи студентом, Драгоманов жваво береться до громадської роботи, працюючи в недільних школах для робітників. Ставши пізніше професором київського університету, Драгоманов увесь час був одним із улюбленців студенської молоді що цікавилася соціальними питаннями. Погляди Драгоманова відбили на собі тодішню добу, коли при слабкому розвитку капіталізму на Україні й нечисленній кількості пролетаріату, ідеї наукового соціалізму ще не були поширені. В країні, де дрібна буржуазія й селянство переважали, був ґрунт для поширення ідеї утопічного соціалізму. Свої соціальні ідеали Драгоманов будує, користуючись тим, що проповідували його сучасники—анархисти Прудон, Реклю, Бакунін і прибічники утопічного соціалізму. Драгоманов був людина досить поміркованих соціалістичних поглядів і не дооцінював значіння пролетаріату.

Дракон—грецький законодавець. За стародавніми переказами, він видав перші закони для Атен. Це були закони про право власности; за порушення цього права карали на смерть (приміром, за крадіжку садовини з чужого саду). Це були закони однієї класи проти другої. Ці закони були остільки жорсткими, що їх незабаром змінили. Подібні до таких законів тепер звать „драконівськими“.

Дрейфус—офіцер французької армії, з походження єврей.

Після повалення комуни, у Франції запанувала що-найчорніша реакція. Буржуазія-побідниця раювала тоді, як трудящі, пам'ятаючи свою недовгу перемогу, терпіли нужду та гніт буржуазії. Щоб відвернути увагу народу від головної мети його—боротьби з буржуазією, остання намагалася затемнити класову свідомість трудящих, розпалюючи в них націоналістичні інстинкти. Для цього „Республіканський уряд“ склав обвинувачення проти капітана Дрейфуса (хоч уряд знав напевне, що він невинуватий) в державній зраді. Для цього уряд зробив цілий ряд підроблень документів та всяких злочинств і засудив Дрейфуса на заслання та позбавлення прав. Представники демократичної інтелігенції на чолі з письменником Золя, соціалісти на чолі з Жоресом, підняли величезну кампанію проти ганебного суду, над невинуватою людиною. Ця кампанія була успішною й Дрейфус, врешті, був повернутий із заслання (він був зісланий на далекий острів). Справа Дрейфуса провадилася від 1898—1902 р.

дуалізм—наука, що визнає існування двох основ світу—матерії й духу.

дуалістичний—1) той, що стосується до дуалізму; 2) подвійний.

дублет—один із двох примірників якогось предмету.

дублікат—точна копія з якогось ділового паперу, що може замінити другого примірника (документа, книгу).

духобори—російська релігійна секта, що виникла з 18 стол.

Духобори були противниками насильства, відмовлялися від присяги, військової служби, податку. В звязку з репресіями царського уряду значна частина духоборів емігрувала в 90-х роках 19 стол. до Канади та Британської Колумбії (Америка). Жили комунами. Духоборами цікавився Л. М. Толстой, вплив якого позначився на поглядах духоборів.

Духонін—генерал царської російської армії. Після революції став найвищим начальником на південно-західньому фронті. Сприяв контр-революції на фронті, відмовився підлягати наказові Раднаркому, що пропонував розпочати переговори з німцями про тимчасовий мир. За це був арештований призначеним на його місце М. В. Криленком. Коли Духоніна перевозили зі ставки, його було забито салдатами на станції Могилів.

Дутов—полковник, отаман Оренбурзького козачого війська. В 1918—19 р. р. провадив озброєну боротьбу з Радянською Владою в Заволжжі та на Уралі; захопив, був, Оренбург. Розбитий пізніше Червоною Армією, одійшов на південно-східні степи, звідки рештки його загонів, перейшли до Китайського Туркестану, де й були ліквідовані.

Дюрінг, Євген Карл (1833—1902)—німецький філософ, економіст, математик. Палкий ворог соціалізму, самозахоплений автор філософської системи, яку він назвав „філософією дійсності“. Погляди Дюрінга гостро критикував Енгельс у своїй розправі „Антидюрінг“.

Є

євангелія—по грецькому значить благовісткування. Так називають чотири книги (Матфея, Марка, Луки, Йоанна), що оповідають про народження, життя й смерть Христа. Нічого в цих книгах немає правдивого. Вся історія Христаййого чудеса нічим особливим не відзначаються від подібних історій інших „богів“ або „богочоловіків“. Численні дослідження вчених довели, що євангелія написана пізніше, ніж це стверджує церква.

„Єдинство“—газета, що нею керував Г. В. Плеханов у Ленінграді в 1917 році. За часів війни Плеханов став на націоналістичній позиції, відстоюючи війну з Німеччиною для остаточної над нею перемоги й закликаючи російських робітників утримуватися від усяких виступів проти царату. „Єдинство“ провадила агітацію проти більшовиків і обстоювала коаліцію з кадетами.

єдиний сільсько-господарський податок—один з найголовніших державних прибутків у Радянських республіках. Заведений з 1923 року замість продподатку (див. це слово).

Продподаток був заведений у 1921 році замість продрозкладки (див. це слово). Але й продрозкладка, і продподаток були збиточними для селянина й для держави, що повинна була мати складний податковий апарат, величезні склади для зберігання різних продуктів, якими селянство сплачувало податок. Селянинові ця система була незручною ще й тому, що він не знав наперед, скільки йому доведеться платити державного податку й скільки йому після нього залишиться хліба та іншого для поліпшення його господарства. Тому Радянська Влада замінила всякі податки єдиним сільсько-господарським податком, який встановлюється від десятини. Цей податок має класову ознаку: чим більше землі в селянина, то більше він сплачує податку з кожної десятини. Родини червоноармійців, міліціонерів та інвалідів війни мають цілий ряд пільг. Цей податок тепер виплачується грішми. З піднесенням народного господарства єдиний сільсько-господарський податок буде зменшуватися.

Е

Еберт—німецький соціал-демократ, вибраний на президента німецької буржуазної республіки (на 7 років) установчим рейхстагом 11 лютого 1919 року. Президентом він і досі. Еберт належав до правого крила (угодовець). За цей час відзначився тим, що

допомагав буржуазії душити робітничі організації та переслідувати комуністів. Після першого соціал-демократичного уряду він затвердив коаліційний, а потім і зовсім буржуазний уряд. Професійна спілка, що він до неї належав, виключила його з числа своїх членів за те, що

він разом із фашистами душить робітничий рух.

евакуація — виїзд населення або установи з якоїсь місцевості або міста, на випадок загрози якогось військового нападу, стихії. Цим словом так само визначають перевезення з фронту поранених та хворих.

еволюція — розгортання, ступневий розвиток. Ті вчені, що стоять на точці погляду еволюційного розвитку, стверджують, що всі сучасні форми буття (природа, суспільство) повстали з первісної матерії, шляхом повільного розвитку й ускладнення. В природничих науках теорію еволюції довів Дарвін (див. Дарвін).

еголітарний — рівноправний, заснований на рівності всіх людей.

егоїзм — надмірне самолюбство, здібність людини робити так, як це вигідно тільки їй, коли вона не рахується ні з чим, аби їй досягти своєї мети.

едикт — оголошений наказ уряду, церкви (папські едикти).

еквівалент — рівноцінність; рівнозначна, рівносільна кількість.

еквівалентний — рівнозначний,

ейзенахці — назва німецьких соціалістів, прихильників програму 1 Інтернаціоналу, після того, як вони р. 1869 на конгресі в Ейзенахові об'єдналися в соціал-демократичну робітничу партію на підставі програму. Проводирями партії були В. Лібкнехт та А. Бебель. Ейзенахці боролися з організацією ласальців, а на об'єднанчому з'їзді в Готі (р. 1875) злилися з ними, утворивши соціал-демократичну

робітничу партію Німеччини (яка прийняла т. з. готський програм).

екзекуція — прилюдна кара різками.

еклектизм — відсутність єдності системи, сполучення різних, навіть протилежних систем у одне штучне ціле. Еклектичні системи дуже поширені в буржуазній філософії. Вони виявляють той стан класи, коли оригінальна творчість та самостійна думка ослаблюється.

еклектик — той, хто не виставляє свого нового напрямку в науці або в філософії, і не схиляється цілком на бік якогось певного напрямку, а вибирає з різних напрямків для утворення свого світогляду те, що йому здається за правдиве. Цим словом визначають і такого філософа, що почасти схиляється до ідеалізму (див. це слово), а почасти до матеріалізму (див. це слово), хоча цілком не визнає ні того, ні другого.

еконізм — угодовський напрямок у лавах соціал-демократії, що з особливою силою виявився в кінці 90 р.р. та на самому початку 900 р.р. Еконізм захопив „Закордонний союз російських соціал-демократів“ багато російських соціал-демократів та комітетів. Його органи — „Робітнича Думка“ („Рабочая Мысль“) та „Робітнича Справа“ („Рабочее Дело“). Головні тези еконізму: 1) в робітничому рухові переважне значіння відіграє еконічна боротьба з капіталом за повсякденні потреби, за можливість розвитку нейтральних професійних спілок і т. ин.,

а політична боротьба з самодержавством — це справа інтелігенції в спілці з лібералами; 2) знецінюється роль свідомих революційних робітників (ідеологів), вся робота зосереджується на тому, щоб сприяти виявленню робітничого руху, до якого повинні пристосовуватися свідомі робітники (проводорі); 3) революційна боротьба повинна відбирати другорядне місце, її має заступити боротьба за повсякденні інтереси.

З економізмом провадила боротьбу „Група Визволення Праці“ на чолі з Плехановим, „Іскровці“ на чолі з В. І. Леніним (див. його брошуру „Що робити?“). Економізм на початку 900 р.р. швидко згасає, віддаючи місце меншовизмові.

економія—уміння перевести якусь справу з найменшою витратою сил, енергії, грошей; у господарстві—ощадність.

економіст—учений, що вивчає закони господарчого життя.

економічний матеріалізм— або історичний матеріалізм, наука Маркса та Енгельса про суспільство та закони його розвитку (див. Марксизм).

економрада (екосо)—економічна рада, що складається з представників господарчих відділів місцевих Виконкомів: Внуторгу, Фінвідділу, Раднаргоспу, Комуногоспу та Земвідділу. Головує—голова виконкому. За завдання свое економрада ставить поліпшення місцевого господарського життя та погодження планів діяльності окремих господарських органів.

екс—1) термін, що вживався в епоху першої російської революції в революційних колах для визначення експропріацій; 2) приросток, що з'єднується з титулом або назвою посади для вислову поняття—колишній (напр. екс-король, екс-міністр).

екскурсії — прогулка або поїздка з науковою або освітньою метою.

експедиція—1) організована подорож із науковою або загально-державною метою; 2) вивчення війська або товарів; 3) відділ поштової установи, функцією якого є приймання та розсилання листів, газет, книг, журналів, посилок.

експеримент—довід, спостереження якогось явища. При такому способі дослідження спостерігач (коли це потрібно) користується різними приладами, що допомагають йому провадити різні вимітки або допомагають прийманню через наші органи почуття явищ досвіду.

експерт—фаховіць у якійсь галузі знання; знавець якоїсь справи.

експертиза—наукове дослідження якоїсь речі або явища спеціально запрошеним для цієї справи фахівцем.

експлоатація—визискування; пригноблення багатою й упривілейованою класою бідних та безправних (класова експлоатація); використання чужої праці для своєї користі; використання сил і багатств природи (технічна експлоатація).

експлоататор—той, хто використовує чужу працю, живе

коштом других, прим., робовласник визискує працю своїх рабів, капіталіст—працю робітників і т. и.

експонат — річ, що надсилають на виставку промислову, художню чи якусь иншу, як зразок.

експорт — вивіз товарів за кордон.

експропріація—1) примусове перетворення приватної власности на державну в інтересах держави.

екстенсивний — поширювальний в протилежність інтенсивному.

екстенсивна система—система сільського господарства, що характеризується відносно невеликими витратами праці й капіталу на оброблення землі.

екстериторіальність — позаземельність, незв'язаність людини з країною, в якій вона живе, і неподлеглість законам цієї країни й владі. Таке право екстериторіальности мають чужоземні посольства.

екстраординарний — незвичайний, що стоїть по-за нормою, певним порядком, надзвичайний.

ексцес—нестриманість, різке виявлення почуття, насильство.

еластичний—гнучкий.

елеватор—склад для зберігання зернового хліба. В таких елеваторах зерно очищається й сортується механічним способом.

елегійний—жалібний, сумний.

електрика — один з видів енергії. Електрику можна добути тертям деяких тіл (бурштин і инш.). На застосованню елек-

трики збудовані телефон, телеграф, радіо, електричні двигуни та инш.

електроплуг—плуг, що рухається при допомозі електрики.

електрон—заряд електрики, що за електричною теорією становить складову частину атомів (див. це слово) простих тіл; атоми різних елементів за цією теорією одним тільки відрізняються один од другого; а саме: навколо їхніх осередків обігають електрони в різній кількості; маса електрону в 1800 разів менша від маси одного атома водороду. Електрон існує й по-за атомами; так, усякі проміння, в тому числі й звичайні проміння світла, виникають од руху електронів, електрична течія—це не що инше, як рух електронів.

електрофікація — застосовання електрики в господарчому житті країни для підвищення промисловости та сільського господарства. В 1920 р. VIII-й Всеросійський з'їзд Рад ухвалив план електрофікації країни, запропонований окремою державною комісією в справах електрофікації. Згідно з цим планом у першу чергу мають бути електрофіковані райони вугільної, металургійної та текстильної промисловости. За 10 років згідно з цим проектом доведеться збудувати 30 районних електростанцій силою 1.755.000 кінських сил. До цього часу збудовано й працює вже 4 електро-станції, опріч того будується значна кількість гідроелектро-станцій (електро-станцій, що використовують силу

води). Одна з найбільших гідроелектро-станцій буде збудована на Дніпрі біля міста Запоріжжя. (на Катеринославщині).

елемент — найпростіша частинка якоїсь речі, що на якісь складов частинки більш не поділяється.

елементарний — початковий, основний, найпростіший.

еманація — уявлення походження світу через випливання його від бога. Еманація заперечує еволюцію й не в'яжеться з наукою; її підтримує тільки релігія.

емансипація — визволення з неволі, пригноблення, залежності; урівнювання в правах; примір., емансипація жінок визначає урівняння жінок у правах з чоловіками.

емблема — ознака, що уособлює яке-небудь розуміння. Емблема Радянської Республіки — серп і молот.

ембріон — зародок організму.

емеритуро — капітал, що складається зі внесків службовців і призначений для видавання допомоги цим службовцям на випадок старости, інвалідности, хвороби то-що. Емеритуро збиралася зі внесків службовців у нас за старого ладу, а зараз видають допомогу на випадок хвороби, інвалідности то-що органи державного страхування.

емігрант — людина, що виїхала зі своєї країни до другої. За царського ладу в числі емігрантів було багато російських революціонерів, а зараз кадр емігрантів, що виїхав з Радянських Республік за кордон, складається з білогвардійців.

еміграція — переселення з однієї країни до іншої. Це переселення часто буває тоді, коли доводиться шукати кращих засобів існування або доводиться тікати від переслідування влади. За старого ладу багато селян, робітників та дрібних ремісників емігрувало за кордон, особливо до Америки, шукаючи там кращих заробітків. Що до політичних діячів, то вони подавалися до еміграції в Західню Європу. Всі найвидатніші проводирі революційного руху перебували в еміграції. Зараз ув еміграції перебувають білогвардійці, що виїхали разом із Врангелем. Серед еміграції, особливо серед української, зараз відбувається розклад і найкраща частина з неї повертається до Радянських Республік.

емісар — людина, що послана кудись зі спеціальними дорученнями.

емісійний банк — такий банк, що має право випускати паперові гроші. Таким правом у нас користується тільки Державний Банк.

емісія — випускання грошей, зокрема випускання паперових грошей до обігу в країні. Паперова емісія за золотої валюти має обмежене значіння, вона є розмінними кредитовими паперами. За паперової валюти емісія стає засобом установалення рівноваги в бюджеті. За часів революції емісія дала в нас по всьому Союзу 1918 р. — 378 мільйонів карбованців (на золото), 1919 р. — 383 мільйони карб., а в останні роки паперових грошей було випущено

значно більше, хоча цінности вони мали менше. Щоб припинити безупинне катастрофічне знецінення грошей, Раднарком 1922 р. став скорочувати емісію. Таким чином, з одного боку зменшенням емісії, з другого—податками, а найбільше піднесенням загального економічного розвитку й товарообміну ми дійшли до того, що карбованець став сталим або, як кажуть, стабілізувався.

емоція—почуття.

емпіризм—напрямок у науці, що визнає досвід за єдине джерело знання. Емпіризм стверджує, що думка наша лише формує ті знання, що ми дістаємо з досвіду.

емпірик—людина, що визнає досвід за основу всякого знання.

Енгельс, Фрідріх (1820—1895)—народився в Бармені, в Райнській провінції, що вже тоді відзначалася на всю Німеччину добре розвинуеною великою промисловістю й численним класово-свідомим пролетаріатом. По військовій службі в Берліні Енгельс працював в одному підприємстві в Манчестері (Англія). Р. 1843 він знайомиться в Парижі з Карлом Марксом, і вже р. 1844—45 виходить їхня спільна робота „Свята родина“, розправа історичного й філософського характеру. Р. 1845 Енгельс видає свою славнозвісну книгу „Становище робітничої класи в Англії“. Книгу цю можна вважати за перший твір наукового соціалізму. Разом із К. Марксом Енгельс організовує „Міжнарод-

ній Комуністичний Союз“, що для нього вони написали „Комуністичного Маніфеста“. Ввесь час Енгельс допомагав К. Марксові в його науковій роботі й став разом із ним основоположником наукового соціалізму; головна його розправа з філософією марксизму—„Анти-Дюрінг“. Разом із тим Енгельс брав як-найважливішу участь у політичній боротьбі, яко член генеральної ради Інтернаціоналу. По смерті Маркса, з 1883 р., роля вождя соціал-демократії в теоретичних і практичних питаннях переходить виключно до Енгельса.

енергія—1) здібність працювати, 2) виявлення сильної волі.

ентузіазм—захоплення, піднесення настрою або почуття, що охоплює людину.

енциклопедія—1) огляд усіх галузей знання, що стосується або до окремої науки (приватна енциклопедія), або до всіх наук (загальна енциклопедія); 2) див. енциклопедисти.

енциклопедист—людина, загально-освічена, що знається в усіх галузях знання.

енциклопедисти—група великих філософів-матеріалістів та письменників Франції (18 ст.). Вони відіграли велику роль у розвиткові й для обґрунтування комуністичних ідей не тільки за доби французької революції, але й першої половини 19 ст. Твори цієї групи—відома „Енциклопедія“—становить скарбницю всього знання та критичних думок передреволюційної Франції. Цілий ряд енциклопедистів (письменники Монтеск'є, Вольтер, Руссо, матеріалісти: Дідро, Голь-

бах, Гельвецій та комуністи: Маблі й Марелі) різко критикували тодішній політичний та громадський лад у Франції. Одні з них нападали тільки на сваволю самодержавної влади й її прислужників, на деспотизм та паразитизм дворянства, на католицьку церкву, а другі повставали проти бога, проти ідеї королівської влади. Всі вони були виразниками думок буржуазії й тому найбільше стояли проти привілей дворянства, його спадкової власності на землю та на людей і приходили до революційної думки про те, що право на власність установлене не богом, а людьми. Вони стверджували, що всяка людина має право на життя й на свою долю в суспільному багатстві. Дідро, між иншим, за часів Катерини II приїздив до Росії, і виробив був план організації університетів та загального й даремного початкового навчання, але його плани Катерина відкинула.

епілог—частина твору, що пишеться після закінчення.

епізод—окремі випадок.

епізодичний—випадковий, не звязаний з иншими подіями, явищами або предметами.

епітафія—напис на пам'ятникові.

епітет—визначення, що його додають до назви предмету для більшої виразності.

епічний—описовий, спокійно-об'єктивний.

епопея—поема про словесні вчинки. Вона охоплює ряд історичних подій з життя народу.

епос—рід народніх творів. Це спокійне описування якогось

явища або події, до якого не домішуються почуття того, хто описує ці явища.

епоча—доба часу, об'єднана відповідно до якоїсь однієї ознаки або характеризується якоюсь видатною подією.

ера—літочислення. Цим словом так само визначають видатний у житті людства або окремої людини момент, пам'ятна подія, від якої вони починають рахувати час.

еротичний—любовний.

ерудиція—глибока і всебічна освіченість та начитаність людини.

Ерфуртський програм—програма соціал-демократичної робітничої партії, ухваленій на з'їзді в Ерфурті, в Німеччині, 1891 року. Він поділяється на дві частини: I—теоретична, викладає теорію розвитку суспільства від капіталізму до соціалізму, а II—практична, що ставить ряд вимог, яких можна досягнути й за капіталістичного суспільства. Ерфуртський програм став за зразок для ряду програмів різних національних соціал-демократичних партій, у тому числі й російської. За теперішнього переходового періоду, коли наступають соціальні революції, цей програм непридатний, і комуністи замінили його новим програмом Комуністичної Партії. Коментарії К. Каутського до Ерфуртського програму в свій час були першим підручником марксизму для с.-д. гуртків.

есперанто—штучна мова, складена з елементів різних мов. Завданням есперанта було утво-

рити єдину мову для всіх народів.

естетика—наука, що вивчає закони краси та її виявлення в житті й у мистецтві.

естетичний—той, що відповідає вимогам естетики; красивий.

етап—станція, пункт, де спинається під час пересування війська або де зупиняються пересильні арештанти. Це слово вживають так само й тоді, коли розповідають про якийсь рух або розвиток і хочуть зазначити, що в процесі цього руху або розвитку були якісь моменти, коли на де-який час цей рух та розвиток припинилися.

етика—наука, що досліджує питання й закони людської поведінки. Наука ця стара й зародилася ще в філософів стародавньої Греції. Довгий час етика була частиною філософії. Через те, що філософія довгий час носила ідеалістичний напрям, і етика так само в своїй основі була ідеалістичною. Ідеалістичні філософи намагались утворити з своєї голови таку науку, що дала-б людям щастя й гарне життя. Але матеріалістична наука доводить, що людська поведінка витворюється в процесі їхньої суспільної праці, а не видумується просто з голови окремої людини.

етичний—моральний, той, що відповідає вимогам морали, вимогам правилам людської поведінки даної доби розвитку суспільства.

етнографія—наука про племена й народи, про їхню духовну культуру, побут, вірування, родинний та державний лад.

етнологія—наука про причини й закони різниць між народами в культурному, побутовому та инш. відношеннях.

етюд—нарис, не зовсім оброблений та закінчений твір літературний, музичний, малярський то-що.

ефект—сильне вражіння, вплив на почуття; наслідок роботи.

ефектний—той, що робить вражіння, сильно впливає на почуття, приваблює увагу.

ефемерний—скороминучий, недовговічний.

ешафот—поміст, на якому відбувається кара на смерть. Такий поміст робили тоді, коли злочинцеві одрубували голову або вішали. Ешафот-то є наслідок середніх віків, що дійшов до останньої історичної доби.

ешелон—військова група під час походу в потязі залізниці, на пароплаві; опріч того, всяка група, що її організовано перевозять (прим., біженці).

Ж

жакерія—повстання селян проти феодалів у Франції в середині XIV ст. Придушено його з страшною жорстокістю. Повстанці відомі під іменем „Жаки“.

Назва ця походить од імени Жак (Яків), що в Франції XIV ст. було призирилим прізвисьмом для французького селянина в устах його пана.

жандарі—політична поліція в царській Росії. Спеціальний корпус жандарів був установлений 1827 р. Існував до лютневої революції 1917 р. Білогвардійські уряди, за часів горожанської війни, відновлювали жандармерію.

Желязов, Андрій Іванович—російський революціонер-народник. Почав революційну діяльність 70-х р.р. XIX ст. Фундатор та керівник партії „Народньої Волі“, член виконавчого комітету партії, організував і брав участь у ряді замахів на Олександра II. Був заарештований по справі 1-го березня й повішений у Петербурзі 1881 р. разом із Перовською, Рисаковим, Михайловим, Кібальчицем.

жінвідділи—відділи по роботі серед жінок при Губ., Окружних і Центр. Комітетах Партії. В листопаді 1918 р. в Москві було скликано Перший Всеросійський з'їзд робітниць і селянок. Після з'їзду в Р. К. П. було виділено спеціальний апарат, що мав завданням втягати широкі жіночі маси до будівництва Республік.—Комісія по агітації й пропаганді по-між жінками. В вересні 1919 р. комісії було перетворено на відділи по роботі по-між жінками. Робота по-між жінками провадиться на делегатських зібраннях робітниць. Делегатки від підприємств вибираються на 4—6 місяців і збираються щотижня в Відділах Робітниць на делегатські зібрання. Тут вони проходять певний програм знання, підвищуючи, таким чином, свій рівень розвитку й збагачуючи цим своє знання.

жіночий рух—громадянський рух, скерований до поліпшення їхнього економічного становища й добування політичних прав. Буржуазний жіночий рух виник у Франції за часів великої французької революції. Швидкому зростанню жіночого руху сприяло зростання промислового капіталізму та втягнення все більшої кількості жінок у трудову діяльність. Широко поширився рух у Англії, де його прибічниця, що називалися суфражистками, для досягнення своєї мети вживали всяких насильств. Пролетарський жіночий рух має за завдання не тільки урівняння жінок у політичних правах з чоловіками, але й розкріпачення їх в економічному та моральному відношеннях. Рух жінок-робітниць, що стали на шлях класової боротьби, став міжнароднім. Р. 1907 відбулася перша міжнародня конференція соціалісток у Штутгарті (Німеччина). В міжнародньому жіночому соціалістичному рухові накреслилось дві течії—ортодоксальна й опортуністична, що близька до буржуазного жіночого руху. Зараз рухом пролетарок керує міжнародній секретаріят жіночого комуністичного руху, при Комуністичному Інтернаціоналі.

жирондисти—партія поміркованих республіканців за часів Великої Французької революції. Дістала свою назву від департаменту Жиронди, депутати якого стали організаційним осередком партії. Панування жирондистів упало, коли в червні 1793 р. Конвент віддав до суду

31 депутата. Жирондистська партія, що коротко звалася Жирондою, була виразницею інтересів ліберальної великої буржуазії.

Жовтий Інтернаціонал—назва, що під нею відомий у робітничих колах 2-й Інтернаціонал (див. Інтернаціонал).

Жовтнева Революція—переворот, що вчинив російський пролетаріат у жовтні 1917 р. й який розпочав собою соціалістичну революцію. Робітничу класу, підтримана селянством і армією, скинула буржуазний Тимчасовий Уряд і передала владу до рук Рад. Жовтнева Революція знищила економічне панування буржуазії й привела до утворення Радянських Соціалістичних Республік. В Ленінграді переворот відбувся 25-го жовтня (7-го листопаду). Радянська влада оголосила цей день святом.

жовтневий страйк—загальний страйк робітників і службовців р. 1905, що примусив Миколу II підписати маніфест 17 жовтня.

Жорес, Жак (1859—1914)—видатний проводир французьких робітників. Готуючись до професорської діяльності й провадячи свою наукову діяльність, ставши професором, Жорес зрозумів усю ту механіку, що двигав визискуванням робітників і той шлях, що веде до припинення цього визискування, що

його намітив Маркс. Його ширестремління до суспільної справедливості й палка вдача покликали його віддати всі свої сили на визволення тієї класи, що мала в революційній боротьбі знищити буржуазний лад та встановити новий, заснований на братстві, рівності. Жорес став палким оборонцем та агітатором соціалізму, промовцем і письменником і найстрашнішим для буржуазії представником у парламенті. В питаннях класової боротьби він часто був надто поміркований, він віддавав іноді перевагу мирній парламентській боротьбі. Але він твердо став на інтернаціональній позиції й робив усе можливе, щоб перекороти ненависть до німців, що лишилася в відсталих робітничих французьких масах після поразки Франції в 1870 р. Всіма силами протестував проти війни й тому за свій інтернаціоналізм та протести проти імперіалістичної політики Франції був убитий наймитами буржуазії р. 1914.

журнал—видання, що виходить у певні строки. В канцелярії—книга реєстрації справ і розпоряджень.

журналіст—людина, що пише в газетах і журналах; в канцеляріях журналістами називають урядовців-реєстраторів.

жюрі—комісія знавців, що присуджує нагороди на виставках, конкурсах та инш.

3

Загальна Конфедеренція Праці—центр, що об'єднує професійний рух у Франції. Р. 1922 ця організація розкололася й зараз існує Унітарна Конфедерація Праці (див. це слово), що приєдналася до Профінтерну й Заг. Конф. Праці, що входить до Жовтого Амстердамського об'єднання профспілок. Генеральним секретарем Заг. Конф. Праці—відомий соціал-угодовець Жуо. Подібні організації існують в Італії, Іспанії, Болгарії, Греції та в країнах південної Америки.

загальне виборче право—право всього дорослого населення країни вибирати своїх депутатів до парламенту та до органів місцевого самоврядування. У програмах соціал-демократичних партій стоїть загальне виборче право, але комуністична партія його відкидає. Ніде немає та й не може бути загального виборчого права за капіталістичного ладу. Скрізь, де загальне виборче право на словах переводиться в життя (Швайцарія, Франція, Америка), там так багато винятків, що різних категорій населення позбавляється права мати свого представника (там не вибирають жінки, безробітні то що). Фактично виборчі права мають капіталісти та проміжні групи (інтелігенція). Та хоч-би й не було цих винятків, все-ж таки пролетарі ніколи не можуть користатися цим правом доти, доки не візьмуть влади до своїх рук

та не знищать поділу суспільства на класи. За капіталістичного ладу, т. з. виборче право є формою переведення в життя угодовства з буржуазією, бо коли в руках буржуазії влада, преса, друкарні, поліція, — вона не дозволить пролетарським партіям провадити агітацію, бо не захоче втратити влади, привілеїв. Коли-ж пролетаріят забірає владу до своїх рук, загальне виборче право не потрібне йому: пролетаріят надає право виборів тільки працюючим.

законодавча влада—влада, що видає закони; в Союзі Радянських Республік законодавча влада належить трудовому народові: 1) в особі його виборних представників-делегатів на Всесоюзний З'їзд Рад, 2) вибраному з-поміж його Всесоюзному Центральному Виконавчому Комітетові—найвищому органу управління й 3) Раднаркомів, що його вибирає Союзний ЦВК.

законодавче зібрання—зібрання народніх представників у буржуазних країнах для складання й затвердження нових законів.

закономірність явищ—полягає в тому, що всяка акція, всяка зміна знаходиться в певному звязку з іншими акціями й змінами; через цей тісний звязок між явищами вони відбуваються в неодмінній і точній послідовності: певна причина викликає певний наслідок, що

залізний

сам стає за причину нового певного явища. Точне знання законів всього, що існує, є метою наукового пізнання й безперечною умовою панування людини над природою.

„Залізний Закон“ Лассаля—це є формула Лассаля заробітної платні. Вона полягає ось у чому: пересічна заробітна платня лишається на рівні необхідних засобів для життя робітників та його родини, а цей рівень, ріжний для ріжних народів і в ріжний час, встановлюється звичками даної країни й змінюється зі зміною цих звичок. Маркс відкинув цей закон, довівши, що як раз засоби для життя робітника залежать від заробітної платні.

Запорізька Січ—місце, що було осередком української військової організації XVI—XVIII с. (на Катеринославщині, біля Запоріжжя). Звалася вона за давніх часів Диким Полем. З другої половини XV ст. сюди стали збиратися з центральної України втікачі, що де-далі утворили козацьку організацію. Січ було засновано в другій половині XVI ст. князем Вишневецьким, якого прозвали Байдою. Р. 1706 її було зруйновано Петром I, що викоріняв „мазепинство“, а 1775 р. її остаточно зруйнувала Катерина II.

заробітна платня—платня, що її дістає найманий робітник за свою робочу силу, яку він оддає до розпорядження підприємства.

„Заря“—науково-політичний журнал, що його видавали „іскровці“ (Н. Ленін, Г. Плеха-

нов, Л. Мартов і інші) за кордоном в 1901—1903 р.р. Виявляв і відстоював революційний марксизм, виявляв нікчемність і буржуазні основи народництва й економізму.

Засуліч, Віра Іванівна—р. 1870 стріляла на петербурзького генерала Трепова й після того емігрувала за кордон; була одним із основоположників „Групи визволення праці“ (1883 р.). З 1903 р. в партійному житті помітної ролі не відігравала, за часів війни стояла в рядах соціал-патріотів (Плеханівська група „Єдність“).

Затовський, Володимир Петрович—видатний діяч революції на Україні. Народився 1888 р. на Поділлі, в Ушицькому повіті (с. Лисець) у селянській родині. Революційну роботу розпочав 1905 року, провадячи її в гуртках молоді та в студентських організаціях. З 1913 р. був лектором фізики Київського Політехнічного Інституту. З початку революції весь час перебуває на відповідальних посадах: голова Київського Губкому, член Головного Комітету соціал-дема. партії (більшовиків) на Україні з грудня 1917 р., а після Таганрозької Народи (квітень 1918 р.)—член організаційного бюро КП(б)У. З липня місяця 1918 р. й до цього часу—увесь час—членом ЦККП(б)У. В 1918 р. був Народнім Секретарем Освіти, в 1919 р.—Народнім Комісаром Освіти, а з червня 1919 р.—член. Рев.-Воен. Ради 12 армії, 13-ої, 14-ої, з січня 1921 р. Член Рев. Воен. Ради Південно-

Західньої Округи, потім Київської Військової Округи. Окрім того, в 1918 р. був у числі мирної делегації в переговорах з німцями від УСРР, а в 1920 р.—Головою Галицького Ревкому. З вересня 1922 р. до осені 1924 р. був Народнім Комісаром Освіти, з 1924 знову переходить на роботу військову. За штурм Кронштадта, під час повстання в березні 1921 р., має Орден Червоного Прапору.

земельна рента—див. рента.

„**Земля й Воля**“—1) революційне товариство, що існувало в Росії 60-х років XIX ст.; 2) революційна народницька організація 70-х років минулого сторіччя, що провадила соціалістичну пропаганду, агітувала за „землю й волю“. Неуспіх народницької пропаганди в селянських масах та переслідування революціонерів з боку уряду штовхнули частину членів товариства на шлях терористичної боротьби з царатом. Друга частина землевольців засуджувала тероризм як одне з виявлень політичної боротьби. Ріжниця в поглядах на завдання й тактику революційної організації призвело р. 1879 „Землю й Волю“ до розколу. Частина землевольців на чолі з А. І. Желябовим організувала партію „Народньої Волі“, що широко практикувала революційний терор, друга (в тому числі Г. В. Плеханов) створила організацію „Чорний Переділ“.

Зінов'єв, Григорій Овсієвич—голова Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу, починаючи з

моменту його організації й до цього часу. Народився р. 1883. Став членом Р.С.-Д.Р.П. (фракції більшовиків) з початку 900-х років. Після Лондонського (V) з'їзду партії ввійшов до складу Центрального Комітету. Разом із тов. **Ленінін** провадив уперту боротьбу з ліквідаційством (див. це слово) за збереження підпільної організації партії. Брав участь під час війни в Цімервальдській та Кінтальській міжнародніх конференціях. Незабаром після Жовтневої Революції був вибраний на голову Ленінградської Ради й незмінно стоїть на цій посаді. Значний письменник у питаннях теорії й практики марксизму й робітничого руху. Талановитий промовець. Член усіх ЦК, що вибрані були після V з'їзду партії.

змова Бабефа—або „змова рівних“ була організована в Парижі 1795—6 р.р. Це була перша спроба революційного державного перевороту з метою заведення соціалістичного або комуністичного ладу. Франсуа Ноель Бабеф або, як він себе називав, „Гракх“, під час революції приєднався до крайнього лівого флангу якобінців і спершу продовжував справу Марата—„друга народу“. З жовтня 1795 р. Бабеф і група його найближчих товаришів почали підготовлювати переворот. Агітаційна робота провадилася в газеті „Народній Трибун“, в клубі „Пантеон“, що об'єднував декілька тисяч якобінців. Генерал Токамарт закрити клуб—і, щоб агітація Бабефа не мала

успіху в Парижі, став роздавати бідності хліб і м'ясо. Проте, організація Бабефа росла. Але склад організації був не-класовий і робітників там було мало. Тому туди легко попав шпиг-офіцер Грезельт, що й видав організацію. Під час арешту Бабефа було знайдено план майбутнього революційного уряду й т. и. В лютому 1798 р. Бабеф і його товариш Дате були гільотиновані після невдалої спроби покінчити життя самогубством на суді.

зовнішня політика — поведінка держави та сукупність її вчинків, скерованих до встановлення певних взаємин з іншими державами. Зовнішня політика переслідує певні воєнні та економічні цілі. Зовнішня політика капіталістичних держав має на меті поширити ринки, куди-б могла продавати товар буржуазія, а відділя впливає намагання як найбільше пригарбати до себе інших країн та поневолити тубільців цих країн. Зовнішня політика С.Р.С.Р. скерована до встановлення мирних відносин з іншими народами світу та до підвищення нашої промисловости шляхом товарообміну та інших торговельних операцій.

зубатовщина — р. 1901 начальник московського охоронного відділу жандармського управління С. Зубатов через своїх шпи-

гунів провадив агітацію по-між московськими робітниками, доводячи, що вони доб'юються поліпшення свого становища без революційної боротьби проти царсько-панського уряду одними економічними вимогами, що їх вони поставлять фабрикантам. Для цього він заснував „Товариства взаємодопомоги“, що на практиці вишукували й видавали урядові найбільш революційних робітників. Коли обідянки поліпшити становище не виправдалися, робітники стали страйкувати (1903 р.). Страйки стали масовими, особливо на півдні (Одеса); коли поліція стала громити робітників, зубатівські шпигуни зникли, залишивши обдурених робітників на поталу. Опріч провокатора Зубатова, недобру славу здобув ще член тієї-ж таки зубатівської організації в Петербурзі священик Гапон (див. Гапон). Діяльність зубатівських товариств, кінецькінцем, призвела до поглиблення класової ненависти до буржуазії й до розвитку організаційних звичок по-між пролетарськими масами. Зубатовщиною, взагалі, зветься напрямом, що обманом, брехнею намагається відвернути робітничий рух од революційного річища й роз'єднати робітничі організації, спровокувати їх, щоб дістати протилежних наслідків інтересам робітничої класи, вигідних ворогам її.

ігнорувати—не звертати уваги; не помічати, гордувати.

ідеалізація—прикрашування якоїсь особи або явища; уявлення чогось кращим, ніж воно є справді.

ідеалізм—один із двох основних напрямків у філософії, який вважає за первооснову всього, що існує в світі якусь надприродну силу, називаючи її різними іменами: дух, ідея, розум, свідомість, бог то-що. Ідеалістична філософія повстала на ґрунті релігійних поглядів первісної людини, коли вона, не вмючи пояснити різні явища в природі, гадала, що причиною цих явищ є якась надприродна сила. Початок філософському ідеалізмові дав Платон, філософ стародавньої Греції, який стверджував, що всі речі в природі—то є лише відбиток надприродних ідей. Різні філософи по-різному пояснювали ці ідеї, але всі вони стверджували, що природні речі є витвір духа, ідеї. Гегель, німецький філософ, учитель Маркса, стверджував, що ця ідея ні від кого не залежить і що вона, розвиваючися, набуває форму природи, „природа—то є своєрідне буття духа“. Маркс остаточно повалив ідеалізм, довівши, що ідеї та людська свідомість повстають у процесі суспільної людської праці з матеріальними знаряддями й над матеріальними речами. Таким чином, первоосновою стає

матерія, а ідеї, людські думки, свідомість повстають як надбудова на ґрунті продукції матеріялістичних речей.

ідеаліст—1) наслідувач ідеалістичного напрямку в філософії (див. ідеалізм); 2) цим словом визначають людину, яка не дбає про матеріальні вигоди в житті й віддає всі свої сили громадянській роботі.

ідеал—найвища мета; найкращий зразок.

ідеальний—недосяжний, найкращий.

ідентичний—той самий, подібний.

ідеологія—система ідей, що визначає основні думки й стремління якоїсь групи або класи. Марксизм—ідеологія пролетаріату; анархизм—ідеологія дрібно-буржуазних верств суспільства; ідеалістична філософія висловлює ідеологію буржуазії.

ідея—поняття; основна думка.

ієзуїти—релігійна католицька організація, заснована р. 1539 для боротьби з реформацією (див. це слово) й для розширення католицької церкви й влади римського папи. Ієзуїти вважали, що добра мета виправдує всі найгірші засоби для її переведення. Тому тепер вживають виразів „ієзуїтська мораль“, „ієзуїтські засоби“, „ієзуїтська політика“.

ієрархія—ступені служби; сукупність службовців од найвищого до найнижчого.

ізгой— людина, що відбилася від своїх занять та від громадянства; затурканий, зяляканий.

ізолювати— відокремити, знебезпечити.

ілюзія— неправдиве уявлення; обман почуттів.

ілюмінація— освітлення будинків, майданів і т. и. під час якихсь урочистих свят.

ілюстрація— малюнок, який вміщається в книжку для пояснення тексту.

іманентний— внутрішній, властивий даній речі або поняттю, необхідний, протилежний випадковому.

імітація— наслідування; фальшування.

іміграція— прибування чужоземців до якоїсь країни для заробітку або з іншою метою. В XIX ст. масовий приплив чужоземців до деяких країн спричинив закони, що обмежували право в'їзду вимогами маєткового забезпечення, письмевості, щоб охоронити місцеве населення від конкуренції чужоземців. Інші-ж країни, навпаки, вживають усіх заходів, заохочуючи чужинців до іміграції, бо потребують робочої сили.

імперіалізм— завойовницька або заборча політика фінансового капіталу в його боротьбі за ринки збуту товарів, за ринки сировини й палива, за найвигідніше використання капіталів в інших країнах і за здобуття в них дешевої робочої сили, підбиття під себе інших країн і народів та створення величезних світових держав. Імперіалізм це капіталізм на тому останньому щаблі свого роз-

витку, коли склалося панування капіталістичних монополій та фінансового капіталу, коли набув великої ваги вивіз за кордон капіталів (а не тільки товарів), коли почався поділ світу міжнародніми трестами й закінчився поділ всієї території земної кулі між найбільшими капіталістичними державами.

Кінець XIX віку відзначається в розвитку капіталізму тим, що текстильна, зокрема бавовняна промисловість та інші галузі, так званої легкої промисловости, втрачають свою вагу в господарському житті, а центр ваги переходить до тяжкої промисловости, особливо до металургії. Тільки від цієї хвилі і в інтересах, перш за все, тяжкої промисловости (індустрії) і починається доба й розвитку імперіалізму. Боротьба, передусім, за місцєродження й поклади металу, вугілля й нафти, а також за місця збуту заліза й стали становить головний зміст політики імперіалізму, з його гонитвою за новими територіями й з його боротьбою за переділ уже захопленої капіталістичними хижакими земної кулі. Не обмежуючись захопленням і визиском колоній, імперіалізм надто пре в ті місця, хоч-би й у середині старої Європи, що особливо багаті на поклади заліза, вугілля, нафти. Отже, інтереси тяжкої промисловости й, перш за все, металургії зумовлюють політику сучасного імперіалізму. Більше, ніж якась інша галузь господарства, металургія зацікавлена в залізі й вугіллі; збут товару вимагає зростання імпе-

ріялізму, загострення міжнародних відносин і повстання та підготовки імперіялістичних війн, коли королі тяжкої індустрії, а надто королі заліза й стали, мають змогу наживати велетенські багатства. Найбільша імперіялістична війна 1914—1918 р., була в основі своїй боротьбою двох найдужчих імперіялізмів — німецького й англійського. Наслідком війни 1914—1918 р. сталося лише перегруповання найбільших капіталістичних хижаків, але ні в якому разі не зникнення основних суперечностей і жорстокої боротьби в світі фінансового капіталу й імперіялізму. Капіталістичний світнаслідком війни 1914—1918 р., переповнений ущерть ще гострішими й тяжчими для буржуазії суперечностями й виходом і з них може бути тільки повалення всього капіталістичного ладу, перемога соціалізму.

Імпорт — доставка товарів з-за кордону, ввозна торгівля.

Імпресіонізм — напрямок у мистецтві та в літературі; його представники намагаються відтворювати враження або настрої од якоїсь події, явища то-що.

Імпровізація — складання віршів або якогось музичного твору, виголошення промови без попереднього підготовлення.

Імпульс — причина, що дає початок діяльності, подіям.

Імунітет — 1) здібність організму, що не переймає пошесної хвороби; 2) недоторканість особи, члена законодавчої установи, забезпечена законом.

Інденпеденти або незалежні — англійська партія XVII ст., що

була виразницею інтересів дрібної буржуазії міста та заможного селянства. В релігійному відношенні інденпеденти заперечували потребу в установленні духовного стану, бо визнавали право кожної людини входити в зносини з богом. В політиці вони були республіканцями й демократами. Їхнім проводирем був відомий політичний діяч — Олівер Кромвель.

Індія — лежить у південно-західній частині Азії (півострів Індостан), головна частина так званої Індо-Британської Імперії. Основне населення — індуси, що колись стояли на високому щаблі культури. Величезні простори (4 мільйони кв. верст) і маса населення (300 мільйонів), величезні природні багатства Індії належать Англії, що з найбільшим хижацтвом експлуатує й гнобить її трудові маси. Величезні сили в Індії має національно-революційний рух, скерований проти імперіялістичного пригноблення; з другого боку, зростає комуністичний рух, що охоплює пролетарські й напівпролетарські маси.

Індивідуалізм — 1) світогляд, що визнає самостійне значіння тільки за окремою індивідуальністю, вважаючи, що суспільство становить лише сполучення окремих індивідуумів; 2) історично-політичний напрямок, що відає окремі й особі найважніше значіння в історичному процесі. Такий напрямок — суто буржуазний, хоч на ньому ґрунтують свої програми так звані революційні партії (анархисти, с-р).

Індивідуум — окрема людина.

індиферентний—байдужий.

індукція—1) логічне навedenня—процес думання, що характеризується переходом од поодиноких явищ та фактів до загальних висновків і законів; 2) фізичне роздратовання в тілах магнітного й електричного стану й електричних течій, під впливом інших наелектризованих і намагнітованих тіл та провідників, що по них проходять електричні течії.

індугенція—грамота, що дарувала гріхи за гроші. Встановлена була в XVI ст. католицькою церквою; давала великі прибутки папам.

індустріяльні робітники світу—революційні професійні спілки в сполучених штатах, що об'єднували робітників різних професій по підприємствах.

індустрія—машинова промисловість.

інертний—застиглий, недіяльний, непорушний.

інженер—фахівець з вищою технічною освітою.

ініціали—початкові літери імені, прізвища або якоїсь назви.

ініціатива—початок у якійсь новій справі.

ініціатор—людина, що робить початок новій справі, що подає нову думку.

інквізиція—середньовічні органи суду католицької церкви, що вишукували еретиків. Відзначалися жорстокістю й насильством, остаточно було їх знищено лише в XIX ст.

інкогніто—той що таємно, не виявляючи своєї особи, ховається за чужим ім'ям, бажає бути невідомим.

інкримінувати—обвинувачувати.

інсинуація—поговорі; неправдиві відомості; плітки.

інспекція—огляд завідуючим підлеглої йому діяльності; поле діяльності, догляду інспектора; особистий склад інспекторів.

інспектор—особа, що їй доручено доглядати за якоюсь установою, підприємством і т. и.

інстанція—організація, установа, звязана в порядку підлеглости з організаціями, що стоять по-над нею й тими, що підлягають їй.

інстинкт—природне стремління в тварин до стихійних, але доцільних акцій; несвідоме почуття, нахил.

інструктор—фахівець у якійсь галузі, дає керовничі вказівки, навчає правил або організації якоїсь роботи, прим., інструктор відділу народньої освіти, губ. комітету партії й т. и.

інструкція—викладені правила для керовництва в якійсь справі.

інсургенти—повстанці.

інтелект—розум, розумові здібності.

інтелігенція—особи, що віддані розумовій праці. Це є проміжна група між пролетаріатом та буржуазією. Тому в нас зразу після Жовтневої Революції інтелігенція не зрозуміла була її значіння й довгий час виявляла саботаж та недовіря що до Радянської Влади. Що далі, то дужче інтелігенція розуміла, що за Радянської Влади для неї склалися кращі умови для праці, ніж то було раніше. Зараз майже скрізь на території Союзу

інтелігенція стає на бік Радянської Влади.

інтендант—урядовець, що відає постачанням військовим частинам.

інтенсивне господарство—таке господарство, що збільшує продукційність після витрати праці, користування машини, угноєння, правильний сівозмін то-що.

інтенсивність—напруженість.

інтервенція—втручання якої-небудь держави у внутрішні справи іншої держави. Після революції 1917 р. Антанта вживала збройної інтервенції що до Радянських республік і всякими способами допомагала білогвардійцям: грошми, зброєю, своїм військом то-що.

інтерв'ю—розпитування представником преси якого-небудь відомого державного, громадського або наукового діяча, щоб познайомити громадянство з його поглядами в якій-небудь важливій цікавій справі.

Інтернаціонал—революційний гімн, написаний р. 1871 комунаром Еженом Потье. Гімн цей покладено на музику й став він міжнароднім робітничим гімном.

Інтернаціонал—коротка назва Міжнароднього Товариства Робітників, що становить міжнародне об'єднання пролетаріату. Ідея такого об'єднання була сформульована ще в 1848 р. в закликіві „Пролетарі всіх країн, єднайтеся“, що кинутий був у робітничі маси „Маніфестом Комуністичної Партії“ Маркса й Енгельса. В цьому Маніфесті автори його доводили потребу об'єднання пролетаріату. Прак-

тично це об'єднання сталося р. 1864 в Лондоні на міжнародньому мітингові, що зібрався протестувати проти жорстокого придушення польського повстання російським царським урядом. Мітинг відбувся за участю Маркса. Тут ухвалена була постанова про заснування Міжнароднього Товариства Робітників. На чолі Товариства стала Генеральна Рада—керівничий виборний орган Інтернаціоналу. Марксові було доручено скласти й „Маніфеста й“, „Статут Інтернаціоналу“ (Маркс був вибраний на члена Генеральної Ради). Маніфест, що роз'яснював платформу Інтернаціоналу, відзначав значіння для пролетаріату політичної боротьби. Питання про цю боротьбу викликало незгоду в самому Інтернаціоналі. В середині його було де-кілька течій (соціалістичних),—вони й розпочали боротьбу між собою. Одні йшли за Марксом, другі—за російським анархистом—Бакуніним, що відкидав потребу в політичній боротьбі пролетаріату.

Треті, нарешті, йшли за Прудоном; були й такі, що підтримували Бланкі. Боротьба між прихильниками Маркса й бакуністами призвела р. 1872 на Гаазькому конгресі до виключення Бакуніна та його прихильників, що організували анархичне об'єднання. Ці внутрішні непорозуміння в Інтернаціоналі схитнули міць організації. З другого боку, репресії буржуазних урядів на робітничі організації, що збільшилися після повалення Паризької Комуни, прискорили загибель Інтернаціоналу.

Р. 1876 постановою Генеральної Ради Інтернаціонал було розпущено. Загинув і центр анархистів, на чолі якого стояв Бакунін. В історію робітничого руху цей Інтернаціонал увійшов під назвою Першого. За ним завше залишиться значіння першої спроби міжнароднього об'єднання пролетаріату для спільних акцій у боротьбі з капіталом. Інтернаціонал загинув, але ідея потреби пролетарського об'єднання й політичної боротьби для завоювання влади лишилася цінним здобутком робітничих мас. Кінець 70-х і 80-ті роки в робітничому рухові позначилися організацією й зміцненням політичних партій робітничої класи в багатьох країнах. Необхідність погоджувати їхні акції спричинила до заснування другого Інтернаціоналу. Р. 1889 на Паризькому Конгресі соціалістичних партій утворилося нове міжнароднє об'єднання робітників, відоме в історії під ім'ям Другого Інтернаціоналу. В це об'єднання анархисти не ввійшли. За 25 років існування 2 Інтернаціоналу відбулося 9 міжнародніх соціалістичних конгресів: р. 1889—Паризький, р. 1891—Брюссельський, р. 1893—Цюрихський, р. 1896—Лондонський, р. 1900—Паризький, р. 1904—Амстердамський, р. 1907—Штутгартський, р. 1910—Копенгагенський, р. 1912—надзвичайний Базельський, зв'язаний із балканською війною. Для постійного зв'язку між соціалістичними партіями було встановлене Міжнароднє Соціалістичне Бюро, що перебувало в Брюсселі. (Бель-

гія). В одну робітничу партію 2-й Інтернаціонал соціалістичних партій не об'єднав, бо для поодиноких партій постанови міжнародніх конгресів сили не мали. В діяльності 2 Інтернаціоналу було два періоди. До початку 900-х років (до 1904 р.) в Інтернаціоналі переважав погляд революційний; на конгресах ухвалювалася неможливість співробітництва з буржуазією, неприпустимість уходження до буржуазних урядів, протести проти мілітаризму й війни, встановлювалося святкування 1 травня. Але до Інтернаціоналу стали входити дрібно-буржуазні елементи, що далі, то все зростав реформізм, а це все сприяло тому, що Інтернаціонал пересував свою позицію все правіше, поки, кінець-кінцем не став опортуністичною організацією. Революційна фраза (особливо в питанні про війну в зв'язку з зростанням імперіалізму, що відбилося в постановах Штутгартського, Копенгагенського й Базельського конгресів) сполучилася з цілковитою пасивністю в питанні про революційні акції. Панування в Інтернаціоналі було за реформізмом. Початок війни 1914 року виявив абсолютний крах Інтернаціоналу: більша частина партій і профспілок, відмовившись од класової боротьби, обстоювала громадянський мир і оборону батьківщини. Поодинокі вожді опинилися в лавах оборонських міністерств. Така зрада робітничих інтересів дала повне право називати 2-й Інтернаціонал „Жовтим Інтернаціоналом“. Війна припинила

його існування. Революційні елементи, що входили до його складу, стали робити спроби створити справжнє революційне об'єднання пролетаріату, що й призвело до створення Комінтерну (див. Комінтерн). Вожді 2-го Інтернаціоналу не хотіли відмовитися від імені керівничого центру. Коли під час війни не можна було налагодити зносин між соціалістичними партіями світу, то після неї вожді 2-го Інтернаціоналу стали пробувати відродити колишнє об'єднання. Багато конференцій, що відбулися в 1919—1922 р.р., звязали нікчемні рештки соціалістичних партій, що завше сваряться між собою й головним своїм завданням вважають боротьбу з комуністами. Багато партій і груп (англійська Незалежна Робітнича Партія, німецькі Незалежні, французька Соціалістична Партія, російські меншовики, ліві ес-ери, австрійські с.-д. й инш.) розійшлися були з 2-м Інтернаціоналом у питанні про підтримання імперіалістичної війни й громадянського миру, і не були допущені в Комінтерн, а тому заснували були в початку 1921 р. т. з. „Двохсполовинний Інтернаціонал“ (Віденський) або, як вони себе звали офіційно, „Міжнародне Об'єднання Соціалістичних Партій“. З Комінтерном він розходився в питаннях диктатури пролетаріату й революційних методів. Віденський Інтернаціонал об'єднав навколо себе всі безпринципові партії. Кінець-кінцем, ріжниця між Другим Двохсполовинним Інтернаціоналами була не така вже й вели-

ка, і в травні 1923 року відбулося об'єднання Двохсполовинного Інтернаціоналу з Другим Інтернаціоналом. Р. 1919—засновано III Комуністичний Інтернаціонал (див. це слово).

інтернаціональний — міжднародний.

інтернаціоналізм — стремління до братерства всіх народів світу. Він яскраво виявлявся під час імперіалістичної війни в діяльності лівих соціалістів і зараз найяскравіше відбивається в діяльності комуністичних партій.

інтернувати — висилати в країну.

інтерпеляція — запитання в парламенті від групи депутатів або від фракції, скероване до Уряду з вимогою відповіді або дати пояснення на якісь вчинки Уряду чи його органів.

інтимний — задушевний, близький.

інформація — повідомлення; інформувати — давати відомості.

інцидент — випадок, вчинок.

іпотечний — земельний. За царського уряду були іпотечні банки (земельні), що позичали великим землевласникам гроші під землю.

Ірландія — один із островів, що входить до складу Англії. Населення Ірландії говорить своєю мовою, не схожою до англійської. До XV ст. — це була самостійна держава, але потім англійці захопили силою Ірландію, поміщики англійські захопили всю землю й почали передавати її в оренду ірландцям. Економічне ядро було надто тяжким для ірландців і тому

в Ірландії, починаючи з 1598 року, увесь час відбуваються повстання проти англійської королівської влади з гаслами про національну самостійність Ірландії. Англійський уряд увесь час придушує ці повстання з надзвичайною жорстокістю. В 1921—1922 р.р. в Ірландії було загальне повстання, але його знову було придушено силою, а після того англійська буржуазія подарувала Ірландії обмежену автономію. Єдина партія в Англії що підтримує справедливі вимоги поневолених ірландців, про повну їхню незалежність від Англії—це комуністична.

іраціональний — такий, що його не можна пізнати, не можна дізнатися, і тому не можна його точно висловити.

іронія—тонка, ущиплива насмішка, яка відзначається частіше тим, що особі або явищу надаються властивості або якості протилежні тим, що в них справді є.

„Іскра“—газета, що видавалася з грудня 1900 року за редакцією В. І. Леніна, Г. Плеханова, Л. Мартова, П. Аксельрода, А. Потресова й В. Засуліч. Цю газету видавали для боротьби з „економізмом“ — течією в соціал-демократії, яка стверджувала, що російський робітник ще не доріс до політичної боротьби й що для нього досить однієї боротьби за економічні інтереси: скорочення робочого дня, підвищення заробітної платні й т. и. „Іскровці“ ставали де-далі пануючою течією в партії, а „Іскра“ на 2 з'їзді (1903 р.) стала центральним

органом партії за редакцією В. І. Леніна й Г. Плеханова. „Іскра“ й „іскровці“ відіграли значну роль в підготовленні й організації революційних кадрів пролетаріату в Росії.

іслам — релігія, заснована Магометом в VII в. після Р. Х. й переказана в Корані (свята для магометан книга). В Корані багато тих самих народніх переказів та нісенітниць про різні чудеса, що й у біблій.

Характерна ознака іслама та, що ця релігія визнає, що бог для кожного наперед визначає життєвий шлях і тому воля людська покірно підлягає богові. Це надає магометанству надмірного фанатизму.

історичний матеріалізм — див. Маркс К., матеріалізм.

історія—наука, що студіює сукупність економічних, громадських та ідеологічних змін, увесь процес розвитку господарських відносин та суспільних порядків та вишукує причини закономірного розвитку й змін історичних подій.

„Історія северамбів“—утопія французького утопіста Вераса д'Алле (XVIII ст.), яка описувала ідеальний комуністичний лад суспільства. Утопія ця мала великий вплив на розвиток французької соціалістичної думки аж до часів Фур'є. Д'Алле належить думка про потребу емансипації жінки та про моральний вплив комунізму на людину.

істпарт—комісія по історії комуністичної партії та Жовтневої Революції. Така комісія є при Ц.К.Р.К.П., яка видає журнал „Пролетарська революція“, й при

Ц.К.К.П.(б)У, яка видає журнал „Літопис Революції“. При комісії — в Москві і в Харкові є музеї й періодично влаштовуються виставки.

італійський страйк.— В 1903 р. в Італії було вироблено проект, що забороняв залізничникам брати участь у професійних спілках. Тоді робітники умовилися у відповідь на це точно виконувати всі закони й розпорядження по транспорту (пиль-

ний огляд паровозів, вилучення вагонів з потягів при найменших ушкодженнях і т. п.). Від точного вимагання всіх інструкцій сталося „вавілонське стовпотворення“: потяги спізнювалися, на станціях зосереджувалося багато потягів і це нанесло державі велику шкоду. Уряд мусив скасувати законопроект в наслідок організовано переведеного страйку, що пізніш почав зватися „італійським страйком“.

К

кабалістика або кабала— містична наука євреїв, мішанина релігії, філософії та магії, що виникла в VII ст.; чарівництво, таємність, все надто незрозуміле.

Кабарда—невелика країна на Північному Кавказі. Разом із Балкарією творить Кабардино-Балкарський Автономний Край, що входить у склад Р.С.Ф.Р.Р. Мешканці її—горці кабардинці.

К а б а р д и н о - Б а л к а р с ь к и й Край,—автономний, входить у склад РСФРР. Територія 15.000 кв. верст. Населення—178.123 чол., з них: кабардинців—116.957, балкарців—27.482, росіян—23.765, осетинів—2.926, кумиків—2.558, інших—5.333. Столиця—Нальчик.

Кабе, Етьєн (1788 — 1856) — Французький соціаліст-утопіст. Син бондаря, змалу й сам бондарював, потім, коли дістав освіту—став правником.

Був вибраний на депутата й за свої промови з парламентської

трибуни був засуджений на 2 роки тюрми. В 1835 р. емігрував до Англії, а після повороту до Франції в 1840 р. видав утопію „Подоріж до Ікарії“, „Як я став комуністом“ та інші. Його газета „Народник“ була комуністичного напрямку. В своїй утопії Кабе говорив, що держава повинна бути строго демократичною республікою.

Волі друку він не визнає, зберігає релігію, яку він розумів як проповідь любови й братерства. Що ставить Кабе по-над утопістами, так це те, що він надавав величезного значіння машинам і в переходову добу до комунізму він сподівався на велике значіння пролетарів. Кабе мав великий вплив на робітників, навіть була складена ціла фракція „ікарійських комуністів“.

кабель—провод для телеграфу або для телефону.

кабінет міністрів—Рада всіх міністрів з першим міністром на чолі.

кавалер—лицар; людина, що за свою діяльність дістала якогось ордена, приміром, кавалером ордену Червоного Прапору називають того, що має такий орден.

Кавеньяк—французький генерал, військовий міністр після Лютневої революції 1848 р., що залив кров'ю робітниче повстання в Парижі в червні місяці того-ж самого року. Це був жорстокий і твердий буржуазний диктатор, що залізом і кров'ю придушив розвиток революції.

кавзальність—залежність усякого явища від якоїсь причини. Згідно з таким поглядом на природні явища, заперечується доцільність розвитку даних явищ, яка встановлюється якоюсь надприродною силою. Так само й явища в розвитку суспільства повстають з певних причин і звязані між собою необхідною закономірністю. Ідеалісти стверджують, що всі явища в природі і в суспільстві відбуваються не від якихось причин, а тому, що вони намагаються досягти певних цілей. Дарвін вигнав з природи надприродну силу, що ставить ці цілі, а Маркс вигнав її з науки про суспільство.

кадастр (поземельний)—сукупність заходів, що їх вживається для виявлення розмірів поземельного податку й складаються з опису та розцінювання земельних володінь.

кадети (к.-д.)—члени буржуазної Конституційно-Демократичної Партії, або, як вона інакше звалася, Партії Народньої Волі.

Виникнувши в жовтні 1905 р. з об'єднання двох груп лібераль-

ної буржуазії („Спілка Визволення“ й „Спілка земських конституціоналістів“), вона була першою політичною партією в Росії, яка виступила одверто. Програм партії мав у собі вимогу конституційної монархії, політичних свобод. В 1-й Держ. Думі мала 184 депутата, в 2-й—117, у 3-й—54, в 4-й—64. Вже з року 1905 розпочала боротьбу з революційним рухом, розвиток якого лявав буржуазію. Після розгону 1-ї Держ. Думи де-хто з к.-д. депутатів підписав виборзьку відозву. Під час війни партія кликала забути внутрішні суперечки в країні й виступала на захист грабницької політики російської буржуазії. Після Лютневої революції р. 1917 к.-д., що стали до влади, висловилися за республіку. Були палкими прихильниками продовження війни разом зі спільниками. Після Жовтневої Революції взяли активну участь у виступах проти Радянської Влади, брали участь в усіх білогвардійських краєвих урядах і були оголошені Радянською Владою по-за законом як народні вороги. В еміграції знову виявилася гостра ріжниця між правими та лівими к.-д. Перші повернулися до конституційно-монархичного програму, вступили в коаліцію з монархич. угрупованнями. Другі, стоячи на платформі республіки, знайшли спільників в особі ес-ерів. Центральним органом партії з р. 1905 до р. 1917 був часопис „Речь“, який виходив у Ленінграді. За кордоном праві кадети видають у Берліні „Руль“, ліві в Парижі „Последние Новости“.

Кавтський, Карл — теоретик германської соціал-демократії, III Інтернаціоналу, економіст і історик. Народився р. 1854. По батькові—чех. Приєднався до соціалістичного руху в 70-х р.р. Продовжував роботу Маркса й Енгельса. Від р. 1887 був редактором наукового часопису, що його видавала німецька с.-д. партія, „*Neue Zeit*“ Критик ревізіонізму. Належав до лівого крила марксизму. Починаючи з 1913 р. почав одходити від революційного руху й став на неясній позиції під час імперіалістичної війни, стоячи між обoronцями та інтернаціоналістами; намагався примирити їх, теоретично звязати інтернаціоналізм і оборону вітчизни. Підчас Жовтневої Революції й німецької революції в листопаді гостро критикував Радянську Владу, виступаючи обoronцем „демократії“ й парламентаризму. Найважливіші його твори перекладено російською мовою, а деякі й українською. Найголовніші його твори такі „Економічна наука Маркса“, „Боротьба класових інтересів в 1789 році.“, „Ерфуртський програм“, „Анти-Бернштейн“, „Попередники наукового соціалізму“, „Аграрне питання“, Соціальна революція“, „Шлях до влади“, „Походження християнства“ й інші.

кадр—основа, основна група людей даної організації (кадр учнів, кадр безробітних, кадр пролетаріату).

каземати — камери для поодиноких в'язнів у тюрмі. В таких камерах найменше було світла й не давали майже абсо-

лютно ніякої меблі (стілців, столів то-що). В таких казема-тах у Петропавлівській та Шлісельбурзькій кріпості, царський уряд гноїв найвидатніших революціонерів.

казуїстика—заплутані, неясні, формальні докази й пояснення.

казус—випадок.

Каледін—генерал. За царського ладу, під час імперіалістичної війни, командував корпусом, а вже після революції, за Керенського—VIII армією. Після того, як його скинули салдати, подався на Дон і там став наказним отаманом війська Донського. В серпні місяці 1917 року намагався підтримувати контрреволюційний наступ Корнілова. Після Жовтневої Революції розпочав збройну боротьбу з Радянською Владою. Після розгрому Червоною Армією його війська застрелився в 1918 році.

Калінін, Михайло Іванович— „всесоюзний староста“. Народився р. 1875 в с. Верхня Тройця на Тверщині. Всі предки Калініна були державними селянами. Хлопчаком вступив учнем на патронний завод у Ленінграді, пізніше пішов на Путиловський. За цей час почав революційну діяльність. Він почав організувати робітничі соціал-демократичні гуртки й був співробітником „Рабочей Мысли“ за псевдонімом Романов або Р-ов. Р. 1899 Калініна зарештували й після 10 місяців тюрми вислали на Кавказ, а звідтіля після двох арештів знову вислали до Ревеля, де він приєднався до „іскровців“ (див. „Іскра“). Р.1903 Калініна знову висилають до

Олонедької губерні, звідкіля він крадькома виїздить до Ленінграду й працює тут до революції 1905 року. З 1908—1917 р. Калінін увесь час працює в нелегальних організаціях більшовиків. Р. 1916 його було заслано до Сибіру, але він з дороги втік і жив нелегально до самої революції. В 1919 році його вибирають на голову Всеросійського Виконавчого Комітету Рад, а 1923 р. — на голову Виконавчого Комітету Рад усього С.С.Р.Р.

Калмицький Край—автономний, входить у склад РСФРР. Територія—86.943 кв. верст. Населення—206.447 чол., з них: калмиків—137.629, татарів і башкирів—418, росіян—68.400. Столиця—Астрахань.

калорія—кількість тепла, що її беруть за одиницю міряння тепла в тілі. Велика калорія—це така кількість теплоти, що її треба надати (кілограмові води, щоб піднести температуру на 1° С. Мала калорія— $\frac{1}{1000}$ великої калорії)—кількість тепла, що може піднести на 1° С. температуру грама води. Калорія, між іншим, вживається для визначення кількості теплової енергії (теплоти), що є в горючих матеріялах (дрова, каміне вугілля, нафта), а також для того, щоб показати кількість теплової енергії в їжі, що її споживає людина й тварина.

кальвінізм—релігійна наука.

Кальвін (1509—1564)—основположник реформістської церкви в Швейцарії. Кальвін закликав до строго морального життя й проповідував строгі норми поведінки й жорстокі звичаї. Він

заперечував ритуал зовнішньої одправи, святих і духовну ієрархію. Кальвін вірив, що долю людей бог визначає наперед кожному ще до часу його народження й ніхто не може її змінити.

кальвіністи—прихильники релігійної науки Кальвіна (дивись кальвінізм).

калькуляція—обрахунок вартости товару або суми, яку можна вторгувати за цей товар. Цей обрахунок робиться ще перед тим, як товар пускається в продаж.

Каменев, Лев Борисович—видатний комуніст і діяч Жовтневої Революції. Народився 1883 р.

Партійну революційну роботу почав вести з 1900 р. Брав участь на 3-му Лондонському з'їзді партії. Перебуваючи за кордоном, працював разом із Леніним та Зінов'євим.

В 1914 році був посланий з-за кордону до Росії, з партійними дорученнями, але в Росії був скоро заарештований і засланий до Сибіру. Після Лютневої Революції повернувся до Ленінграду й був вибраний 1917 р. на члена Ц. К. партії. На II з'їзді Рад був вибраний на голову В.Ц.В.К, але скоро виїхав з мирною делегацією до Берестя й на голову В.Ц.В.К. був вибраний Свердлов. Увесь час перебуває головою Московської Ради Робітничих Депутатів, заступником голови Раднаркому Р.С.Ф.Р.Р. і членом Ц.К. Р.К.П. З 1923 року — заступник голови Раднаркому С.С.Р.Р.

Каморра—таємне політичне товариство в Італії, організо-

ване на початку XIX ст. реакціонерами. Ця організація з самого початку набула реакційного характеру: вона провадила розбої, грабінництва, бандитські наскоки. Тому, що ця організація боролася з революційним робітничим рухом, її підтримував Уряд і багато політичних та урядових діячів були її членами. З 1906 року вона стала чорносотенною терористичною організацією й організувала вбивства революційних діячів.

Кампанелла, Томазо (XVII с.) — італійський революціонер, релігійний і політичний мученик.

За свої революційні погляди просидів без перерви 27 років у Неаполітанських в'язницях.

Кампанелла — автор утопії „Держава Сонця“, в якій описано ідеальний суспільний лад. Ця утопія написана не стільки на підставі глибокого знання тодішньої економічної дійсності, оскільки під впливом творів грецького філософа Платона, в яких він описує комуністичний лад нової ідеальної держави та під впливом переказів про заморські дивні краї.

Утопія відзначається яскравою фантазією автора, блискучими пророцькими думками, але на ній відбився релігійний вплив середньовіччя (Кампанела був чернець).

кампанія—1) час війни, походу; 2) час виборів депутатів (виборча кампанія); 3) партійні, літературні та політичні систематичні виступи з якогось приводу (кампанія допомоги По-

вітрофлоті, кампанія шефства над Червоною Армією).

каналізація—підземні труби, проведені для того, щоб швидко виводити нечисту воду і всякий бруд. (Розгалуження тих труб ідуть у будинки). Такий спосіб очищення всякого бруду відповідає вимогам санітарії.

кандидат—1) особа, намічена на посаду або на те, щоб її кудись вибрали. 2) Коли вибирають членів Правління або комітету якоїсь організації, вибирають опріч них ще й кандидатів, які без виборів можуть заступити місце члена комітету або Правління, коли ці останні з якихось причин вибувають із числа вибраних членів.

канікули—перерва в роботі або в заняттях (канікули, напр., у школі).

кановода—невпинна стрілянина з гармат.

каноса—вживається вираз „іти до Каноси“,—це значить—іти каятися, принижено здатися на милість супротивника.

Кант (1724 — 1801) — видатний німецький філософ—ідеаліст. Перед Кантом у філософії панував ідеалізм двох напрямків: один стверджував, що природа—то є витвір духу, а другий стверджував, що людина може говорити тільки про свою власну свідомість, про свої ідеї, свій дух, а все, що по за цим, не існує, ми не можемо дізнатися про існування зовнішніх речей. Кант хотів помирити ці ідеалістичні напрямки, але, звичайно, свого завдання не виконав, ставши на шлях дуалізму. З одного боку Кант визнає зов-

нішню об'єктивну природу, матеріальні речі, хоч і говорять, що ми про їхнє ество не можемо дізнатися, але стверджує, що вони спричиняють наші сприймання, впливаючи на органи почуття. З другого боку він стверджує, що про існування цих речей ми довідуємося лише в наслідках нашого логічного думання, і за основу життя вважає моральні принципи. Все, що існує в світі, він вважає лише за явища, властиві тим речам, про які ми не можемо довідатися, (речі в собі). Хоч зразу видно, що його філософія нічого не має спільного з матеріалізмом, проте, ще й досі багато угодовців - соціалістів додержується поглядів Канта. В громадському житті Кант був реакціонером і всі свої роботи присвячував королям та буржуазним міністрам.

кантіанство — філософська наука Канта (див. Кант.).

кантон—1) назва кожної з автономних невеликих держав, з яких складається Швейцарія; 2) край у Франції та в Башкирській Радянській Республіці (вона входить до складу Р.С.Ф.Р.Р.).

кантоністи — малолітні сини салдатів за царського ладу до 1856 р., які закріпачувалися за салдатчиною з дня їхнього народження.

канцлер — перший міністер (голова ради міністрів або прем'єр-міністер) у Німеччині та Австрії. Де-які міністри в Англії так само зуться канцлерами, напр., канцлер фінансів (міністер фінансів).

капітал—1) засоби й знаряддя продукції або гроші в тому разі, коли їхні власники вживають їх для того, щоб одержати нетрудовий прибуток, використовуючи найману працю. Отже, власники засобів продукції або грошей—капіталісти—дістають свій прибуток, не витрачаючи а ні трохи своєї праці, а лише тому, що вони мають гроші або засоби продукції й тому, що на них працюють робітники. Якийсь, скажемо, акціонер може сидіти собі в Лондоні й не мати найменшого поняття про якусь фабрику в Індії, акції якої він має, а, проте, він буде акуратно діставати звіди свій прибуток.

Форми капіталу: а) **Торговельний капітал**—це кошти (в формі товарів чи грошей), що їх капіталіст витрачає на купівлю товарів, щоб одержати зиск шляхом перепродажу.

б) **лихварський капітал**—такий капітал (товар, а найчастіше гроші), зиск із якого капіталіст дістає в формі процентів, стягнених з того, кому він свій товар або гроші позичив.

в) **промисловий капітал**—капітал, вкладений у продукцію й витрачаний на купівлю товару—робочої сили; надвартість (див. це слово) утворюється вжиттям цієї робочої сили в продукції.

г) **грошовий капітал**—або кредитовий—вища форма лихварського капіталу. Головні позичальники цього капіталу—промислові капіталісти, а недрібні продуценти; він обертає чужими грішми, зібраними через банки; він керує промисловістю

на основі особливих кредитово-грошових відносин.

Складові частина капіталу: а) **капітал постійний**—та частина капіталу, що йде на купівлю засобів виробництва, сировини, палива, що витрачається на будівлю підприємства й т. и., коротко, в постійний капітал увіходять усі кошти виробництва, крім витрат на заробітню плату робітників.

б) **капітал змінний**—та частина капіталу, що йде на купівлю робочої сили, на оплачення праці. Під час виробництва ця частина капіталу змінює свою величину, вона дає капіталістові додаткову вартість (див. надвартість), а тому й зветься змінним капіталом.

2) основна наукова розправа К. Маркса. Перший том вийшов 1867 р., останні два пізніше. Четвертого тому К. Маркс не встиг закінчити, смерть вирвала його з життя. В цій розправі К. Маркс науково довів закони розвитку капіталістичного суспільства. (див. К. Маркс).

капіталізація — переведення майна на гроші.

капіталізм — суспільний лад, побудований на приватній власності на засоби виробництва, на товарів і продукції та найманій праці. Капіталізм криє в собі багато суперечностей, які, розвиваючись разом із розвитком капіталізму, ведуть його до неминучої загибелі. Головних таких суперечностей дві. Перша суперечність полягає в тім, що за капіталістичного ладу люди—робітники — виробляють ті чи

інші речі не кожний зокрема, а разом, спільно, тим часом, як привласнюють собі ці продукти людської праці лише поодинокі люди—капіталісти. З цього по-встає класова боротьба між робітниками та капіталістами. Друга суперечність, це упорядкованість, організованість виробництва в поодинокій фабриці й неупорядкованість, анархія виробництва в цілому суспільстві. Кожне капіталістичне підприємство виробляє на-осліп, не знаючи скільки товару люди потребують і скільки цього товару викидають на ринок інші підприємства. Тим-то, між поодинокими підприємствами по-встає на ринкові боротьба, конкуренція. Через таку неупорядкованість виробництва багато людської сили, ясна річ, витрачається марно й де-далі тим наочнішою стає конечна потреба заміни капіталістичного ладу новим ладом—комуністичним.

капіталіст—власник капіталу, тих засобів продукції, якими він визискує робітників. (див. капітал).

капіталістична держава—примусова організація панування капіталістів. Капіталістичний лад ґрунтується на товарів і продукції, приватній власності на засоби продукції, конкуренції, анархії (неорганізованості) продукції, боротьбі клас. Такій економічній неорганізованості буржуазія протиставляє примусову організацію держави з її законами, адміністративним апаратом, судом, поліцією, армією й т. и. Це все дає можливість буржуазії підтримувати пану-

вання власників землі й засобів продукції, визискувати й пригноблювати пролетарів, які нічого не мають, окрім своєї робочої сили, й придушувати опір експлуатованих.

капіталістичне нагромадження — збільшення капіталу приєднанням до нього надвартості вживанням прибутку на поширення продукції.

капітальний — міцний, основний, головний.

капітулювати — передаватися під час війни ворогові; складати умову з ворогом про передачу йому фортеці, війська, майна то-що.

капітуляція — див. капітулювати.

1) **караїми** — прибічники іудейської секти, яка заперечує Талмуд, різні перекази равинів, що строго додержуються біблій.

2) **Каракозов** — член гуртка московських революціонерів. 4 квітня 1865 р. зробив замах на Олександра II, після якого уряд оповістив жорстокий терор. Каракозова було повішено.

карантин — місце, в якому всі речі й люди, що прибувають з тієї сторони, де поширена якась епідемічна (заразна) хвороба, певний час перебувають під доглядом лікарів, щоб не дати їй тут поширитися цій хворобі.

Карачаєво-Черкеський Край — автономний, входить у склад РСФРР. Територія — 13.500 кв. верст. Населення — 150.000 ч., з них: карачаївців — 67.500, черкесів — 37.500, козаків — 19.500, ногайців — 9.000, абазинців — 3.750, осетинів — 2.250, гірських ев-

реїв — 1.500, інших — 1.500. Столиця — Баталпашино.

карбонарі — таємне республіканське товариство у Франції, що виникло в 1820 р. Товариство ставило своїм завданням боротися за відновлення республіканського ладу, поваленого великою буржуазією з Наполеоном I на чолі. Головні ознаки цього товариства — антирелігійність, вороже відношення до шлюбу й родини, стремління досягти своєї мети шляхом революційного перевороту. Великої ролі в історії революційного руху не відігравали.

Карелія — автономна республіка, входить у склад Р.С.Ф.Р.Р. Територія — 65.000 кв. верст, населення — 204.000 ч., з них карелів — 86.000, росіян — 115.000, фінів — 2.000, інших — 1.000. Головне місто — Петрозаводськ. Раніше Карелія звалась Трудовою комуною. Карелія межує з Фінляндією.

кар'єра — швидкий успіх по службі або в політичній діяльності.

кар'єрист — людина, що прямує до успіху по службі або в якійсь діяльності з якихось егоїстичних особистих інтересів.

карикатура — смішне відтворення якогось явища, особи, людської поведінки, переважно на малюнкові.

кармайола — 1) французька весела революційна пісня, складена 1792 р.; 2) танок, що виконувався під звуки цієї пісні.

карний кодекс — закони Радянської Влади, що мають на меті оборону трудящих од зло-

чинств та від шкідливих для громади елементів. Оборона ця переводиться в життя застосуванням до правопорушників революційного порядку кар: висилання з даної місцевості, ізолюванням, лікуванням, коли людина хвора й т. и. Кари вживаються з такою метою: 1) для попередження нових злочинств з боку правопорушників, 2) щоб пристосувати злочинця до умов суспільного життя, 3) щоб позбавити злочинця можливості провадити далі шкоду для суспільства. Кар не вживають до неповнолітніх правопорушників (до 16 р.), їх направляють для виховання в медично-педагогічні установи.

картель—об'єднання великих підприємств даної галузи промисловости. Підприємства, що об'єднуються в картелі, ставлять своїм завданням уникати взаємної конкуренції й перепродукції. При таких об'єднаннях підприємства зберігають самостійність у своїй внутрішній роботі.

картограма—таблиця, де якій на рисункові показані статистичні дані.

каса взаємодопомоги—при профспілках відає справою допомоги своїм членам, здебільшого фактично всім членам спілки, що організувала касу. Доходи каси складаються з особливих додаткових внесків (в С.С.Р.Р. звичайно 1% заробітку) й витрачаються на позики або безповоротну грошову допомогу членам каси та на забезпечення їх, коли вони опиняються в скрутному становищі. Правління

каси вибирається окремо від Правління спілки, хоч і завше частина членів останнього входить до складу Правління каси. Правління каси дає відчит загальному зібранню членів каси або делегатському зібранню.

каса лікарська—так називалися каси страхування на випадок хвороби, створені в к. Росії на підставі закону 1912 року. Завданням кас була організація зазначеної законом допомоги хворим членам каси. Через те, що лікарські каси існували тоді, коли ніякі інші робітничі організації не могли існувати через поліцейські переслідування, то якийсь час у них провадилася велика робота по об'єднанню й класовому вихованню робітників. Тому в історії російської революції, лікарські каси відігравали велику роллю. Із заведенням соціального забезпечення організація лікарських кас стала зайвою. З новою економічною політикою знову відновилася потреба в організації кас, що забезпечували-б робітникам засоби до життя на час хвороби й лікування. Через те, що страхування в СРСР провадиться не тільки на випадок хвороби, тепер утворені каси страхові (див. це слово).

касація—скарга на порушення правил процесу судовою установою. Скаргу цю роздивляється вища судова установа й або касує присуд, або затверджує його.

каста—замкнута упривілейована група людей (військові вищі чини за старого ладу або духівництво).

катакалізм — раптовий радикальний переворот, зіткнення класів.

каталог — систематичний реєстр; каталог книг — реєстр книг у певному порядку.

катастрофа — наглий нещасливий випадок; жаклива подія; переворот у житті суспільства або окремої особи.

категоричний — певно визначений, точний, рішучий, остаточний.

катедер-соціалізм — буржуазний напрямок економічної науки в Німеччині, представниками якого були професори; представники цього напрямку стверджують, що основна умова суспільного розвитку — це мирна діяльність робітничої класи, організованої в професійні спілки на ґрунті сучасного економічного ладу. З соціалізмом цей напрямок нічого спільного не має.

катедра — поміст, що висoko стоїть над рівнем помешкання; з нього виголошуються промови, читаються лекції.

квакери — релігійно-етична секта в Англії, що утворилася по революції XVII ст. Ця революція повалила королівську владу разом із вищим дворянством і духівництвом і висунула на чільне місце буржуазію. Становище нижчих класів не змінилося на краще, а погіршало. Але, як це було завше після невдалих повстань цих класів (після краху анабаптистів, розгрому гуситів, після закінчення великої французької революції), ідеологи й оборонці найбільш визискуваних шарів населення

розчарувалися в політиці й революційній боротьбі й віддавалися філантропії, релігійно-моральній проповіді. Так і англійські левелери й „справжні левелери“ (див. це слово) перетворилися на секту квакерів. Пізніше прихильники цієї секти перебралися до Америки.

кваліфікація — визначення якості (роботи, продукту й т. и.); кваліфікований — найвищий на якість.

квієтизм — бездіяльність, байдуже відношення.

Квірінг, Емануїл Іонович — видатний діяч революції на Україні секретар Ц.К.К.П. (б)У Народився 1888 року в незможній родині. Революційну роботу розпочав з 1905 року. До революції 1917 року провадив революційну роботу в Саратові (з 1906 р.), в Ленінграді серед студентства й робітництва (1911 р.); був секретарем Думської фракції більшовиків (1913—1914 р.р.); в Катеринославі був секретарем „лікарської“ каси на Брянському заводі. В 1915 р. його вислано в Іркутську губ. і він був там аж до Революції 1917 р. Після Жовтневої революції переїздить до Катеринославу й звязує себе з Революцією на Україні. Він приймав участь у найважливіших з'їздах партійних і радянських і перебував на відповідальних партійних посадах. За часів з 1918 р. був членом і головою Катеринославського Губкому, головою Катеринославського Губвиконкому, секретарем Губкому в Донбасі, і членом Ц.К.К.П.(б)У. Зараз (з 1922 р.) — секретарем ЦККП(б)У, членом

президії ВУЦВК'а і членом ЦКРКП(б).

кворум—найменша кількість членів якогось зібрання, що має право розпочинати роботу й постанови якої будуть обов'язковими для всіх членів.

Керенський, Олександр Федорович— народився р. 1881. Правий соціаліст-революціонер. Був адвокатом. Вибраний до IV Думи в 1912 р. Р. 1912 разом з іншими адвокатами їздив розслідувати ленський розстріл. В Думі приєднався до фракції трудовиків і був її лідером. Був соціал-патріотом з самого початку війни. По революції в лютому 1917 року був товаришем голови Петербурзької Ради Робітничих Депутатів і всупереч постанові Ради не давати міністрів до буржуазного уряду вступив до складу кабінета міністром юстиції, і потім став військовим і морським міністром. За вимогами союзних імперіалістичних держав провадив наступ російської армії на німецькому фронті (наступ 18-го червня), але він скінчився невдало. Придушував повстання робітників і солдатів за липневих днів, після чого стає прем'єром коаліційних урядів, а після невдалого походу головнокомандуючого армією Корнілова, (що думав реставрувати царський лад)—главковерх. Після цього провадить угодовську політику, скочуючись до контр-революції й бонапартизму. Жовтнева Революція скинула його з буржуазією й він майже без опору втік. В еміграції без успіху оббивав пороги буржуазних урядів.

кіло—тисяча грамів 1000 грамів= $2\frac{1}{2}$ фунти.

КІМ—див. Комінтерн Молоди.

Кінталь—див. Комуністичний Інтернаціонал і Цімервальдська конференція.

киргиза—народ монгольського племені (коло 3 міль.), кочівники, живуть переважно з скотарства. Залюднюють величезну територію в 2.790.000 кв. верст.

Киргизька республіка, автономна, входить у склад РСФРР. Територія—2.285.261 кв. верст. Населення—4.068.920 чол., з них: киргизів—2.441.360, росіян—1.627.560. Столиця—Оренбург.

Кирило-Методієвське братство—товариство, засноване заходами українських громадських діячів і письменників 50-60 р.р. Фундаторами товариства були—Костомаров, Куліш, Білозерський, Гулак, Маркович. Програма братства відбивав політично-культурні настрої народницької інтелігенції, яка думала мирним шляхом, освітньою роботою по-між народам перебудувати суспільне життя. Ідеалом братчиків була федерація слов'янських народів, збудована на підвалинах рівності націй і спільності їхніх інтересів. Кожна складова частина федерації повинна бути збудованою на основах рівноправності громадян, громадської свободи, „Християнської любови й братства“. Досягнути своєї мети братчики думали мирною пропагандою, „покірливістю й миролюбієм“ (не революцією). В основі програму братства була наука Сен-Сімона. Братство випустило відозви „до братів українців“, „братів поляків і

великоросів“, в яких закликало до нових відносин. Р. 1847 за доносом провокатора братство було заарештовано й ліквідовано жандармерією. Разом із братчиками заарештували в цій справі й Шевченка; хоч він і не був його членом. Під час трусу уряд вияснив його революційну роботу й побачив у ньому свого виразного класового ворога. Тому, хоч Шевченко не належав до братства, проте, був покараний царем як найтяжче; тоді, як фундатори братства були заслані на якісь 2—3 роки у внутрішні губернії, Шевченко був засланий на 10 років у кріпость.

класа — частина суспільства, поодинокі члени якої займають однакове місце в виробництві, відіграють однакову ролю в процесі виробництва, тому мають однакові інтереси. Люди, що не мають засобів виробництва й продають свою робочу силу, становлять класу пролетарів. Люди, що живуть із капіталу (земля, фабрики, гроші й т. и.) й послуговуються робочою силою людини для здобуття зиску—становлять класу капіталістів. Колись, як не було ще приватної власності, не було й клас, не було визиску. Класи повстали разом із повстанням приватної власності. Вже з дуже давніх часів суспільство ділиться на класи: патрицій і плебей—в стародавньому Римі, майстер і челядник у середньовічному місці, дідич і кріпак за часів феодалізму, кріпаччини, капіталіст і пролетар у наші часи. Інтереси однієї класи суперечать інтересам другої. Тим-то

межі ними завжди точиться класова боротьба. Класової боротьби не буде тільки тоді, коли зникнуть класи, а „будуть люди на землі“. Класів не буде тоді, коли зникне приватна власність і коли всі знаряддя й засоби виробництва будуть належати всьому суспільству, тоб-то з заведенням комунізму. Такий лад пролетаріят установить після соціалістичної революції.

класифікація—розподіл предметів або понять на класи або групи відповідно властивих їм характерних ознак.

класифікувати—розкласти в певному порядку предмети, речі, описувати в певній системі якісь явища.

класова боротьба—боротьба між класами, що відбувається в класовому суспільстві. Сучасне суспільство різко поділилося на дві основні класи: буржуазію (фабриканти, поміщики, купці) й пролетаріят (міські робітники, сільські наймити). Середину між ними займає дрібна буржуазія (селяни, інтелігенція, дрібні крамарі й инш.) Інтереси цих класів різні. У буржуазії в руках усі засоби продукції: машини, земля, будинки. Вона визискує робітників, купуючи за мізерну платню робочу силу; за допомогою локатів, звільняючи робітників, вона намагається купити робочу силу ще за мізернішу платню. Робітники за допомогою страйків добиваються поліпшення свого становища й визволення з яра капіталістичного визиску. Тому пролетаріят з буржуазією—споконвічні вороги, між ними відбувається постійна боротьба

(класова боротьба). Кожна класа намагається подолати свого ворога. Найкращим засобом для цього є державна влада. За допомогою армії, жандармерії, поліції та попівської брехні, капіталістичній державі щастить задушувати робітничі повстання й забезпечити своє класове панування. зберігти за собою фабрики, машини, будинки. Зрозуміло також, що пролетаріят у класовій боротьбі прямує до захоплення влади й утримує її за допомогою збройної сили. Коли пригноблена класа відчуває в собі таку силу, що зі зброєю в руках повстає проти пануючої класи, то боротьба перетворюється на громадянську війну. Отже, класова боротьба розпочинається з неорганізованих протестів окремих робітничих груп проти окремого підприємця, далі переходить у бойкот, страйки широкого масштабу, демонстрації з певними вимогами організованого пролетаріяту й, нарешті, переходить у загальне повстання, громадянську війну.

клерикал—прибічник церкви, її поглядів та політичних стремлень. Клерикали—вороги поступу, волі й рівності, завжди підтримують монархичний лад, провадять реакційну політику. Клерикалізм поширюється й змушується в відсталіх країнах, де попівство має виключні права й вплив на державні справи. Так, наприклад, дуже поширений вплив попівства в Галичині. З клерикалізмом там боролися українські соціалісти (Франко, Павлик і інші).

Клемансо, Жорж—французький буржуазний політичний діяч. Народився р. 1841. Після повалення Наполеона III р. 1870 був мером Монмартрської округи в Парижі; р. 1871—член національного зібрання, року 1876—член палати депутатів. Радикал. Відомий тим, що „скидав міністерства“ (прізвище—„Клемансо—тигр“, Р. 1906 став міністром внутрішніх справ і головою кабінету міністрів. Один із найпалкіших провідників французького імперіялізму. Під час війни 1914—1918—прем'єр-міністер. Брав участь у складанню Версальського миру. Завзятий ворог Радянської Влади.

клієнт—одвідувач, постійний покупець; той, що користується досвідом і послугами юриста т. инш.

клініка—лікарня при медичному учебному закладі.

кліше—малюнок вирізаний на металі або на дереві для того, щоб його відбивати на папері.

коаліція—спілка; спільна діяльність; співробітництво: коаліція з буржуазією -- співробітництво соціалістів з буржуазією; коаліційне міністерство—міністерство складане з представників різних партій (в Росії за Керенського, та на Україні—за Центральної Ради).

кобзар—народний співець на Україні; з покоління в покоління передає старовинні пісні про історичне минуле; кобзарі співають пригравуючи на стародавньому струнному струменті—кобзі. Під назвою „Кобзар“ вичано твори великого поета Т. Г. Шевченка.

кодекс—збірка; кодекс законів—збірка законів, чинних на території якоїсь держави.

кодекс законів про землю—заведений у життя постановою В.Ц.В. к 30-X 1922 року. Цей закон підтверджує попередні закони, які касують приватну власність на землю і встановлює основи державної власності на землю. Земельний кодекс поділяється на 3 частини: 1) про трудове землекористування; 2) про міські землі; 3) про землеустрій та переселення. Головні положення кодекса: держава—найвищий власник землі, земельні органи—її уповноважені, а окремі господарства або земельні громади цю землю тільки використовують. Основна мета кодекса—утворення твердих і сталих територіальних та правових умов для підвищення сільського господарства.

кодекс законів про працю—заведений постановою В.Ц.В.К. 9-XI 1922 року замість закону, виданого року 1918. Новий кодекс заснований на принципах: добровільного наймання через органи Наркомпраці; регулювання умов праці й продуктивності її на підставі колективного договору; законодавчого підтримання організацій і діяльності профспілок та їхніх органів у підприємствах, установах та господарствах; всюдисудності, що виникають під час використання найманої праці, розв'язуються в органах для примирення й третейського суду, а також і в примусовому порядку. В царині матеріальних гарантій новий кодекс зали-

шає трудящим усі здобутки робітничої класи: восьмигодинний робочий день, обов'язковість мінімуму заробітної платні, регулювання праці жінок і підлітків, допомога грошова й лікарська на випадок непрацездатности й безробіття за рахунок роботодавців і т. ин.

кодифікація—систематичне об'єднання й видання чинних законів.

колегія—група осіб, що керує діяльністю установи, підприємства.

колектив—сукупність багатьох або кількох осіб, об'єднаних однаковими поглядами, метою й т. ин.

колективізм—суспільна власність на знаряддя й засоби продукції й на землю, але приватна власність на предмети споживання; соціалізм.

колективний спільний, утворений спільно.

колективний договір—договір про наймання, що складається не між поодинокими робітниками й адміністрацією підприємства, а між групою робітників і адміністрацією одного або багатьох підприємств. В ССРР з переведенням державних підприємств на господарчий розрахунок та їх трестуванням, виникла потреба в складанню колективних договорів про наймання. В цих договорах, що складаються професійними спілками для кожного поодинокого підприємства, умови праці не можуть бути гіршими від тих, що приписані кодексом законів про працю. Але в залежності від господарчого стану підпри-

емства, ц. т. його доходности в першу чергу, колективний договір може виговорити кращі умови наймання.

колекція—зібрані цінні для науки або мистецтва предмети.

колізія—зіткнення.

колоквіум— розмова для того, щоб перевірити знання.

колонізація—1) заселення порожніх земель: 2) перетворення країни насильством на колонію — країну підлеглу буржуазній державі, яка збогачується за її рахунок.

колонії—у розвиненій капіталістичній країні капітал продукує своїми удосконаленими машинами стільки товарів, що їх не може спожити дана країна. Тоді капітал шукає інших країн, де мало розвинена промисловість, щоб збути там свої товари; звідтіля-ж він вивозить сировину. Особливо поширюється влада капіталу там, де країна квала в промисловому й державному відношеннях; капітал тоді підбиває під себе таку країну й робить її своєю колонією. Вже в стародавній Греції зустрічаємо стремління торговельного капіталу здобути колонії. Спочатку це були розбійницькі напади голоти й авантюристів, яким було тісно в своїй країні. Стародавні греки й фінікійяни об'їхали потім усе Середземне море, засновуючи свої колонії й підбиваючи чужі країни під владу своєї держави.

В кінці середньовіччя такі експедиції набули іншого характеру. Попадаючи на нові землі, такі банди авантюристів „прієднували“ їх до своєї держави,

оповіщали їх „власністю корони“. Це, розуміється, було не „відкриття“ нових земель, а звичайне грабінництво вільних земель та їхнього населення. Дедалі то обдурювання й тероризування населення стало звичайним явищем й звалося „запровадженням європейської культури“.

Так утворилися колонії сучасної Англії, які на розмір більші за свою метрополію. Так здобули собі колонії маленька Голандія, Бельгія, Португалія й Іспанія.

колгоспи—колективні господарства. В галузі землекористування Радянська Влада пропагує й підтримує форму колективного користування з тих причин, що така форма дає можливість поставити на високий ступінь сільсько-господарську культуру з одного боку й утворює ґрунт для вироблення солідарности, класової свідомости сільської бідноти з другого.

Колчак—адмірал. В імперіалістичну війну — командуючий Чорноморським флотом. Після Жовтневої Революції—військовий міністер „Директорії“, що 18 листопада р. 1918 учинив переворот в Омську, заарештував Директорію, проголосив себе верховним правителем Росії й був визнаний Антантою. З підмогою останньої провадив завзяту збройну боротьбу з Радянською республікою. На початку р. 1920 остаточно розбитий Червоною Армією, захоплений у полон й розстріляний.

комбінація—сполучення різних обставин; складний план акцій.

коментарій — пояснення до якогось наукового, літературного твору, закону, промови.

комерсант — купець, торговець; комерція — торгівля.

Комі-Зирянський край — автономний, входить у склад РСФРР. Тритерія — 240.834 кв. верстви. Населення — 196.832 чол., з них: зирян — 188.000, росіян — 7.832. Столиця — Усть-Сіольськ.

комівояжер — прикажчик, що їздить по певному районі для розповсюдження виробів фірми.

Комінтерн — III Комуністичний Інтернаціонал (див. Інтернаціонал). Необхідність утворити міжнародне об'єднання революційних робітничих партій, що стоять за боротьбу проти імперіалістичної війни, була очевидна з самого початку останньої, коли виявився розклад II-го Інтернаціоналу. Спробою такого об'єднання й разом з тим предтечею Комінтерну було Цімервальдське об'єднання, яке утворилося р. 1915 конференцією в Цімервальді й р. 1916 скликало в Кінталі (Швейцарія) 2-у конференцію. В березні р. 1919 в Москві відбувся міжнародний конгрес революційних пролетарських партій, що заклав III-й Комінтерн, який звернувся до пролетарів усього світу з Маніфестом, де виклалися завдання Комінтерну. Це завдання маніфест визначав, як об'єднання робітників для революційної боротьби за владу й диктатуру пролетаріату. Наступні конгреси К. І. відбувалися також у Москві: 2-й — року 1920, 3-й — р. 1921, 4-й — р. 1922. Ці конгреси є яскравим показ-

чиком зростання комуністичного руху по всіх країнах. На 1-му конгресі були присутні 32 делегати з ухвальними голосами від 18 партій і 15 організацій з дорадчими голосами, на 2-му конгресі — делегації від 48 країн, на 3-му конгресі — 52 делегації, на 4-му — 65 делегацій од країн. Тепер комуністичні партії є по всіх країнах.

Разом, з неповних відомостей, у партіях, що входять у К. І., рахується до 3.000.000 членів. Усі компартії, що входять у К. І., складають єдину міжнародню комуністичну партію. Компартії окремих країн є секціями К. І. Вхід партій у К. І. залежить від визнання 21 умови, ухвалених на 2-му конгресі. Верховним органом К. І. є всесвітній конгрес та виконавчий комітет Комінтерну (В. К. К. І.), в який увіходять: голова, 24 члени, 10 кандидатів до їх, 2 представники Комінтерну молоді й представники Профінтерну. Розширений пленум Виконкому, крім членів його, включає в себе по 2 або по 3 представники головніших компартій та Комінтерну молоді. Виконком вибирає президію, організаційне бюро. Допоміжним органом президії є Генеральний Секретаріат. При Виконкомі працює низка відділів. Щороку вибирають Міжнародню Контрольну Комісію з делегатів двох партій та міжнародню Бюджетну Комісію. Як орган, що керує жіночим рухом, працює Міжнародній Секретаріат жіночого комуністичного руху (місце перебування Берлін). Центральним друкованим орга-

ном К. І. є часопис під тією-ж назвою. Після того, як 1-й конгрес заклав К. І., завданням 2-го конгресу було утворення зграйної організації К. І., в зв'язку з цим ним був ухвалений статут К. І. й вироблена тактика компартії. 3-й конгрес поставив перед К. І. завдання об'єднати маси. 4-й конгрес, як головніші питання, розглянув питання тактики, зокрема— питання про єдиний фронт та робітничий уряд, аграрне питання, питання про програм К. І. й низку інших, що уточнили й конкретизували постанови попередніх конгресів. К. І. провадить завзяту боротьбу як з центристськими й реформистськими елементами, так і з „лівими“ течіями, намагаючись визволити робітничі маси з під впливу 2-го та 2½ Інтернаціоналів і революційної фрази анархо-синдикалістських течій.

Комінтерн Молоди—(К.І.М.), Комуністичний Інтернаціонал Молоди, міжнародне об'єднання комуністичних спілок молоді. Перші соціалістичні спілки молоді зорганізувалися в 80-х роках XIX ст. Року 1907 в Штутгарті (Германія) відбувся їхній перший міжнародний з'їзд, що поклав початок Інтернаціоналові молоді, який підпав впливу опортуністів II-го Інтернаціоналу. 2-й з'їзд відбувся р. 1910 в Копенгагені (Данія). Під час війни молодь не пішла за провідирями Інтернаціоналу й на міжнародній конференції, в Берні (Швейцарія), засудила його зраду робітничій справі й оголосила заклик до негайного при-

пинення війни. В цей період юнацького руху велику ролу відігравав К. Лібкнехт, який головував на конгресі р. 1907. На черговому конгресі в листопаді р. 1919 в Берліні одногосно ухвалили приєднатися до Комінтерну й реорганізувати юнацьке об'єднання в Комінтерн молоді 2-й та 3-й конгреси Комінтерну відбулися в Москві в р.р. 1921 й 1922. Конгреси вибирають виконком КІМ'у в склад якого делегуються два представники від В.К.К.У.

комісар—у Радянських республіках—уповноважений Радянської Влади (уряду або місцевої влади). Народний Комісар—Голова центрального відомства Народнього Комісаріату (в до-революційній Росії міністер-міністра; так само звалися ці органи й за Центральної Ради на Україні).

комісія—де-кілька осіб, що тимчасово вибрані або уповноважені розробити якийсь питання, перевести якийсь постанову, вивести якусь справу.

комітет—постійна або тимчасова установа з де-кількох осіб, вибрана або призначена для керування діяльністю організації, для обговорення й переведення в життя різних заходів.

комічний—смішний, утішний.

комсередок—комуністичний осередок—первісна форма партійної організації; провадить партійну роботу в гушавині робітництва або селянства.

компенсація—грошова або якась інша нагорода, що її дістають за матеріальні чи

иншого роду збитки, втрати, прим., місячна платня за те, що дану людину звільняють з посади й т. и.

комплекс — 1) сукупність однородних предметів або явищ; 2) в педагогіці — об'єднання дисциплін провідною думкою.

комплект — певна кількість людей або предметів.

компроміс — угода між поодинокими особами, групами осіб, державами, країнами й т. п., на ґрунті обопільних поступок.

компромітувати — ослаблювати.

комсклад — командний склад у Червоній Армії.

Комсомол — Комуністичний Союз Молоди утворився відразу після Лютневої Революції в Ленінграді й Москві й по інших містах Росії й України. Союзи ці створилися з поодиноких організацій робітничої та шкільної молоді. В Жовтневій Революції молодь узяла що-найактивнішу участь. Загони Червоної Гвардії склалися здебільшого з молоді. У Жовтень 1918 року в Москві відбувся перший всеросійський з'їзд Союзів робітничої молоді; на цьому з'їзді ухвалено було всі Союзи Молоди об'єднати в одній організації й назвати її Російським Комуністичним Союзом Молоди. Союз швидко зростав, в 1920 р. він мав біля 300.000 членів, в 1923—500.000, а в 1924—біля 1.000.000. В кінці 1919 р. РКСМ разом із Союзами інших країн організував Комуністичний Інтернаціонал Молоди, в якому Комсомол Радеспублік становить передовий загін.

Комуна—1) міські громади за часів середньовіччя, що мали самоврядування; 2) муніципальне управління Парижа в р.р. 1789—1794; 3) Паризька Комуна—робітничий уряд у Парижі, що існував протягом 72 днів, з 18 березня до 28 травня 1871 р. Повстання паризьких робітників скинуло владу буржуазії й 18 березня проголосило Комуни з 80 делегатів, що ввійшли в раду К., 17 були членами Інтернаціоналу. Відсутність єдиної робітничої партії виявилася в тому, що в Комуні змагалися різні соціалістичні та дрібнобуржуазні угруповання. По вислову Енгельса, Комуна була „першою спробою пролетарської диктатури“. Буржуазний уряд, що тікав до Версалю, стягнувши військо, після завязаних барикадних боїв, здобув Париж і жорстоко розправився з комунарками. Біля 25.000 було забито, розстріляно й закатовано біля 15.000 відплатилися засланням та каторгою. Радянська Влада оголосила свято 18-го березня.

комунізм або **комуністичне суспільство**—це суспільство без приватної власності, без визиску й гніту людини людиною, без класів і без держави. В комуністичному суспільстві всі засоби й знаряддя господарства будуть перебувати в руках усього суспільства, а не приватних осіб; господарство й працю в усіх галузях буде організовано згідно з певним планом, в інтересах усього суспільства й з як-найбільшим використанням машин та всіх здобутків наукової тех-

ніки; кожний робітник матиме змогу вибрати собі працю до згоди й кожний буде працювати стільки, скільки на це дозволяють йому його сили та його хист; наслідки праці всіх будуть належати всьому суспільству й поділятися між усіма членами його по потребі з цілковитим задоволенням кожного члена суспільства.

комунар—1) учасник Паризької Комуні (див. це слово); 2) член комуні (сільсько-господарської, дитячої, житлової й инш.).

комуністична партія—революційна партія робітничої класи, що стоїть на чолі революційного пролетарського руху в усіх країнах. В Росії Р.С.Д.Р.П (більшовиків) стала називатися Комуністичною Партією з 1918 року. В 1919 році під впливом III Комуністичного Інтернаціоналу в багатьох країнах почали утворюватися Комуністичні партії. В Германії Комуністична Партія утворилася з Союзу Спартакіа, а в інших країнах (Франція, Італія, Англія, Австрія, Болгарія, Америка, Чехо-Славія) з лівої революційної частини соціалістичних партій. Зараз Комуністичні партії утворені майже у всіх державах і країнах, навіть у Єгипті, Персії, Індії, в Японії, Турції то-що. Всі Комуністичні партії об'єднуються в III Комуністичному Інтернаціоналі і всі разом становлять могутню світову революційну силу (див. РКП і КП (б)У)

комуністична партія Галичини й Буковини.—Початок її організації припадає на квітень

1919 року, коли при ЦККП(б)У було організоване Галицьке Комуністичне Бюро. Після 2-місячної організаційної роботи на конференції галичан-комуністів була утворена краєва Комуністична Партія східної Галичини й Буковини. В серпні 1919 р. партія внесла заяву про вступ до III Комуністичного Інтернаціоналу, По окупації східної Галичини поляками легальна робота партії стала неможливою. За часів польсько-петлюрівської навали відновилися жовті профспілки різних національностей, в середині яких партія розгорнула роботу. Де-далі утворилися міцні комуністичні групи й Компартія Галичини й Буковини стала зміцнятися, роботу свою партія проводить у контакті з компартією Польщі й іншими компартіями, видає в підпіллі свою газету й літературу.

комуністична партія (більшовиків) України.—Під час Лютневої Революції й після неї комуністична партія на Україні, як і в Росії, мала лише невеликі організації по великих містах та промислових районах. В процесі боротьби кількість її членів зростала за рахунок промислового пролетаріату великих центрів. Услід за лютневою революцією на Україні став розростатися широкий національний рух і до нього різні політичні партії ставилися неоднаково. Поруч з державним осередком, утвореним Центральною Радою, яка оголосила незалежність України, в Харкові почав формуватися другий державний осередок, що згуртував

біля себе пролетарські маси великої промисловости Донбасу й Криворозького басейну. Так утворилися республіки Криворозького й Донецького басейнів з урядом у Харкові. Де-далі в боротьбі з Центральною Радою й Генеральним секретаріатом уговорився Центральний Виконавчий Комітет України й Народній Секретаріат.

Під час боротьби з Центральною Радою перед партійними організаціями, що групувалися на Київщині, повстало питання про утворення власного осередку на Україні, який підлягав би загально-російському ЦК партії й разом з тим, обраховуючи умови роботи на Україні, намічав-би й провадив-би партійну лінію в боротьбі з петлюрівщиною й шовінізмом. У Києві, на партійній нараді організацій Правобережжя був утворений „Головний Комітет Р.С.-Д.Р.П (більшовиків) на Україні“. Цей новий осередок був слабкий. Незгода між київським та харківським осередками виявилася під час боротьби зі спільним ворогом - німцями й гайдамаками. У квітні 1918 року під час німецької навали в Таганрозі була скликана нарада активних робітників обох груп для обговорення питання про нелегальну роботу й єдиний центр. Але вони не порозумілися. Нарада вважала за необхідне утворення компартії більшовиків України, намітила скликання першого всеукраїнського з'їзду партії й вибрала оргбюро.

У червні 1918 року в Москві відбувся перший з'їзд нелегаль-

них організацій України. У з'їзді брали участь представники обох груп. Була утворена компартія України, яка мала підлягати загальнопартійним з'їздам та Ц.К.Р.К.П. На цьому з'їзді був вибраний перший Ц.К.КП.(б)У в числі 15 членів. Не дивлячись на формальне об'єднання, суперечки між обома групами були й далі. Протягом часу між Народою в Таганрозі й I з'їздом до партії влилася невелика група українських лівих с.-д. з Нероновичем та Врублевським на чолі. Через 3 місяці відбувся другий партійний з'їзд, що розглядав питання в справах підготовки озброєного повстання на Україні. Тим часом вибухнула революція в Германії, впала Гетьманщина й радянське військо захопило Харків, Київ та інші міста. В Харкові відбувається III-й з'їзд партії, на якому вибирається новий Ц.К., що переїздить до Києва, де був новий Радянський Уряд. Партія міцнішає, суперечки втихли. Партія ставить своїм завданням вплив на село, щоб у згоді з селянством побороти петлюрівщину й махновщину. Наступ Денікіна в 1919 р. загнав тим часом партію в підпілля. Тоді саме партія остаточно зміцнюється. В умовах евакуації й денікинської навали партія провадить героїчну роботу по організації повстань та по формуванню Червоної Армії. Розгром денікинщини став початком нової доби в історії партії й Радянської Влади на Україні. Почалася величезна робота по відновленню й зміцненню пар-

тійних організацій і підготовлен-
ня до 4-ої конференції партії.
На IV конференції, що відбува-
лася в березні 1920 року, відбу-
лося об'єднання з партією
комуністів більшовиків України
українських комуністів-бороть-
бистів. Бойвим питанням конфе-
ренції були питання політики
на селі. Більшість конференції
висловилося за потребу комне-
замів, але в деяких питаннях до
згоди не дійшли. Ц.К., вибра-
ний на цій конференції, був
розпущений ЦКРКП і при-
значений тимчасовий новий
ЦККП(б)У, проводив роботу в
тісному контакті з Ц.К.Р.К.П.
Починаючи з V-ої конференції,
всі суперечки в партії зникли,
партія зміцніла, особливо після
чистки в-осени 1921 року.
VI конференція партії відбу-
лася в 1922 р., на якій обгово-
рювалися переважно питання в
справі зміцнення партії й підви-
щення народнього господарства.
VII конференція відбулася в
березні 1923 року, а VIII—в
травні 1924 р.

**Комуністична Спілка Робіт-
ничої Молоди України**—безпар-
тійна організація робітничого
юнацтва. До революції 1917 р.
окремого юнацького руху на
Україні не було й революційна
молодь ґрунтувалася навколо
партійних організацій. Юнацький
рух широко починає розвива-
тися після Лютневої Революції
1917 р.; з одного боку його
живили нелегальні до того часу
соціал-демократичні гуртки ро-
бітничої молоді, а з другого
боку—революційні гуртки шкіль-
ної молоді. Протягом 1917 р.

формується політична фізіоно-
мія юнацького руху й коли ця
фізіономія виявилася, як кому-
ністична, керівництво переходить
до робітничої молоді, а
шкільна молодь почасти одхо-
дить, почасти вливається в
спільну роботу. Під час грома-
дянської війни юнацькі спілки
беруть активну участь у боротьбі
за Радянську Владу, вливаючися
в Червону Армію. В травні
1918 р. в Одесі відбувається
перша широка конференція ро-
бітничої молоді України й Росії,
що репрезентувала 5.000 членів.
На кінець літа Спілка остаточно
формується як комуністична й
зв'язується з комуністичною пар-
тією, з якою працює протягом
усього часу.

Весну й літо 1919 р. в часи
навали денікинщини й кулаць-
ких повстань Спілка проводить
в безупинних мобілізаціях своїх
молодих членів і загартовується
в боях. 26 липня 1919 року
відбувається I Всеукраїнський
З'їзд К.С.М.У., що припав на той
час, коли денікинці захопили
Харків. З'їзд ухвалив об'єдна-
тися з Р.К.С.М., вибрав Ц.К.
Після II з'їзду в 1920 р. Спілка
нараховує вже багато організа-
цій, вплив Спілки починає про-
суватися й на село. Після III
з'їзду в 1921 р. починається
практична робота в економіч-
ній царині. За допомогою дер-
жавного апарату Спілка береться
до організації шкіл робітничої
молоді. IV Всеукраїнський З'їзд,
що відбувся в травні 1922 року,
показав, що Спілка зміцніла й
викристалізувалася в могутню
силу, що вона стала справжньою

„школою рекрутів“ до Комуністичної партії. До Спілки приймається молодь од 14 до 23 років. Основним завданням, що ставить собі К.С.М.У., виховання робітничої молоді й підготовлення дн вступу в комуністичну партію, підготовлення робітничої молоді до широкої революційної діяльності в усіх галузях нашого будівництва.

Комуністичний маніфест — написаний Марксом і Енгельсом у Лондоні 1847 р., як програм, що давав теоретичні й практичні обґрунтування міжнароднього робітничого руху. Історія суспільства (говорить маніфест) — є історією класової боротьби. Буржуазне суспільство поставило нові класи на місце старих, виробило нові способи пригноблення в нові засоби боротьби; спростило класові суперечності, поділившись на два ворожих табори: буржуазію й пролетаріат. Розвинувши продукційні сили суспільства, буржуазія за певного часу стає на перешкоді поступові (періодичні кризи в промисловості, які спричиняються маятковими відносинами й умовами буржуазного ладу). Буржуазні відносини стають занадто вузькими, щоб умістити утворені ними багатства. Розбити ці буржуазні відносини й утворити нові соціалістичні може один пролетаріат. Його революція — це революція величезної більшості в інтересах цієї-ж більшості. Для перемоги пролетаріат повинен перейнятися класовою самосвідомістю, організувати міцну комуністичну партію, поставити собі за мету

примусове повалення сучасного суспільного ладу — ц. т. комуністичну революцію, в якій пролетаріат нічого не втратить, окрім своїх кайданів, а здобуде цілий світ.

Тому, гаслом усього світового руху повинно стати: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“.

комутатор — телефонний апарат, який зв'язує окремі телефони між собою.

конвент — перше народне законодавче зібрання, вибране на підставі прямого, загального й рівного голосування в Франції за часів Великої Французької Революції. До конвенту ввійшли представники всіх партій, видатні громадські діячі (Робесп'єр, Дантон, Марат, Демулен, Давид, Ролан і инш.) В конвенті вперше в світовій історії виявився принцип міжнародньої солідарності: в числі членів конвенту були германський атеїст, інтернаціоналіст Анархсіс Клоотц, англійський філософ і республіканець Томас Пен, Прістлей з Бірмінґаму, великий хемик, також був вибраний туди, але відмовився брати участь у засіданнях. Конвент завше підкреслював міжнародній характер революції й він видає маніфеста до всіх пригноблених, закликаючи їх до боротьби з гнобителями, обіцяючи допомогу від Французької Республіки.

В конвенті були дві головних партії: жирондисти й монтаньяри. Жирондисти — були партією мирного поступу й були проти радикальних заходів. Такі люди завше стають зняряддями реакції, хоч які добрі бажання мають.

Жирондисти хотіли республіки, якою керували-б юристи, літератори. Жирондисти мали вплив на провінцію й назва її пішла від назви провінції— жиронда.

Другою партією були монтаньяри— „люди гори“, названі так тому, що сиділи в Конвенті на горішніх лавах лівої половини. Це були, головним чином, депутати Парижу, що обстоювали політику комуни. Лідерами її були — Робесп'єр, Дантон, Марат. Монтаньяри додержувалися революційної тактики, твердої політики й централізації всупереч жирондистам, які хотіли республіки для середнього стану, схилилися до федералізму (до широкого місцевого самоуправління) і взагалі були хисткі в своїй симпатії до революційних порядків. Між рішучими монтаньярами й невпевненими жирондистами почалася боротьба. Де-далі жирондисти повели одверту боротьбу проти монтаньярів і стали на шлях контр-революції. Ряд жирондистів пішли на гільотину. Після цього до влади стала партія монтаньярів, але пізніше вона сама впала. День 27 липня (9 термідора) є днем переможеної революції. Після цього настає доба імперії Наполеона I.

конвенція— міжнародня угода. Так, між європейськими державами є постова конвенція.

конгрес— 1) міжнародній з'їзд представників партій; 2) з'їзд дипломатів різних країн для встановлення мирних відносин після війни; 3) поширений з'їзд народніх представників для вста-

новлення важливих якихось законів; 4) з'їзд учених.

конкретний— 1) окремиий, поодинокий, річковий; 2) дійсний, реальний (протилежний абстрактному).

конкуренція— суперництво в торгівлі, в діяльності.

конкурс— домагання де-скільки осіб посади, нагороди і т. и. Конкурс оголошує якась установа, й вона вибирає кращих з-поміж тих, що домагаються.

консерватор— оборонець старовини, колишніх форм суспільного життя.

консиліум— нарада лікарів про лікування хворого.

консолідація— 1) зміцнення, забезпечення, об'єднання; 2) перетворення державних боргів на короткострочні й довгострочні.

консорціум— спілка банківських фінансових установ для спільної діяльності в якійсь країні, яку вони мають визискувати; 2) тимчасове об'єднання осіб або установ для виконання фінансових або промислових операцій.

конспект— скорочений виклад лекції, докладу, промови, книги.

конспірація— змова, все те, що робиться потайки (конспіративно). Революційні робітники, що працюють у підпіллі, вироблюють цілу систему конспірації, щоб не дати поліції розкрити їхню таємну революційну роботу.

констатувати— свідчити, стверджувати, встановлювати факт.

конституція— основний закон держави, що визначає її політичний лад.

конституційна монархія — політичний лад, за якого влада монарха обмежена парламентом (Англія, Швеція, Бельгія). Король тоді стає зайвою фігурою, яка зберігається з традиції, бо сам парламент, здебільшого, такий консервативний, що не потребує виразника консервативності в царській особі.

конструкція — розположення слів у розмові, властиве якійсь мові; будова якогось твору, будова якоїсь речі, прим., машини.

консул — представник держави в торговельному місті іншої дружньої країни, призначений для оборони торговельних інтересів та інтересів підданців.

консультація — нарада спеціалістів — лікарів з приводу здоровля якогось хворого; консультацією називають лікарську пораду.

контакт — зв'язок, угода; працювати в контакті — працювати в згоді, в порозумінні.

континент — суходіл, частина світу.

континентальний — той, що перебуває на суходолі.

контингент — число, кількість, склад.

контрабанда — таємний перевіз краму через кордон без оплати відповідного мита.

контрагент — особа, з якою складають якусь угоду; та сторона, що складає угоду.

контраст — протилежність.

контракт — договір.

контрибуція — грабування переможеної країни, данина грішми й усякими іншими матеріальними цінностями, яку бере пере-

можеть підчас війни з населення. Таку контрибуцію накладено, приміром, на Німеччину її переможцем — Антантою. Підчас громадянської війни наклали на буржуазію таку контрибуцію, коли були потрібні для революції гроші.

контроль — перевірка.

контр - революція — повстання, направлене до ліквідації революції; повстання таке робить класа або суспільна група, яку революція позбавила політичної влади, маєткових привілеїв. Контр-революційні повстання провадяться в супроводі з білим терором і приносять якнайжорстокішу реакцію.

контр-розвідка — 1) шпигунська установа підчас війни, агенти якої намагаються довідатись про таємниці штабів противника; 2) за Денікіна й Врангеля контр-розвідка формувалася з катів-офіцерів, що вбивали й катували тільки за підозріння в належності до комуністичної партії й за симпатії до Радянської влади.

конфедерація — спілка.

конференція — зібрання, що скликається для розв'язання якихось питань. Партійна конференція — губернiальний або окружний з'їзд представників партійних організацій. Такі самі бувають конференції партії всеукраїнського масштабу. Конференції в міжнародніх справах — з'їзд представників різних держав для розв'язання спільних питань (Вашингтонська, Генуїська, Лозанська конференції; в останніх двох брали участь представники Радреспублік).

конфіденціальний — секретний, таємний.

конфірмація — затвердження присуду.

конфіскація — одбирання приватного майна на користь держави. Конфіскує майно держава в осіб, що позбавлені прав за злочинства перед державою.

конфлікт — зіткнення, суперечка.

концентраційний табір — помешкання, в якому під час війни утримувались полонені, під час громадянської війни — контр-революціонери, заложники, спекулянти.

концентрація — зосередження. Концентрація виробництва за капіталістичного ладу полягає в тім, що середні й великі підприємства нищать підприємства дрібні, а поміж середніми й великими підприємствами беруть гору в конкурентійній боротьбі чим раз більші й більші. Власники великих підприємств набувають собі засоби виробництва, що належали раніш дрібним підприємцям, і таким чином поволі зосереджують, концентрують капітал в своїх руках. Власники дрібних підприємств господарчо руйнуються і здебільшого пролетаризуються, кількість капіталістів усе зменшується, розміри капіталу збільшуються.

концерн — об'єднання низки підприємств під керівництвом єдиної фінансової групи (або одного фінансового керівника) на основі певної участі або контролю з боку цієї групи в означених підприємствах.

концерт — 1) прилюдне виконання музичних творів, — 2) ве-

лийкий по формі музичний твір для якого-небудь інструмента в супроводі оркестра, — 3) особлива форма церковного твору, яка на Україні занесена в Польщі.

концесії — дозвіл, даний Урядом комусь із промисловців або групі їх на оренду або організацію якогось великого підприємства, що має громадське значіння: будування заводу, обробка великої кількості землі, розроблення лісів. Коли по Жовтневій революції в Радеспубліках стало питання про концесії закордонним промисловцям, то це викликало сильне здивування по-між радянським громадянством. Але т. Ленін, що вважав можливим складання таких концесій, зазначав, що в умовах матеріальних злиднів, коли Республіка не має фізичної можливості одразу відновити й поширити своє господарство, концесії давати можна, розуміється, гарантувавши робітникам нормальні умови праці й застеревши всі обов'язки, що повинен нести капіталіст у робітничій державі.

кон'юнктура — зовнішня обстановка; збіг умовин, що впливають на якусь справу.

кооперація — співробітництво. Під кооперацією розуміють діяльність приватних товариств (кооперативів), організованих з господарчою метою. В умовах капіталістичного ладу завдання кооперативів — допомагати працюючим поліпшувати своє економічне становище, зменшити вилізкування їх промисловим або торговельним капіталом. Кооперація буває: в и р о б н и ч а, —

що має на меті допомогу організації дрібновласницької продукції й найвигіднішого збування продуктів свого виробництва; споживча, — що має завдання продавати трудящим кращі продукти дешевше; (зі споживчої кооперації відокремлюється робітнича кооперація); кредитова кооперація видає з позичених коштів відсоткові позички під забезпечення; сільсько-господарська — провадить закупку речей господарського вжитку для спільної продукції й збування; кустарно-промислова. Кооперативний рух став міжнародним. Кооперативи об'єднано в Міжнародну Кооперативну Спілку. III Конгрес Комуністичного Інтернаціоналу в 1921 р. ухвалив зміцнити комуністичний вплив у міжнародній кооперації утворенням кооперативної секції в Комінтерні й скликанням у Москві Міжнародної Кооперативної Конференції (відбулася в червні 1921 р.) та міжнародної Конференції комуністів кооператорів (відбулася в листопаді 1922 р.).

кооптація — самоповнення якоїсь колегії новими членами без санкції (див. це слово) органу, що встановив перший склад колегії.

копія — точне відтворення чогось, повна схожість.

координувати — об'єднувати, погоджувати.

коран — свята книга магометан.

кореспондент — дописувач, той, що дає газеті відомості, посилає листи з провінції або з-за кордону.

коректив — виправлення хиби, неточности.

коректор — той, що виправляє помилки, зроблені складачем (наборщиком) підчас складання газети або книги.

Корнілов, Лавр Георгієвич — генерал (1870—1918). Підчас імперіалістичної війни — начальник дивізії, командир корпусу, начальник петербурзької військової округи, командир армії. Після липневих днів був призначений Керенським на главноверха армії. За вимогою Корнілова й усього генералітету Керенський відновив смертну кару для салдатів на фронті, зменшив права виборних комітетів; було розпочато боротьбу з більшовицькими настроями в армії. У серпні 1917 року з метою встановлення диктатури Корнілов пішов на Петербург, але цей похід скінчився невдало. Пізніше втік на Дін, змінив свого однодумця Каледіна, був розбитий Червоною Гвардією в січні — лютому 1918 року й сам загинув у бою.

Короленко Володимир Галактіонович (1853-1921) — народився 27(15) липня 1853 р. Дитячі роки прожив на Волині, де його батько був суддею. Батько Короленка був козацького роду, мати полька. Скінчивши середню школу на Волині, Короленко вступив до Петербурзького Технологічного Інституту: через рік перейшов до Петровсько-Розумовської Сільсько-Господарської Академії в Москві. Тут бере участь у студентських рухах, за що його висилають до Вологодщини. Скоро повернувся,

але після вбивства Мезенцева разом із братом висланий до Вятської губернії. Пізніше за те, що відмовився присягати Олександрю III, був висланий до Сибіру. Холод, голод, тюрма, заслання, поневіряння політичного „злочинця“ відібрало багато сил у Короленка. Страдницьке життя його дало йому багато матеріалу для художньої творчості. Короленко й до кінця своїх днів не загубив бадьорости, народолюбного настрою. Він написав багато повістей та оповідань, які перейняті гуманними та народолюбними поглядами. Ще відомий Короленко і як громадський діяч; він брав участь у допомозі голодним, виступав оборонцем у судових процесах, протестував проти смертної кари за часів ліквідації революції 1905 р. Помер у Полтаві 25 грудня 1921 року.

король—1) цар; 2) найбагатша людина в якійсь галузі промисловости (нафтовий король, хлібний король).

корпорація—спілка, об'єднання.

корпус—1) військова одиниця, складена з частин різних родів зброї; 2) род війська, що служить для спеціальних завдань; 3) тіло людини або тварини; 4) снасть корабля.

космічний—світовий. Той, що стосується до зоряних світів.

космополіт—той, що вважає себе за громадянина усього світу.

космос—всесвіт.

Краснов—генерал. Командував третьою кавалерійською дивізією, яку Корнілов посунув

у серпні 1918 року на Петербург. За жовтневих днів був призначений Керенським на „Командуючого армією наступу на Петербург“. Під Пулковим був розбитий; більшовики його випустили з тим, що він не братиме участі у військових акціях проти Радянської Влади. Утік на Дін, заступив Каледіна й керував козаками в боротьбі проти Радянської Влади. Наприкінці 1918 року був розбитий.

крах—поразка, падіння, банкрутство.

кредит—довіря до платоздатности иншого. На підставах кредиту побудовано діяльність банків, що має на меті постачати грошеві засоби промисловим та торговельним підприємствам і тим сприяє їхньому як-найлуччому розвитку. Банки дістають кредит і дають його. Перше називається пасивними операціями, друге—активними операціями. Шляхом пасивних операцій банки стягають у свої каси чужі гроші; в активних операціях вони пускають ці гроші під відсотки; прибуток із них почасти беруть собі, а почасти діляться ним з тими, від кого самі дістали гроші в кредит. Звичайно, в оборотах банків чужі гроші, їм довірені, багато разів перевищують їхні власні капітали.

кредитор—той, що позичає комусь гроші чи щось инше.

крез—великий багач.

крематорій—у багатьох країнах—велика спеціально збудована піч для спалювання трупів замість того, щоб їх ховати в землю.

Кремль—центральна частина Москви, оточена з усіх боків високою стіною.

кріпацтво—супільний лад у царській Росії, коли селянство належало, як якась нежива річ, дворянству. Селянство після численних повстань з великою користю для дворян було „визволене“ без землі р. 1861, бо новонародженому торговельному капіталові потрібні були робочі руки. За невеликі наділи селяни платили викупу протягом 47 р.

криза—тяжкий переходовий стан, гострий перелом. В політичному житті—положення, що зумовлює зміну осіб і напрямків у діяльності уряду. В господарчому житті—страшення, що порушують правильний розвиток його. Бувають кризи часткові й місцеві: в наслідках війни, неврожаю то-що. Але бувають і загальні кризи, що час від часу охоплюють ціле капіталістичне господарство. Причина криз—анархія виробництва. За капіталістичного ладу кожне підприємство працює наосліп, не знаючи скільки того чи іншого товару люди можуть купити. Тому раз-у-раз, через певні терміни буває так, що майже всіх або й усіх товарів виробляється більше, ніж їх може бути продано. Тоді товари лежать по складах, аж поки їх не куплять, скажемо, за кордон або поки вони не згниють. Року 1921, наприклад, багато робітників у Європі мусило завивати своїх маленьких дітей у старі газети, а тим часом в Америці капіталісти палили мільйони пудів бавовни, бо

європейські покупці бавовняних виробів не мали чим за них заплатити. Звичайно, за такого способу господарювання дрібніші й слабші підприємства банкрутують, гинуть, інші скорочують у себе роботу, звільняють робітників; росте безробіття.

Кравчинський, Сергій (Степань)—російський народник, терорист. Син військового лікаря; вчився в орловському кадетському корпусі, потім у петроградській артилерійській школі. Офіцером Кравчинський недовго був, пішов у демісію й вступив до Лісового Інституту. Але й тут недовго він пробув, бо взяв гарячу участь у гуртку „Чайковців“ (див. це слово) і один із перших „пішов у народ“. Був надзвичайно гарним агітатором і вмів поводитись із селянством. Скоро мусив емігрувати за кордон. Там він брав участь у повстанні селян Боснії й Герцеговини, потім в Італії, де його заарештували й засудили на смерть; тільки коронація нового короля дала йому життя. Потім Кравчинський приїздив до Росії, брав участь у кількох терористичних актах (убиство жандарма ген. Мезенцева). В листопаді 1878 р. Кравчинський знову виїхав за кордон і вже не повертався до Росії. Там пише свої революційні повісті („Андрій Кожухов“, „Подпольная Россія“, „Домик на Волге“ і інші). Оселившись в Англії, Кравчинський чимало зробив для популяризації російського революційного руху. Помер трагічно: р. 1895 23 грудня його роздавив потяг.

Криленко, М. В.—видатний комуніст. Працює в партії з початку 900 р.р. Р. 1917, коли був прапорщиком, заарештований був за більшовицьку агітацію на фронті. У листопаді 1917 р., коли генерал Духонін одмовився скоритись наказові Раднаркому розпочати мирні переговори з німцями, призначений на його місце на Главковерха. Зараз працює в галузі радянської юстиції. Р. 1922 виступав, як один із обвинуватців, у процесі правих ес-ерів.

кримінальний—злочинний.

Кримська Автономна Республіка—вперше була проголошена під назвою Таврійської С.Р.Р. матросами Чорноморщини й гарнізоном Криму в 1918 р. Проте, тому що тоді не було міцного зв'язку з низами татарського населення, що було в цілковитій підлеглий в мул та буржуазії, Радянська влада продержалась недовго. Далі Крим було окуповано німцями, а за ними бешкетував Денікін. Все це притягло трудящі татарські маси на бік Радянської влади, і в квітні 1919 р. була проголошена Радянська влада, що продержалася там 72 дні. Третього разу Радянська влада встановлюється після вигнання Врангеля, в листопаді 1920 р. Через цілу низку заходів встановлюється зв'язок з трудящими Криму, і 19 жовтня 1921 р. ВЦВК декретує Кримську Автономну СРР. Територія—33 т. кв. в. з населенням у 761.600 осіб, в тому числі є татари, українці, росіяни, греки, вірмени, німці й ин. Головне заняття населення—хліборобство й скотар-

ство; підсобне — садівництво, тютюництво, виноградництво, шовківництво й рибальство. Центр—Симферополь.

критерій—ознака, мірило істини.

критика—аналіз, обмірковання, дослідження, оцінка.

Кропоткін, Петро Олексійович (1842—1920)—фундатор і теоретик комуністичного анархізму. Брав участь у революційному народницькому рухові 70-х р.р. Був заарештований, але втік із тюрми після двоєрічного сидіння. Емігрував за кордон. Р. 1881 був висланий із Швайцарії; в 1883 р. за приналежність до „Міжнародної Асоціації Робітників“ був засуджений до 5-річного ув'язнення, але помилувався 1886 року. Оселившись у Лондоні, присвятив свої сили науковій та літературній діяльності. Підчас імперіялістичної війни був прихильником антантівської коаліції. По Жовтневій революції став на боці пролетарської революції. Кропоткін розробив філософію, етику й теорію анархізму: парламентаризм сам себе вичерпав; перебудує життя суспільства одна соціальна революція; за нею буде експропріяція експропріаторів, продукцію організують вільні спілки й громади на основах анархічного (бездержавного) комунізму.

ку-кукс-клан — фашистська організація в Північно-Американських Сполучених Штатах (див. сл. фашизм).

культ—1) релігія; 2) все, що служить для зовнішнього виявлення почитування божества: молитви, обряди і т. ин.

культ вищого розуму—провадився підчас Великої Французької Революції й заміняв християнську релігію. Паризький єпископ Гобель перший оповістив, що він „пориває з середньовічними забобонами“, цеб-то з релігією. В одній із стародавніших церков у Парижу Notre Dame de Paris—замість статуї Пресвятої Діви було поставлено статую Свободи; замість статуї святих— бюсти Вольтера, Руссо, а замість релігійних пісень заведено було співи патріотичних гімнів. Богиню Розуму відтворювала артистка Маяр, що була в білому вбранні й червоному якобинському кашкеті.

культура—1) розумовий та матеріальний розвиток народу; 2) освіта; 3) оброблення землі, плекання овочів та садовини.

купюри—1) дрібні грошові знаки; 2) скорочення, що їх роблять у статті, книзі або п'єсі.

курія—група виборців, що складається відповідно до маєткової або станової ознаки їхньої. Куріяльна система виборів—класова система. Ця система була у нас підчас виборів до Державної Думи. За цієї системи населення поділялося на групи. Землевласники й поміщики утворювали одну курію, голосували разом, вибираючи певну кількість депутатів. Міські елементи—торговці, промисловці, складали свою курію; робітники були або зовсім позбавлені права вибирати, або голосували з усім населенням, яке не ввійшло до перших двох курій. Вигоди такої системи для буржуазії ве-

личезні: все населення останньої курії(найбільшої)вбирало стільки само депутатів, як менша частина з перших двох курій; бувало, що робітнича курія зовсім не вибирала. Таким чином, більшість у парламенті була за буржуазією. До куріяльної системи додавали ще й багатостепенність виборів. Цей спосіб давав можливість буржуазії „просівати“ небажаних депутатів. Вибори провадилися таким чином: спершу вибирали уповноважених; уповноважені вибирали на з'їздах виборців; виборці вже вибирали депутатів до парламенту. Завше попадав, розуміється, поміщик, а коли попадав якийсь робітничий або селянський депутат, та це було „для проформи“, він мав мало значіння. Тому в Державній Думі на 500 депутатів од усіх великих робітничих міст (Петербург, Москва, Харків, Катеринослав, Іваново - Вознесенськ, Кострома) було 6 депутатів од робітників (більшовиків).

курорт—місце для лікування: мінеральні води, морські купання, кліматична станція для приїжджих хворих.

курс—1) вартість паперових грошей у валюті (золоті); 2) термін, що протягом його проходять якусь науку в вищій школі; 3) тимчасові освітні установи.

кустарна промисловість—дрібна промисловість, за якої кустар стає й господарем, і робітником, і купцем, що збуває продукти на ринкові. Кустарна продукція не потребує складних струментів і користується з сировини, що є на місці.

П

лабіринт — будинок, що в ньому багато кімнат і заплутаних переходів, у яких можна заблудити.

лабораторія — помешкання, пристосоване для наукових дослідів, виробу якихось предметів. Це слово вживають і в переносному значінні, приміром, „школа — лабораторія педагогічної думки, цеб-то місце, де добрий учитель, працюючи з дітьми, кує свій педагогічний світогляд.

лавра — великий першорядний монастир. Лаврам царський уряд давав величезні пільги, що полегшували їм можливість стати найпершими, великими землевласниками й кріпосниками.

Лаври так само, як і інші великі феодальні власники, сполучили в собі ріжноманітні форми експлуатації, стаючи одночасно й промисловцями, і купцями, і лихварями. Це були фортеці феодалізму, що мали своє військо й зброю.

Жовтнева революція позбавила економічної могутності всі ці давні фортеці феодалізму й осередки темряви. Лаври померли своєю природною смертю.

лавристи — петербурзький гурток (60—70 р. р. XIX ст.) наслідувачів відомого революціонера П. Л. Лаврова (див. слово). Найближчим завданням своїм лавристи поставили організацію революційних сил для зруйнування

капіталістичного ладу та для встановлення нового, за якого здійснилися б основи „робітничого соціалізму“. З огляду на це, вони проголосили за обов'язок революційної інтелігенції пропаганду поміж народом. Ю. Стеклов характеризує лавризм так: „матеріальне й ідеологічне підготовлення соціалізму об'єктивним розвитком капіталістичного ладу (лавризм) заміняв підготовленням селянської маси до соціальної революції пропагандою основ „робітничого соціалізму“...

Лавров, Петро Лаврович (1823—1900) — філософ, публіцист, революціонер, один із теоретиків революційного народницького руху, мав багато наслідувачів (лавристи). Найголовніші з його розправ: „Исторические письма“, „Главнейшие моменты в истории мысли“ (писав під псевдонімом Доленга).

лаконізм — стислий, чіткий і сильний вираз думки.

ламентажія — скарга, голосяння.

ландтаг — зібрання народніх представників од держав, які входять до складу Німеччини (пруський, саксонський, баварський і інші ландтаги); в Австрії — органи місцевого самоврядування.

ландшафт — краєвид.
Лассаль, Фердинанд (1825—1864) — німецький соціаліст, учений, публіцист, палкий промовець та борець за робітничу

справу. Основоположник німецької робітничої партії, друг К. Маркса. Р. 1849 за соціалістичну пропаганду засуджений до 6 місяців тюрми. Р. 1862—в промовах та брошурах обстоює необхідність організації робітничої класи в політичну партію. Р. 1863—годує в Загальній Німецькій Робітничій Спілці, організованій згідно з програмою, виробленим самим Лассалем (спілка злилася в 1875 р. з соціал-демократичною партією). Лассаль був прихильник утворення продукційних робітничих асоціацій (об'єднань) при допомозі уряду.

Латвія—колишні Курляндська й частина Ліфляндської губернії був. Російської Імперії, тепер буржуазна республіка з центром у м. Ризі. Р. 1919, після відходу німецького війська, латвійські робітники й безземельні селяни були встановили Радянську Республіку, але її, після п'ятимісячного існування, через зраду меншовиків було повалено при допомозі Антанти.

латифундії—великі приватно-власницькі маєтки (в Західній Європі).

Лебідь, Дмитро Захарович—видатний комуніст. Народився в Миколаївці, Новомосковського повіту, на Катеринославщині, в 1893 році. З молодих років злидні примусили шукати роботи й з 1908 р. він після залізничої двохкласової школи вступає на Нижне-Дніпровські заводи штамповальщиком. На цей час і припадає початок його революційної діяльності. В 1912 р., разом із т. Петровським, про-

вадив виборчу кампанію серед робітників, агітуючи за список більшовиків. За часи революційної роботи до 1917 р. не раз сидів у в'язниці. Після Лютневої революції 1917 р. був на різних відповідальних посадах: член Катеринославського Виконкому Ради Робітничих Депутатів, голова Виконавчого бюро Катерининських залізничників, а після Жовтневої революції—редактор „Звезди“ (орган Катеринославського Губкому), член Губкому, начальник Дорполітвідділу Катерининської залізниці, а з V конференції К. П. (б) У. 1921 р.—секретар Ц.К.К.П.(б)У. аж до 1924 р. На VIII конференції його вибрано за голову Ц.К.К.П.(б)У. Разом із тим він і Нарком Р.С.І.

левелери—група рішучих демократів, прибічників повної політичної рівності й народоправства в Англії в XVII столітті. На чолі цієї групи стояв невтомний і безстрашний борець за демократичні ідеї Джон Лільборн. Поміж левелерами були виразні матеріялісти й атеїсти, які рішуче відкидали всяку релігію, як близький товариш Лільборна—Вальвін.

Левитський, Микола—народився на Київщині 7 квітня 1859р. Основоположник сільсько-господарської й кустарно-промислової кооперації на Україні. Сільсько-господарські й кустарно-промислові артілі, засновані М. Левитським, не були кооперативами в точному розумінні цього слова. Проте, глибока віра Левитського в ці нерозвинені тоді галузі кооперації та не-

втомна праця його по організації цієї нової для України справи дають йому право називатися „артільним батьком“. Левитський сприяв популяризації української кооперації за кордоном, беручи участь у міжнародних кооперативних конгресах. Праця Левитського в сільсько-господарській та кустарно-промисловій кооперації припадає, головним чином, на десятиріччя з половини 90-х до половини 900 р. р. В 1917 р., в день його сорокорічного кооперативного ювілею, українська кооперативна організація вшанувала його кооперативною пенсією. В 45 роковини його кооперативної діяльності Радянський Уряд призначив йому довічну державну пенсію.

легалізація—узакононення. Це слово вживають для того, щоб визначити, що якась людина, група людей, установа, які раніш не мали права одверто провадити свою діяльність, дістали це право.

легалізувати — узаконовати, надати законних прав.

легальний—законний, дозволений.

легальний марксизм — пропаганда науки К. Маркса (марксизму) в російській легальній пресі, що появилася в 90-х роках. Легальний марксизм виступив з критикою народницьких ідей, які до того часу панували в російських інтелігентських колах. Першим великим твором легального марксизму була розправа П. Струве—„Критичні замітки до питання про економічний розвиток Росії», видана р. 1894.

В 1895 р. вийшла книга Бельтова (Плеханова)—„До питання про моністичне розуміння історії“, що відіграла величезну роль в популяризації марксизму в Росії; став виходити легальний марксистський журн.—„Нове Слово“. Пропаганда легального марксизму призвела до того, що в кінці 90-х років марксизм став найголовнішим світоглядом революційної інтелігенції. Незабаром, проте, багато з-поміж легальних марксистів (П. Струве, Туган-Барановський, Булгаков, Бердяєв) самі відійшли від революційного марксизму і, почавши з „ревізії“ науки К. Маркса, опинилися в таборі ліберальної буржуазії. Проти „легального марксизму“, що відступив од революційного змісту марксизму, провадила рішучу боротьбу закордонна с.-д. газета „Искра“ (див. це слово), зокрема Ленін та Плеханов.

Пізніш вожді „легального марксизму“ стали членами партії к.-д., а під час громадянської війни де-які з них (П. Струве) були визначними діячами в таборі білих.

легенда — народній переказ, оповідання з вигаданим, казковим змістом.

легендарний—вигаданий, казковий.

Легін—теперішній проводир германських професійних спілок. Він одкидає революційну боротьбу, революційні стачки й перевороти, бо вони перш за все загрожують багатій касі цих спілок. Тому Легін і інші проводирі професійних спілок хочуть погодити суперечки робітників з буржуазією мирними переговорами.

легіон—великий військовий загін. Цей термін тепер вживається для того, щоби визначити величезну масу народу то-що.

легітимація—визнання якогось акту або права за законне.

Ледбур—давній марксист і товариш Бебеля й Гаазе (див. ці імена) по роботі. За часів імперялістичної війни стояв на інтернаціоналістичній позиції. Учасник Цимервальдської конференції. З вилученням од германської соціял - демократичної партії „незалежних“ став її лідером. Після листопадової революції в Німеччині 1918 р. де-який час перебував у складі уряду. Разом із К. Лібкнехтом був членом Революційного Комітету в Берліні підчас січневого повстання р. 1919, лишаючись разом із тим противником диктатури пролетаріату. Після перемоги комуністів у Галлі вийшов із партії разом з правими незалежними.

лейт-мотив—головний мотив, характерний для музичного твору; головна, основна думка в статті, промові, творі.

лексикон—1) словник з поясненням значіння слів, що розкладені в порядку азбуки; 2) запас слів, що їх має поодинока людина, нація.

лектор—той, що читає лекції; викладач.

лекція—викладання якоїсь дисципліни читанням у освітній установі або на громадському зібранні.

Ленін (Ульянов), Володимир Ілліч—проводар Російської Комуністичної Партії й всесвітнього пролетаріату. Народився

р. 1870. Був студентом Казанського Університету; з нього був виключений після того, як було покарано на смерть його брата Олександра (1887 р.) за організацію замаху на Олександра III. Р. 1891 склав іспити по юридичному факультетові й став адвокатом. У Петербурзі провадив революційну працю по робітничих гуртках, брав участь в організації „Союзу боротьби за визволення робітничої класи“. За цей час написав низку прокламацій і брошуру „Про штрафи“. Виступаючи в пресі, яко марксист, брав участь у боротьбі з народництвом. Економічні статті В. І. Леніна виходили за псевдонімом Ілліна. За псевдонімом Туліна Ленін полемізував із Струве, який стояв тоді на платформі легального марксисту (див. це слово). Після подорожі за кордон (1895) був заарештований у 1896 р. і висланий до Єнісейської губернії, де перебував з 1897 до 1900 року. За цей час Володимир Ілліч написав брошуру „Про завдання російських соціал-демократів“ і одну з головних своїх розправ „Розвиток капіталізму в Росії“ (за псевдонімом Ілліна). З 1900 року жив у еміграції й там провадив партійну роботу. Спільно з Мартовим (с.-д. інтернаціоналіст) організував часопис „Искру“. Боровся з есерівством та з економізмом (див. економізм). В брошурі „Що робити?“ виклав основні програму й тактики партії (1902). Працював в організаційному комітеті для скликання II-го з'їзду РСДРП, що відбувся р. 1903. На цьому з'їзді, де

економісти були в меншості й де стався розкол на більшовиків та меншовиків, Ленін став на чолі перших і став одним із теоретиків більшовизму. В зв'язку з загостренням розколу між більшовиками й меншовиками вийшов із редакції „Искри“ й узяв участь в організації нового органу революційного марксизму „Вперед“, став на чолі його, провадив боротьбу з меншовизмом. З початком революції р. 1905 таємно повернувся до Росії. Стояв за збройне повстання, висунув гасло влади Рад, був прихильником бойкоту 1-ої Держ. Думи. Роки 1906-1907 перебував у Фінляндії. З 1907 р. знову жив у еміграції, з-за кордону керуючи революційним робітничим рухом і думською с.-д. фракцією. В р.р. 1911-1912 працював у часописах „Звезда“ й „Правда“, виступав проти ліквідації. З піднесенням робітничого руху Л. виступив, як послідовний інтернаціоналіст, брав участь у скликанні Циммервальдської та Кінтальської конференції, висував вимогу використання імперіалістичної війни на громадянську. Після Лютневої революції повертається до Росії в квітні 1917 р. й, прибувши до Петербургу, виступає з тезами про завдання революції. Л. висловлюється за владу Рад і за енергійну боротьбу з угодовцями. Буржуазія зустрічає його обуренням та наклепом, що він, мов-би, підкуплений німецьким генеральним штабом. Після липневих днів Ленін примушений був переховуватися. Під час демократичної наради домагався захоплення

влади. Бере участь у Жовтневому перевороті, а потім його обрано було на голову Раднаркому. Енергійно відстоює необхідність замирення. 30-го серпня 1918 р. есерка Каплан у Москві стріляє в Леніна й поранює його двома кулями. Р. 1919 Ленін бере найближчу участь в утворенні III Комінтерну. Всі ці роки він провадить величезну урядову й партійну працю. Крім зазначених вище, головні праці його: „Аграрний програм російської с.-д.“ (1917), „Матеріалізм та Емпіріокритицизм“ (1909), „Аграрне питання в Росії в кінці XIX ст.“, „Листи про тактику“ (1917), „Імперіалізм, як новітній етап у розвиткові капіталізму“ (1916), „Держава й революція“ (1917), „Пролетарська революція й ренегат Кавтський“ (1918), „Дитяча хвороба ліvizни в комунізмі“ (1920).

Помер 21 січня 1924 р.

ленна система — (феодална система) панувала за середніх віків. Голова держави (сюзерен) роздавав державну землю своїм дружинникам (васалам), обов'язуючи їх нести натуральну й військову повинність (ленна підлеглість). Васали також на таких самих основах віддавали свої землі своїм підданцям. Таким чином, цей лад був збудований на сполученні політичної влади з землеволодінням.

ленський розстріл — розстріл ленських робітників золотих копалень (у Сибіру), які мирно йшли до адміністрації копалень для переговорів про свої вимоги. Розстріл стався 4 (17) квітня 1912 року. В ін сколихнув ро-

бітничі маси всієї Росії й сприяв наростанню революційного піднесення поміж робітництвом.

Леонтович, Микола Дмитрович—один з найвидатніших українських композиторів, творчість якого треба поставити поміж школою Лисенка й групою українських композиторів наймолодшої генерації (Вериківський, Козицький Ревуцький). * Л. р. 1877, † в січні 1921 р. забитий рукою бандита. Музичну освіту здобув Л. у проф. Яворського, Бармотіна та Танеева. Широкі арії в шуканнях нової теоретичної основи Яворського, строга логіка контрапункту Танеева, схеми старої логічної школи—все це, як найкраще сполучилося в творчості Л. і особливо в його обробках української народної пісні, де він далеко залишив по-зад себе і Лисенка, і Стеценка, і Степового з їх роботами в цій царині художньої творчості. Коли обробки його попередників дійсно можна назвати лише працею, спробою примінення кількох рецептів музичної техніки для оброблення нармелодії,— у Леонтовича така робота є справжня творчість з тим своїм власним, індивідуальним, в якому ніяк не можна запідозрити певного шкільного штампу. Головною метою його композиторських досягнень є дати настрій, картину, соковиту, колоритну. Внутрішня ідея пісні мусить відгукнутися у композитора певною новою формою його твору. Звідси шукання нової орнаментировки, що викликається контрапунктом, а

не тою чи іншою акордовою схемою, гра тембрами, як засобами колоритности, стисла, мініатюрна форма, така виразна й кована в цій своїй виразності і завше свіжа гармонічна канва. Все це виходить з самої пісні і художник лише підкреслює те, що заховано в ній. Від Л. залишилося по-над 100 обробок народних пісень, уривки з оп. „На русальчин Великдень“, музика до нар. релігійних кантів, літургія, а також кілька музично-педагогічних праць.

ліберал—свободолюбець; прихильник політичної свободи, але не повної, а наполовину. Лібералізм характерний для буржуазних партій (на Україні—для колишніх соціялістів-федералістів у Росії—для ка-детів).

лібералізм—такий світогляд що пориває з релігійними забобонами; прихильники його проповідують свободолюбність у рямцях закону. Лібералізм відбиває стремління й ідеали буржуазії, полохливої й нерішучої в своїх виступах та в досягненні мети, половинчатої в реформах.

Лібкнехт, Вільгельм (1826—1900) — видатний німецький соціал-демократ. Основоположник німецької соціал-демократичної партії, що остаточно була організована на Айзенахському з'їзді. Один із лідерів її. Член рейхстагу. Виступав разом із Бебелем проти Франко-Пруської війни. Публіцист.

Лібкнехт, Карл (1871—1919)—син Лібкнехта Вільгельма. Комуніст. Налезав до лівої с.-д. Провадив антимілітаристичну пропаганду. З 1908 року—член прусь-

кого ландтагу, з 1912 року—член рейхстагу. З початку війни 1914 р. виступав проти воєнних кредитів. Вийшов із соціал-демократичної партії й заклав групу „Спартак“ (див. „Союз Спартака“), з якої утворилась потім німецька комуністична партія. За революційну діяльність його було засуджено до ув'язнення. Вийшов із в'язниці 1918 року. У січні 1919 року був керівником комуністичного повстання. Заарештований 15 липня й разом із Розою Люксембург був підло забитий шейдеманівцями—наймитами буржуазії.

ліга—спілка, товариство, що ставить перед собою громадську, політичну, культурну або релігійну мету.

Ліга Націй—спілка держав-переможців в імперіалістичній війні 1914 року. Після скінчення цієї війни завданням всесвітньої буржуазії стала необхідність відвернути увагу трудящих мас від революційної боротьби та приспати їхню свідомість всякими заходами, які було направлено ніби-то для попередження всякої війни. З цією метою, з ініціативи Сполучених Штатів було утворено так звану Лігу Націй або Спілку Народів. Спочатку Лігу Націй підтримували всі буржуазні партії до меншовиків включно. Тільки комуністи розкривали всю брехливість обіцянок буржуазії. Ліга Націй ніякої війни не попередила (за часів її існування відбулися такі війни: Румунії з Угорщиною, Грузії з Вірменією, Турції з Грецією), а, навпаки, стала знаряддям одвертого грабництва

побитих країн (Німеччини, Австрії, Турції, Угорщини, Болгарії), а також і організатором інтервенції Союзників на Радеспубліки. Зараз поміж членами Ліги Націй відбуваються внутрішні суперечки, значіння її все більш і більш падає.

лідер—проводир партії.

ліквідаторство—так називають течію опортуністичної групи в російській соціал-демократії, що після поразки революції в 1905 р. домагалась ліквідації нелегальної політичної роботи серед робітництва. Ліквідатори виникли з правої частини меншовиків після того, як у Росії запанувала жорстока реакція. Вони гадали, що в таких умовах немає рації провадити нелегальну політичну роботу, а краще, на їхню думку, перейти на обмеження своїх вимог і домагатись їх через повільні економічні реформи.

ліквідація—припинення діяльності або роботи якоїсь установи або організації.

лінгвіст—знавець мов; учений дослідник, що студіює різні мови та закони розвитку й різні явища в мовах.

лінчів суд—народний самосуд у Північній Америці, який кінчає справу позбавленням життя обвинуваченої особи без присуду державного суду.

Лінкольн, Авраам (1809-1855)—шіснадцятий президент Північно-Американських Сполучених Штатів (1861-1865). Під час війни півдня й півночі за визволення негрів Лінкольн визнав усіх негрів вільними на території Союзу. По скінченню війни був забитий мешканцем півдня.

література—письменство. Література питання—реєстр розправ у даному питанні. Художня література—романи, повісті, оповідання, вірші й т. д.

літографія—друкування з каменя, на якому перед друкуванням відбивають малюнки.

лицей—в старій царській Росії так звалися вищі освітні установи для аристократичної молоді. Їх скасовано після Жовтня. В Західній Європі—освітні установи для аристократичної молоді, які готують її до вищих шкіл.

літр—міра об'єму в метричній системі мір, рівна одному кубічному дециметрові, ц.-т. кубові: ребра цього куба=1 дециметрові ($\frac{1}{10}$ частина метра).

Липнева революція 1830 р. у Франції—буржуазна революція, що, в особі Карла X скинула королівську династію Бурбонів разом з її прибічниками-землевласниками-дворянами, які тікали підчас Великої Французької Революції з Франції, а після повалення революції знов повернулись до неї. Багато наказів (ордонансів) Карла X, оголошених 26 липня 1830 р., які обмежували виборче право й касували волю друку, стали за привід до повстання паризьких робітників. Короля Карла X примусили зректися престолу, а на його місце буржуазія посадила короля Людовіка Пилипа Орлеанського. Царювання його (1830 р.—1848 р.) відоме під ім'ям „липневої монархії“.

липневі дні—події 3-5 липня 1917 р. в Ленінграді. Вони викликані було незадоволенням

робітничих та салдатських мас політикою Тимчасового Уряду. Невдалий наступ на Австро-Німецькому фронті 18 червня, який дав тільки одні жертви, намір Уряду вивести з Ленінграду де-які полки на фронт викликали гостре незадоволення робітників Урядом. Більшовицький Ц. К. дав гасла мирної демонстрації. Демонстрантів (по-над 500.000 робітників та салдатів), що вийшли на вулиці 4-го липня, було обстріляно. Другого дня прибули до Ленінграду юнкери та контр-революційне військо, яке розпочало погроми, труси, арешти. Угодовський Центральн. Викон. Комітет відмовився взяти владу до своїх рук, наказав роззброїти робітників та салдатів і став жорстоко переслідувати більшовиків. Керенський наказав заарештувати Леніна, Зінов'єва та інших проводарів більшовиків. Більшовики примушені були провадити нелегальну роботу й виступили, разом із Леніним на чолі, тільки підчас Жовтневого перевороту.

Лисенко, Микола Витал'євич славний український композитор народився 1842 р. в с. Гриньках на Полтавщині, † 1912 р. 24 січня у Києві. В історії української музичної культури Л. належить найвидатніше місце. Широко освічений музикант він прагнув до того, аби вивести укр. музику на шляхи більш широкі, ніж ті, на яких стояла вона до нього. Серйозне студювання укр. нар. пісні і перетворення її в художніх музичних формах—ось це було завданням композиторської діяльності Л., і оскільки це

художню місію виконав сам композитор, на своїх власних плечах, — роля його в історії укр. музики є роля величезної ваги й значіння. Як музичний діяч, Л. значно вище, ніж музика, художник.

Написав Л. дуже багато: кілька опер, кантат, безліч романсів, дуетів, збірники укр. нар. пісень, інструментові твори.

Литва — демократично-буржуазна республіка, що об'єднує колишні Гродненську, Віленську, Сувалківську та Ковенську губернії, за винятком тих районів, що одійшли до Польщі. Всього населення — біля 2.000.000. Центром Литви є Вільно, але після захоплення цього міста поляками столицю перенесено до міста Ковно.

лицар — середньовічний вояк-дворянин. За наших часів цим словом визначають важну, хорубру людину.

логіка — наука про закони правильного думання. Логіка зародилася в стародавній Греції й найповніше була обґрунтована Аристотелем. Логіка має своїм завданням, шляхом низки зв'язаних між собою думок, пізнати істину.

логічний — послідовний, правильний.

лад — загальна схема будови якого — небудь діятоничного звукоряда.

Лойд-Джордж — англійський, буржуазний політичний діяч. Народився р. 1863. Починаючи в 1905 р., аж до 1922 р. був міністром, а підкінець — і претер-міністром.

Брав активну участь у складанні Версальської угоди. Був

одним з ініціаторів Генуїської конференції. Ліберал. Підтримував російську контр-революцію й керував її боротьбою з Радянською владою за рахунок англійської державної скарбниці. Зневірившись, що Радянську владу можна повалити, на п'ятому році революції почав схилитись до відновлення економічних зносин з Радеспубліками. Ще до того, як став міністром, виставляв себе за демократа, коли став міністром, то відразу був провів низку демократичних реформ (позбавив верхню палату права відкидати закони після ухвали нижньої палати, поширив виборче право, дав згоду на узаконення виборчого права для жінок, обіцяв Ірландії широке самоврядування), але з початком війни, в спілці з великою буржуазією, провадив жорстоку диктатуру уряду, скасувавши всі здобутки робітничої класи.

локавт — акція об'єднаних капіталістичних підприємств, що має на меті боротьбу з робітниками. Такі акції полягають у тому, що, коли робітники виставляють вимоги поліпшення умов праці, капіталісти по згоді між собою одночасно закривають свої підприємства й звільняють робітників зі своїх фабрик та заводів. Цим вони намагаються примусити робітників відмовитися від своїх вимог.

локалізувати — обмежити найменшим простором. Локалізувати, наприклад, пожежу — обмежити її даним простором.

локальний — місцевий.

ЛОКОМОБІЛЬ—парова машина, що передає парову силу під час роботи.

ЛОКОМОТИВ—парова рухлива машина.

ЛОМБАРД—установа, що позичає приватним особам гроші з умовою, щоб ці особи на час боргу віддали до цієї установи якісь речі. Коли борг не повертається в зазначений термін, ці речі продаються.

Лонге, Жан—внук К. Маркса, один з провідників французької соціалістичної партії. Під час війни хитався між оборонцями й пацифістами (див. це слово).

Зараз провадить угодовську політику.

ЛОНДОНСЬКИЙ П'ЯТИЙ З'ІЗД ПАРТІЙ—відбувся в травні 1907 року. На з'їзді було 305 делегатів. Сили більшовиків та меншовиків були приблизно рівні, але до більшовиків схилилися польські та латиські соц.-демократи.

В питанні про відношення до „пролетарських партій“ з'їзд ухвалив більшовицьку резолюцію, що вимагала боротьби з партіями поміщиків та буржуазії. Що до селянських партій, то в резолюції зазначалася потреба вивчення псевдо-соціалістичного їхнього характеру й виставлялося завдання вирвати селянство з-під впливу с.-р. і втягти селянство до пролетарської боротьби. В новому Ц. К. більшовиків було більше половини.

ЛОЯЛЬНИЙ—законний, вірний сучасному державному ладові; той, що провадить свою діяльність у межах закону.

ЛОТЕРЕЯ—гра на щастя. Серед порожніх квитків є декілька квитків з виграшами. Той виграє, хто витягає квиток з виграшем.

Луначарський, Анатолій Васильович—один з провідників комунізму, поет, критик, публіцист, талановитий промовець. Народився р. 1875. Марксистом став ще з студенських часів. З 1899 р. почав свою революційну діяльність, був заарештований за пропаганду серед робітників і висланий до Вятщини. За поширення революційних відозв був притягнутий до суду в Києві. На час його заслання припадає розквіт його літературної діяльності, коли його статтями в легальних журналах зачитувалась уся робітничо інтелігенція. Ввесь час працював у партійних органах, був одним з ініціаторів та керівників партійної школи для російських робітників на острові Капрі в Італії. Р. 1917 був заарештований Тимчасовим Урядом. Після Жовтневої революції ввесь час керує комісаріатом Народньої Освіти РСФРР.

Люксембург, Роза (1870—1919)—видатна комуністка, талановита письменниця, теоретик марксизму. Родом з Варшави, народилася в бідній сім'ї. Молодою дівчиною 16 років вступила до польської партії „Пролетаріят“. Рано їй довелося тікати за кордон від переслідувань царських поліцаїв. Після закінчення Політехнічного Інституту в Цюрихові переїхала до Ляйпцигу і там керувала роботою партійних організацій.

Палко боролася з опортуністами та угодовцями, перебуваючи в лівому крилі німецької соціал-демократичної партії. В 1905 р. повертається до Польщі, але скоро була заарештована жандармами. Після того, як вона втекла до Німеччини, знову поширює свою роботу, провадячи боротьбу з мілітаризмом. Під час імперіялістичної війни стояла на інтернаціональній революційній позиції, виступаючи разом з К. Лібкнехтом проти війни. В 1916 р. заарештована, як член „Союзу Спартак“. У своїх творах доводила неминучість розкладу й загибелі II-го Ітернаціоналу.

Після листопадової революції в Німеччині 1918 р. провадила широку агітацію за соціалістичну революцію. Під час повстання в січні 1919 року брала активну участь, ведучи з собою маси. Разом з К. Лібкнехтом її було забито 1 січня 1919 року шейдемовцями (меншовиками Німеччини).

люмпен-пролетаріат — босяки, декласовані робітники, що живуть з випадкового заробітку або з жебрацтва. До профспілки не належать. Люмпен-пролетаріат з'являється в наслідок капіталістичного способу продукції. Але тому, що люмпен-пролетаріат не об'єднаний, борсьбу свою з капіталізмом він веє неорганізовано.

лютеранство — релігія, заснована в Німеччині XVI стол. Мартіном Лютером. Відкололася від католицької церкви. Лютерани не визнають святих,

не визнають церковної ієрархії (див. це слово).

Лютнева революція в Росії — політичний переворот, що стався 12 березня 1917 року (27 лютого ст. стилю). В цей день робітники Ленінграду разом із салдатами скинули самодержавство. Зразу ж після перевороту робітники організували Раду Робітничих та Салдатських Депутатів, а буржуазія утворила Комітет Державної Думи. Тому що спочатку Рада Робітничих Депутатів була в руках угодовців (меншовики й ес-ери), буржуазія легко скористувалася цим переворотом і утворила буржуазний Тимчасовий Уряд.

Лютнева революція повстала в наслідок розкладу народнього господарства та жорстокої реакції, яку царат провадив під час війни та й до війни.

Буржуазний Тимчасовий Уряд, захопивши владу до своїх рук, провадив стару політику царського уряду. Робітництво й найбідніше селянство вирвалося з лабет буржуазії тільки після Жовтневої революції.

Лютнева революція у Франції — політичний переворот, що відбувся в лютому 1848 р. у Франції й скинув монархію короля Людовіка Пилипа. Цю революцію було викликано незадоволенням робітників та дрібної буржуазії монархією та економічною кризою. Після жорстокої боротьби влада перейшла до народу й було складено буржуазний Тимчасовий Уряд. Але робітники вимагали й далі матеріальних поліпшень праці.

Замість зменшення безробіття буржуазія почала в Парижі роздавати безробітним робітникам милостиню, а через короткий час припинила й таке „поліпшення“. Тоді робітники в червні 1848 року зі зброєю в руках знову повстали. Спираючись на заможне селянство, Тимчасовий Уряд залив робітників їхньою

кров'ю і придушив повстання. Що дали, то все міцніше буржуазія прибирала до своїх рук владу, аж поки посадила на престол Наполеона III-го.

ЛЮТНЯ — давній струновий струмент, на якому грали без смичка (щипком). Був дуже поширений в 15—17 віках.

ляпсус—помилка, недогляд.

М

магістраль — головна лінія залізниці, водопроводу, електрики, телефону то-що, від якої йдуть дрібніші розгалуження.

магістрат — міський орган самоврядування.

магнат — власник великих маєтків у Польщі й за старих часів на правобережній Україні. Ці магнати на правобережній Україні були агентами польської колонізації. Цим словом так само визначають великих капіталістів, що мають вплив у промисловості та в економічній політиці капіталістичних країн.

Магомет (571 — 632 р.р.) — основоположник магометанської релігії, поширеної між арабами, турками, татарами та іншими дрібними народами передньої та середньої Азії та північної Африки. За свої проповіді він багато терпів. 622 р. по Р. Х. він утік од переслідуювань з Мекки до Медини й цей рік вважають магометани за початок літочислення. Релігія магометан полягає у вірі в бога (Алаха) і його Пророка Магомета. За магометанською релі-

гією, щастя людини полягає в житті після смерті, а життя на землі не має жадної ціни. Тим чином магометанська релігія відвертає увагу пригноблених від боротьби на землі а кращі умови, а багачам, звичайно, цього тільки й треба.

мажоритарне представництво—система, за якої право представництва в парламенті має тільки більшість: за кою в даній місцевості буде подано більше голосів, той і станеї представником, хоч-би ту більшість давав один голос.

За цієї системи меншість населення лишається без представника. Мажоритарному представництву протиставляється пропорційна система, за якої кількість представників од протій і груп відповідає (пропорційно) кількості поданих голів.

Мазепа — український гетьман, який за Петра I хотів відокремити Україну від Московщини, бо інтереси московського цнства й козацької старшини були протилежні. Скориставшись йною Москви зі шведами, іа-

зепа з запорожцями увійшов у спілку з Карлом XII (шведським королем) і рушив на Москву. Та р. 1706 Петро I знищив січ—джерело небезпеки—й тоді кинувся на Мазепу, якого розбив під Полтавою 1709 р. й вигнав його зі шведами з Правобережжя. Після цього було скасовано гетьманщину, замість якої було встановлено „Малороссийскую коллегию“; Україну перейменували на „Малу Росію“, заборонили друкування українських книг, щоб не заводилася „мазепинщина“. Козаків погнали на північ для будування Петербургу, де вони гинули тисячами, „вивітрюючи з голови мазепинщину“. Все це дало московському дворянству можливість безпечно колонізувати Україну, що давала вихід до Чорного моря.

мазурка—польський національний танок в $\frac{3}{4}$, з певною характерною ритмічною фігурою (частий наголос на другій чверті такта).

майорат—система спадкоємства. Нерухоме майно переходить до сина, а коли його нема, то не до дочки, а до старшого в роді. Такі маєтки („заповідні“ маєтки) не вільно було продавати приватним особам: коли чоловічого покоління не було, вони переходили до казни. Ця система зміцнювала дворянство в країні, збільшувала його міць та значіння. Революція 1789 року в Франції й Жовтнева—в Росії знищили саме дворянство, а разом з ним і його привілеї й систему майорату.

Макдональд, Рамзай—провідник англійської незалежної

робітничої партії. Народився р. 1866. Член палати обдин. Підчас війни входив до спілки з лібералами (буржуазна партія). Один з керівників Амстердамського об'єднання профспілок (Жовтого Профінтерну). В 1924 р. стояв на чолі англійського уряду, як представник робітничої партії.

макіявелізм—політика, що відзначається відсутністю чесности, лицемірством, хитрощами, сумнівними що до чистоти засобів, які вживають для досягнення мети. Політика такого сорту дістала назву від імени італійського (флорентійського родом) політичного письменника й державного діяча кінця XV-го початку XVI ст. Макіявеллі.

маклер—посередник у торговельних та фінансових справах.

максималізм—назва напрямку соціалістичної думки. Максималісти—революційна народницька партія, що вилучилася з партії соціалістів-революціонерів, близька до анархістів. Максималісти вимагали, щоб одразу завести соціалістичний лад, не зважаючи ні на економічні, ні на історичні умови. Для досягнення цієї мети максималісти вживали особистого терору. Максималісти до революції 1917 р. і після неї становили невеличку групу, що складалася з інтелігенції, частини декласованого робітництва та дрібної міської буржуазії, інтереси якої репрезентували максималісти.

максимальний—найбільший.

максимум—найбільше; найвищий ступінь чого-небудь. При-

міром, партія с.-д. мала програм мінімум і максимум (до революції); максимум—значить, у даному разі, суму найбільших вимог, які можна ставити в майбутньому, а мінімум—то вимоги, що ставилися за даного ладу, при даному відношенні сил.

макулатура—1) попсовані під час друкування листи паперу або невдалі відбитки; 2) погано складений, без звязку, нехудожній твір.

Маліновський — більшовик, провідник фракції більшовиків у 4-ій Державній Думі, член тодішнього ЦК фракції більшовиків. Раптово відмовився від обов'язків члена Думи й утік за кордон. Пізніше виявилось, що він служив ув охранці.

мальтузіанство — наука англійського вченого Мальтуса, згідно з якою засоби продукції відстають од зростання населення. Невідповідністю цих явищ Мальтус поясняв зростання злиднів (павперизм). Тому прибічники Мальтуса радили трудящим утримуватись від раннього шлюбу та від народження дітей. Висновок Мальтуса такий: „Нема тобі місця, бідаче, на бенкеті, що його приготувала природа“. Такі висновки буржуазної науки.

мамона — ідол, стародавній поганський бог. Бувало, що коли колонізували якусь країну з поганським населенням, то разом з іншими „провідниками культури“ приїздили й попи. Вони христили „невірних“, навертаючи їх „на шлях істини“. Але бідні поганці не могли зрозуміти „єдиного“ християн-

ського бога „в трьох особах“ та інших попівських премудроствів. Тому, молячись „єдиному“ богові, вони одночасно молилися й мамоні — зрозумілому, своєму богові. Тому тепер, коли кажуть „не можна служити богові й мамоні“—це значить, що не можна в якійсь роботі, діяльності роздвоюватися, а треба держатися одного чогось.

мандат—посвідчення, що видається установою, організацією, підприємством, товариством своєму предстаникові про те, що його уповноважують для переведення якоїсь справи.

мандолина — струновий струмент, подібний до лютні з досить випуклим резонансовим кузовом.

маніфест—1) всенароднє урочисте оголошення про якусь важливу подію або постанову, що виходить од влади; 2) оголошення політичних діячів або партій, в якому викладається прийнятий ними програм.

Маніфест Комуністичної Партії—дивись Комуністичний Маніфест.

„Маніфест рівних“— був написаний Сільвеном Марешалем (революційним діячем французьким), який характеризував суть і мету „Змови рівних“, що була організована французькими революціонерами в 1793—1796 р.р. Головним організатором „Змови рівних“ був Бабеф (див. Бабеф). Він відкидав цей маніфест, бо не погоджувався з де-якими пунктами його, але маніфест було оголошено. Маніфест прокламував скасування приватної власности, утворення

Республіки Рівних, нову революцію, яка повинна настати, хоч Велику Французьку Революцію й було повалено.

маніфестація — всенародне масове виявлення певного погляду, відношення до якоїсь події або питання походом з прапорами, стягами, плакатами.

манія — 1) одностороннє стремління до чогось, згуртування психічної діяльності на одному почутті, думці, бажанні; 2) психічна хвороба.

манія — 1) привид; 2) фарба червоного кольору.

маніяк — хворий, що вперто й однобоко домагається якоїсь мети.

мансарда — людське житло на горіщі.

Мануільский, Дмитро Захарович — видатний комуніст. Народився 1883 року на Волині в с. Лютарівці в незаможній селянській родині. Тяжкі матеріальні умови примусили його з 16 років йти в наймити, і з того часу й починається його революційна робота. З 1903 року він, як більшовик, провадить революційну роботу серед робітництва і, тікаючи від переслідувань, мусив виїхати за кордон. В еміграції був 10 років у Франції й там скінчив університет. Після революції 1917 р. увесь час перебуває на відповідальних посадах: був заст. Наркомпроду в РСФРР, членом мирної делегації (разом з Раковським) з боку РСФРР у переговорах з Центральною Радою, в 1919 р. — голова місії Червоного Хреста у Франції, в 1920 р. — член Всеукрревкому

й Наркомзем до середини 1921 року. Член Ц. К. К. П. (б) У. з III Всеукраїнської Конференції 1920 року, в 1922 р. був секретарем Ц. К. К. П. (б) У. Був на багатьох конгресах Комінтерну і з 1922 р. — член Виконкому Комінтерну. В 1923 р. брав участь на з'їзді французької комуністичної партії. Зараз член Ц. К. К. П. (б) У., член Ц. К. Р. К. П. і заступник голови Виконкому Комінтерну. Публіцист і видатний промовець.

манускрипт — рукопис якогось твору.

мануфактура — форма промислової продукції, що стає переходом од ремісничого способу продукції до фабричного. Мануфактурне виробництво наближається до ремісничого тим, що за нього не вживають машин; до фабричного способу мануфактура наближається тим, що вона потребувала організації праці багатьох робітників в одному підприємстві й розподілу праці на окремі операції.

манчестерська школа в політичній економії — ліберально-буржуазний напрямок в політико-економічній думці Англії (XIX). Манчестерська партія буржуазних економістів вимагала проголошення вільної торгівлі й абсолютного невтручання держави в промислове життя країни, ц.-т. скасування протекційного мита (див. протекціонізм), вимагала невтручання держави в відношення між робітниками й фабрикантами, щоб останні могли легко визискувати перших.

Манчжурія—частина Китаю, межує з Сибіром (Забайкалля, Примор'я). Частину її було зайнято Японією.

маразм—старече безсилля, за-непад фізичної і всякої діяль-ности організму.

Марат, Жан Поль (1744—1793)—найвидатніший із діячів Великої Французької Революції, якобинець; був прозваний „другом народу“.

Разом з Дантоном і Робесп'єром проводив червоний терор, щоб остаточно придушити опір дворянства, яке безупинно сплітало інтриги в усіх буржуазних державах Європи для повалення Республіки. Був членом конвенту, популярним письменником і палким промовцем. Найпо-слідовніше відстоював інтереси біднішої частини населення Франції, головним чином ремісників. Він викликав обурення проти себе поміж поміркованою й контр-революційною частиною громадянства жорстоким винищенням жирондистів (так називалися члени поміркованої буржуазно-конституційної партії на зразок наших соціалістів-федералістів), які тягли Марата до суду. 13 липня 1796 р. за-битий Шарлотою Корде, моло-дою дівчиною аристократкою, яка помстилась за дворян, ду-маючи таким чином знищити владу революціонерів—якобін-ців і припинити червоний терор, хоч революційний терор був значно менше жорстоким, ніж білий терор „поміркованої“ буржуазії, яка по-нелюдському розправила з революціо-нерами.

марінізм—прагнення до па-нування на морі, для чого дер-жава витрачає вилучені кошти на утримання й збільшення вій-ськової флоти й будування морських фортець.

марійці (черемиси)—невели-кий нарід фінського племені. Творять Марійський Автоном-ний Край, що входить у склад РСФРР.

Марійський Край—автоном-ний, входить у склад РСФРР. Територія—13.881 кв. верст. Населення—638.000 чол., з них: марі—440.660, чувашів—63.800, татарів—63.800, росіян—63.800. Столиця—Краснококшайськ.

марка—почтова, гербова, ба-гажна—1) знак, що видається на доказ того, що виплачено певну суму грошей за якісь державні операції (пересилання листів, паревозка багажу й т. и.); 2) дрібна монета в Німеччині, Польщі й инш. країнах; 3) „Знак на виробках якоїсь фабрики, фірми для того, щоб відзначити ці вироби від виробів інших фабрик, фірм та від підробле-них виробів.“

Маркс, Карл (1818—1883)—основоположник наукового со-ціалізму, економіст, філософ, со-ціолог, революційний діяч. Син адвоката. Вчився в Бонському та Берлінському університетах. Р. 1841 одержав ранг доктора фі-лософії, написавши дисертацію про філософію Епікура. Виступив в опозиційній публіцистиці. В 1842—43 р. співробітник і редактор „Райнської Газети“ в Кельні, обороняв демократичні погляди. В р.р. 1843—44 вида-вав у Парижі разом з Руге ра-

дикальний часопис „Німецько-французький щорічник“. Р. 1844 зійшовся з Енгельсом і до самої смерті залишився його близьким другом. Починаючи з цього часу, Маркс виробляє свій світогляд. Р. 1845 Маркса було вислано з Парижу за революційний тон своїх статей у німецькій газеті „Вперед“, що видавалося її в Парижі. Виїхав до Брюсселю й там спільно з Енгельсом написав памфлет „Свята родина“, яким порвав з німецьким ідеалізмом 40-х р.р. У Брюсселі М. почав провадити пропаганду серед німецьких емігрантів. Р. 1846—47 написав „Злидні філософії“, які були скезовані проти Прудона. Зблизившись з „Спілкою Справедливих“, Маркс і Енгельс вступили до спілки, коли вона р. 1847 реорганізувалася в „Спілку Комуністів“. З доручення Спілки, Маркс спільно з Енгельсом написав „Маніфест Комуністичної Партії“, який вийшов у лютому 1848 р. З початком лютневої революції Маркс вирушив до Парижу, а відтіль до Німеччини, де став на чолі „Нової Райнської Газети“, що виходила в Кельні р. 1848, захищаючи в ній інтереси пролетаріату. Р. 1849 Маркса обвинуватили за заклик до збройного повстання, притягли до суду, але виправдали. Того самого року його було вислано з Німеччини. Виїхав він спочатку до Франції, а потім у Лондон, де з невеличкими перервами жив до смерті. З того часу починається напружена наукова праця. Маркс пише такі роботи: „До кри-

тики політичної економії“, р. 1867—перший том „Капітала“ (другий і третій томи видані Енгельсом після смерті Маркса в 1885 та 1894 р. р.). Р. 1864 Маркс бере участь в утворенні 1-го Інтернаціоналу й до Гаазького конгресу р. 1872 провадить в I Інтернаціоналі величезну працю, змагаючися в осередку його з бланкістською, прудоністською й бакуністською течіями. З початку 70-х р.р. Маркс знову береться до наукової праці й продовжує ідейне керування робітничим рухом по різних країнах. Наука Маркса відома під ім'ям марксизму, який є науковим соціалізмом. Джерелами його науки є німецька ідеалістична філософія, англійська класична політична економія й утопічний соціалізм. Разом із тим Маркс продумав та використав досвід робітничого руху, надбаний за перші десятиліття XIX ст. Філософією марксизму є матеріалізм. Маркс збагатив філософський матеріалізм діалектикою, ц.-т. наукою про розвиток, що відіграла велику роль в філософській системі Гегеля. Спільно з Енгельсом Маркс розробив науку діалектичного матеріалізму, яка всі явища розглядає в їхньому взаємному сполученні та в процесі розвитку. Маркс поширив діалектичний метод і на пізнання людського суспільства, наслідком чого виникла теорія історичного матеріалізму. На думку Маркса, в основі історичного процесу лежать продукційні відносини, ц.-т. економічна структура суспільства,

що є основою, над якою підіймається політична надбудова. Все суспільне пізнання людини, погляди філософські, релігійні, політичні відбивають економічний лад суспільства. Маркс знайшов і рухому силу суспільного розвитку. У суспільстві, поділеному на класи, цієї силою є класова боротьба. Історія кожного суспільства є історія боротьби класів, і кожна політична боротьба є класова. Теорія класової боротьби є один з найбільших винаходів Маркса. Головну свою працю „Капітал“ Маркс присвятив студіюванню економічного ладу капіталістичного суспільства. Основою економічної науки Маркса є теорія надвартости. Капіталісти, володіючи засобами продукції, виплачують найманому робітникові менш того, що він виробляє, присвоюючи собі лишок його праці. Присвоєння надвартости служить капіталістичному нагромадженню. Капіталістичний розвиток іде шляхом скупчення засобів продукції в руках небагатьох великих капіталістів (концентрація капіталу) і переваги великої продукції над дрібною. Це утворює передумови для усупільнення засобів продукції. В капіталістичному суспільстві, що поділяється на дві ворожі одна другій класи—буржуазію та пролетаріят,—робітничка класа повинна організуватися й повести боротьбу за як-найшвидчий комуністичний лад. Засобами для цього повинно бути захоплення робітниками політичної влади й диктатура пролетаріату.

мародер—салдат, що грабує підчас війни трупи, мирне населення.

марсельеза — революційний гімн, написаний і покладений на музику р. 1792 офіцером Руже де-Ліле. Р. 1795 марсельезу оголошено національним (народним, державним) гімном.

Мартов—псевдонім лідера російського меншовизму—Ю. Ю. Цедербаума. Народився р. 1873. В 1900 р. разом з В. І. Леніним, Плехановим, Засуліч та П. Аксельродом увійшов до складу редакції газети „Искра“, яка відіграла важливу роль у розвиткові соціал-демократичного руху в Росії. На 2-му з'їзді Р.С.-Д.Р.П. (1903 р.) Мартов розійшовся з більшістю з'їзду по організаційному питанню, вимагаючи, щоб опортуністичні елементи допускалися в члени партії. Утворив після цього фракцію меншовиків, в якій відіграв значну роль. Підчас війни належав до інтернаціоналістів, брав участь у Циммервальдській конференції (див. це слово), стоячи в центрі її. Р. 1917 повернувся до Росії. В початку революції, як інтернаціоналіст, різко розходився з правим крилом партії, що була на оборончій позиції. На 2-му З'їзді Рад обстоював утворення коаліційного уряду з одних соціалістів. Де-далі, з розвитком революції, все більше сходиться з меншовиками (правими) й після Жовтневої Революції емігрує до Берліну (1921 р.). Редагував „Социалистический Вестник“, в якому низкою статтів, виступав проти Радвлади й більшовиків. Приєд-

нався був до 2^{1/2} Інтернаціоналу. В еміграції й помер (р. 1922).

мартовські дні—мартовська революція в Німеччині й Австрії р. 1848 (див. березнева революція).

марш—музичний твір, що має метою регулювати похід групи людей (військові марші).

маршрут—дорога, яку точно розписано в наказові (зупинки, напрямки).

масони—члени релігійно-містичних товариств, що виникли в XVIII ст. поміж аристократією. На словах: їхнім завданням було моральне удосконалення, діяльність на основі братства й рівності,—на ділі ж вони поширювали забобони, містичну (таємничу) обрядність та релігійність.

матеріалізм—філософська наука, що визнає за справжню реальність матерію, яка існує об'єктивно (по-за нашим бажанням). За перших матеріалістів вважають грецьких філософів Левкіпа, Демокрита й Епікура, але де-далі матеріалізм занепадає. Філософія Спінози (XVII ст.) була тим містком, по якому прийшов матеріалізм стародавніх віків до матеріалістів XVII—XVIII віків в особі Гобса, Гельвеція, Гольбаха й інших. Матеріалізм XVII—XVIII віку ще не був міцний, одже не дивно, що матеріалісти, французькі й німецькі, тоді ще не зовсім порвали з ідеалізмом, надто в етичних своїх поглядах. Навіть такий виразний і послідовний матеріаліст XIX ст., як от Феєрбах (див. це слово), у своїх етичних

поглядах зберіг де-що ідеалістичне. Матеріалізм Бюхнера (див. його роботу „Сила й матерія“), Фохта й Моєшотта (XIX ст.) зветься вульгарним. Ці матеріалісти, не розуміючи законів розвитку в природі й суспільстві, не застосували матеріалізму до суспільних наук. Разом із тим вони гадали, що думання є звичайне явище матерії. Зміцнив і науково обґрунтував матеріалізм Маркс разом з Енгельсом. В філософії його теорія зветься діалектичним матеріалізмом. Визнаючи за основу всього буття матерію, діалектичний матеріалізм стверджує, що матерії властива здібність до діалектичного розвитку, що думання властиве найбільш організованій матерії.

матеріалістичне розуміння історії—заведене Марксом. Заслуга його полягає в тому, що він застосував метод діалектичного матеріалізму до вивчення людського суспільства та його історії. Історичний ідеалізм—погляд експлоататорів. Історичний матеріалізм відповідає і поглядів трудящих. Матеріалістичне розуміння історії відрізняє, з одного боку, суспільне буття, а з другого—свідомість його. Свідомість визначається буттям. Ідеалісти гадають, що суспільне буття вичерпується свідомістю. Марксистичні ж стверджують, що пізнати історичний розвиток людства можна, вивчаючи матеріальні умови існування людських громад та їхньої матеріальної діяльності. Основним найважливішим моментом для життя суспільства є матеріальні продук-

дійні сили його. Маркс вивчав устрій суспільних відношень, який визначався станом цих продукційних сил. Він вивчав, як складається суспільне буття людей—їхніх ідей, то завданням матеріалістичного вивчення історії є вивчення походження всіх ідей людини, виявлення їхніх матеріальних корнів. Форми свідомости треба виводити з даних продукційних відносин.

Дуже важливою частиною матеріалістичного розуміння історії є теорія класової боротьби. Вся довга історія людства, починаючи з поділу суспільства на класи, є власне історією класової боротьби. Марксові першому пощастило зробити вивчення людської історії справжньою наукою.

матримоніальний—шлюбний.

матриця—форма з ямками, що її вживають для вибивання, лиття.

матч—змагання на певну кількість партій у грі, в спорті.

машина—технічне спорудження, що дає можливість, порівнюючи з ручним виробництвом, ощаджувати робочу силу й разом з тим давати далеко більшу продукцію. Машинова продукція потребує менше робітників, тому з заведенням машин кадри безробітних збільшувалися. Робітники вбачали в машині свого ворога й тому з заведенням її влаштовували бунти проти цього.

машинальний—несвідомий, автоматичний, мимовільний.

маштаб—мірило довжини, ваги, числа то-що; ступінь.

медицина—наука про хвороби людського тіла й про способи його лікування. Величезне значіння має соціальна медицина, на яку найбільше звертають увагу в Радянських Республіках. Соціальна медицина має на меті попередні (профілактичні) заходи для оздоровлення населення й попередження соціальних хвороб (сухот, сифіліса й інших).

мейстерзінгери—члени товариств в німецьких містах, переважно ремісники, що культивували поезію та музику.

меланхолія—пригнічений моральний стан; сумний, тяжкий настрій.

меліорація—поліпшення в сільському господарстві (висушування болот, прокладання шляхів і т. інше).

мелодекламація—декламація в супроводі музики.

мелодика—1) наука про мелодію, яка й досі не звертає уваги музичних теоретиків; 2) сукупність характерних мелодичних зворотів в музичному творі.

мелодія—це є логічно зрозумілий і естетично задовольняючий нас рух голоса по тонах різної високости.

мелодрама—мелодекламація на сцені. Моменти драматичної вистави, що ідуть в супроводі музики.

меморандум—1) замітка, коротке повідомлення; 2) дипломатична нота (повідомлення), в якій говориться про стан якоїсь справи, про те, що держава має далі робити в зв'язку з цим.

мемуари—записки сучасників про події, в яких вони

брали участь або були свідками їх.

меноніти—протестанська секта, що відкидає присягу, військову службу, не визнає авторитетів церковних, припускає хрищення одних дорослих. Відзначається строгою моральністю. За самодержавного ладу менонітів переслідували. Ця секта поширена в Америці, Німеччині, Голандії, на Україні, на Кавказі.

меншовики— фрак. Р.С.-Д.Р.П., що відокремилася на другому з'їзді партії (там вона складала меншість і тому стала зватися меншовиками). Більшість на з'їзді мали більшовики—(вони й перейменували партію на „Комуністичну партію“). Розкол у партії стався тому, що обидві фракції не погодились на тому, кого вважати за члена партії. Меншовики обстоювали вільний вступ до лав партії тим, хто співчуває її платформі, більшовики вимагали твердої дисципліни й однородності партії. Де-далі між фракціями поглибилася різниця в поглядах на тактику і в відношенні до революції. Меншовики вважали, що наступна революція буде цілком буржуазною й обмежували ролю соціал-демократії в революції лише опозицією, віддаючи керівничу ролю буржуазії. Такий погляд довів меншовиків до угодовства з буржуазією, яке найгостріше виявилось за часів керенщини, коли меншовики вирішили ввійти до коаліційного уряду з кадетами й підтримували імперіалістичну політику буржуазії. Постійні хитання

партії меншовиків характерні для дрібної буржуазії, яка ніколи не може вирішити: за ким їй іти—за буржуазією чи за пролетаріатом—здескредитували партію в очах робітників і розпорошили її сили. Це відзначилося й на верхах її в тому, що міжнародне об'єднання угодовського типу розпалося на два табори—2-й та 2½ Інтернаціонал.

меншовики - інтернаціоналісти—течія по-між меншовиками на чолі з Л. Мартовим. Брала участь у Цімервальдській конференції. Підчас війни інтернаціоналісти обстоювали припинення війни та як-найшорше складання миру, йдучи, таким чином, на угоду з капіталістами. Після Лютневої революції 1917 року в Росії утворилася група „меншовиків-інтернаціоналістів“, які в деяких питаннях зовнішньої та внутрішньої політики несміливо підтримували більшовиків. Після Жовтневої революції меншовики-інтернаціоналісти разом з ліквідаторами, оборонцями й угодовцями Р.С.-Д.Р.П. опинилися в таборі контр-революції.

Мерінг, Франц — видатний діяч та історик німецької соціал-демократії. Р. 1880 він різко пірвав з лібералами й перейшов до соціал-демократів (до лівого крила). Його найголовніші розправи „З літературної спадщини Карла Маркса, Ф. Енгельса й Ф. Лассаля“, „Історія німецької соціал-демократії“. Коли вибухнула імперіалістична війна 1914 р. й німецьку соціал-демо-

кратичну партію охопив шовіністичний чад, Мерінг виступив з різким протестом проти війни, воєнних кредитів та „громадянського миру“ з буржуазією, що його проповідувало опортуністичне крило партії (шейдеманівці). Разом з Р. Люксембург у журналі „Інтернаціонал“ кинув бойовий виклик соціал-угодовцям. Гаслам революційного соціалізму (комунізму) був вірний до кінця свого життя. Помер р. 1919.

меридіян—лінія, що її проводять у думці через обидва бігуни (полюси) земної кулі простопадно до екватора.

меркантилізм—економічна система; суть її виявляється в стремлінні до як-найбільшого нагромадження в країні благородного металу, запаси якого ототожнюються з народнім багатством.

месіянізм—віра в особливе призначення якогось народу, в його особливу роллю й значіння в історії. Так, напр., російські слов'янофіли (буржуазно-інтелігентське угруповання) стверджували, що „Гнилий Захід“ вже вироджується, що керовнича роля в історії людства належить слов'янським народам і найбільше—великоросійському народові, який покликано дати всесвітові щастя.

металургія—наука про способи добування металів із руди.

метаморфоза—перетворення, зміна.

метафізика—напрямок у філософії, який характеризується відірванням од життя, реальности думанням; метафізики „вивча-

ють“ суть душі, світу—основи буття. Це слово вживають також для того, щоб визначити якесь заплутане, незрозуміле твердження.

метеорологія—наука про фізичний стан атмосфери й ті явища, що в ній відбуваються: про температуру, вологість повітря, хмарність, дощ і т. и.

метод—1) спосіб; 2) план роботи, діяльності; 3) зарані обдуманий план діяльності, в якому кожний дальший крок залежить од попереднього.

методичний—послідовний, систематичний, плановий.

метр—основна одиниця метричної (десятькової) системи мір. Одна десятимільйонна частина чверти паризького меридіану= 22½ вершкам.

метрантаж—старший складач (наборщик у типографії), який розверстує набір сторінки.

метрична система мір—десятькова система мір, що має за одиницю довжини—метр, за одиницю об'єму—літр, за одиницю ваги—грам. Для визначення 10, 100, 1000 таких одиниць до назви одиниці додаються часточки—дека, гекто, кіло (кілограм—1000 грамів); для однієї десятої ($\frac{1}{10}$), однієї сотої ($\frac{1}{100}$), однієї тисячної ($\frac{1}{1000}$) частини цих одиниць до їхньої назви додають часточки—деци, санти, мілі (міліграм— $\frac{1}{1000}$ грама). Цю систему найраніше було запроваджено до вжитку в Франції підчас першої Республіки й нині прийнято в усіх культурних країнах Європи й в Америці, опріч Англії й ССРР. Останніми ча-

сами в ССРР вживається заходів до переходу на метричну систему мір.

метроном — особливе приладдя з годинниковим механізмом, що визначає бажану для композитора швидкість виконання його твору, для чого робляться відповідні вказівки.

метрополія — велика держава, від якої залежать колонії. Приміром, Англія є метрополією що до своїх колоній, як от Індія.

механізація — 1) доведення якихось акцій, звичок, вправами до такого стану, що вони відбуваються без участі свідомости, але ритмічно, послідовно; 2) точність у рухах.

механізм — конструкція машини, частини якої передають одна другій рух і виконують одну мету, одне призначення.

механіка — частина прикладної математики, що розглядає закони руху й рівноваги.

механічний — 1) той, що може стати чинним за допомогою механізму; 2) несвідомий, той, що працює за звичкою.

меценат — багата людина, що знається на мистецтві, науці й допомагає художникам, науковим діячам.

міжнародний — спільний для всіх народів; той, що стосується до всіх країн світу.

Міжнародна Асоціація Робітників — 28 вересня 1864 року на великому міжнародньому мітингові в Сен-Мартінс-Холлі (в Лондоні) було ухвалено утворити Міжнародню Спілку Робітників і вибрати організаційне бюро її. До бюро увійшли здебільшого

англійські тред'юніоністи, представники німецького, французького революційного робітництва. Від німецького робітництва увійшли Маркс та Екаріус. Перший комітет Асоціації або, як її звали, Інтернаціоналу, був різноманітний і не стояв на класовому ґрунті. Тому статут Інтернаціоналу доручили скласти італійському революціонерові, палкомо республіканцеві, але ворогові комунізму Мадзіні. Його проект не задовольнив бюро. Тоді за складання статуту взявся Маркс; його статут мав велике значіння, як і Маніфест Інтернаціоналу до робітників усіх країн.

Міжнародний день робітниць 8 березня — день боротьби всієї робітничої класи й насамперед найслабшої її частини — робітниць. 8 березня — день боротьби за мету робітничої класи — за її визволення. Цей день немов доповнює 1-е травня, бо він також є днем огляду робітничих сил; він є також днем демонстрування міжнародньої солідарности трудящих. Ініціатива встановлення цього дня належить Кларі Цеткін, яка зробила таку пропозицію на 2-ій конференції соціалісток у Копенгагені 1910 року. Вперше цей день єднання робітниць усього світу проводився лише в Німеччині, Австрії й декількох країнах. В Австрії були навіть сутички з поліцією. В Росії цей день уперше святкувався в 1913 році в Ленінграді, в конспіративній обстановці (було влаштовано „лекцію“). В 1914 р. мітинг було заборонено, за його організацію

було заарештовано К. М. Самойлову, К. І. Миколаєву. Гаслами „Дня Робітниці“ до революції були домагання виборчого права для жінок, повалення царату; за часів війни святкувати цей день не можна було. Лише в Норвегії за участю Швеції й Росії можна було влаштувати цей день; він проходив під гаслом „війна війні“. В Росії в 1917 році відбулася вже грандіозна демонстрація проти війни, вона стала початком Лютневої революції. Після Жовтневої революції „День Робітниць“ був зв'язаний тісно з тими завданнями, які ставила перед пролетаріатом Велика Революція.

Міжнародній юнацький день.

— На весні 1915 року на міжнародній конференції соціалістичних юнацьких організацій у Берні (Швейцарія) було ухвалено пропозицію німецької організації про встановлення спільного для всіх країн „Дня юнацтва“ — дня демонстрації проти війни. Перший раз (1915) цей день зібрав біля 120.000 молодих пролетарів на демонстрацію. Другий день (1916) зібрав більші маси. Молодь протестувала й проти війни, і проти зрадництва соціал-угодівців. Під тими-ж гаслами пройшли демонстрації дальших років. 1918 р. молодь перша вітала Радвладу. Під комуністичними гаслами проходить демонстрація 1919 р. 6-й день проходив уже за керівництвом Комінтерну Молоди, демонстрації відбулися в 20-х країнах і зібрали біля 3.000.000 молоді; гаслом їхнім

був протест проти підтримання ворогів Радеспублік буржуазними урядами Європи. Радянська Україна в 1920 р. вперше одсвяткувала цей день недільником. День 4X 1921 р. пройшов під гаслом допомоги голодним та агітації за переведення в життя постанов Комінтерну Молоди. Дні наступних років проходили під гаслами, що їх давало внутрішнє й зовнішнє життя ССРР. Міжнародній юнацький день припадає на першу неділю вересня місяця.

мізантроп—1) той, хто ненавидить людей, ставиться до них з презирством і огидою; 2) нелюдимий.

мізерний—бідний, нікчемний, злиденний.

мікроскопічний—1) такий малий, що його можна побачити тільки за допомогою спеціального скла, яке побільшує предмети; 2) дуже маленький.

мілітаризм — завойовницька політика капіталізму. Для боротьби за зовнішні ринки капіталізму потрібно як-найбільшу армію. Тому кожна держава намагається збільшити свою збройну силу, щоб стати дужчою за інші держави. Отже, утворюються величезні мільйонові армії, які коштують державі що-року сотні мільйонів карбованців і обтяжують народи на мільярди боргів. Багато капіталістів, які дістають величезні прибутки від військових замовлень, вживають усіх заходів, щоб збільшити армію й флот; вони сіють ворожнечу між націями, пускають брехливі чутки про наступну війну, погрожують

і т. и. Від цього озброєння швидче збільшується. Таке швидке й надмірне зростання воєнщини й зветься мілітаризмом.

міліція—1) сукупність громадян, вивчених військовій справі в протилежність постійній армії; 2) адміністративні органи Р.С.Ф.Р.Р. для забезпечення ладу й безпечности.

Мільеран, Олександр — колишній французький соціяліст. Нар. р. 1859. Перший соціяліст, що увійшов у буржуазне міністерство („Мільеранівський казус“ 1899 р.). Р. 1904 виключений з соціялістичної партії. З початку війни 1914 р.—член коаліційного уряду. Був президентом французької республіки.

Мілюков, Павло Миколаєвич—лідер кадетів, історик. Нар. р. 1859. Учасник буржуазного руху початку 900-х років. Один з фундаторів партії к.-д. Голова Ц. К. партії. Член 3-ої й 4-ої Держ. Думи. Ідеолог імперіялізму й прихильник анексій. („Мілюков - Дарданельський“). Після Лютневої революції—міністр закордонних справ Тимчасового Уряду. Намагався захистити монархію з Михайлом на чолі. Після ноти 18-го квітня р. 1917 про виконання царських умов із спільниками мусів подати до демісії (див. це слово). Після Жовтневої революції завзятий ворог Радянської Росії; організатор контр-революційних виступів, емігрував за кордон, де редагував „Последние Новости“. Підчас Кронштадського повстання кинув гасло непартійних Рад.

мінімальний—найменший.

мінімум—найменше.

мінімум для прожитку — (прожитковий мінімум) — пересічне найменше число засобів для життя робітника й його родини. Мінімум цей—величина не постійна: в різних країнах і за різних часів, він не однаковий. Що культурніша й багатша країна, то вищий цей мінімум, в країні біднішій—мінімум менший.

міністерство — найвища урядова установа, що відає однією якоюсь частиною управління. В Радреспубліках міністерства замінені комісаріятами (народні комісаріяти).

мінова вартість товару—це відношення, в якому один товар вимінюється на другий. Це відношення змінюється в залежності від місця й часу, але лишається однакове для одного місця й часу. Коли, скажемо, за 20 аршин полотна можна виміняти пару чобіт або пуд картоплі, то це значить, що ми за пару чобіт зможемо виміняти пуд картоплі. В основі такого відношення тих товарів, що вимінюються, полягає вартість товару або вкладена в нього людська праця. Таким чином, в товарі маємо не працю шевця, машиніста, токаря, слюсаря, а людську працю взагалі, незалежно від того, хто виробляє даний товар.

міраж — явище, що буває в жарких країнах і полягає в тому, що далекі предмети (яких, звичайно, побачити не можна) раптом увижаються, бо видно їхній відбиток у повітрі. В перенос-

ному розумінні це слово вживають, щоб визначити щось таке, чого справді не буває, що тільки здається.

Мірбах — німецький посол у Радянській Москві. Був убитий р. 1918 лівими ес-ерами, які організували разом з цим збройне повстання для захоплення влади. Повстання було ліквідовано того-ж самого дня.

місіонер — проповідник, що ставить перед собою завдання навести до своєї віри людей іншої релігії. Місіонери, як і вся релігія в цілому, служать інтересам капіталу. Не дурно, що місіонери йдуть разом з озброєною силою тоді, коли могутній капітал посилає її завойовувати колонії. Силою зброї капітал поборює фізичний опір своїх рабів, а релігійним обманом затемнює всяку свідомість у них.

місія—1) дипломатичне посольство якоїсь держави; 2) доручення, завдання.

містерії — сценічні вистави на сюжети біблійських подій. З музики до містерій потім з'явилася форма ораторії.

містика—1) філософсько-релігійний напрямок, який припускає можливість надприроднього, безпосереднього зв'язку людини з божеством; 2) нахил до таємничості.

містифікація—обдурення людини неправдивим повідомленням.

міт—1) народній переказ доісторичних часів про божества, героїв; 2) вигадка.

мітинг—народне зібрання, що скликається для обговорення

політичних або якихось інших питань.

Микола II (1870 — 1918) — останній російський цар, крайній реакціонер, що намагався зберегти владу дворян. За його царювання відбулася сила кривавих розправ з повстанцями-робітниками й селянами. (9/І 1905 р., карні експедиції після розгрома революції 1905 р.) 27 лютого 1917 р. був скинутий ленінградськими робітниками й салдатами. З постанови Уральської Краєвої Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів покараний на смерть разом з його родиною в м. Катеринбурзі р. 1918.

Михайличенко, Гнат (1892 — 1919) — відважний український революціонер та співець революційної боротьби. Народився 27 жовтня 1892 року в бідній родині в с. Миропілі на Курщині. Ще юнаком вступив до партії українських соціалістично-революціонерів. За це його було вигнано з Дергачівської сіл.-госп. школи (на Харківщині), де він учився. В січні 1905 р. за політичні виступи Михайличенка було заарештовано й вислано до Сибіру. Там він перебував аж до 1917 року. В 1917 р. організує ліву групу соціалістично-революціонерів — «інтернаціоналістів» (з 1918 р. називалася «боротьбістами»), яка згодом (в 1920 р.) злилася з комуністами. В Центральній Раді боровся з її куркульською політикою й за цю «зраду» був заарештований. Прихід Червоної Армії вириває його з в'язниці, — він знову кидається

до боротьби. Редагував газету „Боротьба“, організував повстання проти Петлюри в Галичині, а в серпні 1919 р. — проти денікінців. Підчас підпільної роботи в Києві був заарештований і розстріляний денікінцями в 1919 р.

Михайлов, Тимофій (1860—1881)—селянин, член партії „Народня Воля“, брав діяльну участь в організації замаху й убивства Олександра II (1 березня 1881 р.). Покараний на смерть 3 квітня 1881 р.

мобілізація—переведення армії на військовий стан; переведення установи на стан дисципліни за військового часу; покликання до війська підчас війни; збирання сил для якоїсь кампанії, справи.

могікани—1) плем'я індіанців, що вже вимерло; 2) так звуть останніх представників покоління, якогось напрямку громадської думки й т. и.

модель—зразок, відтворення предмету в зменшеному вигляді; натурщик або натурщиця, що їх відтворює художник або скульптор.

модернізм—наслідування інтересів, мод, напрямку в мистецтві нового часу.

модифікація—видозміна.

модус—спосіб; модус представництва—кількість. Так кажуть: „модус представництва організації—такий-то“. Це значить, що організація має вибрати зазначену кількість представників.

молокани—релігійна секта, що заклалася в другій половині XVIII ст. Заперечують обрядо-

вий бік православної віри; не визнають військової повинности. За царських часів секту переслідували й тому члени її масами емігрували до Канади (Америка).

момент—мить, найкоротший час.

монархісти—прихильники царського режиму.

монархія—державна форма, влада якої стоїть одна особа, влада якої довічна й спадкова. Монархія—державна форма, властива найбільше рабовласницьким та кріпацьким державам. Монарх—це найперший і найголовніший рабовласник або поміщик-пан. З розвитком буржуазії й переходом у її руки державної влади, монархія переходить до буржуазії на службу й на утримання (конституційна монархія) або гине, даючи місце буржуазній республіці.

Монголія—країна в центрі Азії, що межує з Сибіром і Китаєм; населення її—переважно китайці, киргизи, монголи. Після краху білогвардійщини в Сибіру, рештки білих перебрались до Монголії, де, на чолі з бароном Унгерном, грабували населення Монголії й звідти організували напади на Радянський Сибір. Силами населення Монголії й Червоної Армії білогвардійців було розбито, самого Унгерна покарано на смерть. На чолі Монголії стоїть зараз народньо-революційний уряд, що підтримує дружній зв'язок із СРСР. Головне місто—Урга.

монета—металевий грошовий знак, що його випускає держава

з своєю печаткою; вона (печатка) гарантує цінність монети (свідчить про те, що монету виважено на монетному дворі).

монізм—філософська система, яка розглядає світ, як одне ціле; наука про єдність усього духовного й матеріального світу. В залежності від вихідної точки погляду, монізм може бути ідеалістичний (в основі розуміння—ідея, дух) або матеріалістичний (в основі розуміння—матерія). Монізм протиставляють дуалізові (коли за основу беруть і дух, і матерію). В основу наукового соціалізму покладено матеріалістичний монізм.

моногамія—одношлюбність.

монографія—наукова розправа, присвячена одному якомусь питанню (в науці, мистецтві й инш.).

монометалізм—грошова система, в основу якої покладено одиницю з одного т.-з. благородного металу (або з золота, або з срібла). Монети-ж з других металів не мають значіння самостійної одиниці.

монополія—виключне право на користування чимось: на промисли, торгівлю й инше. Монополію можуть мати: держава, група осіб, організація, окрема особа. Розвиток капіталізму полягає в монополії промисловости й торгівлі в руках окремих капіталістів або їхніх спілок. У Радреспубліках велика промисловість, банки, транспорт, зовнішня торгівля монополізовані державою.

монотеїзм—релігійний напрям, який визнає існування еди-

ного бога (християни, магометани й инші).

монтаньяри—революційна партія дрібних ремісників та селян, що утворилася у Франції підчас Великої Революції. Проводирем її був Марат і Робесп'єр. Вони повалили помірковану буржуазну партію жирондистів і оголосили червоний терор для остаточного придушення контр-революції. Монтаньяри більше відомі під ім'ям якобінців. Це ім'я стало страхом для буржуазії всього світу, яка боялася, що її „якобінці“ повстануть і знищать її, як це зробили французькі якобінці.

Монтеск'є—один з т. з. „енциклопедистів“ XVIII ст. у Франції, які були виразниками інтересів новонародженої буржуазії. Монтеск'є був прихильник тодішніх англійських порядків, проте, він висловив досить радикальну думку як на ті часи. „Держава мусить дати всім громадянам засоби до життя, їжу й належну одіж та забезпечити їм таке життя, яке цілком відповідало-б їхньому здоров'ю“.

монумент—пам'ятник.

монументальний—величезний, міцний, масивний.

мораторіум—одкладення строку виплати боргів на певний час.

Морелі, Абат (священик)—один із соціальних філософів XVIII ст. Йому належить твір під назвою „Кодекс природи або справжній дух її законів“. Цей твір з'явився анонімно (без імені автора) в 1775 р.

й його довго приписували видатному енциклопедистові Дідро. Кодекс Морелі мав великий вплив на вироблення комуністичного світогляду Бабефа—основоположника революційного комунізму у Франції. Морелі стверджував, що первісні люди жили в щасливому „природньому стані“, ц.-т. в такому, що відповідає „справжній“ природі людини. Де-далі, людськість одхилилася від цього природнього стану й тому вона терпить усякі лиха. Завданням філософа, на думку Морелі, стає відкрити „справжній дух“ законів природи й відповідно до них збудувати майбутнє суспільство, яке Морелі вважав за комуністичне суспільство.

Мор, Томас (1487—1535)—видатний англійський соціаліст-утопіст. За 400 років перед науковим соціалізмом він стверджував, що людство може звільнитися від усякого гніту лише тоді, коли буде скасовано приватну власність і буде заведено новий суспільний лад. Свої політичні погляди Т. Мор виклав у своєму творі „Утопія“. Так назвав він острів, на якому люди ніби-то завели комуністичний лад. Там не було нерівних, всі жили однією великою сім'єю. У них не було приватної власності, а всі продукти з фабрики й поля звозились до однієї комори, відкіля кожний брав по потребі. Всі мусили працювати 6 годин що-дня,—за цим стежила вибрана влада. Жінки мали ті самі права, що й чоловіки. Так уявляв собі Мор комуністичний лад. Поміявся він

тільки в тому, яким саме шляхом людство дійде до цього. Він думав, що цей лад утворять філософи, які переконають усіх своїм словом. Він не знав, що комуністичний лад людство дасть пролетаріят в союзі з селянством, поваливши капіталістів та поміщиків у революційній боротьбі.

мотив—причина якогось вчинку; основна тема якогось твору; мелодія пісні.

мотивувати—обгрунтовувати, пояснювати причинами; наводити докази для оборони висловленої думки.

мотор—машина, що є джерелом механічної роботи. Є мотори—газові, нафтові й електричні, в залежності від того, що дає моторові рух. Через свою невелику вагу й розмір мотор широко й ріжноманітно вживається. Мотор дає рух автомобілям, вагонам трамваю, пропелерові аероплану, друкарському станкові й іншим як-найріжноманітнішим машинам, аж до механічних установок цілих заводів і фабрик.

мощі—тіла святих християнської церкви („угодників божих“), що збереглись ніби-то нетлінними після їхньої смерті. Це явище нічого спільного з „чудом“ не має, воно буває не від того, що „святий“ провадив праведне життя. Дослідження мощів показало, що духівництво видавало за святі мощі штучно зроблені ляльки для того, щоб використати релігійні народні забобони для наживи.

музей—громадське зібрання предметів мистецтва й старо-

вини; промислові колекції. Музеї мають величезне значіння для вивчення історії культури людства, поступового його розвитку. В культурних країнах музеї зібрали дорогоцінні зразки людської творчости від найдавніших часів. На Україні музейна справа має недовгу історію, проте деякі з музеїв, як от Київський Державний Музей, мають чималі колекції старовини, предметів мистецтва, виробничих знарядь та інше.

Муданська конференція — військова угода, яку складено 11 жовтня 1922 року між союзними державами й урядом Великого Національного Зібрання Турції. Ця угода, що її складено після розгрому грецьких армій турецьким військом, санкціонувала ліквідацію імперіялістичних планів Греції й Малої Азії, й передачу Східньої Фракії й Адріанополю Турції. Таким чином, одну з основних вимог Антанти, що її висунуто в наслідок перемоги у всесвітній війні 1914 — 1918 р. р., а саме: вигнання турків з Європи, було анульовано на Муданській конференції силою зброї підчас повстання турецького народу. Розв'язання питань, що стосувалися до територіяльних і економічних відносин між союзними державами й Турцією, було перенесено на Лозанську конференцію (див. це слово).

муніципалізація — 1) заведення громадського самоврядування, комунального управління; 2) передача майна, засобів продукції та іншого в відання міста, в його власність. Так, меншо-

вики домагалися муніципалізації землі, цеб-то передачі землі до розпорядження міст, які потім оддавали-б її в оренду селянам.

муніципалітет — назва мійського самоврядування в Західній Європі. В Росії й на Україні до революції міста мали певне самоврядування. Справами міста відала Міська Дума, в якій порядкувала велика міська буржуазія. По революції 1917 року Міська Дума була виборною установою: туди посилали своїх представників усі партії; головну ролю відігравали дрібнобуржуазні партії—меншовики й ес-ери. За Центральної Ради поруч з Міською Думою були губерніяльні комісари (уповноважені Центральної Ради). Зараз справами міського життя відають Міські Ради Робітничих Депутатів.

Мустафа-Кемаль-Паша—проводар турецьких борців за волю. Не бажаючи підлягати Версальській угоді (1920 р.), в умовах якої стояв переділ Турції, Мустафа-Кемаль-Паша протестував проти зневаги над Турцією й оповістив у Ангорі самостійний турецький уряд. Підтриманий народом Мустафа-Кемаль-Паша повів з успіхом війну проти Антанти й Греції. Антанта мусила поступитися й одкликати свої війська з Константинополю. З СРСР Мустафа-Кемаль-Паша підтримує дружній контакт.

мутуалізм—(від лат. слова *mutuus*—взаємний). Так звалася суспільна теорія Прудона—основположника французького анар-

хізму. На думку Прудона, в основу всіх економічних відносин між членами суспільства треба покласти ідею взаємності, вільну угоду взаємності. Тому Прудон був проти профспілок, які, на його думку, пригнічували робітників, а не встановлювали взаємності.

Мюнцер, Томас—відомий німецький проповідник. Народився р. 1490. Був священником. У нього зародилася думка про нове суспільство, де не

буде ні бідних, ні багатих, де приватну власність буде скасовано, де буде рівність. До нього стали приєднуватися маси біднішого населення. Зате багатії й уряд переслідували його, палили його твори. Терпець селянський, врешті, увірвався й селяни, під приводом Мюнцера, повстали проти духовництва й уряду. Князі перемогли повстанців. Мюнцера взято було в полон і після катування покарано на смерть у 1525 році.

Н

навігація — пора року, що протягом її можуть ходити по воді суда; мореплавство; уміння керувати судами.

надвартість—додаткова вартість. Уявм собі капіталіста, що купив фабрику й пустив її в рух. Що він буде з того мати? Фабрика (будівля), що на неї він витратив, приблизно, $\frac{1}{10}$ капіталу, не збільшує підчас виробництва цієї витраченої капіталістом суми; сировина не збільшується підчас виробництва, а лише міняє свої прикмети; паливо також не збільшується, а знищується, даючи рух або світло; робітник, якщо буде працювати стільки часу, скільки треба, щоб покрити видатки на своє утримання, також нічого не дав би капіталістові. В чому-ж річ? А річ у тому, що капіталіст примушує робітника працювати довше, ніж це треба, щоб він міг відробити свою заробітну платню, щоб заробити ту вар-

тість, яка рівняється вартості тих речей, що їх потребує робітник для свого прожиття. Та частина вартости, що її дістає капіталіст, побільшуючи день праці робітника поза межі „потрібного“ часу праці (потрібного для покриття вартости робочої сили), зветься надвартістю.

надзвичайний закон проти соціалістів — внесений державним канцлером Німеччини Бісмарком і ухвалений рейхстагом 21 жовтня 1878 року. Закон цей забороняв усіякі соціалістичні спілки, друкувати твори, збирати їх, і, взагалі, давав урядові майже необмежені повноваження для переслідування соціал-демократів. Перший термін, до якого закон був дійсний, було 31 березня 1881 року, але потім його періодично відновлювано. Вживався він з жорстокістю, якої не сподівалися ті, що за нього голосували. Метою цього закону

було повне знищення С.-Д. партії.

наївний — простодушний, подитячому ширій, безпосередній; недосвідчений.

Нансен, Фритьоф — видатний норвезький учений і дослідник, сміливий мандрівник. Підчас голоду в Радеспубліках (1921 р.) він організував у Європі широку допомогу голодним, агітуючи всюди проти злочинної тактики російської еміграції й європейської буржуазії, що не тільки утримувалися від допомоги голодним, але й були проти неї.

Місії Нансена (установи допомоги голодним) стали в чималій пригоді підчас голоду.

Наполеон 1-й, Бонапарт — (1769—1821) французький імператор. З походження корсиканець, був на французькій військовій службі. В 1799 р. за допомогою армії й буржуазії захопив верховну владу в Франції, мав звання першого консула. В 1804 р. оголосив себе імператором. Вів низку війн, між ними й з Росією. Кваліфіція європейських держав, побачивши небезпеку в зміцненні революційної Франції, перемогла й скинула Наполеона, заславши його на острів Ельбу, відкіль він утік, висадився в Франції, знову зайняв престол („Сто день“), але незабаром був скинутий і висланий на острів святої Єлени. Там він і помер.

Наполеон 3-й — племінник Наполеона I, французький імператор (1808—1873). Після Лютневої революції — президент республіки, 2 грудня 1851 р. зробив переворот і захопив

владу. Скинутий підчас невдалої франко-пруської війни р. 1870, після чого в Франції було оголошено республіку, що існує до цього часу („третя Республіка“).

наркоз — стан, що його викликають наркотичні ліки, за допомогою яких людину на якийсь час роблять непритомною для того, щоб вона не почувала болю (прим., хлороформ, кокаїн то-що).

нарком — народній комісар. Його вибирає ЦВК або ВУЦВК для управління певним комісаріатом.

Наркомвнусправ — Народній Комісаріят Внутрішніх Справ. Відає питаннями адміністративного управління, стежить за переведенням в життя адміністративних розпоряджень центральних та місцевих органів влади, реалізує керівництво комунальним господарством республіки. Органи його провадять записування актів громадського стану. Наркомвнусправ керує діяльністю органів міліції, відає питаннями пересування, поставання й евакуації полонених, біженців. При НКВС є окреме Державне Політичне Управління для боротьби з контр-революцією.

Наркомвоєн та Морських Справ — вищі органи республіки, що стежать за діяльністю всіх військових органів республіки.

При НКВ функціонує Реввійськрада, яка відає питаннями оборони Республіки.

Наркомздоровля — Народній Комісаріят по охороні здоров'я. Стежить за санітарно-гігієнічним станом республіки, провадить боротьбу з хворобами й

сприяє поліпшенню стану здоров'я населення, НКЗ організує й стежить за діяльністю установ—для лікування: великих санаторій та курортів. Обов'язком НКЗ стає охорона материнства й дитинства, боротьба з епідемією та агітація за попередження хвороб поміж населенням.

Наркомзем—Народній Комісаріят у Справах Земельних. Відає питаннями земельного устрою та землекористування, має за своє завдання поліпшувати техніку сільського господарства, постачати краще насіння й знаряддя дрібним та великим сільським господарствам, поліпшення й розвиток приватного й державного скотарства, лісового господарства. НКЗ керує також агрикультурою пропагандою й агітацією.

Наркомзовнішсправ—Народній Комісаріят Зовнішніх Справ. Провадить зовнішню політику республіки, має в столицях інших держав своїх дипломатичних представників, через яких захищає інтереси республіки та її громадян.

Наркомзовнішторг—Народній Комісаріят Зовнішньої Торгівлі. Керує й регулює торгівлею республіки, організовує мішани (з чужоземним капіталом) товариства на вивіз і довіз товарів, керує митною політикою республіки. Має представників по всіх великих закордонних центрах.

Наркомосвіти—Народній Комісаріят Освіти. Відає справою народньої освіти всіх галузей—загальною й технічною; мережею

освітніх установ; керує діяльністю місцевих органів народньої освіти, які організують мережу освітніх установ для дітей, молоді, дорослих. НКО має відділи: Головоцвхих, який відає справою виховання й освіти дітей до 15 років; Головпрофосвіта, що відає професійною освітою молоді; Головнаука, що керує науковими органами; Головополітосвіта, що відає політичною й художньою освітою громадянства; Рада національних меншостей, що відає всіма галузями освіти надменшостей; Центруправління в справах друку, що провадить попередній перегляд усієї літератури, яка призначена до видання та Державне Видавництво. . .

Наркомпочтель—Народній Комісаріят по Управлінню Почтами й Телеграфом (в окремих союзних республіках тільки уповноважені). Керує й відає роботою всіх видів зв'язку: поштовими, телеграфними й радіозносинами.

Наркомпраці—Народній Комісаріят Праці. Відає справами правильного розподілу робочої сили, мобілізацією населення на виключно важливі громадські роботи, охороною праці, регулюванням умов праці, законодавчим встановленням мінімуму заробітньої платні й організації конфліктних комісій.

Наркомробітселянської Інспекції—єдиний орган контролю, через який радянська держава, за безпосередньою участю робітників та селян, здійснює догляд за діяльністю всіх державних установ, підпри-

емств та громадських організацій у центрі й на місцях. РСІ має право притягати до судової відповідальності осіб, що зробили незаконні вчинки.

Наркомсоцзабез — Народній Комісаріят Соціального Забезпечення. Відає питаннями забезпечення державною допомогою на випадок втрати працездатності робітничого й селянського населення; страхування на випадок безробіття, допомоги населенню, що потерпіло від стихійного лиха, допомоги родинам червоноармійців та інвалідам війни.

Наркомфін — Народній Комісаріят у Справах Фінансових. Проводить фінансову політику радвлади, переводить фінансування всього господарчого життя республіки, державного апарату, перероблює й об'єднує кошториси всіх відомств у єдиний державний бюджет, який передається на затвердження ВУЦВК. Опріч того, НКФ зберігає валюту й цінності (заготовлює грошові знаки союзний комісаріят), регулює податкову систему.

Наркомшлях — Народній Комісаріят Шляхів (в союзних республіках тільки уповноважені). — Об'єднує й керує діяльністю всіх транспортних установ республіки й експлуатацією всіх комунікаційних засобів.

Нарком'юст — Народній Комісаріят Юстиції. Має за завдання: організацію та інструктування народніх судів, слідчих органів, органів оборони та прокуратури, вищого судового догляду, догляд за законністю

діяльності й постанов судових органів. Дає попередні заключення правового характеру про всі законопроекти. НКЮ відає кодифікацією всіх законів і стежить за оголошенням їх, керує домами ув'язнення, керує переведенням у життя справи відокремлення церкви від держави.

Народні соціалісти — (Н. С.) — поміркована народницька партія, що виникла в епоху першої російської революції. Після Жовтневого перевороту енеси зайняли позицію непримирених ворогів радянської влади.

народники — дрібно-буржуазні соціалісти. Основною ідеєю народництва була ідея про те, що російська община — це поступова форма суспільного ладу, що вона допоможе Росії, поминувши капіталізм, перейти до соціалізму. Такі думки висловлював уже Герцен й тому його вважають за основоположника народництва. Єство народництва полягає в протесті проти: 1) кріпацтва, 2) буржуазного ладу в Росії з погляду селянина, дрібного продуцента. Капіталістичну експлуатацію вони вважали випадковим явищем, справою пройдисвітів. Народники вважали капіталізм за зло, „сумне явище“, тоді як марксиста його вважають за неминучу й поступову, в порівнянні з феодалізмом, форму суспільного ладу. Народники часом гостро критикували капіталізм, але ця критика не була страшною для капіталістів, бо соціалізм народників не визнавав класової боротьби. Практично, вони закликали до заснування

кооперативів, артілів, збільшення продукційності народньої праці, поширення общин. Соціалізм мав прийти мирно. Правда, народники вживали терор, але він був направлений проти окремих осіб і не міг, розуміється, вплинути на зміну суспільного ладу, бо останній твориться не особами, а розвитком продукційних сил. Найвидатнішими представниками народництва були П. Л. Лавров (1842—1900) і М. К. Михайловський (1842—1904).

народництво—течія в російському соціальному рухові 60—70-х. р.р. XIX ст., яка визнавала, що розвиток Росії має йти иным шляхом, ніж розвиток Західн. Європи, що російська селянська громада дає змогу безпосереднє перейти до соціалізму, минаючи стадію розвитку капіталізму. Ідеологами н. були П. Л. Лавров і Н. К. Михайловський. Народництво виявляло інтереси дрібної буржуазії. Активна частина народників організувала низку революційних гуртків і громад 70-х. р. р. Погляди н. відбилися в програмі партії с.-р. і народно-соціалістичної партії (див. вище).

„Народна Воля“—революційна народницька партія, що виникла р. 1879 із „Землі та Воли“. Проводила політичну боротьбу з самодержавством. Організувала терор, кілька разів вчиняла замах на Олександра II (був забитий 1 березня 1881 р.) й представників уряду. Проводила пропаганду серед робітництва, шкільної молоді, у військові (переважно в флоті). Пе-

реслідування народовольців урядом згубило партійну організацію в першій половині 80-х р.р.

натуралізм—відтворення в мистецтві життя таким, як воно справді є, з усіма негативними й позитивними його явищами.

натураліст—той, хто вивчає природничі науки.

натуралізація—прийняття підданства чужоземцем, з яким він дістає тих саме прав, що й тубільці.

натуральне господарство—(див. господарство натуральне).

наукова організація праці (ноп)—Інженір Тейлор довів, що підчас роботи можна зберегти багато сили, коли не робити тих рухів, що для роботи не потрібні, та коли робити правильно підібраними струментами. Тейлор таку „наукову організацію праці“ пропонував для того, щоб як-найбільше прибутку йшло в кешеню капіталістів. Для робітничої класи в цілому вигідно збільшити продукційність праці, оскільки наслідки останньої йдуть на користь самій робітничій класі. Наукова організація праці, збільшуючи продукційність останньої, дає можливість витратити менше сили й діставати більше продуктів. В СРСР вивчення трудових процесів, крім того, що робиться підчас роботи для наукової організації праці, спеціально провадить Інститут Праці.

науковий соціалізм—наука Маркса й Енгельса. Вони вперше в історії боротьби робітництва проти буржуазії поставили питання, сполучені з цією бороть-

бою, на ґрунт наукового дослідження їх і за допомогою науки обґрунтували як неминучість комунізму, так і шляхи та засоби, що ведуть від капіталізму до комунізму (див. Маркс).

націоналізація—перехід землі, фабрик, заводів, банків, торговельних підприємств у власність держави.

націоналізм—політичний напрямок діяльності буржуазії, який вважає інтереси свого народу в цілому єдино важливими й протиставляє їх інтересам інших народів. Націоналізм—це почуття; зацікавлені ним люди пропагують ненависть до інших народів. Націоналістичні інстинкти розбуджує буржуазія поміж темними масами, щоб затемнити їхнє класове почуття й відвернути їхню увагу від економічної та політичної боротьби. Націоналізм має багато відтінків: чорносотенний реакційний націоналізм, що має характер зоологічний (животний); представниками його в Росії були: Марков, Пуришкевич, Шульгін, Меншиков; колишніми органами цієї групи були: „Новое Время“ в Москві, „Киевлянин“ у Києві. Великодержавний націоналізм або буржуазно-інтелігентський, покладений в основу державної ідеології великої російської буржуазії, характеризується вихвалянням Росії, імперіалізмом у політиці; представниками його є Мілюков і вся партія к-д.; органом їхньої партії була до революції газета „Русское Слово“. Націоналізм пригноблених націй набу-

ває різкого характеру непримирності до „чужинців“, які гноблять їх. Стаючи в конфлікт з усім народом (хоч гнітила їх чужа буржуазія, так само, як і своя), націоналістичні групи пригноблених націй стають на шлях контрреволюції підчас боротьби з капіталом. Так трапилося з українськими та польськими дрібнобуржуазними соціалістами, що пішли на розмир з російським пролетаріатом і пристали до спілки з ворогом весвітнього пролетаріату—капіталістами та буржуазією Європи.

націоналістичний—1) той, що ставить свою національність над усе; 2) шовіністичний.

національний конвент (20 вересня 1792 р. — 23 жовтня 1795 р.)—парламент Великої Французької Революції, що проголосив республіку, покарав на смерть Людовика XVI, утворив уряд революції—Комітет Громадського Порятунку. Він мав повну державну владу, будучи одночасно органом законодавчим, виконавчим і судовим (процес Людовика XVI). Конвент розслав по департаментах і в армію своїх емісарів, що мали диктаторські упноваження. Революційний трибунал працював за його вказівками, а жирондистів, що становили праве угруповання в конвенті, останній оголосив по-за законом, і тим позбавив їх депутатських упноважень. Громадяни мали право завше звернутися до конвенту з заявою, оголошуючи її на засіданні і вимагаючи від нього відповіді. Національний

конвент організував оборону Франції від реакційних армій Європи й придушив контр-революцію в країні.

нація—сукупність людей, що об'єднані спільним життям, однією мовою, територією й економічним зв'язком. Однією з найхарактерніших ознак нації є мова.

Незалежна Робітнича Партія (Англії)—соціалістична партія в Англії. Підчас війни стояла на платформі пацифізму. Р. 1920 вийшла з II Інтернаціоналу. Р. 1921 брала участь у Віденській конф. 2^{1/2} Інтернаціоналу.

Незалежна с.-д. партія Німеччини—соціалістична партія в Німеччині. Виникла підчас війни, одколовшись від с.-д. в питанню що до війни и в головуванню військових кредитів (Гаазе, Гільфердінг, Кавтський, Ледебур). Входила в Тимчасовий Уряд після революції 1918 р. В 1921 р. на конгресі в Галі, більшість висловилися за злиття з комуністами, меншість залишилася в партії й увійшла в 2^{1/2} Інтернаціонал. Р. 1922 злилася з с.-д. партією, причому від неї відокремилася група Ледебура.

нейтралітет—так називають поведінку окремої людини, або групи людей, коли вони не втручаються в чужі справи. Так, напр., нейтралітет зберігає держава, коли вона не втручається в суперечки інших держав; нейтралітет зберігали меншовики, коли вони не втручалися в громадянську війну: в жовтні 1917 р. вони оголосили „нейтралітет“. Партійного нейтралітету фактично ніколи не додержуються.

некролог—надгробне слово, коротка характеристика, біографія померлого.

нелегальний—незаконний; такий, що живе під чужим ім'ям, рятуючись від переслідувань уряду. За царського ладу члени соціалістичних партій були на нелегальному стані, бо в законах того часу була кара за належність до партії.

неофіти—нові члени якихось релігійних общин або партій.

неп—нова економічна політика.—Формальним моментом переходу до НЕП'у є промова В. І. Леніна на X з'їзді РКП 12 березня 1921 року. НЕП створює нову систему господарства, що відзначається поворотом до грошового господарства, переходом од продрозкладки до продподатку, а потім і до вільної внутрішньої торгівлі, із збереженням монополії зовнішньої торгівлі та зі збереженням великої промисловости в руках Радянської Держави. Перший рік НЕП'у, хоч який був великий голод на всьому Надволжі й на південній Україні, дав величезне піднесення великої промисловости. Р. 1920 промисловість дала готових продуктів на 711 міль. золотих карб., р. 1921—на 845 міль. золотих карб., а р. 1922—на 1100 міль. золотих карб. Державний бюджет на 1922—23 бюджетний рік (1/X—1/X) сягає до 1200—1300 міль. золотих карб. В організаційному відношенні НЕП виявився в організації державних трестів і синдикатів, що провадять роботу на господарчому розрахункові.

нетлінні моці—трупі людей, що збереглися від гниття, лишилися нерозкладеними. Це буває рідко й залежить од фізичних та хемічних властивостей ґрунту. Духівництво використовує це явище, пояснюючи святістю померлих, так званих угодників, моці яких ніби-то можуть творити чудеса. Такі погляди породжують забобони, що дають користь духівництву.

Нечаєв С. Г.—(1846—1882)—російський революціонер, що одстоював політику непримиренної терористичної „народної розправи“ з усіма представниками уряду й дворянства. Утворив велику таємну революційну організацію. Замучений царським урядом у Петропавлівській фортеці.

нечаївці—гурток революціонерів 60—70 р.р., які групувалися біля революціонера Нечаєва. Нечаєв, народний учитель, був близький до Бакуніна. Той доручив йому організацію російської секції Інтернаціоналу. В програмі гуртка була виставлена вимога раптової революції й царевбивства. Нечаївці були розкриті після того, як Нечаєв убив одного з членів гуртка, якого він підозрював у шпигунстві.

нігілізм—напрямок російської думки 50—60 р.р. XIX ст., який заперечував релігію, патріархальний родинний побут, самодержавство й поневолення жінок. Нігілізм співчував соціалізові й готував інтелігенцію до революційних акцій. Тип нігіліста виведений російським письменником Тургенєвим в романі „Отцы и дети“ (Базаров, хоч цей тип трохи й карикатурний).

Німців Надволжжя Республіка, автономна, входить у склад РСФРР. Територія—17275 кв. верст. Населення—509550 чол., з них: німців—343.396, росіян—108.577, українців—49.424 інших—8.152. Столиця—Покровськ.

„Нова Рейнська Газета“—видавалася в Кельні гуртком комуністів, на чолі з Марксом і Енгельсом (1-VI 1848—19-V 1849) підчас найбільшого піднесення революції.

номенклатура—сукупність назв, що вживається в якійсь науці, мистецтві або творі.

норма—точна міра, правило, зразок.

нормалізація—встановлення найвигідніших розмірів промислових виробів (гвинтів, цвяхів і т. и.) на підставі теоретичних вирахвань. В царині адміністрування нормалізація встановлює розміри ділових паперів, конвертів, інструкційних карток і т. и.

нормальний—правильний, природний, відповідний певній мірі.

нота—1) дипломатичне звертання одного уряду до другого; 2) в музиці—відтворення звука.

нотар—урядова особа, що засвідчує громадянські акти й комерційні угоди.

Н. С. (ен-еси)—народні соціалісти, помірковані народники. Це група радикальної дрібної буржуазії; утворилася після 1905 р.; вплив їх був невеликий. Після Жовтневої Революції ен-еси стали палкими противниками робітничо-селянської влади й брали участь у білих урядах (Пешехонов, Чайковський).

об'єкт—1) та річ, що існує по мимо нас, по мимо нашого думання й бажання; 2) звичайно об'єктом називають ту річ, предмет, галузь роботи, на яку направлена наша діяльність.

об'єктивність—здібність людини в стосунках з іншими, бути справедливим, безстороннім, оцінювати факти й явища, не домішуючи особистих симпатій та поглядів.

об'єктивний—1) той, що існує по мимо нас, незалежно від нашого бажання й думання; 2) об'єктивним описуванням або оповіданням називають таке, в якому оповідач викладає про події так, як вони були, без домішування від себе своїх поглядів то-що.

„об'єднавчий з'їзд партії с.-д.“—був скликаний у квітні 1906 року після розгрому російської революції 1905 р. На з'їзді було 111 делегатів, здебільшого меншовиків. Поважне місце на цьому з'їзді було віддано питанню про дальнішу тактику партії. Меншовики обстоювали, що партія повинна використати всі можливі легальні засоби боротьби. І хоч більшовики стверджували, що революція ще не скінчилася, що можливе нове революційне зрушення, хоч вони (більшовики) протестували проти меншовицької позиції, з'їзд висловився за участь у Державній Думі. Другим питанням з'їзду було аграрне питання. У цьому питанні між більшовиками й меншови-

ками також були розходження; більшовики обстоювали націоналізацію, меншовики муніципалізацію, щоб-то передачу землі органам місцевого самоврядування, які віддавали-б землю в оренду селянам. Були розходження між фракціями в питанні про революцію. Більшовики вважали, що коли в Росії вибухне революція, то тоді можна здійснити диктатуру демократії (робітництва й біднішого селянства). Меншовики - ж стверджували, що дальша революція в Росії буде буржуазною й наперед відкидали думку про захоплення влади, а виставляли гасло демократичної опозиції аж до того часу, поки не спалахне світова революція. Блоку з селянством меншовики не припускали. Перемога на з'їзді була за меншовиками. З'їзд оголосив об'єднання з польською, латишською й українською соціал-демократією й Бундом. Після з'їзду меншовики й більшовики стали працювати самостійно, хоч офіційно перебували в лавах однієї партії.

облігація—боргове зобов'язання, що його випускає держава або приватна компанія, яка має для цього певне забезпечення.

обмін—особлива форма розподілу продуктів між членами суспільства; суть обміну, як форми розподілу, полягає в тому, що кожний учасник розподілу дістає продукти, створені не його особистою працею, а

працею інших людей. Але він дістає їх тільки при тій умові, коли може дати замість їх інші продукти, що їх потребують інші учасники розподілу. Обмін продуктів виникає спочатку в той момент, коли продукційність праці в середині громади переростає її потреби, коли зостаються лишки продуктів, і коли вони тому можуть ширитися й за межами даної громади. Спершу обмін провадиться між цілими громадами і предметами обміну стають лишки продуктів; потім, коли людські громади розростаються до найбільших розмірів, коли в них сильно розвивається суспільний розподіл праці, обмін стає переважною формою розподілу продуктів і в середині суспільства, між його членами. З виникненням грошей обмін доходить до найвищого розвитку в формі грошової куплі-продажу всіх предметів споживання (див. мінове господарство, цінність).

„оборонці“— так звалися всі російські соціалістичні партії, що обстоювали „оборону батьківщини проти зовнішнього ворога“. За царського ладу російські соціалісти не всі одверто виявляли свою оборонську позицію. Але коли вибухла революція 1917 року, всі праві соціалісти, як один, стали допомагати буржуазії, „з чистим серцем“ агітуючи за те, щоб „довести війну до перемоги“. На цьому об'єдналися і меншовики, і праві ес-ери з Церетелі, Даном, Черновим та Керенським на чолі.

обсерваторія — астрономічна установа для переведення систематичних спостережень над небесними тілами; обсерваторія метеорологічна—над атмосферним явищем; обсерваторія фізична—над явищами, що відбуваються в середині землі.

обскурантизм—вороже відношення до освіти, поступу.

обструкція — назва одного з засобів боротьби; це—тактика парламентської меншости, що має на меті всякими способами (виголошенням довгих промов і инш.) загальмувати небажаний для неї закон, або, гальмуючи важливий і спішний закон способом, зазначеним вище, домагається від уряду якогось компромісу (так добивалися в австрійському парламенті українські депутати права на український університет). Хемічна обструкція—примусове припинення занять у якійсь установі розливанням смердючої рідини.

община поземельна—громада земельна, за неї земля становить власність усіх членів громади, а не окремих осіб.

овація—прилюдне висловлювання задоволення, згоди, єдності з якоюсь особою, що репрезентує якусь групу, партію (політична овація, театральна овація).

Овен-Роберт (1771—1858)—соціаліст-утопіст. Народився в напівселянській, напівміщанській родині. Маючи великі здібності, швидко вибився на широку дорогу і здобув широку освіту. Скоро став співвласником одного текстильного підприємства в Нью-Ленарку.

Овен був вихований на творах філософів XVIII сторіччя, які висували потребу освіти. Овен взявся підняти затуркану робітничу масу фабрики; він поліпшив умови роботи, скоротивши робочий день, підвищив заробітну платню, zorganizував робітничу крамницю, скасував штрафи й кару, заборонив використовування дитячої праці. Для дітей робітників одкрив добру школу, а для дорослих робітників школу й читальню. Буржуазія протестувала проти „чудернацтв“ Овена, боячись, що фабрика зменшить свої прибутки. Але вона помилялася. Після першої спроби реорганізації умов праці Овен став думати про реорганізацію в ширшому масштабі: він став доводити, що злочинства й інші ненормальні явища в суспільному житті бувають од того, що саме суспільство неправильно zorganizоване. На його думку земля й інші засоби продукції повинні стати суспільною власністю, яку треба zorganizувати на артільних підвалинах.

Овен був людиною, яка хоч і помилялася, але невтомно й твердо боролася за світлу будучину людства. Ще до його смерті утворилася ціла група наслідувачів його ідей. Погляди Овена мали вплив и на молодого Ф. Енгельса.

одкликання депутатів—право виборців, згідно з конституцією кожної з Радеспублік, які входять до Союзу Соціалістичних Радянських Республік, одкликати з Рад Робітничих Депутатів своїх представників.

однопалатна система—народнього представництва відзначається від двохпалатної: за першою законодавча установа складається з однієї „палати“ або зібрання депутатів (представників).

одкупна система—система збирання податків, за якої держава продає приватній особі за певну суму право збирати податки з населення (така система була в Росії).

Ойратський автономний край утворений декретом ВЦВК 8-го червня 1920 р. з частини Алтайської губернії, заселеної ойратами. Площа краю—80 тисяч квад. вер., населення—150.000 осіб. Головне заняття—скотарство й лісовий промисел. Центр краю—Улала.

оказіоналізм—філософський напрямок, що припускає втручання бога для полагодження взаємини між душею й тілом. Оказіоналісти припускають існування відокремленої душі від тіла; на думку оказіоналістів, між ними нема ніякого звязку. Щоб з'ясувати звязок душі з тілом, вони стверджують, що в такому разі є оказія (випадок) втручання бога в цю справу.

оказія—зручний випадок.

октройована конституція—конституція, „подарована“ монархом зверху, без обговорення народом.

октябристи—російська буржуазна партія, що зразу ще за революції 1905 року стала на бік монархізму, щоб боротися з робітниками. В третій та четвертій Думі вона мала більшість. По революції 1917 року

октябристи одверто кликали назад до реакції. Загалом ця партія великого значіння не мала. Лідером її був Гучков, Олександр Іванович, що в уряді Керенського був військовим міністром.

окупація — захоплення міста, країни в ворога підчас війни й встановлення там своєї влади. Так, окупацією називають навалу німців на Україну в 1918 році, коли Центральна Рада, борючись з Радвладою, поклікала на допомогу німців. Останні окупували Україну й разом з буржуазією настановили гетьмана.

Олексій Петро Олексієвич (1849—1891) — народник. Вийшов з найтемнішої і найубогішої сільської бідноти. Народився в с. Новінському на Смоленщині. З села Олексіїв прийшов у місто неписьменним. Працюючи з малих літ до 17 років, вивчився й грамоти самоучкою. Познайомився з революціонерами — народниками; сам стає пропагандистом, не кидаючи роботи на фабриках. Організовує гуртки поміж своїми товаришами, поширює революційну літературу. В „справі 50-х“ стає перед судом у 1877 році, просидівши 3 роки в тюрмі. На суді сказав блискучу промову, яку закінчив пророчтвом пролетарської революції: „Підніметься міцна робітничая рука мільйонів робітничого люду й ярмо деспотизму, що держиться на салдацьких багнетах, розлетиться на порох“. За цю сміливу промову його було засуджено на 10 років каторги, звідкіль послано на поселення

в Якутщину, де забито було його розбійниками.

олігархія — правління державою нечисленних аристократичних родин.

опозиція — опір політиці влади; опір партії або групи меншости в парламенті чи в якійсь громадській установі, що борються з більшістю.

опонент — супротивник в дискусії; той, що заперечує думку іншого.

опортуністи — люди групи, партії, нездатні до рішучих революційних акцій, ті, що проповідують угоду з сучасним ладом замість класової боротьби. Опортуністи наших часів — це соціал-демократи, меншовики, ес-ери.

оптимізм — світопогляд, згідно з яким усе на світі здається найкращим.

оратор (промовець) — в тісному розумінні — це людина, що красно говорить; в широкому розумінні — всякий, що виголошує промову.

орган — частина тіла тварини й рослини, що виконує якусь роботу; знаряддя, засіб, посередник для зносин між особами, урядом, суспільством (адміністративні, судові органи, газети і т. п.).

організатор — людина, що добре знається в якійсь галузі людської діяльності, об'єднує інших біля якоїсь справи, налагоджуючи її.

організм — ціле, частини якого звязані одним спільним принципом — життям, що впливає лише з складеної сукупности частин в ціле.

організований — налагоджений, упорядкований; організований виступ—виступ групи, маси, що об'єднана спільною метою й погодилася на спільний тактиці.

органічний—1) тісно звязаний із чимсь; 2) той, що належить до діяльності живих істот. Органічний світ—світ тварин і рослин. Органічна хемія—наука, яка вивчає ті сполучення, що їхнє утворення звязувалося до останнього сторіччя з життям якогось живого організму; значну частину вуглецевих сполучень, що їх тепер студіює органічна хемія, дістають штучно, без участі живих організмів.

оргбюро — скорочена назва організаційного бюро, цеб-то такого осередку, який направляє діяльність якогось об'єднання людей.

орден Червоного Прапора— найбільша нагорода в Радеспубліках для героїв Червоної Армії й героїв праці. Видається за героїчні вчинки на військовому й трудовому фронтах.

ордер—наказ на письмі установи про видачу якогось предмету або чогось іншого. Приміром, ордер видається касою крамниці, щоб прикажчик видав покупцеві куплений ним крам; ордер, виданий житвідділом на те, щоб якомусь громадянину було дане помешкання в будинкові, що належить Управлінню Державним Націоналізованим Майном.

орієнтація—1) вияснення становища (приміром, коли людина або група людей попадає в невідому місцевість, вона вияснює,

куди вона попала—**орієнтується в місцевості**; 2) певне положення даної місцевості. Політична орієнтація—напрямок діяльності людини або групи людей у певний бік.

орієнтуватися—освоюватися, обдівлятися. Коли кажуть, приміром, „він орієнтувався в цій справі“, то це значить, що дана людина вже зрозуміла завдання справи й вияснила, яким шляхом можна дійти до здійснення поставленого завдання.

оригінал—1) первісний твір, з якого роблять всякі відтворення; 2) рукопис, що з нього роблять набір; 3) чудна людина, що робить вчинки не такі, до яких звикли люди.

ортодоксальний — правовірний. Ортодоксальними називають тих соціалістів, які твердо наслідують науку Маркса всупереч ревізіоністам, що висувують часто „ревізії Маркса“ (Бернштейн і його прихильники). Такими ортодоксальними наслідувачами Маркса є комуністи, які твердо й непохитно застосовують у життя ідеї великого вчителя.

основні закони—закони, які визначають державний лад якоїсь країни. В Республіках Союзу Соціалістичних Радянських Республік ці закони викладено в конституції.

основний капітал — частина капіталу, що її витрачають на спорудження підприємства (будинки, машини, струменти й інші пристосування для продукування); цю частину капіталу витрачають не відразу, а по волі і, таким чином, цінність її

переходить у предмет споживання не відразу, а частинами, в міру того, як псується оборудовання.

„отзовісти“—течія, що утворилася в лоні Р.С.Д.Р.П, у фракції більшовиків. Ця група бойкотувала Третю Державну Думу всупереч усій фракції. Коли фракція більшовиків в цілому бойкотувала Першу Думу, то тоді це було зрозуміло: для царського уряду Дума була засобом попередження дальшого розвитку революції, для робітників-же вона була тільки гальмом. Це було в 1905 році. Але в 1907 році (час скликання Третьої Думи), коли царський уряд переміг революцію, бойкотувати єдине місце боротьби було безглуздя. Тому фракція більшовиків агітувала за участь у 3-ій Думі. Але „бойкотисти“ або „отзовісти“ вимагали відкликання соціал-демократів—членів Думи й пропонували, замість роботи в Думі,

організувати роботу поміж військом. На чолі „отзовістів“ були: Алексинський, Луначарський, Богданов і на самому початку й Каменев, який пізніше відійшов од цієї групи. Пізніше „отзовісти“ перейменували себе на „впередовців“ і разом з меншовиками провадили цькування на більшовиків—„ленінців“. Після 1910 року ця група завмерла.

офензива—1) наступ війська; 2) назва польської контр-розвідки.

офіціозний — напівофіціальний; той, що знаходиться під впливом уряду, але не прямо від нього виходить.

офіціоз — орган, що провадить ідеї уряду.

офіціальний—урядовий; той, що виходить од уряду або інших органів влади.

охранка—орган царської політичної поліції для боротьби з революційним рухом та для розправи з його діячами.

П

павза—перерва, тимчасова зупинка в розмові, музиці або в якійсь події.

павперизм — масові злидні. Вони неминуче бувають за часів капіталізму, коли з необхідністю повстає нерівенство в розподілові багатств. Павперизм може зникнути тільки після скасування капіталістичного способу продукції: в позакласовому суспільстві, за соціалістичного ладу.

палата депутатів—нижча палата у Франції й Італії.

палата обційн — назва нижчої палати в Англії.

паліатив—засіб, який дає тимчасове полегшення в якійсь справі. Паліатив не викоріняє причин зла і не полагоджує справи цілком, він поліпшує її тільки на деякий час.

памфлет—літературний твір, що різко ганьбить якісь явища політичного й громадського,

життя або поведінку окремих видатних осіб.

панама — грандіозне шахрайство.

паніка — жах, що раптово охоплює людину і особливо такий, що набирає масового характеру.

панславізм — політичний рух, що ставить перед собою завдання об'єднати всі слов'янські народи. Цей рух спричинила економічна відсталість слов'янських країн, які далеко нижче стоять від промислових західньо-європейських країн. Панславісти гадали визволитися з-під залежності від німецької промисловості об'єднанням всіх слов'ян, на чолі з царською Росією. Рух цей був реакційний. В Росії він виник в 30—40 р.р., але мав свій вплив і в 70-х р.р. і навіть в початку ХХ ст. За панславізмом буржуазія заховувала імперіялістичні наміри.

пантеїзм — такий філософський погляд, згідно з яким природу розуміють, як щось єдине з богом і бог в свою чергу зливається з природою. Пантеїзм заперечує існування окремого бога, що стоїть ніби-то над природою. У деяких філософів пантеїзм набуває такого самого значіння, як і матеріалізм. Такою наукою є наука Спінози, який хоч і часто вживає слово бог, але це слово у нього має таке-ж саме значіння, що й природа.

папа — голова римської католицької церкви. Римські папи вважають себе заступниками апостола Петра, і тому римський престол називають престолом апостола святого Петра.

Діяльність пап, як і діяльність всякого духовенства, проходить в тісному контакті з реакційними силами буржуазних країн і направлена на пригноблення трудящих, темнота яких дає можливість до певного часу папству і всій реакції держатися на верхах суспільства.

парадокс — твердження, що йде в розріз із громадською opinією (опільною).

паразит — нижчий животний організм, який живе на поверхні або в середині другого організму і живиться з його соків, взагалі живе за рахунок другого організму. Паразитом називають і людину, коли вона живе з коштів іншої людини, хоч сама вона здорова і може працювати.

паразитизм — співжиття двох організмів, двох осіб або класів, коли один з них живе за рахунок другої класи або другого організму. В капіталістичному суспільстві так само спостерігаємо паразитизм, бо класа капіталістів живе з праці пролетаріату. **паразитичні класи** — дворянство й буржуазія, бо вони живуть з нетрудових прибутків.

паралелізм — рівнобіжність. У філософії цим словом визначають такий світогляд, згідно з яким вважають, що процеси нашого думання і явища матеріальні не зв'язані між собою і йдуть рівнобіжно без зв'язку й залежності одних явищ від других. Матеріалізм довів, що таке твердження не має ґрунту, бо наше думання, наша свідомість цілком залежить від матеріальних явищ, від економіч-

ного життя, від продукційних відносин у суспільстві і кінцеькінцем, від розвитку продукційних сил.

паралельний—той, що знаходиться на однаковому віддаленні, що йде поруч; паралельні лінії—прості лінії, що лежать на одній площині й в усіх своїх точках однаково стоять одна від одної, на однаковому віддаленні.

паралізувати—припиняти чинність чогось, знесилювати.

парії — безправні, пригноблені.

Париж—столиця Франції. В XVIII—XIX ст. ст. Париж відіграв велику ролю в соціально-політичному житті світу. Тут почалася Велика Французька Революція 1789 р., пізніше в 1848 р. пролетаріят Парижу повалив монархію, висунувши перше в світі суто-класові вимоги—знищення експлоатації, за що й був заллятий кров'ю підчас червневих днів 1848 р. В 1871 р. підчас франко-пруської війни парижани героїчно захищали місто від штурму прусаків, а після ганебного миру з Німеччиною, складеного буржуазією, пролетаріят повстав і оголосив комуну, забравши владу до своїх рук.

Комуна продержалася 72 дні і була розгромлена з надзвичайною жорстокістю.

З кінця 18 ст. і до повалення Паризької Комуни Париж був найреволюційнішим містом у світі. Від того часу паризька буржуазія зміцнюється й починає провадити грабіжницьку політику. Зараз Париж став контр-

революційним осередком, а французька буржуазія—світовим жандарем.

Паризька Комуна—робітничий уряд у Парижі, що був проголошений 18 березня 1871 р. Значна частина членів Комуни належала до соціалістичних течій (17 осіб були членами Інтернаціоналу).

Комуна існувала 72 дні, але й протягом цього короткого строку вона встигла перевести цілий ряд заходів, що викликали як-найжорстокішу ненависть світової буржуазії, але зводили комуні симпатії й вдячність всього міжнародного пролетаріату. З-поміж найважливіших заходів комуні були: передача фабрик (що їх залишили власники) для експлоатації робітничим товариствам, зрівняння платні всіх державних урядовців з платнею робітників і т. и. На горе, пролетаріят не був тоді ще добре організований, не мав єдиної класової партії, доручав керівництво людям з найрізноманітнішими переконаннями, не встановив належного звязку з селянством. Комуна не виявила належної революційної рішучості, залишила банк в руках своїх ворогів, в боротьбі з буржуазією не зуміла своєчасно захопити до своїх рук ініціативи наступу, часто зміняла військових керівників.

Все це спричинило крах Комуни, цієї першої в історії спроби пролетарської диктатури. Буржуазний уряд, що був у Версалі, організував армію для боротьби з революційним Парижем, збільшивши її салда-

тами, що прибули з пруського полону. 21 травня версальське військо ввійшло в місто. Розпочалася уперта барикадна боротьба на вулицях («Кривавий тиждень»). 28 травня не стало й останньої барикади. Буржуазія жорстоко нищила комунарів. Біля 25.000 оборонців Комуни було забито, розстріляно, біля 15.000 пішло на заслання й каторгу. Досвід Паризької Комуни не пішов на марне, його використав пролетаріят б. Росії; він добре оцінив досягнення й помилки своїх великих попередників і вже декілька років міцно держить владу в своїх руках.

паритетний—рівний. На паритетних началах—це значить на рівних підвалинах, коли обидві сторони представлені в якусь органі або в комісії однаковим числом представників і мають однакові права.

парламент — установа, що складається з осіб, вибраних усім населенням або тільки частиною його—до них належить цілком або частково (разом з монархом або з населенням) найвища державна влада (видавання законів, питання війни й миру то-що). За допомогою парламенту буржуазія почала обмежувати самодержавну монархію; за допомогою парламенту буржуазія панує над пролетаріатом.

парламентаризм — система управління країною, коли уряд відповідає перед парламентом. Згідно з цією системою уряд вибирається з представників тієї партії, яка має більшість

у парламенті. Коли-ж уряд не вибирає ухвали своєї політики від більшости членів парламенту, цеб-то, коли йому виноситься недовір'я більшости парламенту, тоді він подається до демісії.

Новий уряд складається знову з тих партій та груп, за яким іде більшість членів парламенту.

пароль—умовне слово, яке таємно переказують начальникам військових частин, командному складові, вартовим, коли вони стоять на варті. В революційних партіях за часів нелегальної роботи пароль вживають для того, щоб можна було пізнавати членів своєї партії.

парт—скорочене слово від слова „партійний“. Напр., партшкола—партійна школа, партклуб — партійний клуб і т. и.

партія—класова організація людей, що ставить своїм завданням одну й ту саму мету—або повалити владу і захопити її до своїх рук, або зміцнити її. Політичні партії ставлять за своє завдання об'єднання людей для оборони їхніх класових інтересів. Свій програм діяльності та акцій партії приймають на з'їздах. Партії поділяються відповідно до класової ознаки: 1) дворянсько-поміщицькі, які завжди бувають реакційно-монархічними (в Росії—союз руського народу, клуб націоналістів), 2) буржуазні, які завжди бувають ліберальними й конституційно-монархічними (в Росії—кадети, октябристи), 3) дрібно-буржуазні, які завжди мають характер

радикальний і республіканський (меньшовики, ес-ери, анархісти то-що), 4) пролетарська—комуністична революційна партія (РКП, КП(б)У, Німецька комуністична партія та інші). Всі революційні пролетарські партії, що ставлять перед собою завдання—повалення капіталістичного ладу і перетворення суспільства на комуністичних началах, об'єднуються в III Комуністичний Інтернаціонал.

партизан—учасник невеликих загонів, що провадять свою роботу самостійно, окремо од регулярної армії.

партизанська війна—військові акції окремих незалежних від армії невеликих загонів. Ці партизанські загоны мають на меті руйнувати транспорт, захоплювати харчові склади, псувати військове майно і тим перешкоджати успіхові ворога.

партитура—обозначення багатоголосового твору в той спосіб, що кожна окрема партія його випикується одна над одною.

пасаж—великий і довгий ганок з шкляним дахом, що сполучає дві вулиці.

Звичайно, в пасажі розташовані з обох боків різні крамниці.

пасив—сума боргів та зобов'язань якогось підприємства.

пасивне виборче право—право громадянина бути вибраним на члена законодавчої установи країни. Окрім цього, є ще право й активне, цеб-то право не тільки бути вибраним, а й самому вибирати членів до законодавчих органів.

пасивний—недіяльний, той, що робить під впливом зовнішньої сили, а нез власної ініціативи; покірний, байдужий.

патент—охоронне свідоцтво, свідоцтво про винахід. Воно видається винахідникові й тоді ніхто не має права скористатися його винаходом для присвоєння за собою і для продажу його.

патетичний—такий, що робить вражіння на почуття, захоплює слухачів.

паталогічний—ненормальний, хворобливий.

патріотизм—почуття любови до своєї отчизни, до рідного краю. Часто це почуття закриває в людині почуття міжнародної солідарности. Буржуазія намагається вихокувати це почуття в пролетарських масах, щоб таким способом затемнити їхню класову свідомість.

патріарх—голова православної церкви. Раніше патріархом звали голову родової общини, або племені. Від того, що старший в роді носив назву патріарха, і вся община звалася патріархальною.

патріархальна община—родова група людей, складніша й більша, ніж було найперше об'єднання людських родів. На чолі такої общини стоїть старший член роду, який звався патріархом.

За патріарха, звичайно, завжди була людина з великим досвідом і вона керувала справою спільної праці і розпоряджалася спільними продуктами. Ще й досі в багатьох дикунів можна спостерігати такі патріархальні общини.

патрон 1) той, хто допомагає морально або матеріально якійсь установі або організації, 2) господар якогось підприємства або установи, 3) особа, що ім'ям її названо якусь установу або організацію.

патронат—всякого роду допомога або організована добродійність. Підчас голоду у нас, на Україні особливо було розвинуте патронування голодних дітей та дитячих будинків (патронування господарчими органами та професійними організаціями).

паціфізм — стремління до миру. Звичайно, його проповідує ліберальна буржуазія, але проповідуючи про встановлення миру на землі, паціфісти не бачать класових суперечок, які ніколи не зможуть привести до миру між пролетаріатом і буржуазією.

педагогіка—наука про виховання й освіту дітей, яка має своїм завданням всебічний розвиток дитячого організму і тим самим підготувати дитину до широкої громадської діяльності. Довгий час педагогіка була знаряддям ідеалістичної філософії і через неї буржуазія змогла проводити в життя свої ідеалістичні й релігійні наміри. Справжнє виховання борців за краще життя трудящих і творців комуністичного ладу зможе поставити тільки радянська влада, ґрунтуючи свою освітню роботу на марксистській педагогії.

педантизм — некритичне й уперте додержування певних встановлених раніше форм та

заходів, незначних дрібниць, в якійсь галузі людської діяльності.

Педантизмом називають, взагалі, сухий формалізм та дріб'язковість, за якою людина не бачить найважливішого в якійсь справі.

пенсія — грошова допомога, що видається державою або приватною установою за довголітню службу то-що.

первісне нагромадження—історичний процес відокремлення робітника від засобів продукції, які нереходять до рук буржуазії. В основі процесу лежить одбирання землі в селян, шляхом грабїжництва. Тоді саме буржуазія виступає лицарем первісного нагромадження і вживає насильства для захоплення чужого добра для свого збагачення.

Цей первісний спосіб збагачення провадять і за наших часів „культурні“ європейські та американські капіталісти в своїх колоніях, особливо в Африці та Азії поміж відсталими народами.

первісний комунізм—доба в розвиткові людського суспільства, коли первісні невеликі общини становили собою невелику групу людей, звязаних між собою родовим звязком. В цій групі панувало просте співробітництво без розподілу праці. Кожна така община становила окрему громаду, нічим не звязану з другими групами. Ні експлоатації, ні присвоювання за тих часів не було. Все добуте спільною працею споживалося безпосередньо всіма членами

цієї общини, відповідно до їхніх потреб.

передмова—заява автора якогось твору або думка другої авторитетної особи про даний твір, яка міститься перед самим твором.

Перекоп—невеличке місто повітове в Таврії на перешейкові, що сполучає Кримський півострів з материком. В 1920 р. Перекоп став місцем героїчної боротьби Червоної Армії з армією Врангеля, яка складалася з рештків контр-революційних озброєних сил. Білогвардійці засіли в Криму під захистом перекопських бетонних укріплень, які були збудовані за участю французьких військових інженерів і вигнати їх звідти було надзвичайно тяжко. Захоплення Перекопу й звільнення Криму від білогвардійців становить найславетнішу сторінку в історії боротьби Червоної Армії за Радянську владу.

перепродукція — продукція товарів в таких великих розмірах, що перевищують здібності населення розкуповувати їх. Перепродукція повстає в наслідках анархо-капіталістичного способу продукції, який не ставить за завдання задоволення суспільних потреб, а прагне до задоволення своїх власних інтересів промисловців. Перепродукція товарів спричиняє промислові кризи; в наслідках їх підприємства почасті припиняють свою роботу, а почасті зовсім ліквідуються. В наслідках перепродукції та промислових криз збільшується армія безробітних робітників.

період — певний час, після якого дані явища повторюються так само, як і раніше.

періодична преса—газети й журнали, що виходять через певний період часу (що-року, що-місяця, що-дня).

періодичний—такий, що повторюється завжди в певний і однаковий термін.

периферія—1) зовнішня частина, протилежна внутрішній, центральній; 2) в політичній партії—крайні розгалуження партійної організації, які безпосередньо стикаються з масами й виконують практичну роботу; 3) далеко віддалені від центру місцевості.

перлюстрація—таємний перегляд приватних листів на пошті. Перлюстрація широко практикувалася в Росії за царського ладу.

перманентний — неперервний, постійний.

Перовська, Софія Львошна—видатна діячка революційного руху 70-х і початку 80-х років XIX сторіччя. Родом була вона з аристократичної родини. Рано розпочавши роботу в народницьких організаціях, підчас утворення „Народньої Волі“ стала її видатним членом, беручи участь в ряді терористичних актів. Разом із Желябовим готувала вбивство Олександра II (1/III 1881); після арешту Желябова взяла на себе керівництво замахом. Засуджена в справі першоберезневців і повішена царським урядом у Петербурзі 3 квітня 1881 р. Перовська була першою російською жінкою—революционеркою, що загинула на ешафоті.

перон—місце на вокзалах, де прибувають і одбувають потяги.

Персія—держава в Азії, що межує з радянськими Туркменістаном та Азербейджаном. Має 10 мільйонів населення, що по складові своєму дуже різноманітне: перси (біля 5^{1/2} міль.), курди, туркмени, араби, вірмени, євреї й інші. Країна багата, з мало-розвиненою промисловістю, біля 1/3 мешканців—кочевники. Персія з давніх-давен була предметом зазіхань, раніше царської Росії й Англії, а нині Англії й Америці. Р. 1905, під впливом революції в Росії, в Персії спалахнув революційний рух і після цього був встановлений парламент (меджіліс). Р. 1907 царський уряд, разом із англійським силоміць поділили між собою сфери впливу в Персії, допомогли шахові розігнати парламент, позбавили Персію права мати свою армію, встановили контроль над фінансами й усім господарчим життям. Після Жовтневої революції Радянська Росія відмовилася від царської політики, Англія-ж, як і раніше, намагалася провадити свою колоніальну політику, держала в Персії військо, що одночасно загроджувало радянському Туркменістанові й Азербейджанові.

перспектива—1) вигляд речей здалеку і 2) надії, плани на майбутнє.

персонал—склад співробітників якоїсь установи.

пертурбація—хвилювання, переворот.

перше березня—1881 р. В цей день стався найбільший терористичний акт народовольців—

убито царя Олександра II. За це вбивство були повішені Перовська, Желябов, Рисаков, Михайлов, Кібальчич і Геся Гельфман. Після цієї розправи з революціонерами, запанувала найчорніша реакція. Олександр III взяв твердий курс на придушення революційного руху. Ліберали, які за часів Олександра II обережно говорили про конституцію, тепер замовкли. Нечисленні революційні робітничі гуртки завмерли на деякий час, але трохи згодом знову поширилась революційна робота, переважно серед робітництва.

Перше Травня—міжнародне пролетарське свято, встановлене Першим Паризьким Конгресом II Інтернаціоналу 1889 р. Вперше це свято було переведено в 1890 р. з метою маніфестації пролетарських мас за 8-мигодинний робочий день. Цей день ухвалено святкувати тому, що в Америці першого травня 1884 р. були розстріляні масові робітничі демонстрації, що вимагали поліпшення їхньої праці. З тих пір в Америці почалося святкування цього дня. Після ухвали I конгресом II Інтернаціоналу, день Першого Травня став святом міжнародного пролетаріату.

В цей день по всіх країнах пролетарі кидають роботу на фабриках та заводах і виходять демонструвати на вулиці свою солідарність і свої сили з гаслами: за 8-мигодинний робітничий день, за розброєння імперіалістичного війська, за світову солідарність пролетаріату, за соціалізм. В Росії вперше

день 1-го травня святкували окремі робітничі організації в р. 1891. Після Жовтневої революції в Радянських республіках, день 1-го травня став святом визволення праці.

песимізм — такий світогляд, згідно з яким людина дивиться на весь світ, як на зло, як на безупинне страждання. Пізніше песимізмом стали називати сумний настрій, вдачу людини, яка не бачить в своєму житті ніякої надії на краще.

Петербурзька Рада Робітничих Депутатів — вперше була утворена в 1905 р. Першим головою Ради був Хрустальов-Носар (людина зовсім випадкова в революції), що пристав до меншовиків. Після нього став головою Л. Троцький.

Перша Рада була революційним осередком робітничого руху. Таким самим осередком робітничого руху була й Рада Робітничих та Салдатських Депутатів, що виникла в лютому 1917 р. В цій Раді головою спочатку був Чхеїдзе і вона була під впливом меншовиків та есерів. В міру того, як угодовські партії губили довір'я робітників, Петроградська Рада після виборів змінила свою більшість і перевага в ній стала на боці більшовиків, вона стала осередком Жовтневої революції.

петит — дрібненький друкарський шрифт.

петиція — колективне прохання, яке подається голові держави, або до парламенту, щоб відзначити потребу поліпшення життя даної класи або нації. Петицію було подано робітни-

ками Петербургу до царя 9-го січня 1905 р., але відповіддю на цю петицію були масові розстріли робітників. Взагалі, петиції ніколи не досягають своїх наслідків, бо буржуазія мирним шляхом не захоче віддати навіть найменшої частини своїх привілей.

петрашівці — соціалістичний гурток, що гуртувався навколо Буташевича - Петрашівського в Петербурзі в 40-х роках 19 ст. До складу цього гуртка входило багато письменників-інтелігентів. Члени гуртка мали мирні завдання — вивчати теорії соціалістів про перебудову суспільства. Переважно гурток вивчав утопічну науку Фур'є. Один із членів цього гуртка, провокатор Ліпранді, зрадив і в 1849 р. учасники гуртка були заарештовані. Всі вони були присуджені до розстрілу, але на місці кари розстріл було замінено засланням до Сибіру. Петрашівці були одними з перших російських соціалістів.

Петровський, Григорій Іванович — Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад (Всеукраїнський староста). Один з найстаріших більшовиків (член партії з 1896 р.). Народився в 1877 р. в Харкові, в злиденній робітничій родині. 16 років виїхав до Катеринославу, не найшовши роботи в Харкові, і в 1894 р. поступив на Брянський завод (спочатку учнем на слюсаря, пізніше слюсарем і токарем по металу). Тут і розпочав свою революційну роботу, організуючи разом з відомими рево-

люційними діячами, Бабушкиним та Морозовим Петром, робітничі гуртки по вивченню соціалістичної науки та європейського революційного руху. З 1896 р. стає активним членом Катеринославської соціал-демократичної організації, а з 1898 р.— членом комітету партії в Катеринославі. З цього часу починаються його бурхливі роки революційної діяльності: переслідування поліції в Катеринославі, висадка з Миколаїва за організацію страйку, поки в Катеринославі в 1900 р. не був заарештований в числі 100 робітників-революціонерів. Далі— перебування у в'язницях: Катеринославу, Полтави, Павлограду і тільки після того, як тяжко захворів, випустили його під заклад в 100 карб. золотом. Видужавши після хвороби, знову шукає роботи в Катеринославі, там близько знайомиться з видатним революціонером Шелгуновим і знову широка революційна робота. Де-кілька років працював у Донбасі на шахтах, відділя попав знов у тюрму в Бахмутську, а потім в Луганську. Після 1906 року провадив нелегальну роботу в Харківській, Катеринославській губернії, в Донбасі. В 1912 р. був вибраний од Катеринославських робітників до IV Державної Думи і там був у фракції більшовиків. В 1914 р. спочатку імперіалістичної війни був заарештований разом з іншими депутатами-більшовиками і висланий в Турхайський край на довічне заслання. За революційну роботу серед засланих

в 1916 році висланий в Якутську область і там він був аж до революції 1917 року.

Після лютневої революції спочатку був в Якутському комісаром, потім через Ленінград був направлений в Катеринослав, де був вибраний на голову міської демократичної Думи. Після жовтневої революції був у Ленінграді Народнім Комісаром Внутрішніх справ, з 1919 року й до цього часу Головою Всеукраїнського Центрального Комітету Рад, Головою Центр. Виконавч. Комітету Рад СРСР, членом ЦК КП(б)У і ЦК РКП.

Петропавлівська фортеця— фортеця, яка збудована в Петербурзі Петром І. Вона довгий час служила самодержавству в'язницею для політичних діячів. Тут, між иншим, сиділи декабристи, петрашівці, Нечаєв, народники й багато інших.

За часів царату Петропавлівська фортеця була також і місцем кар.

піонер—той, що розпочинає якусь справу, робить початок, прокладає дорогу; піонерами звуть також членів організацій молодих лєнінців, що виникли по всіх республіках з 1922 р.

плагіят—крадіжка якогось літературного твору, цеб-то коли людина цілком списала увесь твір другого автора і видає цей твір за свій.

плакат—оголошення, надруковане великим шрифтом, прикрашене малюнком і вивішене на видному місці. Політичний плакат завжди буває агітаційного змісту.

планета—темне само по собі небесне тіло, що дістає світло й тепло від сонця. Планети обертаються навколо сонця. Такою-ж планетою є наша земля.

плантація—1) власник плантації та рабів в Америці до скасування рабства; 2) земле-власник, що засіває велику земельну площу городиною, тютюном то-що.

плантація — ділянка землі, засіяна рослиною, що потребує особливого догляду, напр., чай, кава, рис, цукровий буряк то-що. Плантації часто зустрічаються в Індії й Америці, де до знищення рабства працювали на них виключно раби. У нас, на Україні поширені бурякові плантації та тютюнові, які раніше належали поміщикам.

Платон—(428-347 до Р. Х.) філософ стародавньої Греції. Платон був одним з перших основоположників іdealізму. Він стверджував, що в світі існують ідеї, і що увесь світ з його речами є тільки відбиток цих ідей. В своєму творі про державу Платон подав проект комуністичної організації суспільства. Належавши до аристократичного роду, він ненавидів демократичний лад і вважав його за панування юрби. На його думку, на чолі ідеальної держави повинна стояти спеціальна класа правителів, яка повинна жити комуністичним життям. Хоча він комуністичний лад будував тільки для аристократії й відкидав нижчі суспільні класи, все-ж таки його розправа про державу є першою, яка доводила перевагу комунізму перед приватною власністю.

платформа—1) програм якоїсь політичної партії; 2) публічна трибуна, де говорять про мову; 3) майдан перед вокзалом на залізниці; 4) візок з великою рівною поверхнею для перевезки ваги.

плебеї—нижча класа населення стародавнього Риму, що не мала ніяких громадянських прав. Своїх прав плебеї добилися шляхом довгої боротьби з патриціями (вищою класою стародавнього Риму). Зараз цим словом, взагалі, визначають нижчу класу, просто нарід.

плебісцит—всенародне голосування, що переводиться серед населення держави з приводу якогось питання, коли сама державна влада не бере на себе відповідальності за розв'язання даної справи. Буржуазна влада цей спосіб використовує на свою користь, агітуючи за те, що їй потрібно, підроблюючи усякими способами народню думку. Коли в наслідках плебісциту виявляється, що нарід не так думає, як того хоче пануюча класа, тоді державна буржуазна влада на плебісцит не вважає. Після Версальського миру плебісцит був переведений серед населення Шлезьку (в Германії), щоб виявити, до кого хоче приєднатися населення його—чи до Німеччини, чи до Польщі. Хоч населення й не захотіло приєднатися до Польщі після плебісциту, але Антанта передала його до Польщі.

Плеве — міністр внутрішніх справ, який відзначався страшенною реакційністю своєї діяльності. 15-го листопада 1904 р.

його вбив Єгор Сазонов, член бойової організації соціалістів-революціонерів. Це вбивство зустрінули з великою радістю по всій Росії. Царський лад похитнувся. Цар призначив на міністра князя Святополк-Мирського, який оповістив „весну“, або „довір'я“ до ліберальної буржуазії. Ця „весна“,—звичайно, була брехнею, бо скоро знову запанувала жорстока реакція, яка прискорила революцію 1905 року.

пленум—загальне зібрання або засідання членів якогось товариства, або парламенту. Так у нас, напр., буває пленум ЦК Партії, членів Губкома, пленум Міської Ради робітничих депутатів, цеб-то таке засідання, коли на ньому беруть участь всі члени даної організації.

Плеханов, Георгій Валентинович—фундатор російської соціал-демократії (1850 — 1918). Спочатку він брав участь в народництві 70-х років. З розпадом „Землі й Воли“ він приєднався до „Чорного Переділу“. Після еміграції за-кордон, де він студював європейський робітничий рух, Плеханов цілком розірвав з народництвом і виступив одним з головних фундаторів „Групи Визволення Праці“. Плеханов брав жваву участь в організації, а потім і в редакції с.-д. органу „Іскра“. По докладу Плеханова на II З'їзді, в 1903 р. було ухвалено програм РСДРП. В лавах революційних марксистів Плеханов з усією енергією боровся з ревізіонізмом. Він був однією з найбільш науково підготовлених людиною

в рядах с.-д. і послідовником Маркса. Плеханов, як великий теоретик марксизму, має значіння не тільки для російського робітничого руху, але й для світового. Плеханов працював разом з меншовиками, з якими розходився в період 1911-1914 р. Підчас війни став крайнім оборонцем. В 1917 р., повернувшись до Росії він заснував групу „Єдинство“ і був на чолі цієї групи. Після жовтня висловлювався проти Радянської влади. Але не зважаючи на це, Плеханов, як великий теоретик марксизму і як послідовник науки Маркса і Енгельса, має величезне значіння в історії марксизму. Його головні праці: „Наші суперечки“, „До питання про розвиток моністичного погляду на історію“, „Критика наших критиків“, „Основні питання марксизму“ та цілий ряд інших.

платократія—державний лад, за якого влада належить виключно багачам.

плюральне виборче право—таке право виборів до парламенту, або до органів самоврядування, коли виборці мають право подавати не по одному голосу, а по декілька голосів. Таким правом користувалися в Бельгії власники капіталу, замлі та промислових підприємств. Вони могли одразу за одних виборів голосувати в декількох округах, в яких були їхні маєтки, підприємства або капітали. Іноді за цим плюральним правом надається зайвий голос тим виборцям, хто дістав вищу освіту. Це право має за

свою мету оберігати владу буржуазії, бо лише вона володіє капіталами й маєтками по різних округах, і лише вона дістає вищу освіту.

Поалей - Ціон — єврейська дрібно-буржуазна партія, що силкувалася поєднати з сіонізмом (див. це слово). Соціалн. комуністичні елементи, які були в цій партії, вступили р. 1923 до комуністичної партії (Росії).

погром—(див. антисемітизм).

податки—збір грошей на державні потреби. Податки бувають посередні й безпосередні. Безпосередні податки виплачується без всяких посередників тими, хто повинні платити податки. Прим., прибутковий податок береться з осіб або з підприємств, які дістають великий прибуток, і в податок вираховується певний відсоток з цього прибутку. Посередній податок—це податок на такі товари, як напр., на сірники, тютюн то-що, або митний податок на машини та паперові вироби, що привозяться з-за кордону. Акциз беруть з фабриканта, але він сам його не платить, а підвищує ціну на товари так, щоб лишком він зміг-би заплатити податки. Такі податки, що розподіляються нерівномірно, коли, напр., багатший платить більше відповідно до своїх прибутків, а для бідних встановлюється полегшення, звуться поступовими. Поступовим податком є, напр., податок на предмети розкошів. Єдиний сільсько-господарський податок, що сплачується селянами, так само неоднаковий: хто має більше землі, платить значно

більше з кожної десятини, ніж той, що має менше землі. Класова ознака податків полягає в тому, що за буржуазної влади більшість податків виплачує робітництво й селянство, а за робітничої влади більшість податків виплачує буржуазія.

подоходний податок—державний податок, що його беруть з осіб, прибутки яких перевищують встановлений законом розмір. В системі оподаткування СРСР подоходний податок поєднаний із податком на майно.

поезія—мистецтво слова, художні твори, що роблять сильне враження на уявлення та на почуття.

поема—поетичний твір, який відтворює в художній формі цілу історичну добу, або народній побут.

поет—письменник, що пише художні твори. Здебільшого ці твори пишуться віршами.

поземельна рента — (див. рента).

позиція—1) місце, вибране для військового бою; 2) становище; 3) точка погляду.

полеміка—обговорення яких-небудь питань з двох різних протилежних точок погляду.

полемічна література—література, що різко нападає на протилежні погляди.

полігамія—форма полового співжиття, коли чоловік одночасно входить в полові зносини з багатьма жінками.

поліграфічна продукція—друкарська продукція.

поліграфсіндикат—об'єднання підприємств друкарської продукції.

полісмен—англійський поліцай (городовик).

політбюро—(див. ЦК РКП).

політграмота—основні політичні відомості з науки про суспільство. Політграмота вивчає людське суспільство та закони його розвитку. Політграмота потрібна для кожного свідомого громадянина; це—перший ступінь до всебічної науки Маркса.

політеїзм—такий релігійний світогляд, коли припускається існування багатьох богів, як це було, напр., в стародавньому Єгипті, Греції й Римі. Політеїзм виник тоді, коли людина хотіла пояснити різні природні явища, але тому, що наука тоді тільки зароджувалася, людина всі причини різних явищ пояснювала втручанням надприродних сил або богів.

політик—тямущий у політиці, дипломат. Цим словом так само називають і хитру людину.

політика—1) уміння керувати державою, організовуючи її внутрішнє життя (внутрішня політика) і добре налагоджуючи зносини з другими державами (зовнішня політика). Кожна політика обороняє інтереси тієї або іншої класи (дворянства, буржуазії, пролетаріату), але всі вони, за винятком пролетарської, маскують свій класовий характер; 2) цим словом, взагалі, визначають певний напрямок поведінки держави, партії, групи, установи або окремої особи.

політична неблагонадійність—або вороже відношення до державного ладу. За часів царату в Росії неблагонадійні були всі ті, хто хоч найменше

виявляв своє неприхильне відношення до монархічного ладу. Щоб боротися з неблагонадійними, були заведені такі порядки, згідно з якими всякий, хто хотів вступити на посаду або до якоїсь школи, той повинен був діставати від поліції або від губернатора свідоцтво про „політичну благонадійність“.

політична економія—наука про суспільно-трудові відносини між людьми й закони їхнього розвитку. Ці відносини глибоко порушують класові інтереси, і тому в поясненнях цих інтересів буржуазія й пролетаріат розходяться. Витриману наукову пролетарську систему політичної економії дав Карл Маркс в своєму „Капіталі“ та в інших творах. В них Маркс науково обґрунтував закони продукційних відносин у суспільстві. Безсила буржуазна думка, яка нічого не може протиставити марксіській теорії, спромагається тільки на „поправки“, якими вона хоче затемнити основні підвалини й висновки марксіської політичної економії.

політичний—той, що стосується до політики.

Польща—як самостійна держава, існувала аж до кінця 18 ст. В кінці 18 стор. вона втратила незалежність і була поділена між Росією, Прусією та Австрією. Не раз Польща домагалася повернути собі незалежність (1830—1860), але царат жорстоко придушував ці спроби. Після імперіалістичної війни Польща дістала незалежність (дуже обмежену, бо вона залежить од держав Антанти). Ра-

дяньська влада одразу визнала право поляків на незалежність. Проте польська буржуазія й поміщики, що стоять біля влади й провадять імперіалістичну політику, намагаються скинути Радянську владу. Для цього Польща розпочала з Рад-республіками (Україною й Росією) війну в 1919—20 р., для того вона підтримувала довгий час українських та російських білогвардійців (Петлюру, Савінкова та инш.), банди яких утримувалися польським генеральним штабом. Після Версальської угоди від Німеччини були одірвані широкі маси населення з великою територією й передані до Польщі, хоч вони в плебісциті виявили бажання залишитися в Німеччині. Польща так само захопила до себе Галичину з українським населенням, частину литовських та білоруських земель, а після закінчення війни між Польщею й Рад-республіками вона захопила велику частину Волині з українським населенням. Зараз в Польщі на 30 мільйонів населення поляків приходиться тільки 15 міл., 8 міл. українців, а решта німці, литовці, білоруси та євреї. На чолі Польщі стоїть буржуазний уряд, який за весь час існування Польщі змінювався по-над 20 разів. Революційний робітничий рух поширений найдужче в промислових районах (Варшава, Лодзь, Петроково та инш.).

популяризація—ясне й зрозуміле для всіх викладання наукових відомостей.

популярний — 1) загально-присутній, зрозуміло викладе-

ний народною простою мовою, 2) поширений поміж народом, 3) той, що відомий скрізь, що всі його знають (популярна людина).

„пораженці“—так звали більшовиків, за те, що вони відмовлялися обороняти Росію під час імперіалістичної війни й намагалися перевести імперіалістичну війну на громадянську, направивши її проти світової буржуазії. Поразка Росії, на думку більшовиків, як це й справді сталося, повинна була ослабити владу царського уряду, а це в свою чергу повинно було допомогти в боротьбі пролетаріату за повалення царського ладу.

порнографія — соромицькі твори в літературі, малюнки, картки.

портативний — зручний для носіння.

Порто-Франко — приморська гавань, що має право без мита ввозити й вивозити товар.

портфель міністерський— посада міністра в буржуазних державах. Коли говориться про якогось державного діяча, що він дістав портфель міністра, це значить, що він став на чолі даного міністерства і став керувати його роботою.

посесійні заводи — так звалися за кріпацьких часів в Росії (переважно на Уралі) заводи, які було влаштовано приватними особами на державних землях з лісами, приписаними до заводу, з селянами. Ці селяни обов'язані були працювати на цих заводах. Тому й самі селяни називалися посесійними селянами.

носібiлiстi — помiркованi французькi соцiялiстi.

посол — представник якоїсь країни в другій державі.

Посполіта Річ—назва Польської держави до її переділу в кінці 18 стор. між Росією, Німеччиною й Австрією.

постійний капітал—та частина капіталу, що капіталіст витрачає на купівлю знарядь продукції й сировини. Підчас продукції цей капітал не збільшується, але й не зменшується і вартість його входить у вартість спродукованих товарів.

пост-скриптур—приписка до листа після підпису.

постулат—вихідне твердження, що без доводів приймається на віру, хоч його й треба було довести.

по́ступ—рух уперед, удосконалювання форм матеріальної й духовної культури, розвиток людського суспільства. До Маркса поступ носив містичний характер і поступ в суспільстві вважали за відбиток розвитку ідеї. Після Маркса поняття поступу втратило свою містичну оболонку, його стали розуміти удосконалювання природи людини та суспільних форм на основі розвитку суспільних відносин та продукції матеріальних цінностей.

поступовий—той, що йде наперед, розвивається, удосконалюється.

поступові партії—так називали себе ліберальні буржуазні партії в Німеччині, Франції і в Росії, що хотіли заховати свій класовий буржуазний характер і замаскувати його позакласо-

вими принципами поступу. Поступ вони вважали, як повільні реформи, протиставляючи їх революції.

потенція—сила, здібність до якоїсь акції, яка захована і не виявляється зовні до певного часу.

потенціальний—захований, той, що не виявляється до певного часу, але може стати чинним за певних умов.

„потогонна система“—система „викачування поту“, щоби не обмежена експлоатація робітників, яким підприємці дають роботу додому. Ця система запроваджувалася на Заході в 12—13 стор. за переходової доби між натуральним господарством та мануфактурою.

„Потьомкин Таврійський“—броненосець на Чорному Морі. На ньому 14 (27) червня 1905 р. вибухнуло повстання. Причиною повстання було обурення матросів проти начальства, яке поведилося з ними, як з бидлом, годувало, як найгірше. Ближчою причиною повстання було вбивство матроса одним офіцером. „Потьомкин“ прибув до Одеського порту, де саме відбувся страйк грузчиків. Тіло вбитого було винесено на берег. Хвилювання поміж матросами перекинулося на робітників. Почався розбрат. Всі фабрики спинилися—робітники проголосили страйк на знак солідарности з матросами. 15/VI відбувся похорон убитого. Тоді саме був пущений постріл з броненосця. Скориставшись з паніки після цього, темні елементи міста кинулися гравувати комори порту.

Спалахнула пожежа. Тоді „Потьомкин“ підняв червоний прапор повстання й рушив у море, до нього приєдналися й інші судна. Але програму повстання в матросів не було, не було й організації. Судна швидко заспокоїлися й „покаялися“. Потьомкин пристав до берега в Румунії. Але цей перший бунт став грізним пророцтвом революції 1905 року.

ППС (PPS) польська соціалістична партія—існує з 1893 р. „Соціалізм“ PPS мав що-найбільший націоналістичний характер, відбиваючи стремління професійної інтелігенції й революційної частини дрібної буржуазії. Центральний пункт програму—відновлення національної польської держави, основний тактичний шлях—підготовлення національного повстання. Після революції 1917 р. ППС була на чолі буржуазно-націоналістичного руху в Польщі. Зараз підтримує політику буржуазії й провадить боротьбу з революційним робітничим рухом.

„Правда“—центральний орган Російської Комуністичної Партії. Перше число „Правди“ вийшло 5-го квітня 1912 р., коли робітничий рух знову поширився після придушення революції в 1905—1908 р.р. Утворена на копійки робітників, „Правда“ об'єднувала навколо себе більшовиків та втягала в політичну боротьбу тисячі робітників. Царський уряд переслідував „Правду“, але вона існувала, проте, аж до 1914 р., хоч і мусіла часто міняти свою назву. З початком імперіалістичної війни була

закрита і тільки після революції 1917 р. „Правда“ відродилася.

Зараз „Правда“ є однією з найбільших партійних газет, що широко розповсюджується не тільки серед робітництва в радянських республіках, а й на Заході.

право—система суспільних відносин, що відповідає інтересам пануючої класи й охороняється його силою.

право голосу—право брати участь у голосуванні, в розв'язуванні якихсь питань. У Радянських Республіках права голосу позбавлена буржуазія, як класовий ворог інтересів пролетаріату.

право на працю—право мати постійну роботу й заробіток. За капіталістичного ладу цього права фактично немає ніде через жорстоку конкуренцію, через постійну перепродукцію й промислові кризи. За соціалістичної організації промисловости з точним обрахунком споживання й продукції та після скасування анархії продукції безробіття не буде. Ось чому право на працю стає гаслом робітничої класи. Право на працю означає соціалістичне стремління до повалення капіталістичного ладу.

правовий порядок—правовий лад. Буржуазія, збудувавши державу та всю матеріальну й духовну культуру на „приватній власності й праві на цю власність“, під правовим порядком розуміє державний лад, який захищає приватну власність та інтереси буржуазії. Пролетаріат

заводить революційний правовий порядок, що має в собі елементи державно-класової пролетарської доцільності. Ось чому націоналізація банків та промисловости суперечить буржуазному правовому порядку, бо порушує інтереси буржуазії, але цілком відповідає радянському ладові, що ставить перед собою усупільнення знаряддів продукції.

правоздатність — здатність користуватися певними правами, виконувати певні обов'язки.

прагматизм — спосіб викладати історичні події, який встановлює зв'язок історичних подій, та пояснює їх певними причинами.

практик — досвідчена людина, що добре розуміється в якійсь справі, і в щоденній роботі уміє свої знання з користю застосовувати в своєму житті.

практика — 1) застосування наукових висновків у житті; 2) звичка, уміння в якійсь справі; 3) діяльність лікаря, правника; 4) досвідченість в якійсь галузі діяльності, знання.

практикант — той, що годується до якоїсь діяльності, починаючи й сам практично працювати (практикант у дитячій установі, на заводі то-що).

практичний — 1) зручний, доцільний (практична одежа); 2) ділова людина, що вміє організувати справу; 3) той, що вміє використовувати обставини; 4) той, що скеровує свою діяльність для добування матеріальних вигод.

представницькі установи — зібрання народніх представни-

ків для законодавчої та законодавчої роботи (ухвалювання та обговорення законів) в буржуазних країнах.

предтеча — попередник. Людина, що робить початок якоїсь справи; прим., предтечами соціалізму були всякі революційно настроєні люди, групи, що були кілька сот років перед науковим соціалізмом, як утопісти — Томас Мор в Англії (XVII ст.), Овен там-же (XIX ст.) й інші.

президент — голова республіки. Вибирається парламентом, іноді цілим народом. У буржуазних республіках (так званих „демократичних“) президент має такі самі права, як монарх: затверджувати закони, уряд, скликати й розпускати парламент, керувати міжнародною політикою республіки. Вибирається на певний термін: на 7 років (Франція), або на 4 роки (Німеччина).

президія — декілька осіб, яких вибирають для керування роботою зібрання, з'їзду, комітету, ради; приміром, президія з'їзду Рад, президія Міської Ради Робітничих Депутатів.

презупція — гадка (припущення).

прейс-курант — реєстр товарів, в якому зазначено продажні ціни на товари.

прелімінарний — попередній (прелімінарні переговори).

прелюдія — невеликий вступ до музичного твору; в переносному розумінні — ніжний, колісковий (вступ до статті, промови).

преміювати — давати нагороду за якусь видатну роботу, діяльність.

премія—1) нагорода за кращу роботу (з красною письменства, малярську, наукову); 2) даремний додаток до журналу, газети; 3) додача, доплата, подарунок.

прем'єр—перший міністр (міністр-президент), голова кабінету.

прем'єра — перша вистава якоїсь п'єси.

прерії — рівна місцевість, степ, вкритий травою, без лісів в Америці.

прерогатива—виключне право (приміром, за дореволуційного часу прерогативами царя було право наслідування престолу).

прєса — періодичні видання: газети, журнали.

прєсвітеріяни — англійська партія 17 сторіччя, яка була виразницею буржуазних інтересів (великої буржуазії й нижчого дворянства) і йшла під гаслами духівництва або „прєсвітерів“. В політиці стояла за владу капіталістів та земельних власників, для чого готова була стати до згоди з монархією.

прєсвітеріянство — релігійна наука протестантів (див. це слово) в Англії й Америці; вона відкидає церковну ієрархію (духівництво), обряди, вимагає участи громадян у церковних справах.

прєтендент—той, що ставить перед кимсь вимоги про права (приміром, прєтендент на престол), домагається чогось.

прєтензія — домагання, незадоволення, скарга, позов.

прєтенціозний—занадто вибагливий з прибільшеним поглядом на свої права або на самого себе.

прєторіянци—гвардія яка охороняла римських імператорів, а фактично продавала трон тому, хто більше заплатить; відзначалося жадністю, дикою розбещеністю.

прєфект—губернатор у Франції, начальник поліції в Парижі.

прєдєдєнт — попередній, подібний до даного випадку, з якого виходять, коли йде розмова про дальший випадок (кажуть, прим.).

пріоритет—першинство.

прібутковий податок—прямий податок, що його сплачують, відповідно до прибутку за рік. Пропорційний прибутковий податок сплачують, відповідно до прибутку. За поступового прибуткового податку розміри збільшуються не пропорційно прибуткові, а звищуються швидче, ніж зростають прибутки. Тому він лягає, головним чином, на багатіїв.

прібуток—нетрудовий дохід капіталіста-підприємця; джерелом його стає надвартість. Торговельний прибуток — частина цієї-ж таки надвартости, що її підприємець ділить із крамарем, який продає його вироби на ринкові.

приватна власність—цим словом визначають право поодинокі особи володіти якимись речами. В розвитку капіталізму приватна власність на знаряддя продукції мала величезне значіння. Спочатку приватна власність була лише на предмети особистого вжитку—на зброю, прикраси, одєжу. Після розвитку способів обробки землі (взагалі—з розвитком продук-

дійних сил) розвинулося право приватної власності, на продукти хліборобства, а після присвоєння товару розвинулася приватна власність на худобу. Розвиток приватної власності зв'язаний з розвитком техніки та з винаходами в галузі продукції. Найбільше розвинулася приватна власність за часів капіталізму, який разом з тим породив і противників приватної власності—пролетарів. Пролетаріят намагається замінити приватну власність суспільною, цебто усупільнити знаряддя продукції й встановити комуністичний лад. Для буржуазії приватну власність стає її „святим правом“; вона в своїх теоріях проповідує це „святе право“, а на ділі підтримує його всіма способами: судом, жандармами, поліцією, армією і т. ин. Тільки після скасування приватної власності та після усупільнення знарядь продукції зникне поділ суспільства на класи, зникне експлоатація й класова боротьба.

привілея — виключне право, перевага.

приз—1) нагорода, що її видають переможцям після змагання (спортсменам, приміром, стрільцям то-що); 2) захоплене в бою вороже судно і т. ин.

прикраси (мелізми)—особливі фігури, що прикрашають мелодію; вони мають певні означення на письмі і свої назви (тріль, мордент, групето, форшлаг, нахшлаг і т. и.).

прима—перша ступень діатонічного звукоряду.

Примаков Віталій Маркович—командир червоного ко-

зацтва, „Залізний лицар“, як його прозвали червоні козаки. Історія його життя—історія громадянської війни на Україні.

В. М. Примаков—син сільського вчителя на Чернігівщині. Ще хлопцем 13 років він зацікавився нелегальною революційною літературою й відтоді вже вирішив стати в лави борців за визволення трудящих. Ще тоді вступив він до підпільного с.-д. гуртка, що складався з учнів м. Чернігова. З цього гуртка пізніше вийшло декілька комуністів-творців українського червоного козацтва. Р. 1914 Примаков вступає до партії. 15 років Примаков стає перед царським судом, обвинувачений в поширюванні відозви Київського комітету партії; просидів „в одиноччі“ 1½ роки. Суд над 16-літнім Примаковим ухвалює або віддати його „на покаяння“ в монастир, або вислати. Примаков вибрав останнє. Повернувшись із заслання на Україну (в 1917 р.), працює в газеті „Голос Соціал-демократа“. Іде делегатом на II Всеросійський З'їзд Рад у жовтні 1917 р. Брав участь у боях з Керенським. Повертається членом ВУЦВК. Був признаний отаманом червоного козацтва (йому було тоді 20 років). З того часу його життя нерозривно зв'язане з героїчною історією козацтва (див. червоне козацтво). Нагороджений двома орденами Червоного Прапора.

примат—превага, першinstvo. В теорії історичного матеріалізму (див. це слово) вживається вираз „примат суспільства над поодиноким особою“—

це значить, що поодинокі особа підлягає впливові суспільства, що окрема особа є продуктом (витвором) суспільства.

примітивний — простий, первісний, брутальний, початковий.

принцип — головне положення, з якого роблять далші висновки; провідна думка; підвалини морали; правила поведінки.

принципальний — 1) головний; 2) послідовний, витриманий; той, що додержується сталих принципів.

проблема — 1) наукове питання, розв'язання якого становить певні труднощі; 2) питання в політиці, мистецтві, що потребує відповіді.

проблематичний — можливий, такий, що підлягає сумнівові; недоведений.

провіденціальний — зарані визначений, неминучий.

провінція — 1) країна частина держави; 2) вся країна що до своєї столиці.

провінціал — мешканець провінції; людина, що мало бачила опріч свого глухого кутка й тому погано орієнтується в житті великого міста з його бурхливим інтелектуальним, політичним, науковим життям.

провінціалізм — 1) особливість вимоги в якійсь місцевості, якої не вживають у літературній мові; 2) особлива риса, що відзначає якусь провінцію.

провокація — вираз, що його вживають у громадському й політичному життю, як назву того урядового агента, що, удаючи з себе революціонера, штовхає інших людей або маси на революційні або протирядові

виступи, щоб видати учасників цих виступів в руки поліції. Таємна політична поліція в різних буржуазних країнах охоче використовує провокаторів, щоб зробити вражіння сильного революційного руху, залякати уряд і тим виправдати своє існування. З російських провокаторів найбільш видатним був керівник бойової організації партії соціал-революціонерів Азеф, розкритий у 1908 році. З провокаторів, що працювали в лавах російської соціал-демократії, найвидатнішими були Чорномазов і депутат IV Думи Малиновський; останній був розстріляний у 1918 р.

прогноз — пророкування на підставі певних даних дальшого розвитку або кінця якоїсь події, приміром (революції, війни й т. ин.).

програма — пояснення на письмі, викладання думок, вимог та способу досягнення поставленої мети якоїсь політичної партії; реєстр чергових справ, порядок денний засідань; перелік окремих номерів концерту, лекції; напрямком органу преси; план діяльності якоїсь установи.

програма політичної партії — так називається та мета, що її домагається досягти партія, захищаючи інтереси своєї класи. Вимоги, що їх ставить програма, обов'язкові для всіх членів партії й вироблюються звичайно на партійних з'їздах. Програми соціалістичних партій поділялися до революції на програмімум — цеб то такий програм, що його можна виконати при певних умовах за даного су-

суспільного ладу, а також на програми—максимум — такий, що охоплює остаточну мету партії, яка здійснюється за соціалістичного ладу. Так був збудований програм Р.С.-Д.Р.П. до 1903 року. Але зміни зовнішніх і внутрішніх умов російського життя спричинили потребу в зміні програму партії. Пролетарська революція 1917 року відкинула далеко назад програмні мінимум і поставила на чергу здійснення соціалістичного ладу.

продподаток—податок на заготовку продовольчих продуктів, заведений у нас у 1921 р. після переходу до нової економічної політики. В порівнянні з продрозкладкою продподаток був не тяжкий: бралося натурою відповідно до розміру врожаю та до кількості споживачів у селянській родині й инш. Продподаток—форма поступового податку (див. податки). Він встановлював цілий ряд пільг селянам для того, щоб підвищити сільське господарство. Кругова порука, що практикувалася за продрозкладки, була скасована. Розмір продподатку в золотих карбованцях був далеко нижчий за царський податок. Лишки, що залишалися в селян після сплачування продподатку, йшли на продаж на вільному ринкові. З продподатком для Радреспублік почалася нова доба—доба нової економічної політики (див. це слово). З 1923 року продподаток замінено єдиним сільсько-господарським податком, який як найкраще відповідає потребам сільського господарства. За цієї форми оподатку-

вання селянин знає скільки йому доводиться платити податку й скільки після цього залишається в нього для власних потреб.

прогрес—див. поступ.

продукт—1) загальна назва для творів природи й людської праці; 2) в переносному розумінні—витвір історичних і инших обставин (прим.).

продукційні відносини—такі відносини між людьми, що встановлюються підчас продукції, в процесі суспільної продукції. Підчас трудової діяльності між людьми з необхідности встановлюються певні звязки, певні відносини, і лише таким чином вони можуть матеріально впливати на природу, щоб-то провадити трудову діяльність. Коли, скажемо, потрібно перенести якусь машину в сто пудів вагою, то тут треба сполучити працю багатьох людей. Коли треба збудувати якусь велику будівлю, то тут не тільки сполучається людська праця, між людьми цю працю розподіляється: одні виводять стіни, другі роблять теслярські роботи, треті—слюсарські й таке инше. Коли суспільству треба продукувати багато різних річей, то тут у суспільній праці так само встановлюється розподіл праці: одні продукують одні речі, другі—инші; потім вони вимінюють свої вироби на инші, що потрібні їм. Одні люди вироблюють частини річей, другі—машини для їхньої машинової продукції, треті—набувають щось для свого споживання, і т. д. Такі відносини й зуться продукційними відносинами. В за-

лежності від характеру засобів продукції змінюються й продукційні відносини. Продукційні відносини в своїй сукупності творять суспільні відносини— або структуру суспільства, цебто певний суспільний лад. Отже характер суспільного ладу залежить од характеру засобів продукції даної історичної доби.

продукційна праця — всяка праця, що виникає з потреб суспільства. Де-які вчені економісти вважають за продукційну працю лише таку, що дає лише потрібні для суспільства матеріальні цінності. Але правдивіше буде сказати, як про це сказав Маркс, що за продукційну працю, треба вважати всяку працю, як фізичну, так і розумову (працю токаря, слюсаря, залізничника-машиніста, педагога, професора, завідателя музею і т. д.), коли тільки ця праця задовольняє конкретні потреби суспільства. Отже, така праця, як грабіжництво, злочинство, гра в шахи то-що не буде продукційною працею.

продукційні сили— всі матеріальні сили, що їх уживає людське суспільство в господарчій праці, а саме: робоча сила самої людини, сила тварини, знаряддя продукції й транспорту, способи добування сировини з оточення, способи оброблення землі, сировини й самий матеріал праці, що до нього прикладаються знаряддя праці.

продукційні класи— в політичній економії так звуться ті класи, що дають матеріальні цінності; вони відзначаються

від тих класів, які не продукують матеріальних цінностей і живуть коштом висискування перших. Продукційна класа— це пролетаріат; власники-ж підприємств самі не продукують цінностей і тому становлять непродукційну класу.

продукційні робітничі товариства— об'єднання робітників, які вносять свої ошадження й влаштовують спільні підприємства на паях. Продукційні товариства такого типу рідко мали успіх, бо не могли конкурувати з капіталістами.

продукція— галузь людської діяльності. З того моменту, як з'явилася перша людина на землі, продукція стала основним чинником її історії й у основному полягає в боротьбі людини за життя з природою. Живаючи різних технічних способів, починаючи з найперших ручних аж до сучасних машинових, суспільство стає в певні відносини між поодинокими людьми (групами їх), які диктує продукція (продукційні, економічні, класові відносини) й утворює певну ідеологію, яка, таким чином, становить також знаряддя продукції.

З самого початку за так званого натурального господарства людство розпадається на незалежні, спочатку дрібні, а потім більші трудові громади, в яких ще не було розподілу праці, вони задовольняли свої потреби продуктами власної праці й провадили виміну в дуже невеликих розмірах. Разом із зростанням общини для збільшення продукційності (успішності) праці ви-

никає розподіл (диференціація) праці; з розвитком громади в суспільстві виникає виміна та приватня власність (індивідуальне присвоєння). Виникає рабство—кріпацтво, ц.-т. безпосередня експлоатація пануючими групами тих груп, що їм підлягали. Тут натурально-господарські елементи зберігаються ще в значній мірі; виміна відіграє незначну ролю. Картина різко змінюється за дрібно-буржуазного ладу (ремісницького, вільного селянського), коли підприємства звязуються за допомогою ринку, коли безпосередня експлоатація (рабство) майже зникає, а посередня (купівля „вільної“ робочої сили) тільки-но починається. Ще гостріше змінюється картина за так званої хатньо-капіталістичної системи, коли дрібні підприємства групуються навколо торговельного капіталу, що їх визискує, дає їм роботу додому й скуповує продукти праці ремісників, кустарів (замасковані форми купівлі робочої сили). Розвиток нових економічних форм іде так швидко, як ніколи попереду. Виникає промисловий капіталізм; спочатку він має форми мануфактур (див. це слово), потім набуває характеру машинового способу продукції з концентрацією продукції в великих капіталістичних підприємствах, а розвитком анархії продукції, з пануванням конкуренції, передпродукції й промисловими кризами. Капіталістична продукція утворює всесвітній ринок. Це разом з тим впливає на розвиток промисловости.

Експлоатація всесвітнього ринку перетворює в світовому масштабі й продукцію та споживання всіх країн. За якихсь 100 років капіталізм утворює могутні продукційні сили, яких не утворили всі попередні покоління. Найвищої точки розвитку капіталізму досягає за так званого „фінансового капіталу“, коли розвиваються монополістичні—синдикати, трести, коли з'єднуються кредитовий та фінансовий капітал. Монопольний капітал, об'єднуючи величезні групи промислових підприємств і захоплюючи всі ринки світових країн, усуває конкуренцію одних приватних підприємств, але загострює боротьбу між великими монополістами, доводячи це загострення до справжніх війн. В кожній війні монопольний капітал використовує сили й засоби сучасних держав, які служать інтересам фінансового капіталу. Світова війна й кризи руйнують суспільні продукційні сили. Буржуазні маєткові відносини занадто вузькі, щоб умістити утворені багатства, вони не відповідають тим продукційним силам, що їх викликали, стають кайданами для них. Тому ці відносини розриваються за нашої доби (доби соціальних революцій). Утворюється прагнення нової, організованої в цілому, соціалістичної (комуністичної) системи продукції, без виміни, приватної власности, експлоатації; системи, коли влада людини над природою зростає більше, як за капіталістичного ладу. Цю систему спричиняє розвиток продукційних

сил; буржуазія зараз стає тільки пасивним носієм поступу, активним та ідеальним виразником якого є пролетаріят. Збудований ним світ допоможе застосувати науку в промисловості та сільському господарстві, опанувати природу й розбудити в надрах громадської праці такі нерозбуркані ще зараз продукційні сили, що сучасні засоби продукції здаватимуться первісною формою їх, якою здаються феодальні засоби в порівнянні з буржуазними засобами продукції.

проза—мистецтво слова, що відзначається від поезії відсутністю пластичних образів, ритмічності форм, простотою викладання думки.

прозаїчний — 1) написаний прозою; 2) буденний, звичайний.

прозеліт — чужоземець; недавно приєднаний до церкви; той, що приєднався недавно до партії; той, що перейнявся новими поглядами.

прозелітизм—стремління повернути до своєї віри, розвинути пильність у пропаганді своїх ідей по-між іншими людьми, що ще не знають їх.

прокламація — (по-українському відозва). Це слово значить:—1) відозва революційної партії, що має в собі момент заклику, що освітлює якусь подію; 2) урочистий всенародній заклик до якоїсь акції.

прокламувати — оповіщати, доводити до відома всього народу про наміри, заходи партії, уряду.

прокрустове ложе—вираз із грецької мітології. „Покласти

в прокрустове ложе“—значить підганяти під штучну мірку якусь явище, поведінку людини і т. инш.

прокурор — судова урядова особа, що стежить за правильним застосуванням законів. Під час розгляду обвинувачення якоїсь особи в порушенні законів, прокурор стає за обвинуватця злочинця.

пролетар—найманий робітник, що не має засобів та знарядь продукції й живе з власної праці, продаючи власникові засобів продукції — капіталістові свою силу.

пролетаріят — або робітничка класа. В буржуазному суспільстві пролетаріят розвивається й збільшується таким самим темпом, як і сам капітал. Робітники тільки тоді можуть жити, коли мають роботу.

Ці робітники, що примушені продавати свою силу в роздріб, становлять такий самий товар, як і всякий інший предмет торгівлі, й тому залежать од усяких хитань ринку. З незалежного продуцента робітник стає звичайним додатком до машини. Боротьба його з буржуазією починається з моменту, коли він продає себе.

З розвитком промисловости пролетаріят збільшується не тільки числом, але й силою, організовуючи свою класову (комуністичну) партію, яка за своє завдання ставить опанування продукційних сил.

Для цього партія повинна зруйнувати капіталістичний лад, бо з ним пролетаріят нічого не втратить, окрім своїх кайданів.

А на руїнах капіталістичної держави пролетаріат організовує свою диктатуру, щоб, поваливши остаточно буржуазію, встановити комуністичний лад.

пролетарський — властивий пролетареві; витриманий, класовий; суто-робітничий.

пролеткульт — класова пролетарська організація, яка поставила перед собою культурно-творчі завдання. Пролеткульт об'єднує найпоступовіші й свідомі сили авангарду пролетаріату—індустріальних робітників, збирає й виявляє культурні та творчі цінності, заховані в робітничій класі.

пролог—передмова перед твором, п'єсою, вступ у якому загальними словами з'ясується зміст того, про що буде мова далі.

промбюро—Промислове Бюро Ради Народнього Господарства по великих промислових країнах та в автономних республіках СРСР.

Промислових бюр у СРСР є 6: Українське Промислове Бюро (УРНГ) в Харкові, Сибірське Промислове Бюро в Ново-Миколаївському, Туркестанське Промислове Бюро в Ташкенті, Уральське Промислове Бюро в Катеринбурзі, Південно-Західне Промислове Бюро в Ростові на Доні, Киргизьке Промислове Бюро в Оренбурзі.

промисловість—галузь народного господарства, що добуває й оброблює промислову сировину, та виготовляє готові вироби. Промисловість поділяється на добувальну та обробну, основну й підсобну, важку й легку (до першої групи нале-

жать паливо, метал, гірничу промисловість, до другої—текстильна, шкіра, виготовлення харчових продуктів і інші).

промисловий капіталізм—характеризується застосованням капіталу безпосередньо в царині продукції; відзначається широко розвиненим суспільним і технічним розподілом праці, продукцією на широкий ринок; майстерню заступає фабрика, дрібного ремісника—найманий робітник, підприємства скупчуються в руках нечислених підприємців (див. концентрація продукції); різко загострюються суперечності між капіталом і працею (див. капіталізм, торговельний капіталізм, фінансовий капіталізм).

промислова кооперація—продукційні товариства (кустарні артілі), збудовані на самодіяльності трудових мас, і не визискують найманої праці.

пропаганда—розповсюдження політичних, економічних і інших ідей для того, щоб зібрати односторонній. Пропаганда відзначається від агітації більш науковим та глибоким підходом до справи.

пропедевтика—вступний курс до вивчення якоїсь науки.

пропелер—гвинт аероплану, що рухається мотором.

пропорція—рівність двох відносин; співвідношення частин у цілому; домірність, відповідність.

пропорційна система виборів—протилежна мажоритарній (дивись це слово) і становить такий порядок виборів, за якого депутатів вибирають не від тієї

партії, що дістала більше голосів, а від усіх партій, що брали участь у виборах, відповідно до поданих голосів. Пропорційна система виборів має на меті забезпечити меншості представництва в законодавчих установах.

проскрипційні списки—списки громадян, яких підчас війни (громадянської, імперіалістичної) оголошують за їхню діяльність проти влади по-за законом.

проспект—1) стислий переказ якоїсь справи, огляд якогось твору (літературного); 2) проста широка вулиця (Проспект 25 Жовтня в Петрограді).

Проституція — розпуста, до якої жінка присилувана економічними обставинами; вона (проституція) стає її професією. В буржуазному суспільстві все стає предметом купівлі й продажу; стає ним і кохання. Низька заробітна платня, безробіття примушує багатьох нещасних продавати своє кохання, чим і користується буржуазія, особливо її „золота молодь“. Породивши й живлячи це явище проституцію, буржуазія лицемірно кричить про розпусту жінок нижчих класів, ганьбить їх та обмежує в правах.

Проституція — це соціальне зло, що коріниться в умовах буржуазного ладу; минеться воно разом із знищенням капіталістичного ладу.

проституювати — 1) робити розпусту своїм ремеслом; 2) торгувати своїми переконаннями, знаннями для наживи.

прострація—сильна виснаженість: Повний занепад фізичної й моральної діяльності.

протеже—той, що йому допомагають, рекомендують.

протекторат—форма імперіалістичного захоплення колоній. Сильна капіталістична держава „допомагає“ слабшій.

Остання втрачає свою незалежність у внутрішній та міжнародній політиці.

Протекторат часто сполучається з окупацією слабшої держави й становить скоріше завойовання, ніж „допомогу“ (такий, приміром, протекторат Англії над Єгиптом).

протекціонізм—це така державна система, що має на меті допомогти розвиткові національної промисловості й торгівлі, охоронити її від чужоземної конкуренції. Для цього встановлюється: 1) високе мито для ввозних товарів; 2) вводяться премії за вивіз власних виробів; 3) видаються субсидії, право монополії, даються державні замовлення; 4) підприємства звільняються від податків, землю дає держава даремно; 5) провадиться імперіалістична політика захоплення колоніальних ринків.

протекція — допомога, підтримка якоїсь впливової особи.

протест—1) заперечення, заява про своє право; 2) пред'явлення нотареві боргового зобов'язання в разі невиконання в законний термін і надпис нотаря про це на борговому зобов'язанню; 3) виявлення незадоволення, незгоди з чим-небудь несправедливим (на письмі в формі заяви, в пресі листом, в формі демонстрації, походу).

протестант—1) той, що висловлює протест; бунтар; 2) той,

що належить до євангельської церкви (див. реформація); 3) загальна назва наслідувачів усіх релігій, що відокремилися від католицької підчас реформаторського руху XVI сторіччя.

прототип — основний тип; первообраз, від якого пішли інші, схожі до нього (прототип нарядника є утопіст, приміром).

профан — особа, що не має потрібного досвіду й знаннів у якійсь науковій галузі; неук.

профанація — зневага чогось високого через темноту або з нерозуміння; звідділя пішло й слово профан, яке визначає людину, що не розуміється в справі.

професія — фах, спеціальність, прим., якесь ремество, промисел мистецтво, наука.

професор — учена кваліфікація лектора вищої школи.

професорський соціалізм — або „катедер-соціалізм“ (соціалізм катедри) — іронічна назва, яке було дане численним буржуазним ученим економістам; вони, починаючи з другої третини XIX, сторіччя, були виступили проти так званої, „манчестерської школи“ в політичній економії. Учені „манчестерської школи“ були противниками й законодавчої охорони праці, і всякого втручання держави „в гармонію інтересів та капіталістів“. Катедер-соціалісти проповідували потребу серйозного вивчення соціального питання, потреби втручання держави в відношення праці з капіталом (законодавства в галузі охорони праці). Цю проповідь поміркованих буржуазних економістів називали

проповіддю державного соціалізму. Вимоги катедер-соціалістів пояснюється острахом буржуазії перед пролетарською революцією, — вона тому й ішла на легкі компроміси, щоб запобігти революцію.

профілактика — система заходів у медицині, яку вживають для попередження якоїсь пошести, хвороби. Такі соціальні хвороби, як сухоти, сифіліс потребують профілактичних заходів — ц.-т. утворення відповідних умов праці й життя для населення, щоб запобігти поширенню соціальних хвороб.

Профінтерн — Інтернаціонал Червоних Профспілок. Програма Профінтерну — боротьба за соціальну диктатуру пролетаріату (робітничий контроль, захоплення знарядь і засобів продукції). На протилежній позиції стоїть Амстердамський Інтернаціонал Профспілок, що веде політику громадянського миру — мирного співробітництва — пролетаріату й буржуазії. В липні р. 1921 відбувся перший міжнародний конгрес Червоних Профспілок. Були репрезентовані 41 держава в 48 організаціях, що охоплюють 17.000.000 робітників.

Всього до 1924 р. відбулося 3 конгреси. Секретаріат Профінтерну працює в Москві.

профспілки — професійні спілки робітників для організованої боротьби з капіталом за поліпшення умов найманої праці (збільшення заробітної платні, скорочення робочого дня і инш.) для боротьби з безробіттям і инш. Професійні спілки — масова

організація робітників, для обори в капіталістичному суспільстві найближчих і найбільш зрозумілих, всій масі робітників, класових інтересів. Інтереси ці найчастіше бувають інтересами, що зв'язані з найманням на роботу (оплата праці, довжина робочого дня, приймання й звільнення робітників і инш.). Тому найчастіше профспілки провадять, так звану, економічну боротьбу—ц.-т. боротьбу за безпосередні інтереси маси робітників на підприємстві. Але історія професійного руху в усіх країнах свідчить про те, що зрозумілі для маси загально-класові інтереси втягають профспілки й у політичну боротьбу клас.

Англійські тред-юніони провадили боротьбу з своїм урядом за свободу коаліції—ц.-т. за право на об'єднання, французькі синдикати провадили боротьбу з милітаризмом, російський професійний рух брав участь у боротьбі з царатом (1905 р., лютнева революція).

К. Маркс кваліфікує профрух, як „школу соціалізму“, бо там на очах кожного робітника розгортається повсякденна боротьба праці з капіталізмом.

Одним із найголовніших методів боротьби в капіталістичних країнах стає страйк. Профрух має величезне значіння не тільки в повсякденній боротьбі за поліпшення економічного становища,—це школа, де пролетаріят готується до ролі організатора продукції (школа комунізму).

Організованих робітників є до 40 мільйонів.

Профспілки виникли на світанку капіталізму в Англії.

Професійний рух у Росії почався ще в двадцятих роках XIX сторіччя. Проте, слабенький розвиток промисловости, брак значної кількості вільних робітників під час кріпацтва, так само, як і переслідування царської поліції не дали можливости розвинути профруху аж до кінця XIX сторіччя, коли ряд найбільших страйків у семідесятих—дев'яностих роках (на зразок оріхово-зуєвського страйку) підготували ґрунт для утворення профспілок.

Після поразки ревсюліції 1905 року ліквідатори-меншовики намагалися зберігти спілки ціною відмовлення від боротьби з капіталом, навіть ціною відмовлення від боротьби за економічні інтереси при допомозі страйків.

З цим як найбільше доводилося боротися більшовикам, які вважали, що спілки стануть для робітників не тільки засобом поліпшити умови праці, але й засобом боротьби за соціалізм. На III конференції профспілок у 1917 році (червень) делегати більшовики мали вже половину голосів на конференції. На I з'їзді в січні 1918 року робітничі маси віддали свої голоси комуністам-більшовикам: на цьому з'їзді меншовиків було всього 66, а комуністів 273; на II з'їзді перші мали 29 мандатів, а другі—374; третій з'їзд дав меншовикам ще менше голосів: на 1180 комуністів припадало 57 меншовиків; IV з'їзд скла-

дався з 2510 комуністів, 555 безпартійних, 16 меншовиків, 10 анархістів і т. ин. Нарешті на V з'їзду меншовиків було всього 2 голоси.

Політика профруху в СРСР широко відповідає загальнокласовим інтересам пролетаріату. Спілки підтримують активно робітничу диктатуру, підтримують одностайно заходи радвлади по зміцненню народного господарства, становлять найенергійніший загін у боротьбі з контр-революцією й т. ин.

Професійні спілки в Радреспубліках становлять тепер продукційні об'єднання, ц.-т. організацію робітників по продукційному принципі. Всього в Радреспубліках є 23 спілки.

Робота спілок провадиться відповідно до єдиного плану, що встановлюється Всесоюзними з'їздами й переводиться в життя ВЦРПС.

Ця робота провадиться в таких галузях:

1) тарифна робота-спілки складають з підприємствами колективні угоди, що визначають усі умови наймання членів спілки, виробляють норми оплати праці;

2) економічна робота—спілки беруть участь у всіх керовничих і планових господарчих органах Республіки й намічають кандидатів на керовників підприємств і цілих галузей продукції;

3) охорона праці—спілки стежать за умовами роботи, за тим, щоб члени спілки мали можливість лікуватися, були забезпечені квартирами то-що;

4) організаційна — спілки будують свій апарат, відповідно

до потреб своїх членів, притягають енергійною пропагандою широкі маси в свої лави, організують каси й фонди взаємодопомоги й т. ин.;

5) культурно-освітня діяльність—ц.-т. робота по створенню розумних розваг для членів спілки (клуби, екскурсії, драматичні гуртки й инш.), робота по організації підготовки й перепідготовки членів спілки, так само, як і по ознайомленню їх з завданнями профруху.

Профрух у Радреспубліках має ясно виявлений революційний характер і стає одним із наймогутніших засобів зміцнення пролетарської диктатури.

Профспілки, як найтісніше зв'язані з партією й Радвладою й разом із ними становлять могутній фундамент робітничої держави.

За даними 1923 р. членів профспілок у Союзі було 4 мільони (в початку року).

процент—відсоток—сота частина чого-небудь. Процент або банковий зиск—та частина надвартости, яку віддають промислові капіталісти банкам за право користування їхнім капіталом.

процес—1) правильна зміна явищ, об'єднаних між собою причинним зв'язком. Процес відзначається від звичайної зміни явищ тим, що в ньому всі явища зв'язані причинністю: одне явище спричиняє друге; 2) юридична справа; коли людину обвинувачують у якомусь злочинстві, то кажуть „процес такого-то“.

процесія—вселюдний урочистий похід.

процесуальний—той, що стосується до судового процесу.

Прудон (1809—1865) — талановитий представник дрібно-буржуазного соціалізму. Син ремісника. Мав багато професій від типографського складача до журналіста. Був знайомий з Бакуніним, який став його наслідувачем.

Якийсь час ним захоплювався Маркс, якого захоплювала ерудиція молодого пролетаря. Пізніше Маркс розпізнав його дрібно-буржуазне ество й на його розправу „Філософія злиднів“ відповів брошурою „Злиденна філософія“. Після цієї полеміки Прудон припинив усякі зносини з Марксом. Під час революції 1848 р. Прудон був вибраний од Парижу до Установчих Зборів. Буржуазія ненавидила Прудона й тому він чимало просидів по тюрмах. Прудон блискуче проаналізував ество власности, назвавши її крадіжкою. Повстаючи проти буржуазії, Прудон разом із тим був противником соціалізму й комунізму. Він не був противником власности взагалі, а лише великої власности. Для пролетаріату Прудон хотів утворити такі умови, щоб його визискували, щоб для нього була забезпечена його власність, його продукт праці. Поліпшення робітничого добробуту за Прудоним відбувається без експропріації буржуазної власности, без примусової революції, без усупільнення продукції. Прудон був противником держави й тим поклав початок анархізмові.

Прусія — головніша складова частина Німеччини. Головне місто Берлін — столиця Німеч-

чини. Основне населення — німці і лютерани. Початкова освіта — даремна, обов'язкова. Народне господарство: 1) інтенсивне культурне сільське господарство; 2) гірничо-заводська промисловість, найбагатші залізні копальні, вугілля; 3) розвинена металургія, мануфактурні фабрики.

псевдонім — вигадане ім'я або умовний знак, яким автор підписує свій твір (науковий, містецький, літературний).

психіка — сукупність душевних явищ.

психологія — наука про діяльність мозоку й нервів у організмі.

Пуанкаре — французький політичний діяч. Був прем'єр-міністром і президентом Французької Республіки й керував французькою імперіалістичною політикою. Завзятий ворог Радянських Республік.

публіцист — літератор, що пише на громадські теми (про державний лад, про робітничі питання й т. ін.).

Пугачов, Омелян Іванович (1726—1775 р.) — донський козак, провідир народнього руху проти дворянської „цариці-матушки“. Повстання вибухнуло в Яїцьких степах (уральських) в-осени 1773 року й охопило величезну територію й загрожувало навіть Москві. Р. 1773 Пугачов видав маніфеста, в якому назвав себе Петром III (що був убитий за наказом Катерини II), обіцяв визволити селян із кріпацтва. Незабаром Пугачов зібрав велику армію з козаків, розкольників, уральських гір-

ничих робітників і 2 роки успішно боровся з царським військом. Р. 1775 Пугачов був розбитий, виданий зрадниками—козаками з заможніх, привезений до Москви й покараний на смерть.

Пугачовщина ще довго жила

в народній пам'яті. За те, що пугачовці жоретого розправлялися з поміщиками, без жалю вішаючи своїх мучителів, руйнуючи їхні маєтки, цариця з дворянами нещадно помстилася на повстанцях; цілі села було зрівняно з землею.

Р

„Рабочая Мысль“—соціал-демократична газета, утворена року 1897, найскравіша виразниця „економізму“ (див. це слово).

Програм газети: боротьба за економічне становище, боротьба з капіталом за щоденні насушні інтереси. Стачка—засіб цієї боротьби. „Рабочая Мысль“ одстоювала потребу скупчення всіх сил на професійно-економічній боротьбі; вона протиставляла цю боротьбу політичній, тій, що була безпосередньо направлена проти самодержав'я. Вона доводила, що революційний, класовий робітничий рух не входить у завдання робітничої партії.

Разом із прибільшенням економічної агітації „Раб. Мысль“ схилилася до стихійного робітничого руху, пристосовувалась до невикристалізованих робітничих спілок, ширила недовір'я до інтелігентних свідомих проводирів, до соціал-демократичної теорії. Палку боротьбу з „Рабочей Мыслью“ провадила „Искра“ з В. І. Леніном на чолі, відстоюючи, як найповніше завдання й тактику революційної соціал-демократії.

„Рабочее Дело“—соціал-демократичний орган (1899—1902), що його видавав „Союз Російських соціал-демократів“ (редактори Кричевський, Мартінов).

„Рабочее Дело“ було виразником опортуністичних течій у рядах соціал-демократії. Тези „Рабочего Дела“: 1) найважніше—це стихійний рух робітничих мас; ідеологам соціал-демократії треба рахуватися з особливостями російського робітничого руху на даній стадії його розвитку; 2) перехід до „політики“ можливий тільки тоді, коли в умовах самодержавного поліцейського режиму не можна провадити стачки. З тенденціями „Рабочего Дела“ провадила жорстоку боротьбу „Искра“ і В. І. Ленін (див. його брошуру „Що робити“ та інші).

рабство—форма експлоатації чужої праці; форма ця виникає за найдавніших часів суспільного життя, за патріархально-родового ладу. Ворогів, що їх раніш винищували, беруть уже в полон, роблять рабами й силують до як-найтяжчої роботи в господарстві. Раби в суспільстві ста-

новлять особливу класу, що протидежна класі землевласників. Вони стають власністю останніх і не мають ніяких прав. Рабовласницький лад, заснований на рабстві, був в усіх стародавніх державах, в тому числі й у стародавній Русі.

Рабство затрималося ще до XIX ст. в Америці, де негрів-рабів визволила в 60-х роках громадянська війна між північними й південними (рабовласницькими) штатами.

Рада Праці й Оборони—РПО орган, що ставить своїм завданням погоджувати та збільшувати діяльність різних відомств для забезпечення оборони країни та господарського будівництва.

Для цього РПО видає розпорядження, інструкції та вживає всіх заходів, щоб їх якнайшвидше виконували РПО керує всім економічним життям Республіки. РПО працює на правах комісії Раднаркому. До його складу входять: голова Раднаркому, два заступники, призначені Раднаркомом; oprіч того наркоми: справ військових, ВРНГ, НКПраці, НКПрод, НКЗем, НКШлях, НКРС інспек., представник ВЦРПС; з дорадчим голосом входить голова Статистичного Управління Республіки. При РПО функціонує Планова Комісія (Держплан), яка розроблює єдиний господарський продукційний план республіки.

Рада робітничих депутатів—вперше утворилася в 1905 р. в Петербурзі, потім у Москві, Одесі й інших містах. В процесі революції робітники утво-

рили своє робітничє представництво для оборони своїх інтересів, та для поглиблення революції. Петербурзьку Раду пролетаріят усієї Росії визнав своїм класовим урядом, і вже тоді більшовики визначили значіння ради та викинули гасло—„Вся влада радам“. В 1905 р. цього гасла не можна було здійснити, бо селянство не підтримало робітників. За другої революції 1917 р. пролетаріят утворив ради робітничих депутатів, до яких приєдналися Ради салдатських, а пізніше і селянських депутатів. Рух поширився на всю Росію, став гаслом усіх працюючих і призвів до Жовтневої Революції, та до вистановлення республіки рад. За конституцією радянських республік, ради, та їхні виконкоми в центрі й на місцях становлять найвищу законодавчу, виконавчу та судову владу. Депутатів до рад вибирають робітники та службовці на підприємствах; вибирають також і селяни, що не визискують чужої праці.

Радек Карл—комуніст. Давній член „Соціал-демократичної партії Польщі та Литви“. Працював у Австрійській Польщі, Галичині, Німеччині. Стояв на лівому крилі німецької соціал-демократії. Був висланий з Німеччини. Підчас війни виступав проти неї. Р. 1917 Тимчасовим Урядом був не пропущений до Росії. Після жовтневої революції, приїхавши до Росії, увійшов до складу РКП. У січні р. 1919 брав участь на з'їзді спартаківців у Берліні, був заарештований урядом Шейдемана. Член

ЦК РКП з 1919 р. до 1924 р., член виконкому Комінтерну до 1924 р. Видатний публіцист. **радіотелеграф**—бездротовий телеграф.

радикал—людина, що прагне ґрунтовних реформ.

Радищев—перший російський буржуазний революціонер, ре-спубліканець. Народ. — 1861 р. Автор книги „Подорож з Петербургу до Москви“. В цій книзі він замалював увесь жах селянського безправ'я та кріпацтва, яке призводило до руйни сільське господарство. У вірші „До вольности“ Радищев закликає до повстання проти самодержавства, проти „вінчаного мучителя“, „ката, лютішого від усіх катів“. За це його було заслано. Радищев був прихильником промислового капіталізму й стояв за протекційну політику. Повернувшись із заслання за Олександра І, він незабаром застрелився.

Раднарком—(Рада Народніх Комісарів) виконавчий орган радянської влади. Раднарком видає декрети, розпорядження, інструкції та вживає всіх заходів, що потрібні для правильного й швидкого темпу державного життя. Всі постанови та проєкти Раднаркому, що мають велике загально-політичне значіння, віддаються на розгляд та затвердження Центрального Виконавчого Комітету; заходи негайного, невідкладного значіння переводить у життя сам Раднарком. При кожному комісарові, за його головуванням, утворюється колегія, членів якої затверджує Раднарком. Раднар-

ком у цілому, як і окремі народні комісари, вибираються Центральним Виконавчим Комітетам.

радянська влада—влада, що належить в державі радам робітників та селян, які вибирають на щорічних з'їздах Центральный Виконавчий Комітет (ЦВК) для управління внутрішніми та зовнішніми справами республіки. На місцях влада належить губерніяльним, окружним, волосним та міським радам і виконкомам. Радянська влада—то є найголовніший здобуток Жовтневої революції. Гасло радянської влади зараз є найреволюційніше гасло світового пролетаріату в його боротьбі з капіталом.

Радянська Республіка—державний лад, за якого влада належить Радам Робітничих та Селянських депутатів. Буржуазія позбавлена виборчих прав, які належать одним працюючим-робітникам та трудовому селянству. Таким чином, радянська республіка—це республіка трудової демократії, але формою вона найдемократичніша над усі демократичні республіки, бо всі державні органи як у центрі, так і на місцях—це органи виборні, не одірвані від місцевих рад. Навіть такі галузі державного життя, як військова, шляхів, фінансова, пошт і телеграфів, які потребують державної централізації, обслуговуються не державною бюрократією (чиновництвом), а виборними (здебільшого членами Рад та виконкомів), які потім затверджуються

центром. Цей державний лад сполучається з економічною радянською системою (націоналізацією великої промисловости), та з участю народніх мас в управлінні народнім господарством (через профспілки). Таким чином, утворилася т. з. „радянська система праці та права“, яка становить такий суспільний лад, що зовсім не схожий на буржуазно-демократичний; він пристосований до нових трудових відносин і разом із тим став найдоцільнішим порядком за переходової доби до соціалізму.

Разін Степан—козак, проводир козацько-селянської революції в кінці XVII сторіччя. Він об'єднав біля себе пригноблене козацтво, кріпаків-утікачів, иншу пригноблену бідноту. За його керівництвом повстанці взяли Астрахань, Царицин, пішли вгору Волгою, але під Симбірськом військо Разіна було розбито новим, на європейський зразок вивченим, московським військом. Разіна взято було в полон і покарано на смерть у Москві. Дворянство та його уряд відповіло селянству на його повстання, як найбільшим терором, який, проте, не міг убити народньої симпатії до Разіна. Пам'ять про нього й досі залишилася в народніх піснях.

райком — районний комітет якоїсь організації в місті, краї, прим., райком металістів.

район—місцевість у певних межах, що має якусь характерну ознаку (фабричний район, район військових подій і инш.).

Раковський, Християн Георгієвич—один з видатних проводарів міжнародного комуністичного руху. Народ. р. 1873 в Болгарії (місто Котел) в родині видатного болгарського революціонера, який довго боровся за визволення Болгарії з-під влади Турції. Незабаром Раковський, разом із батьком, переїхав до Добруджі, яка після російсько-турецької війни одійшла до Румунії. Раковський на полі революційної боротьби—це один з тих, хто не має своєї вітчизни: не раз од нього, як од свого підданця, відмовлялася й Румунія й Болгарія, а коли він захотів стати французьким громадянином, йому відмовили в правах громадянства. Революційну роботу почав із 16-ти років, беручи участь у негальних революційних гуртках. Р. 1891 виїхав до Женеви, де брав участь у революційній роботі разом з політичними емігрантами всіх національностей, не пориваючи звязку з болгарським соціалістичним рухом. Там близько познайомився з Розою Люксембург, Плехановим, Аксельродом, Засуліч і иншими. В 1893 та 1896 р.р. брав участь у міжнародніх соціалістичних з'їздах, як делегат од Болгарії. Останні роки аж до революції 1917 р. Раковський живе в Болгарії, Росії, Німеччині, Франції, Румунії, де він був на чолі руху в справі організації революційних робітничих спілок, а в Болгарії—одним із організаторів тесняків (болгарських більшовиків). Підчас війни 1914—17 р.р.

як військовий лікар, служив у румунській армії, але в 1916 р. за революційну роботу був заарештований і сидів у тюрмі в місті Ясах. Революція 17 р. визволила його з тюрми (в Ясах тоді був російський гарнізон) і з того часу він безупинно працює, як один з провідарів Жовтневої революції в Росії, а ще більше на Україні. Найбільш відомий Раковський, як голова Раднаркому України з початку 1919 р. і до весни 1923 р., та як знавець міжнародної політики. Він, як представник України, СРСР, брав участь у Генузькій та Лозанській конференціях. З 1923 р. став заступником Наркомзовнішсправ СРСР та повноважним представником СРСР у Англії. З 1924 р. був на чолі радянської делегації, що вела переговори з Англією. Його ім'ям названо багато освітніх та інших установ, вулиць по містах України. (Харківський сільсько-господарськ. Інститут ім. Раковського та багато інших).

рантє—людина, що живе на прибутки з свого капіталу.

рапорт—повідомлення—усне або на письмі якоїсь підлеглої особи своєму начальникові.

раритет—рідкість; явище, ознака, предмет, що рідко трапляються.

раса—частина людства з певними характерними ознаками. Все людство поділяється на раси: кавказьку, (білу), монгольську (жовту), ефіопську (чорну). Раси поділяються на племена, племена на народи.

Ратау—радіо-телеграфне агентство України, що постає газети республіки біжучими новинами.

ратифікація—затвердження найвищою державною владою міжнародної угоди, яку складено представниками двох або декількох держав.

раціоналізм—напрямок у філософії, що припускає пізнання істини не через досвід, а тільки через думання, логічні висновки й висліди. Раціоналізм панував у Європі в XVII—XIX ст. Головними представниками раціоналізму були: Декарт, Спіноза, Лейбніц, (слово раціоналізм походить од слова латинського ratio, що значить розум).

раціональний—розумний, доцільний, корисний.

реабілітація—відновлення в правах, виправдання від обвинувачення в якомусь злочинстві.

реагувати—відгукнутися на якесь явище, виявляти своє відношення до нього.

реакціонер—прибічник повороту до старого ладу, до відкинутих життям форм суспільного ладу.

реакція—в політиці—поворот до старого режиму, стремління повернути старі установи.

реалізація—1) здійснення якоїсь ідеї, переведення в життя задуманого; 2) перетворення майна на гроші готівкою.

реалізм—1) в літературі та мистецтві—напрямок, який убагає мету мистецтва в відтворенні явищ природи та життя; 2) в філософії—напрямок, який

припускає існування зовнішнього світу; цей напрямок припускає, що цього зовнішнього світу не може пізнати людська свідомість.

реаліст—1) наслідувач реалістичного напрямку в літературі, мистецтві, філософії; 2) практик, який тверезо обраховує вигоди, користь.

реальна політика—політика, заснована на дійсних фактах та явищах міжнародного державного життя, а не на ідеалістичних уявленнях про них.

реальний—конкретний, такий, що справді існує та що його ми можемо пізнати нашими органами чуття.

реванш—відплата.

Реввоєнрада—Революційна Військова Рада Республіки, найвищий військовий орган, що стоїть на чолі управління Червоною Армією та флотою. Утворена р. 1918. Першим головою був тов. Троцький, а після нього тов. Фрунзе.

ревізія—перевірка грошевої або товарової відчитності, якоїсь діяльності установ або органів управління; перевірка діяльності товариства.

ревізіонізм—такий напрямок, що намагається переглянути й виправити програм політичної партії, його головні принципи. Під такою назвою відома течія в соціал-демократії, звязана з ім'ям Бернштейна (див. це слово).

ревком—революційний комітет. Така форма організації поширена була підчас громадянської війни.

революціонер—людина, що вважає революцію за необхід-

ний засіб зміни суспільного ладу й бере діяльну участь у підготовленню та переведенню революції.

революція—швидкий радикальний переворот у політичному та суспільному ладі. Відбувається він завжди примусово в супроводі народного повстання. Двірцева революція—це повалення голови держави, яке провадять близькі до трону люди для того, щоб посадити на престол свого кандидата (після такого перевороту посадили на престол Катерину II, Олександра I). Політична революція—це революційний перехід влади від однієї партії до другої без радикальної зміни суспільного ладу. Соціально революція—це перехід влади від однієї класи до другої; разом із цим відбувається зміна економічного ладу. Останніми часами під соціальною революцією розуміють соціалістичну, бо влада може перейти від буржуазії тільки до пролетаріату.

ревтрибунал—революційний трибунал, суд, що стоїть на сторожі революції. Утворений у Радреспубліках після жовтневої революції на підставі конституції.

регалії—знаки царського або королівського сану (корона, скипетр, держава; на Україні в числі регалій гетьмана була булава).

регент—1) управитель хору співочого; 2) тимчасовий правитель якоїсь монархічної держави.

регламент—статут, інструкція, правило.

регулювати—упорядковувати, направляти та керувати рухом, акціями, відносинами.

регулярний—правильний, рівномірний.

регрес—відсталість, рух назад.

редактор—керівник газети, журналу; особа, що переглядає й виправляє якусь роботу, призначену до видання.

редакція—1) група літераторів, яка керує якимсь виданням; 2) помешкання, де відбувається звичайна робота редактора або редакційної колегії, співробітників газети, журналу.

реєстрація—записування, внесення до списку, складання обліку.

режим—форма державного управління в країні (державний режим); поведінка хворого, яку запропонував йому лікар (лікарський режим); умови життя арештованого (тюремний режим).

резерв—запас, звідкіля можна дістати поповнення; в військовій справі—частина війська, що залишається в вільному розпорядженню командуючого.

резервна робітнича армія—безробітна маса, що збільшується підчас промислових криз, та використовується буржуазією для зниження заробітної платні. Резервна робітнича армія—це соціальне зло, якого не можна усунути за капіталістичного ладу.

резиденція—місце перебування голови держави.

резолуція—постанова, що ухвалена державною, судовою, громадською установою, зібранням.

резюме—стислий виклад основного в доповіді, статті; останнє

слово обвинуватця та оборонця перед присудом.

реквізиція—вилучення товарів, всяких запасів та предметів споживання державною владою.

реклама—торговельне оголошення, в якому вихваляється товар.

рекомендація—сприятлива оцінка.

ректор—завідувач вищою школою.

релігія—віра в божество, яке ніби-то має владу над усім тим, що існує; стремління погодити життя з вимогами цієї вищої істоти.

реліквії—рештки та речі, що мали велику популярність, викликали любов людей; предмети, що дороги через зв'язані з ними згадки.

релятивізм—наука про відносність нашого пізнання. Релятивізм стверджує, що немає абсолютного знання, що всяке пізнання залежить од того, хто пізнає те, чи інше явище.

ренегат—відступник, який зрадив свої попередні переконання та перейшов до ворожого табору.

ренесанс—відродження. Так звана доба Ренесансу (XV-XVI сторіччя)—доба розвитку торговельного капіталізму, доба відкриттів (морський шлях до Індії), винаходів, ломки феодального ладу. Характеризується боротьбою проти мертвотної схоластики (див. це слово), розквітом точних наук і мистецтва. За доби Ренесансу жили такі геніальні художники, як Рафаель, Мікель-Анджело, Леонардо-да-Вінчі, Рембрандт, такі гені-

яльні письменники, як Бокаччіо, Петрарка, Шекспір.

ревоме—хороша або погана слава, добре ім'я.

рента—земельна,—дохід землевласника, що складається з тої частини надвартости, що її капіталісти мусять віддавати землевласникам за право прикладення праці й капіталу на їхній землі. Підприємець (орендар, посесор), винаймаючи в дідича землю й прикладаючи до неї свій капітал, хоче мати з нього такий самий зиск (в процентах), як і всі інші підприємці: коли-б він такого зиску не мав, — він перейшов-би в иншу галузь виробництва. Отже для того, щоб він міг заплатити дідичеві за право користування його землею, він мусить, очевидно, по-над звичайний зиск одержувати ще певну надвишку—ренту, яку він і віддає землевласникові. Чим гірша земля, тим менша ця надвишка, чим краща земля (родюча, та ближча до залізниці то-що), тим ця надвишка більша. Але в одному і в другому випадкові підприємець дістає лише звичайний у даній країні підприємчий зиск (до цього приводить конкуренція між підприємцями). Рента з найгіршої землі зветься абсолютною рентою. Та надвишка над абсолютною рентою, яку дістає підприємець з кращої землі й віддає її землевласникові, зветься диференціальною рентою.

Дуже часто орендує землю в дідича не капіталіст, а дрібний селянин. Селянин не має змоги боротися з дідичем з приводу

орендної плати. Тим-то дідич забирає у нього не тільки ренту, а й „зиск“, а часом і ту частину доходу селянина, що відповідає заробітній платні. Таке дуже часто бувало на Україні й у Росії перед революцією.

ренатріяція—поворот громадян на батьківщину з поверненням їм прав громадянства країни.

репертуар—реєстр п'єс, що призначені для постановки в театрі.

репліка—відповідь, заперечення, зауваження.

репортер—особа, що збирає для газети біжучі новини місцевого життя.

репресія—придушення; карні заходи, якими хочуть утихомирити вороже настроєні маси. репресії вживають після придушення революції в відношенні до революціонерів, робітників, які повстали проти буржуазії; репресії вживає й революційна влада проти контр-революціонерів для придушення опору.

репродукція—відтворення (за допомогою друку, цинкографії).

рептилія—плазун (тварини, що не ходять, а плазують); це слово вживають, щоб схарактеризувати пресу, що йде не за своїми переконаннями, а плазує перед урядом, намагаючися йому прислужувати.

республіка—державна, де влада належить не монархові на підставі спадщини, а гуртові осіб, що їх вибирають народні представники, згідно з конституцією (основними законами). Республіки можуть бути аристократичними, або олігархічними.

коли править та вибирає до законодавчих установ виключно багата класа населення (як це було за давніх часів у Греції, за середньовіччя в Генуї та Венеції); буржуазні республіки — відзначаються тим, що в них мають права багаті та заможні класи; буржуазно-демократичні республіки — коли виборчі права має все населення. Але в усіх цих республіках часто з „усього“ населення не мають виборчих прав жінки, робітники, ті, що не прожили певного часу на певному місці і т. д. В буржуазних республіках, навіть у тих, де існує так зване всенародне управління, владу має буржуазія. Р. 1917 російський пролетаріят уперше в світі утворив новий тип республіки — радянську республіку, в якій виборчі права має тільки пролетаріят та селянство, цеб-то виключно нарід, а не буржуазія, яку позбавлено прав. Приклад радянських республік, які утворили спілку соціалістичних радянських республік, доводить, що це найкраща система так в розумінні справжньої демократичності, як і в розумінні встановлення пролетарської форми держави, за переходової доби до соціалізму.

реставрація — відновлення картини, будівлі; поворот до влади царської династії, що її була скинула революція, або переверот у палаці; відновлення скасованого революцією ладу.

ресурс — допоміжний засіб, засіб до життя, джерело прибутку.

ретроград — людина з відсталими поглядами.

ретроспективний — той, що стосується до минулого.

реферат — доклад на наукову, літературну або політичну тему; викладання найголовнішого в якомусь питанні.

референдум — всенародне голосування (напр. у Швейцарії).

референт — докладчик.

рефлекс — мимовільна відповідь на якесь роздратовання. Рефлексивні рухи відзначаються тим, що вони відбуваються не свідомо, без участі звички, свідомости, бажання.

рефлексивний — мимовільний.

реформа — перетворення, що робиться в рямцях певного соціально-політичного ладу. Цим реформа різниться від революції, яка має на меті цілковиту зміну самого суспільно-політичного ладу. Реформа провадиться зверху — урядом, революція знизу — народом.

реформатор — особа, що робить зміни на краще в якійсь галузі людської діяльності.

реформація — розкол католицької церкви в Західній Європі в 16 ст., після якого утворилося дві нових церкви — лютеранська в Німеччині й реформатська в Швейцарії.

реформізм — теорія дрібнобуржуазних елементів соціал-демократії, яка відкидає ідею революції, висовуючи замість неї ідею реформи. Ця теорія зветься інакше ревізіонізмом. Основоположником ревізіонізму був Бернштейн. Реформісти гадають, що треба перевести перегляд або ревізію революційної науки Маркса й його теорії соціального перевороту й захо-

плення влади пролетаріатом для того, щоб передати засоби продукції до рук робітничої класи; вони намагаються замінити теорією повільного переходу знаряддів продукції до рук пролетаріату шляхом реформ. З реформістами рішуче боролися Плеханов, Клара Цеткін, Ленін.

рецензія—розбор книги або статті, висловлення думки про театральну виставу.

рецидив—повторення злочинства, що вже раз було зроблено; повторення чогось такого, що було вже раніше (прим., хвороби).

Риков, Олексій Іванович (нар. р. 1881)—син вятського селянина. Змалку бере участь у революційному рухові. В початку 900-х років, ще коли він був студентом Казанського університету, вступив до с.-д. організації, але після 6-місячної роботи був заарештований і просидів у в'язниці 9 місяців.

З цього часу Риков увесь оддається партійній роботі, одстоюючи лінію послідовного більшовизму. Революційна діяльність О. І. переривається арештами й засланням. Разом він одбув 8 років ув'язнення та декілька засланнів у різних місцях Архангельської губ. і Сибіру; проте звідти йому завше щастило втікати. Всього т. Рикова пощастило три рази втікти й два рази уникнути догляду поліції. За всю свою революційну діяльність тов. Риков підтримував найтісніші дружні взаємовідносини з тов. Леніним. Перший раз він зустрівся з Володимиром Іллічем р. 1903 в Женеві,

звідкіля виїхав по нелегальному паспортові в Росію для партійної роботи (в Костромі й Ярославлі). Проте, скоро йому довелося втікати з Костроми до Нижнього-Новгороду; там при безпосередній участі т. Рикова було зорганізовано великий страйк на Сормовському заводі. Від московської організації тов. Рикова делегували на 3-й з'їзд партії, де він був вибраний в члени ЦК. Найголовніші революційні події відбувалися при безпосередній участі т. Рикова або заставали його в тюрмі чи на заслання. Революція 1905 року застала О. І. в Ленінграді, в тюрмі. По виході з тюрми він був вибраний до Ленінградської ради робітничих депутатів. Революція 1917 р. застала О. І. в Наримському заслання. Повернувшись звідтіля, він був вибраний до президії Московської ради. Після жовтневої революції тов. Риков був на відповідальних посадах. У першому складі Раднаркому О. І. був народнім комісаром внут. справ, потім його вибрано на голову ВРНГ. Тут він виявив величезний організаторський талант, будуючи народне господарство на нових підвалинах. Р. 1921, коли Ленінове здоров'я пішло на гірше, тов. Рикова, з пропозиції Володимира Ілліча, вибрано на заступника його по Раднаркому й РПО. Після смерти тов. Леніна Рикова вибрано на голову Раднаркому Союзу Радянських Республік.

ринок—місце кушвлі й продажу товару. В політичній економії—система організації розподілу.

ритм—такт, правильний розмір, зміна піднесень і понижень звуку (складів у розмові), що підлягає певним законам; прискореність і повільність рухів їхнє чергування (у танках і инш.).

ригуал—церковні звичаї.

РКК (розціночно-конфліктна комісія)—відає всіма питаннями взаємин робітників та адміністрації (наймацня й звільнення робітників, тарифікація й инш.). Комісія така є при кожному підприємстві в республіці й складається вона з рівного числа представників від робітників і від адміністрації підприємства.

РКП—Російська Комуністична Партія. Предтечами робітничої партії в Росії були в 70-х роках 19 ст. „Північно-російська Робітничка Спілка“, організована в Петербурзі Обнорським та Халтуриним, і „Південна Спілка Робітників“ у Одесі. В 1883 р. у Швайцарії виникла „Група визволення праці“ (Плеханов, Аксельрод, Дейч, Засуліч, Ігнатов). Це була перша російська марксистська організація. В 1880 та 90-х роках марксистські гуртки почали виникати в Росії серед робітництва та інтелігенції. Ці гуртки об'єднувалися в „Союзи боротьби за визволення робітничої класи“. Такі союзи були в Петербурзі в 1895 р. і в Москві в 1897 р. В 1898 р. в Мінську відбувся I-й з'їзд соціал-демократичних організацій, на якому й було закладено Російську соціал-демократичну партію (РСДРП). II-й з'їзд партії, що відбувся в Лондоні в 1903 р., ухвалив програм і статут партії. На цьому з'їзді відбувся роз-

кол партії на більшовиків та меншовиків. У 1905 р. у Лондоні відбувся III-й з'їзд партії, на якому значна більшість була за більшовиками. З'їзд висловився за збройне повстання проти царського ладу та організацію революційного уряду. Це не подобалося меншовикам, як і низка інших постанов, що їх було ухвалено на цьому з'їзді, й меншовики, покинувши цей з'їзд, скликали в Женеві свою першу загальноросійську конференцію. В 1906 р. у Стокгольмі відбувся IV-й об'єднавчий з'їзд РСДРП. У 1907 р. у Лондоні відбувся V-й з'їзд, а з того часу протягом десяти років загальнопартійних з'їздів не було. Хоч на IV-му з'їздові й було ухвалено об'єднання більшовиків і меншовиків, але фактично і ті, і другі провадили свою роботу окремо. Революційне більшовицьке крило й опортуністичне меншовицьке, що далі, то розходилися все більше. Серед меншовиків виникла течія, що придбала назву ліквідаторства. Ліквідатори пропонували в своїй роботі пристосовуватися до легальних умов роботи за царського ладу й ліквідувати свої нелегальні організації. Більшовики розпочали нещадну боротьбу проти ліквідаторів. На деякий час реакція придушила сили більшовиків, але лєнські події 1912 р. викликали піднесення робітничого руху, яким керували більшовики. Війна 1914—1918 р.р. ще дужче поглибила розкол між двома фракціями. Більшовики зайняли позицію проти

імперіялістичної війни, а меншовики висловлювалися за оборону своєї вітчизни, зрадивши тим робітничу справу. Після лютневої революції, стоячи на чолі рад робітничих депутатів, вони провадили співробітництво з буржуазією, вважаючи цю революцію за буржуазну. В 1917 році в Петербурзі відбувся VI-й з'їзд партії, на якому було підкреслено, що революція повинна перейти в соціалістичну. VII з'їзд партії відбувся в березні 1918 р., і на цьому з'їзді було ухвалено змінити назву РСДРП (більшовиків) на назву Російської комуністичної партії (більшовиків). На VII-му з'їзді в 1919 р. партія ухвалила новий програм. Останні з'їзди відбувалися: IX-й 1920 р., X-й 1921 р., XI-й 1922 р., XII 1923 р.

Два перших з'їзди присвятили свою увагу питанню господарського будівництва, а останні два питанню про зміцнення партії. На XII-му з'їзді був зроблений поворот в практичній роботі в національній справі, коли розвинення національної культури та національної свідомости серед трудящих усих країн СРСР стало, як-найважливішою справою. Зростання членів комуністичної партії за роки революції видно з таких цифр: у 1917 р. на VI-му з'їзді було представлено 200.000 членів партії, на VIII-му в 1919 р.— 300.000, на X-му 1921 р.— 705.245, на XI-му в 1922 р.— 532.000 (після чистки партія зменшилася числом, але стала міцнішою), а в 1922 р., за відомостями партійного перепису,

було 485.364 члени, разом із кандидатами (в це число не входили комуністи Туркменістану, Якутської області та ДВР). Комуністична партія (більшовиків) України входить своєю складовою частиною до РКП (див. КПБУ).

Робесп'єр Максиміліян (1758—1794)—видатний діяч Великої Французької Революції 1789 р., проводир революційної партії якобинців, що керувала французькою революцією підчас її найбільшого піднесення. Якобинці організували оборону країни на зовнішньому й внутрішньому фронтах і для подавлення контр-революції не зупинялися навіть перед жорстоким терором. Але якобинці не ставили перед собою цілковитої перебудови економічного життя й їхні гасла про волю, братерство та рівність мали лише політичне значіння. Коли Робесп'єр став на чолі уряду, життя робітництва не стало кращим, бо він не тільки не захищав їхніх інтересів, а навіть покарав на смерть справжнього соціяліста Бабефа. Тому народні маси одвернулися від Робесп'єра, й цим скористувалася велика буржуазія. Коли велика буржуазія захопила владу до своїх рук, вона скинула Робесп'єра й 28 липня 1794 р. (10 термідора по революційному календарю) покарала його на смерть на гільотині.

робфак—робітничий факультет, що готує робітників до вищої школи. Робфаки існують тільки за часів радянської влади. На робфаки приймають робітників та незаможних селян, що

мають трьохрічний продукційний стаж і вміють добре читати, й писати, знають чотири дії з арифметики. Після двох або трьохрічного навчання переходять до ВУЗ'у даної спеціальності без усяких іспитів. Робфаки—величезний революційний здобуток радвлади, бо вони дають міцний кадр нових червоних спеціалістів.

робітниче питання—цим словом означають питання про становище робітничої класи в буржуазному суспільстві. Під цим словом розуміють так само й ті реформи, які могли-б поліпшити та полегшити становище робітництва.

робочий час—кількість робочих годин на день. Революційна хвиля, що пройшла по Європі останніми роками, дала робітникові 8-мигодинний робочий день. Але буржуазія скрізь намагається відняти у робітників цей його здобуток. Так, напр., польський сойм у 1921 р. скасував 8-мигодинний робочий день; так само 8-мигодинний робочий день скасовано й у Німеччині після того, як у кінці 1923 р. у там запанувала диктатура великої буржуазії. Таке змагання до збільшення робочого дня характерне для всіх країн буржуазної Європи й Америки. Лише в радянських республіках 8-мигодинний робочий день твердо провадиться в життя законом.

Родбертус-Юган Карл—(1805—1875)—представник класичної школи в політичній економії.

розкладка—так називали в 1918—1921 р.р. натуральний податок хлібом та іншими про-

дуктами сільського господарства. Цей податок сплачувало селянство державі на потреби армії та робітників у великій промисловості. Кожне село повинно було віддавати всі лишки хліба, лишаючи для себе тільки те, що потрібно було на насіння та для власного прожитку. Торговлю лишками хліба було заборонено. У березні 1921 р. продрозкладку було замінено продподатком, а в 1922 р. одним сільсько-господарським податком.

розподіл праці—буває технічний і суспільний. Технічний розподіл полягає в тому, що процес продукції роздроблюється на цілий ряд поодиноких найпростіших операцій; ці операції виконують одночасно різні робітники або цілі їх групи в межах одного й того самого підприємства (фабрики, заводу, майстерні). Розподіл праці, як найдужче підвищує продукційність її, бо дає можливість робітникові спеціалізуватися на поодинокі х операціях і сприяє економії часу, бо за розподілу не треба витратити час на перехід від одних операцій до других. Суспільний розподіл праці—це розподіл різних видів продукційної діяльності між поодинокими й навіть між цілими групами та шарами в суспільстві. За первісних часів розподіл праці в общині (в племені або роді) був майже нерозвинений і обмежувався тільки розподілом по полу й вікові; тільки пізніше відокремлюється організаторська праця від виконавчої, хліборобство—від скотарства, відокремлюються різні ремесства

й т. и. Певний рівень розвитку суспільного розподілу праці—конечна умова виникнення й дальшого розвитку обміну всередині суспільства; мінове господарство й товарова продукція можливі лише тоді, коли й різні суспільні групи, а кожна з них зайнята якоюсь однією галузю або видом продукції.

Роста—Російське телеграфне агентство, що постачає газети Союзних республік біжучими новинами.

На Україні таке агентство зветься Ратау.

роялісти—прибічники королівської влади у Франції.

РСДРП—(див. РКП).

Романови—династія, що царювала в Росії аж до революції 1917 р. Першим царем із родини Романових був Михайло Федорович (1630). Останньою представницею цієї родини була дочка Петра I Єлісавета, що померла 1762 р. З того часу під прізвисьмом Романових царювали представники німецької династії Гольштин - Готорнів. Останнім представником цієї династії був Микола II, якого революція 17-го р. скинула з престолу й який у 1918 р. був покараний на смерть у Катеринбурзі.

романтизм—літературно-філософський рух, що виник у кінці XVIII сторіччя; він характерний тим, що представники його проповідували незадоволення всім земним, свободу творчости, стремління до надприроднього, таємничого. Рух цей відзначався надзвичайним суб'єктивізмом, нахилом до мрій-

ницького споглядання, безнадійним, сумним містицизмом (див це слово).

Найвидатнішими представниками романтизму в літературі були: Новалис, брати Шлегелі (Німеччина), Шатобріян (Франція), Байрон (Англія), Лермонтов (Росія), почасти Шевченко за першої доби своєї творчости.

Соціальною джерелом романтизму була перемога промислово-капіталістичного ладу, що боляче відбилася на тих колах, що в тій або іншій мірі зв'язані з культурою клас переможених.

Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка—перша в світі соціалістична республіка, яку було встановлено після перемоги пролетаріату й селянства в жовтні (7 листопада по-новому стилу) 1917 р. РСФРР входить складовою частиною до СРСР. Економічний та господарчий устрій її, як і всього Союзу, відзначається переважним сільським господарством, яке провадить 80% населення. Господарство через хижачку політику самодержавства страшенно відстало від господарства західньо-європейських держав, і тому в старій Росії періодично вибухали голодування. Велика промисловість стала розвиватися з середини 19 ст. і скоро набула сучасних капіталістичних форм. Цим пояснюється те, що пролетаріат у Росії став одним із передніх загонів міжнароднього робітничого руху в той час, як селянство перебувало в напівкріпацькому становищі. Революційний пролетаріат Росії в 1917 р. був

підтриманий селянством у боротьбі зі старим буржуазним ладом, бо селянство було зацікавлено в ліквідації війни і в побільшенні своєї землі за рахунок поміщицької. На території колишньої Росії довгий час провадилася громадянська війна, що закінчилася в 1920 р. На території старої Росії зараз існують РФСР, УРСР, Білоруська Радянська Республіка та Закавказька Федерація Радянських Соціалістичних Республік. В склад РФСР входить ціла низка автономних республік (Кримреспубліка, Татреспубліка, Башкирреспубліка, Корельська та інш.).

РСФРР—(див. Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка).

рудиментарний—зародковий, недорозвинений; той а що втратив своє початкове значіння.

Румунія — королівство, що утворилося з Дунайських князівств: Молдавії, Валахії та Добруджі. Після закінчення світової війни Румунія силоміць окупувала Басарабію. Економічно й політично в Румунії панують багаті дворяни та землевласники. Вона є одна з найреакційніших держав і входить до складу малої Антанти. Фактично Румунія це прислужниця Франції,

волю якої вона покійрно виконує в своїй політиці. За наказом Антанти в 1919 р. вона напала на радянську Угорщину й допомогла тим міжнародній буржуазії, разом із угорською, знищити там радянську владу.

Руссо (Жан-Жак)—один із найвидатніших французьких письменників та філософів 18 ст. (1712—1778). Він був у числі енциклопедистів (див. це слово). Він найбільше вплинув на розвиток демократичних думок того часу, хоч сам і не був революційним провідником робітничого руху. В свій час він був учителем проводирів Великої Франції. Революції Робесп'єра, Сен-Жюста та інш. У своїх творах він стверджував, що з розвитком науки людина не удосконалюється, а віддаляється від природи. На суспільство Руссо дивився, як на вільний союз людей, що об'єдналися на підставі добровільної угоди. Він ще був далекий од матеріалістичного розуміння історії та суспільства, бо він не знав, що форми суспільного ладу залежать од розвитку економічних умов.

рутина — поведінка людини, що йде за давніми традиціями, підтримує старий лад; відсталість, шаблонність; поведінка, заснована на звичці.

С

саботаж — відмовлення від роботи. Це — потайна форма відмовлення від роботи. Саботаж провадили в нас урядовці в початку жовтневої

революції, гадаючи тим допомогти поваленню Радянської влади. Після зміцнення радянської владн явища саботажу припинилися.

Савінков Борис Володимирович—відомий правий ес-ер. Народ. 1879 р. Спочатку брав участь у робітничому рухові. Одійшовши від марксизму, він прилучився до ес-ер'ів і пристав до „бойової організації партії с.-р.“, беручи участь у організації всіх головніших терористичних актів. Після лютневої революції був заступником військового міністра Керенського й звязком між Керенським та Корніловим підчас підготовки корнілівського повстання. Після жовтня почав організовувати білогвардійські змови й у 1918 р. керував контр-революційним повстанням у Ярославлі. В 1920 р. організував білогвардійську армію, що билася з радянською червоною армією на боці поляків. Перебуваючи в Польщі, організував шпигунства, змови й напади на Радянську владу. Один час (1921 р.) змовлявся з Петлюрою й хотів із ним погодити напад на радянську владу, але брак сил, які пішли-б за ним, перешкодив організації цих нападів. У 1924 р. поїхав у радянську Росію, був заарештований і став перед радянським судом. Суд присудив його був до кари на смерть, але ВЦВК замінив цю кару на 10 рок. ув'язнення. На суді Савінков заявив про свої помилки, про визнання радянської влади. 1925 року заповдіяв собі смерть.

сади́зм— поведінка людини, що відчуває насолоду від чужих страждань.

сальдо— підсумки рахунку.

салю́т— привітання піднесенням прапора, гарматними пострілами й т. и.

самоврядування— управління окремих країн, округ або міст якоїсь держави. Управління це переводиться місцевими виборними установами.

самодержав'я — необмежена монархічна влада. За підвалину самодержав'я завжди було дворянство, і тому самодержавство обороняє інтереси дворянського землеволодіння. Самодержавний лад управління країною був у Росії до лютневої революції 1917 р.

санаторі́й— установа для лікування, що влаштовується в місцевостях із відповідним кліматом, джерелами й т. и.

санітарі́я— система заходів по охороні народного здоров'я, боротьбі з протигігієнічними умовами, епідемічними хворобами й т. и.

санітар— службовець лікарні, шпиталю або санаторія; той, що на війні подає першу допомогу пораненим.

санкціо́увати — затверджувати.

санкці́я— затвердження законодавчою владою якоїсь постанови; затвердження якогось вищого органу заходів нижчого органу.

санкю́лоти — так називали французьку міську голоту (по нашому це слово означає голоштанники). На цю голоту підчас великої французької революції 1789 року намагалися спиратися якобинці — революційна партія дрібної буржуазії, коли якобинці боролися з партією великої буржуазії та буржуазної інтелігенції — жирондистами.

сантиментальний—слезливий; людина з перебільшеним (часто штучним) почуттям.

сантиметр—одна сота частина метру, біля однієї четвертої частини вершка.

сарказм—ущіплива насмішка.

сатира—літературний твір, що в мистецьких формах висміює хиби суспільства, класи або поодиноких осіб, щоб їх виправити.

сатрап—намісник провінції в стародавній Персії. У нас це слово живається для того, щоб відзначити чиновника, який безконтрольно розпоряджається в якійсь місцевості.

Свердлов, Яків Михайлович (1880-1919) — видатний діяч жовтневої революції. Сам він вийшов із родини бідного ремісника. Активним революціонером-більшовиком став із 1903 року. За участь у революційному рухові багато разів сидів по тюрмах та був у засланні в Сибіру. В революції 1917 р. брав активну участь. Після жовтневої революції Свердлов стає незмінним головою Всеросійських з'їздів рад та Всеросійського Центр. Виконавчого Комітету. На цій роботі його вихопила з життя й революційної діяльності нагла смерть. Ім'ям Свердлова названо багато ріжних установ, серед них комуністичний університет ім. Сдердлова в Москві.

свідомість—у політичному відношенні означає уміння орієнтуватися в політичному соціальному оточенні й визначити свою належність до однієї з тих клас, що борються між собою.

свобода промисловости—за часів середньовіччя купці, промисловці та торговці єдналися з королями, бо потребували їхньої допомоги. Але з початку 19 ст. промисловці так зміцнілися, що королі їм стали не потрібними. Тоді вони стали вимагати, щоб ніхто не заважав їм визискувати робітників. Вони висували свої вимоги, в яких зазначали, що промисловість повинна бути вільною й незалежною від влади. В своїй теорії представники промисловців виводили про гармонію інтересів класів. Вони стверджували, що між інтересами робітників та капіталістів існує повна гармонія й що взаємна боротьба між ними призведе до загального занепаду. З цього видно, що домагання „свободи промисловости“ зводилося до того, щоб державна влада не втручалася в регулювання визиску робітничої праці.

сеанс—час, що протягом його відбувається якась акція (сеанс у художника, в лікуванні, в кіно).

Севрська угода—мирна умова держав Антанти з Турцією, що складена в Севрі 10-го серпня 1920 р. В цій угоді Антанта, визначаючи право на самовизначення Турції, виговорила собі право тримати в Костянтинополі та в Західній частині Турції своє військо для захисту інтересів західньо-європейських капіталістів. Після Лозанської конференції (див. це слово) Антанта вивела з Турції своє військо.

сезон—частина року, призначена для певних занять (сільських робіт, лікування й т. и.).

сейм—назва законодавчого зібрання (парламенту) в Фінляндії.

секрет—таємниця; варта.

секретар—1) керownik партійної, професійної й іншої якоїсь організації; 2) особа, що на неї покладено керownицтво листуванням, канцелярією установи.

секретаріат—головна частина канцелярії, що підлягає секретареві установи (прим., секретаріат ВУЦВК).

секта—організація, що відокремилася від релігійної організації або від партії.

сектант—член секти, прихильник вузької й замкнутої партійности, непримиренна фанатична людина.

секуляризація—відбирання майна церков або монастирів до держави. Цим словом зветься так само й відокремлення церкви від держави.

секція—частина якогось товариства, партії або з'їзду, яка провадить певну частину роботи. Секції Комуністичного Інтернаціоналу—комуністичні партії різних країн, що входять до складу Комінтерну.

семестр—учебне півріччя, шостимісячний строк.

семінарій—практичні заняття якогось предмету.

семіти—одна з галузей білої раси. До неї належать: євреї, араби та інші народи.

сенат—вища палата парламенту у Франції, Італії, Бельгії, Північних Сполучених Штатах Америки. Сенат був за царизму й у Росії, в якому розглядалися переважно справи юридичного характеру.

сенсація—якесь явище або справа, що вражає своєю надзвичайністю.

сенсаційний—такий, що вражає своєю надзвичайністю, або новоною.

Сен-Сімон—Клод Анрі (1760-1825)—один із утопістів-соціалістів. Він установив поняття закономірности й поступу в історії людства, цеб-то послідовні постійні форми життя й зміни їх на краще. Але він не був матеріалістом і тому не зводив суспільні явища й соціальні форми людського життя до пояснення економічними формами життя. Один із перших утопістів, що зазначив ролю пролетаріату, як окремої соціальної класи. Він заперечував потребу церкви, але намагався погодити релігію з наукою. Сен-Сімон був виразником бажань молодого буржуазної інтелігенції, яка ідеалізувала майбутній розвиток промисловости. Сен-Сімон мав великий успіх серед російської інтелігенції 30-40 років.

сенсуалізм—напрямок філософської думки, який стверджує, що весь зміст наших поняттів ми дістаємо з приймань. Сенсуалісти перебільшують значіння почуття, і тому в деяких філософів сенсуалізм переходить у індивідуалістичний ідеалізм.

сепаратизм—стремління відокремитися, відмежуватися.

Сераті—проводир італійських соціалістів-центровиків, редактор Міланської газети „Аванті“. Підчас війни італійська соціалістична партія приєдналася до нього. На II конгресі III Інтернаціоналу Сераті стояв на чолі

італійської делегації й увиходив до президії конгресу. Через півроку на конгресі італійської соціалістичної партії в Ліворно Сераті відмовився підлягати одній із тих умов, що були вироблені III Інтернаціоналом для всіх партій, що входили до нього. В цій умові Комінтерн пропонував рішуче розірвати з реформістами (Тураті та инш.). Сераті з цим не погодився й за ним пішов центр соціалістичної партії. Тоді комуністи (Комбачі й инш.) утворили незалежну італійську комуністичну партію, а Сераті й центристи лишилися в соціалістичній партії разом із реформістами, вийшовши зі складу Комінтерну. Після фашистського терору Сераті визнав свої помилки й прилучився до Комінтерну.

сесія — засідання протягом довгого часу якогось органу, напр., сесія ВУЦВК, сесія ревтрибуналу.

сибарит — багата людина, що нічого не робить і живе тільки для однієї розваги.

сизифова робота — даремна робота, робота без усяких наслідків. За старими переказами, Сизиф хотів спорожнити море, виливаючи з нього відром воду.

символ — знак або образ; він викликає ряд думок або почуттів, що мають ширше, загальне значіння, приміром, червоний колір — символ революції, батіг — символ царату.

символізм — напрямок у мистецтві, що виник у Франції в кінці XIX сторіччя, як протест проти натуралізму (див. це слово). Твори цієї школи від-

значаються неясністю, туманністю, конкретні художні образи мають лише умовне значіння для того, щоб викликати в читача ширше абстрактне вражіння.

В царині форми символісти силкувалися наближати вірш до музики й утворили т. зв. „вільний вірш“, що має декілька ритмів.

симетрія — домірність, рівномірність у розпологові частин.

симптом — явище, що легко виявляється й стає ознакою иншого складнішого й захованого, прим., різні симптоми хвороби.

симуляція — удавання почуттів, душевного, фізичного стану, щоб обманити когось.

синдикалізм — течія, що найбільше поширилася, головним чином, по-між французькими робітниками. Основне твердження: класову боротьбу можна провадити не в парламенті, а лише на економічному ґрунті, безпосередньо самим пролетаріатом, що об'єднаний у своїх класових організаціях — синдикатах, місцевих спілках синдикатів або біржах праці. Національні федерації синдикатів по професіях, що всі разом утворюють „Загальну Конфедерацію Праці“, об'єднують робітників по-за політичними партіями й ставлять за своє завдання боротьбу за знищення невідосконаленої системи найманої праці та встановлення замість капіталістичного ладу — соціалістичного. Синдикалізм закликає робітників до боротьби за новий лад об'єднанням робітників у синдикатах, до безпосередніх прямих акцій:

стачки, бойкоту, саботажу й т. и. й визнає, що соціальна революція виникне не як результат розвитку капіталізму з усіма його наслідками, а виключно, головним чином, як результат пролетарської свідомості й зростання класових організацій пролетаріату. Ці організації другого дня по соціальной революції стануть із організацій боротьби установами, що відають продукуванням і розподілом продуктів. Додержуючися таких поглядів, синдикалізм одкидає для переведення соціальної революції всі засоби й анархістів, і соціалістів, і комуністів; він однаково відкидає й шлях озброєних повстань, і теорію соціалістів про необхідність завоювання робітничою класою політичної влади. Замість цього синдикалізм уважає за головний засіб для переведення соціальної революції загальний страйк. Основоположником синдикалізму був Пелутье, а теоретиками-ж—Сорель і Арт. Лабріола. З початку війни 1914—1918 р.р. синдикалісти здебільшого стали на бік національної буржуазії, ставши на захист патріотично-оборонської та буржуазно-угодовської позиції. Ліві синдикалісти, що були вірними революції, відокремилися й організували „Унітарну Конфедерацію Праці“ після того, як Жуо й інші керівники Загальної Конфедерації Праці провели кампанію виключення з союзних рядів прибічників Профінтерну (див. це слово). На конгресі в Сен-Етьєні Унітарна Конфедерація Праці прийняла

цілком платформу Профінтерну. В синдикалістському рухові у Франції об'єднано біля 2 мільонів робітників.

СИНДИКАТ — об'єднання підприємств для того, щоб знищити обопільну конкуренцію, запобігти перепродукції й пониженню цін на свої товари. Синдикати утворюють спільну касу, влаштовують спільні склепи для товарів, розподіляють між собою ринок, щоб не було конкуренції, встановлюють кількість, до якої кожна галузь промисловості може доводити свою продукцію; синдикат встановлює ціни, нижче від яких члени його не можуть продавати своїх товарів. Синдикати почалися з об'єднання приватних підприємців для боротьби з конкуренцією та з робітничими страйками. В цьому об'єднанні кожне підприємство лишається доде якої міри самостійним у своїх внутрішніх порядках. Наші радянські синдикати організовано не для боротьби з робітниками, а для боротьби з приватною промисловістю та для поширення промисловості державної.

СИНДИКАТ РОБІТНИКІВ—назва професійної спілки у Франції. Переважно організовано такі спілки по професійній ознаці робітників.

СІНОВІМИ — різні слова, що мають однакове значіння (праця й робота, шлях і дорога, приміром).

СИНТЕЗ — об'єднання різних частин або елементів. Синтез протилежний аналізу: цей розкладає речі або явища на прості

частини, на елементи, а синтез—об'єднує їх.

синекура — посада, що не вимагає багато праці, але добре оплачується.

символ — умовне відтворення, що показує певний зміст. За приклад можна взяти „Серп і Молот“ — символ спілки робітників та селян.

симпатія — такий стан людини, коли вона в собі відтворює переживання, подібні до переживань другої людини й виявляє це в своїй поведінці до тієї людини. Але симпатією називають і добре почуття до когонебудь.

симптом — зовнішня ознака явища, по якій можна довідатися й визначити внутрішній процес даного явища.

система — 1) послідовне розташування в точному порядку частин, які становлять щось ціле; 2) об'єднання однородних відомостей на основі якогось принципу; 3) порядок або спосіб, коли говорять про систему управління або систему навчання; 4) звичка, коли говорять, що якийсь учинок став за систему.

ситуація — становище, що виникає від взаємин та боротьби неоднакових інтересів.

сіонізм — єврейська буржуазна течія, що намагається утворити єврейську „державу“ в Палестині, яка зараз населена переважно арабами. Проводирі сіонізму запобігають у імперіалістичних державах, думаючи дістати за їхньою допомогою власну територію. Єврейський пролетаріат бореться з сіонізмом, як із буржуазною партією.

скептицизм — філософський напрямок, що заперечує справжнє пізнання речей та явищ. Скептики говорять: „не знаємо й не можемо знати“. Цим вони хочуть ствердити, що ми не можемо дістати правдивого знання про природу. Але наша практика та історичний розвиток доводять, що ми, що-далі, то все більше дізнаємося про явища природи й тому скептицизм не відповідає дійсності.

Сковорода Григорій Савич — (1772 р.) — український філософ; народився в с. Чорнухах (недалеко від Лохвиці на Полтавщині) в сім'ї козака — хлібороба. Дістав науку в Київській Духовній Академії. Пішки мандрував за-кордон учитись, а повернувшись не пішов служити своїми знаннями пануючим класам (хоч йому пропонували й високі посади), а став мандрувати по селах, складаючи й проповідуючи свою життєву науку — філософію. Так і помер він у мандрівці, в хаті селянина, що йому дав захисток під час подорожі. В народі про нього збереглася згадка, як про мудреця, що бажав добра народові й ніс світло науки під убогу селянську стріху, а не в світлиці вельможного визискувача народу. За радянської влади в день 200-ліття з дня його народження в його рідному селі йому поставлено пам'ятника.

Скрипник Микола Олексівич — один із найстаріших більшовиків України. Народився 1872 р. на Катеринославщині в родині незначного залізничного службовця.

На революційну роботу вийшов рано, й за це виключено було його з реальної школи (15 років). Після роботи серед робітництва та після ознайомлення з марксистською основною літературою з 1887 року стає членом соціал-демократичної організації. Після іспиту за реальну школу вступив до Ленінградського Політехнічного Інституту, але Інституту не скінчив: 4 березня 1901 р. під час демонстрації студентства на Казанській площі був заарештований і висланий із Ленінграду. З того часу він стає „професійним“ революціонером, працюючи в різних місцях колишньої Росії: в Катеринославі, Царицині, Одесі, Москві, Ленінграді, Ризі, в еміграції (Женева) та провадячи скрізь найрізноманітнішу партійну роботу. Перед революцією був членом комітетів партійних організацій. Ставши більшовиком, він, після розколу партії, розколював в різних містах об'єднані організації с.-д. і ес-ер'ів, одколював більшовиків, був співробітником і редактором „Правди“, брав участь у багатьох з'їздах, в тому числі й на III партійному з'їзді, будучи делегатом од м. Одеси. За часів своєї революційної роботи був 15 разів заарештований і 8 разів висланий на заслання, й майже стільки-ж разів йому доводилося тікати. Після революції 1917 р. брав активну участь у революції на Україні. В грудні 1917 р. був Народнім Секретарем Праці, потім—Торгу й Промисловости, в 1918 р. Головою Ради Народ-

ніх Секретарів, Народнім Секретарем Чужоземних Справ. Після Таганрозької наради в 1981 р.— член Повстанського Народнього Секретаріату й Член Оргбюро по скликанню I з'їзду КП(б)У, на якому було ухвалено його пропозицію взяти назву КП(б)У. З грудня місяця 1918 р.—член ЦК КП(б)У, в 1919 р.—Нарком Держ. Контролю, потім був Наркомом Внутрішніх Справ, а зараз Народним Комісаром Юстиції. Окрім того, брав участь на всіх конгресах Комінтерну.

скупщина — назва найвищої законодавчої установи (парламенту) в Південній Славії.

слов'янофільство — громадський рух у Росії в 30—50-х роках 19 ст. Слов'янофіли умовляли все російське (слов'янське) і безпідставно гудили все європейське. Вони чекали перемоги всього слов'янського над „гнилим заходом“. Представники цього руху були брати Аксакови. Цей реакційний своїм змістом рух відбився в початку 20 ст. в діяльності чорносотенців, які маскувалися ідеями слов'янофілів.

сойм—назва парламенту в Польщі.

солідарність — єдність інтересів та бажань людей, в силу якої вони готові нести однакову відповідальність за свої спільні вчинки.

соліпсизм—ідеалістичний напрям у філософії, що визнає за реальне тільки особисту свідомість людини й не визнає існування інших речей.

софізм—неправдивий доказ, що здається істинним і з пер-

шого погляду цілком правильним.

софіст—людина, що вживає в суперечці софізми.

соціологія—наука, що вивчає закони розвитку суспільства.

соціал-демократи—члени соціал-демократичної робітничої партії. В Німеччині після конгресу в Галі (1890 р.) ця назва стала офіційною назвою ранішньої німецької соціалістичної робітничої партії. На конгресі в 1891 р. в Ерфурті було ухвалено так зв. Ерфуртський програм, що був покладений в основу діяльності соціал-демократії. Швидке зростання партії та зростання кількості соціал-демократичних депутатів у німецькому парламенті кинуло проводирів німецької соціал-демократичної партії та її депутатів у парламенті під вплив „попутчиків с.-д.“, які рекрутувалися з дрібної буржуазії. На початку війни соціал-демократи в парламенті всупереч своїм попереднім постановам на інтернаціональних конгресах та на партійних з'їздах стали оборонцями й захищали угодовські позиції. Це призвело до розколу німецької с.-д. партії на більшість (Шейдемановці) та незалежних (Кавтський, Гаазе, Ледебур). К. Лібкнехт, був, приєднався до незалежних, а пізніше утворив „Спілку Спартаків“, з якої утворилася німецька комуністична партія. По листопадовій революції 1918 р. влада перейшла до рук соціал-демократичної більшості та незалежних, які стали на сторожі інтересів буржуазії. Вони жорстоко при-

душили революцію, яка була направлена до захоплення влади, убили К. Лібкнехта й Р. Люксембург, знищили радянську республіку в Баварії. Після цієї перемоги над робітниками с.-д. більшість передала владу буржуазним Установчим Зборам. В напрямкові німецької с.-д. партії відбувалася історія австрійської, французької, швейцарської та инш. с.-д. партії. Вони цілком збанкрутувалися як соціалістичні партії, захищаючи інтереси національної буржуазії, входячи разом із нею до буржуазних урядів. Робітничі маси по всіх країнах од них одвертаються. Не відстала від світової с.-д. і РСДРП, що підчас війни стала на оборонській позиції, а після лютневої революції входила до коаліційного буржуазного уряду Керенського. Російські соціал-демократи обстоювали продовження війни в 1917 р., підтримували буржуазію підчас жовтневої революції й провадили одверту й таємну війну з радянською владою. В Грузії в 1918—1921 р.р. с.-д. Церетелі та Чхеїдзе були на чолі уряду, який провадив націоналістичну буржуазну політику, боровся з робітниками й селянами Грузії, й спирався на західньо-європейський капітал. Таку саму зрадницьку політику провадили на Україні українські с.-д. на чолі з Винниченком підчас панування Центральної Ради та Директорії. Соціал-демократичні партії входять до II-го Інтернаціоналу й провадять боротьбу з III Комуністичним Інтернаціоналом.

соціалізм—початковий щабель комунізму, коли поділ виробів праці провадиться не відповідно до потреби кожної поодинокій людини, а відповідно до її праці, коли зберігається ще примус у суспільстві й держава ще не зникла цілком. За соціалізму буржуазії вже не буде, тим-то соціалістичний лад буде вперше в історії демократією для всіх, з рівними правами для всіх громадян-працівників, без армії, міліції й т. ин. Це буде останній щабель існування держави, коли вона буде швидко відмирати, аж поки за цілковитого комунізму не зникне остаточно.

соціалізація землі—перехід землі до суспільства, до селян для її використання. За соціалізації землі забороняється її купувати, продавати й орендувати. Користуватися нею можна тільки на рівних трудових основах, без найманої праці.

соціалістичні партії—партії, які написали на своєму прапорі перетворення сучасного капіталістичного ладу на соціалістичний лад, і це гасло виставляють за програм і за мету своєї роботи. Зараз із утворенням Комуністичного Інтернаціоналу всі справжні соціалістичні партії увійшли до Комінтерну й замінили свої старі назви, на назву комуністичних партій. Назву соціалістичних партій зберегли тільки дрібно-буржуазні партії, які під вивіскою соціалізму провадять на ділі угодовство з буржуазією.

соціалістичний лад—лад суспільного життя, що його ста-

влять за своє завдання соціалісти. Він полягає в тому, що всі знаряддя продукції (машини, фабрики, земля) стають суспільною власністю, власністю всіх працюючих мас; праця й продукція організовані спільно й на наукових принципах, розподіл продуктів праці провадиться організовано.

соціалісти-революціонери—члени партії соціалістів-революціонерів, революційної народницької партії, що виникла на початку 1900 р. Партія ця прагнула об'єднання селянства й працюючої інтелігенції, але в своїй роботі виявляла дрібно-буржуазні інтереси. Боротьбу з самодержавством партія провадила переважно шляхом терористичних актів. За часів першої російської революції партія розкололася на дві течії. Після лютневої революції майже вся партія стала на угодовську позицію. Після жовтневого перевороту партія активно виступала проти радянської влади: організовувала змови, повстання, брала участь у білогвардійських урядах, в терористичних замах на проводирів жовтневої революції, зокрема на т. Леніна. Ще з перших часів жовтневої революції од партії одійшла ліва група ес-ер'ів, що спочатку підтримували радянську владу й навіть входили до першого радянського уряду. Після Берестейської угоди ліві ес-ер'и вийшли з уряду на знак протесту проти миру з німцями. Діяльність правих ес-ер'ів цілком була розкрита, як контр-революційна, процесом ес-ер'ів у Москві

1922 р. Більшість провондирів правих ес-ер'ів було засуджено до смертної кари, хоч присуд не було виконано за постановою ВЦВК. Після зміцнення радянської влади й після того, як трудівничі маси цілком зрозуміли контр-революційну діяльність ес-ер'ів та після самоліквідації майже всіх ес-ерівських організацій, у січні 1924 р. за постановою ВЦВК присуд провондирам ес-ер'ів полегшено і зменшено до 5 років ув'язнення. Таку саму контр-революційну роботу провадили ес-ери й на Україні (див. УПСР).

соціална революція— перехід влади від однієї класи до другої. За теперішніх часів суспільство становить лише дві основних класи: буржуазію й пролетаріят. Тому, що за капіталізму влада перебуває в руках буржуазії, за наших часів можливий перехід влади тільки до пролетаріату, який ставить своїм завданням установити соціалістичний уклад, і тому зараз під соціалною революцією розуміють тільки соціалістичну революцію. Соціалістична революція — це наслідок боротьби клас, що зараз відбувається й відбувалася протягом усього історичного руху, який ми спостерігаємо.

Як французька революція скасувала феодальну власність, замінивши її буржуазною, так радянська республіка винищує останню форму буржуазної власності: ліквідувавши право приватної власності, вона утворює вищу форму власності — суспільну власність. Першим кро-

ком до соціалної революції стає великий розвиток промисловости та піднесення пролетаріату на ступінь пануючої класи й захоплення ним політичної влади—диктатура пролетаріату. «Пролетаріят», каже Маркс у Комуністичному Маніфесті: використовує своє політичне панування, щоб відібрати від буржуазії весь капітал, щоб цетралізувати всі знаряддя праці в руках держави, циб-то в руках організованої пануючої класи пролетаріату і поскільки можливо збільшити свої продукційні сили.

Це можна перетворити в життя тільки шляхом деспотичного втручання в право власности й в буржуазні умови продукції. Ці заходи будуть різні в різних країнах. Наші часи—доба соціалних революцій. Перша стадія цих революцій — пролетарська соціалістична революція в нас і утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Соціална революція — це довгий упертий процес цілого ряду систематичних нападів на капітал і повільного піднесення робітничої класи на ступінь пануючої класи в різних країнах.

„Союз боротьби за визволення робітничої класи“. — Ці союзи утворювалися з перших с.-д. гуртків у другій половині 90-х років і стали підвалиною російської с.-д. партії. Перший союз був організований у Петербурзі р. 1898, в Москві—р. 1896, в Харкові—р. 1897 і т. д. Тоді саме утворюється „Загальний єврейський робітничий союз у

Польщі й Литві“—Бунд і „Союз російських с.-д.“ закордоном, куди вступила й „Група визволення праці“. Союзи встановлюють між собою організаційний зв'язок і р. 1898 збираються на перший з'їзд у Мінську, що поклав початок існуванню РСДРП.

„Союз визволення України“—організація, що утворилася в Австрії в 1914 р. Імперіалістична війна та попередня царська політика утворили орієнтацію українських самостійників на Австрію й Німеччину. Закордонні групи УСДРП і УПСР організували цю політичну організацію, яка становила бойові частини для боротьби проти Росії (українські січові стрільці). Ці бойові частини під час громадянської війни на Україні відігравали контр-революційну роль, ставши на бік Центральної Ради в її боротьбі з радянською владою.

„Союз Спартака“—найвидатніша й найсильніша група, що утворилася під час імперіалістичній війни в лоні старої Німецької с.-д. партії. В 1916 р. „Союз Спартака“ в грудні місяці порвав організаційний зв'язок з незалежними й утворив комуністичну партію Німеччини Ініціаторами відмежування од незалежних і фундаторами комуністичної партії в Німеччині були Карл Лібкнехт і Роза Люксембург. Зараз комуністична партія Німеччини входить до III Комуністичного Інтернаціоналу.

Спартак—гладіатор і проводир рабів у Римі, які повстали

проти феодалів римських в 73 р. до Р. Х. Повстання було задушено з надзвичайною жорстокістю. На честь Спартака його ім'ям називала себе ліва революційна група Німецької с.-д., що пізніше перетворилася на комуністичну партію. Його ім'ям називались дитячі комуністичні організації на Україні („Юні Спартаки“).

спартаківці—група революційних лівих соціал-демократів на чолі з К. Лібкнехтом та Р. Люксембург. Найперші в Німеччині почали непримиренну боротьбу з імперіалістичною війною. В 1918 р. ця група утворила німецьку комуністичну партію, що в 1919 р. зняла повстання в Німеччині за диктатуру пролетаріату. Повстання було задушено й проводирів його—К. Лібкнехта та Р. Люксембург було забито шейдеманівцями (див. „Союз Спартака“).

спекуляція—1) нерепродаж товару або цінних паперів для легкої наживи на різниці в ціні після продажу; 2) торговельна операція, що зв'язана з ризиком, але дає великі вигоди; 3) уміння наживати капітал, добувати користь, не гребаючи неморальними засобами, не вважаючи ні на що.

спеціалізація—скупчення діяльності людини на якомусь одному фахові, в якійсь одній галузі роботи, в наслідках чого людина добре орієнтується в своїй справі й її праця стає надзвичайно продуктивною.

специфічний—властивий виключно одному якомусь предметові, особі, групі або класі.

Спіноза Борух (1632-1670)— видатний філософ. Головна заслуга Спінози полягає в тому, що він відкинув дуалізм духа й матерії й дав моністичну філософію. Основу всіх речей Спіноза називає субстанцією. Субстанції властиві різні ознаки (атрибути), але ми довідуємося тільки про дві ознаки: мислення та просторовість. Таким чином, у Спінози мислення й матерія, то є явища однієї субстанції. Філософію Спінози називають пантеїзмом (див. це слово), бо він у всій природі вбачав бога, хоч і заперечував існування бога, який утворив світ і править ним. Спінозу вважають за матеріяліста. Його філософія (хоч-би й з наумом релігійности) мала великий вплив на розвиток матеріялістичного думання.

спіритизм — віра в духів, що можуть уступати в зносини з людьми. Спіритизм спирається на темряву народню й підтримує віру в життя душ після смерті людини. Зараз у спіритизм майже ніхто не вірить, бо науково давно вже доведено, що спіритичні явища бувають наслідком обману; їх зовсім не може бути, коли запобігти обман.

спіритуалізм—напрямок філософії, що вважає за єдину реальність душу, дух, а тіло та всякі інші речі матеріяльного характеру вважає за продукт творчости духу, або за форму, що їй набуває дух. Спіритуалізм—це ідеалістичний напрямок філософії, насичений релігійними витівками. З розвитком природничих наук і філософська думка потроху звільнялася від впливу

релігії, але цілком вирвали її з-під впливу релігії Маркс і Енгельс.

„Спілка братерських демократів“ — одна з спроб організації міжнародного пролетарського об'єднання. Цю організацію було утворено за участю решток чартистської партії в Англії в вересні 1884 р. Найактивнішими членами спілки, що була предтечою першого Інтернаціоналу, були відомі революційні діячі: німецький комуніст Шапер, поляк Оборський і чартист-комуніст Гарні. Близьку участь у спілці брав чартист-соціяліст Ернест Джонс. Спілка проповідувала соціялістичні інтернаціональні ідеї, організовувала в Лондоні мітинги на честь Великої Французької Революції та польського повстання 1831 р. В 1852 р. підчас великої реакції на заході спілку було розпущено.

„Спілка комуністів“—організація, що утворилася з груп „Спілки Справедливих“ і „Спілки Опальних“. Ці дві групи належали до тих, що були утворені німецькими емігрантами ремісниками та підручними в 30-40-х роках. Ці емігранти в Парижу, Брюселі, Лондоні зав'язували стосунки з місцевими революціонерами й утворювали перші міжнародні пролетарські об'єднання. До таких перших спроб міжнародного об'єднання пролетаріату й належить спілка комуністів.

Активними діячами цієї спілки були Маркс і Енгельс. Під їхнім впливом спілка комуністів—ця яскраво інтернаціональна про-

летарська організація—викинула гасло: „пролетарі всіх країн, єднайтеся“ й стала значною силою світового пролетаріату. Головним місцем перебування спілки був Лондон. З доручення „Спілки Комуністів“ Маркс написав „Комуністичного маніфеста“, в якому було подано гостру критику капіталістичного ладу й у якому вперше було науково обґрунтовано класову боротьбу та завдання світового пролетаріату.

споживча вартість товару— то є властивість товару задовольняти людські потреби. Лише тому, що товар буває потрібний людям, його люди продукують, купують або вимінюють, на якісь речі. Тільки через те, що товар задовольняє наші потреби, й можливий обмін товарів та їхня продукція, бо ніхто не став-би добувати таких речей, які йому непотрібні зараз або не будуть потрібні в майбутньому чи-то для свого споживання, чи для продукції нових товарів (див. вартість).

Сполучені Штати Північної Америки— федеративна буржуазна республіка Північної Америки, яка складається з 45 автономних штатів. Населення у Сполучених Штатах по-над 600 мільонів. Сільське господарство та фабрична промисловість надзвичайно високо розвинені. Величезний ввіз і вивіз. Сполучені Штати дуже збагатилися за часів імперіялістичної війни.

спорадичний — випадковий, такий, що немає широкого розповсюдження; поодинокий.

СРСР—Спілка Соціалістичних Радянських Республік — Територія—18.360.535 кв. верст. Населення — 131.299.007. До Спілки входять чотири самостійних радянських республіки: Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка, Українська Радянська Соціалістична Республіка, Білоруська Радянська Соціалістична Республіка та Закавказька Федерація Радянських Соціалістичних Республік. Ця Спілка утворилася з ініціативи окремих радянських республік у 1923 р. Найвищим органом Спілки є З'їзд Рад усієї Спілки, що вибирає Центральний Виконавчий Комітет, а той, в свою чергу, вибирає Раду Народніх Комісарів. Разом із тим при Цент. Виконавчому Комітеті є Рада Національностей, що складається з представників від усіх самостійних республік (по 5 від кожної), від усіх автономних республік, що входять до складу РСФРР та від усіх національностей, що заселяють територію Спілки (по одному). В складі Раднаркому Спілки є Народні Комісаріати, яких немає в самостійних республіках, як напр., Комісаріат Зовнішніх Справ, Комісаріат Зовнішньої Торговлі, Комісаріат в Справах Військових, Комісаріат Шляхів Комунікації та Комісаріат Почт і Телеграфу, директивні комісаріати самостійних республік такі: Комісаріат Фінансів, Комісаріат в Справах Продовольчих, Комісаріат Праці, Комісаріат Робітничо-Селянської Інспекції та Вища Рада Народнього Господарства.

Решти Комісаріятів у Спілці немає, вони є лише в окремих республіках (Наркомосвіти, Наркомсоцзабез. Наркомздоров'я, Наркомземсправ, Наркомвнусправі Нарком'юстиції). При Раді Народніх Комісарів Спілка є Найвищий Суд і колегія, що керує роботою державно-політичного управління окремих республік. Ця Спілка є найдосконалішою формою об'єднання радянських республік, бо в ній об'єднуються широкі трудівничі маси населення для захисту від чужоземного капіталу та для поліпшення свого економічного стану. Завданням Спілки є прилучувати до себе ті радянські Республіки, що будуть народжуватися в процесі соціалістичних революцій у всьому світі.

В 1925 р. до СРСР прилучилися дві радянські республіки: Туркменська й Узбекська.

стадія — доба в розвитку якогось явища (стадія капіталізму, стадія хвороби).

стаж — практичне підготування; перебування на посаді або в партії до певного часу, коли дана особа не набуде вже певних звичок та практичного уміння. Після цього цю особу зараховують уже на постійну посаду або членом даної організації.

Сталін, Йосип Вісаріонович — народився р. 1870 в селянській родині Тифліської губернії. Р. 1898 вступив до с.-д. організації в Тифлісі. З того часу провадив невтомну партійну роботу й був одним із найголовніших керівників Р.С.-Д.Р.П. (більшовиків), тепер РКП. Чимало

часу просидів у тюрмі. Р. 1903 був висланий до Сибіру на 3 роки, але в січні 1904 р. втік. Р. 1908 був заарештований і висланий на 2 роки під догляд поліції до Вологодської губернії, але й звідти втік. Р. 1910 був знову заарештований і висланий на 5 років під догляд поліції до Сольвическогодську. Весною 1911 р. т. Сталін знову втікає з заслання. В кінці 1911 р. його знову засуджують на заслання, він втікає, потім його знову заарештовують у Ленінграді, літом 1912 року засилають до Наримського краю; в в-осени того-ж року він знову втікає за кордон до Кракова. В лютому 1913 р. т. Сталіна заарештовують у Ленінграді й висилають до Туруханського краю, де він мусів оселитися в маленькому сільці за полярним колом. Із заслання був визволений лютневою революцією. До революції провадив відповідальну партійну роботу в найбільших робітничих центрах Кавказу. Був учасником з'їзів у Стокгольмі (1906), Лондоні (1907). Р. 1912 на партійній конференції за кордоном був вибраний на члена ЦК, був членом Виконавчої Комісії Російського Бюро ЦК. В 1912—14 р.р. брав участь у редагуванні „Правди“. По революції в травні 1917 року ввійшов до складу ЦК і з того часу став незмінним членом ЦК. Був одним із керівників жовтневого повстання. Найкращий знавець національного питання, в своїх виступах і наукових творах виявив цінне сполучення солідної теоретичної підготовки з живим практичним чуттям ста-

рого революціонера. Був народнім комісаром робітниче-селянської інспекції, підчас громадянської війни був на відповідальних місцях у червоній армії. Після XII з'їзду вибраний на секретаря ЦК РКП.

стабілізація — встановлення рівноваги затвердження курсу паперових грошей на певному, фактично встановленому рівні. Досягнути стабілізації паперової валюти можна тільки обмеженням емісії (випускання паперових грошей), розвитком податкової системи, а найголовніше — піднесенням громадського економічного становища.

субсидія — допомога, здебільшого грошева. Видається державою установам, підприємствам, товариствам, поодиноким особам. Так само субсидії видає якась державна установа своїм підлеглим підприємствам, товариствам, поодиноким робітникам.

стан — суспільні групи, що мають особливі права й обов'язки відповідно до свого походження. Поділ суспільства на стани властивий феодалізму, дворянсько-міщанському ладові. За часів царату в Росії були такі стани: дворяни, духівництво, купецтво, селяни й міщани. Буржуазні революції касують цей феодальний поділ, бо буржуазний лад зацікавлений у поділові суспільства не на підставі походження, а на соціальній ознаці, цеб-то він зацікавлений у поділові на класи.

статика — цим словом спочатку означали науку про рівновагу сили. Пізніше це слово почали вживати для визначення постій-

ности, сталости, нерухомости речей. Статика протилежна динаміці, що вчить про рух речей та явищ.

статистика — 1) наука, що досліджує масові явища за допомогою цифрових даних; 2) цифрові дані про масові явища.

статут — писані правила, що регулюють внутрішнє життя якоїсь організації: партії, профспілки, кооперативу, товариства, наукового гуртка то-що.

стерлінг — англійська монета. Один фунт стерлінгів коштує 9 карбованців 60 коп. золотом.

стиль — 1) в літературі — спосіб письменника писати; 2) в мистецтві — сукупність властивостей, особливостей якоїсь доби, художника або певного напрямку мистецтва; 3) у літописленні (старий і новий стиль).

стимул — причина, що сприяє та викликає ті або інші явища та акції.

стихія — 1) сліпа сила природи; 2) суспільне оточення (напр., дрібнобуржуазна стихія).

стихийний — несвідомий, неорганізований.

СТО — див. Рада Праці й Оборони (РПО).

структура — будова.

студія — школа мистецтва.

суб'єкт — цим словом визначають свою власну особу, своє „я“ в протилежність об'єктові, цеб-то предметові, що існує помимо „я“.

суб'єктивізм — філософський напрям, який виходить із твердження, що суб'єкт, цеб-то мое власне „я“, є лише реальним, тільки „я“ є нормою діяльності й пізнання. Під суб'єктивізмом

також розуміють такий погляд на речі, що властивий тільки даній особі, даному суб'єктові.

суб'єктивний — особистий, індивідуальний; властивий даній особі.

суботник — добровільна праця комуністів або членів профспілки для виконання суспільно-необхідної роботи. Суботники було заведено в початку 20 року; цим мали на увазі притягти всебічну увагу широких трудівничих мас до поліпшення економічного стану країни. Спочатку суботники відбувалися регулярно по суботах після закінчення обов'язкової праці. Пізніше суботники стали переводитися тільки на випадок якоїсь важливої справи.

субстанція — в метафізичній філософії незмінна суть, що лежить у основі речей.

суверенітет — незалежність держави, право держави порядкувати своєю країною без втручання інших чужоземних держав.

супранатуралізм — напрямок думки, переважно релігійної, що визнає існування надприродних сил. Супранатуралізм пояснює різні явища в природі чудом, тоді як наука давно вже відкинула думку про можливість втручання в явища природи якоїсь надприродної сили; вона пояснює це певними цілком реальними причинами та законами їхнього розвитку.

сурогат — фальшування, підмінювання.

суспільний лад — сукупність усіх продукційних відносин у даному суспільстві. Ці продукційні відносини з необхідністю повстають серед людей у про-

цесі їхньої трудової діяльності. Людям, щоб жити, треба працювати, щоб з більшим успіхом впливати на природу та підбивати її під себе, людям доводиться з необхідности сполучати й розподіляти свою працю. В процесі суспільної праці встановлюються різні продукційні відносини, які являються необхідним основним звязком між членами суспільства. Вони творять певний суспільний лад. Суспільний лад залежить од характеру засобів продукції й з їхнім розвитком відповідно змінюється. Тому ми бачимо, що характер суспільного ладу за часів рабства був один, за часів феодалізму — другий, а за часів капіталізму — третій.

суспільно-необхідна праця — та нормальна пересічна праця, що її треба суспільству прикласти для того, щоб виробити якийсь продукт при даній пересічній суспільній техніці.

суспільно-необхідний робочий час — потрібні для даного суспільства число годин, протягом якого в умовах продукції даного суспільства при пересічній напруженості праці, техніки та умілости виготовляється якась потрібна для суспільства річ. Це не постійна величина, суспільно-необхідний робочий час змінюється в залежності від змін у суспільно-господарському житті, а найперше від розвитку техніки.

суфражистка — учасниця воєвничого жіночого руху (буржуазного), направленою на звоювання виборчих прав для жінок.

схема — окреслення загальними словами плану якоїсь праці, коли в такому окресленні подаються найхарактерніші ознаки цієї праці. Схему можна висловити словами, а щоб вона була зрозумілішою, її можна й нарисувати.

схоластика — середньовічна філософія (од 9 до 15 віку), що зводилася переважно до тлумачення святого письма. Ці тлумачення були надто абстрактними та заплутаними. За часів схоластики розвинувся сухий формалізм, і тому пізніше схоластикою почали звизвати всякі чисто формальні, поплутані й містичні словесні твердження, які не торкаються самої суті справи.

схоластичний—1) безплідний; 2) такий, що зводиться до непотрібних балачок.

Сціла й Харибда — за грецьким мітом небезпечні скелі на протилежних і надто вузьких берегах. Відтіля пішла поговорка: „між Сцілою й Харибдою“, щоб-то значить: бути між двома небезпечними положеннями.

сюзерен—1) голова держави, що підтримує протекторат над другою державою; 2) за феодальної доби—феодал; йому підлеглий васал, що відбуває певні повинності, а за це діставав лен (див. феодалізм).

сюжет — тема художнього твору.

сюрприз—несподіванка, несподіваний подарунок.

Т

тавтологія — твердження, яке висловлює те-ж саме, що вже було висловлено раніше, хоч може і в іншій формі.

Таймс — головна керовнича газета англійської буржуазії консервативного напрямку.

такса — офіційно встановлена ціна на якісь виробництва та певну роботу.

тактика — способи акцій для досягнення наміченої мети. Військова стратегічна тактика — уміння розташовувати та пересувати військо для досягнення бойової мети. Тактика партії — спосіб акцій, який використовує партія для досягнення своєї мети, відповідно до різних обставин.

талмуд — зібрання релігійних переказів єврейського народу; головна церковна книга релігійного єврейства. У ній стільки само вигадок, як і в подібних інших релігійних книгах різних народів.

тантьєма — нагорода службовцям якогось підприємства в формі певної частини прибутку.

тара — вага тих предметів, що потрібні для пакування товарів; сама упаковка.

тариф — реєстр цін на працю, на транспортування пасажирів та товарів, на мито й т. и.

тарифна сітка — в СРСР усі тарифні ставки встановлюються відповідно до загальної 17-розрядної сітки: 1 розряд сітки

означає найменшу платню за найпростішу роботу, що не вимагає ніякої підготовки. Найвищим розрядом є 17-й розряд.

Татарська республіка — автономна, входить у склад РСФРР. Територія — 581415 кв. верст. Населення — 2939771 чол., з них: татарів — 1427472, росіян — 943079, чувашів — 173270, мордві — 56091, інших — 39859. Столиця — Казань.

тези — положення, твердження, стисло сформульоване з якоїсь праці, реферату, доповіді.

Тейлор — американський інженір, який склав систему організації продукції для підвищення продуктивності праці доцільним використанням робітничої сили. Ця система в значній мірі підвищує продуктивність праці й у капіталістичному суспільстві вона ще дуже збільшує експлуатацію робітників.

текст — 1) справжній вираз автора в протилежність переказові його думок; 2) суцільне, друковане або писане викладання думок у протилежність рисункам, малюнкам, приміткам; 3) слова до музичного твору (пісні, опери).

текстуальний — літеральний, справжній.

текстильна промисловість — прядно-ткацька промисловість.

теологія — наука про доцільність у природі. Прибічники теології стверджують, що все те, що відбувається в природі та суспільстві, доцільне, щоб-то все йде до досягнення певної мети, яка поставлена перед природою та суспільством. Цілком зрозуміло, що теологи виз-

нають якусь таку силу, яка цю мету ставить і перед окремими індивідуумами, і перед суспільством та всесвітом, щоб-то вони без бога не обходяться. Марксистки, відкидаючи теологію й доцільність, пояснюють розвиток у суспільстві певними причинами, а не стремлінням досягти якоїсь мети, поставленої чарівною могутньою силою.

тема — основна думка якогось твору.

темперамент — реакції людини на зовнішнє оточення. Відзначають такі темпераменти: холеричний (людина, що швидко приймає, дуже активна); меланхолійний (поволі приймає, дуже активна); сангвінічний (швидко приймає, мало активна людина); флегматичний (поволі приймає, слабка активність).

температура — міра тепла в якомусь місці або в тілі, вимірюється термометром.

тенденційний — пристосований до досягнення наміченої мети; той, що провадить певну думку, силуючи до цього факти; односторонній.

тенденція — 1) нахил, головна думка, основний напрямок, стремління; 2) передвзята думка в літературному або науковому творі

теократія — державний лад, за якого влада стає в руках духівництва. Це найдеспотичніша найжорстокіша влада. За правителя вважають бога, а духівництво — за його заступника на землі; йому одному відома воля божа, і з огляду на те, що воно все робить іменем бога, то чинити йому опір не погоджу-

ватися з ним не можна. За це жорстоко карають. Не можна вимагати пояснень законів, бо їхні закони—воля бога. Цей лад властивий стародавнім східнім народам (індуси, євреї). За середньовіччя цей лад хотіли встановити римські папи.

теологія—богослов'я.

теологічне розуміння природи—це такий релігійний світогляд, який стверджує, що над усім світом є бог, що він утворив цей світ і ним править. Типовим зразком цього світогляду є християнський світогляд.

теоретик—1) той, що знає теорію якоїсь справи або науки; 2) абстрактний мислитель, що не знає справи на практиці.

теорія—1) зібрання висновків, що зроблені на підставі фактів, спостережень та досвідів; 2) викладання загальних основ якоїсь науки.

теорія трудової вартості—наука Карла Маркса про те, що вартість всякого предмета визначається кількістю витраченого на нього продукування.

територія—1) один із основних елементів розуміння держави; простір землі, що людність його творить одну цілість, підлягаючи одній владі; 2) певними межами визначений простір землі, що належить державі, містучо-що; 3) взагалі земля, країна, округа.

територіяльні частини—військо, переведене на стан міліції. Цю систему заводить радянська влада, яка хоче зменшити свої видатки на військо й тим полегшити народові військовий тягар. Червоноармійці територіяльних частин не будуть на декілька

років залишати своєї родини та господарство, щоб іти служити за тисячі верстов. Вони працюватимуть на місці й тільки 1^{1/2} місяці (за 4 роки всього 6 місяців) вчитимуться в своїй окрузі військового діла. В територіяльній частині червоноармієць рахується 4 роки. Він має всі пільги й полегшення, як і кадровий червоноармієць, а коли він іде служити, коли перебуватиме в частині, то йому йде платня. Таким чином, держава полегшує людям тягар військової служби й зменшує видатки на армію (зараз СРСР зменшила армію з 5,300,000 душ на 600.000). Звичайно, радянській владі трудно відразу перевести всю червону армію на територіяльний принцип комплектування її, територіяльні частини існують поруч із кадровими.

термідор—одинацятий місяць французького революційного календаря. 9-те термідора (28-VII—1794 р.)—історичний день падіння влади якобинця Робесп'єра, проводиря народних мас, ініціатора червоного терору. З цього часу 9-м термідора називають падіння революційної влади та заміну її владою поміркованих партій.

термін—слово, що значіння його строго обмежене.

термінологія—спеціальні технічні слова й вирази, прийняті в якійсь науці, мистецтві або рукомеслі.

терор—1) французьке слово, означає жах; 2) система, за допомогою якої досягають своєї мети жорстокими заходами, які викликають жах. Буває терор

поодинокий і масовий. За боротьби з самодержавством у початку народовольці, а потім ес-ери завели в Росії терор, як систему що до окремих членів уряду (убивство Олександра II, великого князя Сергія Олександровича, міністра Плеве, Столипіна й инш.). Соціал-демократи як меншовики, так і більшовики були проти цієї системи, вважаючи такі вбивства виявленням героїзму окремих осіб, а не втяганням мас у безпосередню боротьбу. Відзначають ще також державний терор—червоний і білий. Вперше терор, як режим, був заведений підчас французької революції р. 1793 (3-го квітня—до липня 1794 р.) революційною партією якобінців (на чолі з Дантоном, Маратом, Робесп'єром) для остаточного придушення опіру, інтриг, змов, зрадицтва та повстань із боку дворян. Такий самий червоний терор застосовували комуністи-більшовики в Росії та на Україні з 1918 р. й пізніше, щоб остаточо придушити опір дворянства та буржуазії, відповідаючи на білогвардійські змови, на виступ Колчака, Денікіна, Петлюри й инш. Білий терор був застосований у Франції після 1875 р. (падіння Наполеона), в 1871 р. (падіння Комуні), Колчаком, Денікіним, Петлюрою, Врангелем, в Угорщині то-що.

тесняки—так звалася революційна частина болгарської соціал-демократії ще до війни. Підчас війни 1914 р. тесняки стали на рішучій інтернаціо-

нальній позиції. З утворенням III Інтернаціоналу вони приєдналися одні з найперших до нього, утворивши болгарську комуністичну партію. Найбільш відомі з проводирів її Василь Коларов (учасник Циммервальдської лівої, член президії Комінтерну).

техніка—система засобів та способів, якими людське суспільство матеріально впливає на природу в своїх інтересах. Техніка характеризується тим, які саме знаряддя вживаються в продукції. Техніка первісних людей відзначалася малим числом та надзвичайною простотою знаряддя (спочатку тільки палиця та камінь були знаряддям людини). Далі техніка хоч і розвинулася, але все-ж-таки була ручною: різних знаряддів було багато, були й складні знаряддя, але люди застосовували їх до праці руками (лопата, сокира, сапа). Але ще пізніше техніка стала машиною (р. 300 тому), коли робітник став пускати в рух різні струменти та знаряддя не руками, а за допомогою машини. Звичайно, до техніки, oprіч знаряддів, належить ще й вибір матеріалів, праці та всі способи користування ними. Ступінь розвитку всіх знаряддів праці, способів їх застосування до праці, використання матеріалу в даному суспільстві зветься суспільною технікою.

технологія—наука про способи перероблення сировини.

тил—частина країни, яка лишається за прифронтовою смугою.

Тимірязев К. А.—(1843—1920)—видатний європейського значіння вчений. Один із небагатьох учених, що без вагання приєдналися до трудящих і підняли стяг великої соціалістичної революції. Пролетарська революція не могла не відбитися на вченому. Йому було вже 75 років, але він із новою енергією й завзяттям взявся до революційно-публіцистичної діяльності. Він випередив на декілька років російську інтелігенцію й своїм прикладом показав їй шлях, яким вона мусіла йти, щоб виконати свою громадську роль або зійти з історичної сцени. Тимірязев—великий учений, але ще вище він стоїть, як громадянин-революціонер-поміж іншими вченими, які з жахом одсахнулися в 1917 році від чужої їм і страшної диктатури пролетаріату. Тимірязев був одним із найвидатніших прибічників науки Дарвіна й довгий час професорував у Англії (м. Кембрідж), коли за старого часу в нас у галузі освіти панувала реакція. В останні роки його життя пролетаріат Москви вибрав його на члена міської ради робітничих депутатів.

Тимчасовий уряд—буржуазний російський уряд, що утворився за перших днів лютневої революції після повалення монархії 28-го лютого (11-го березня по-новому стилю) 1917 р.; повалений 26-го жовтня того-ж року робітниками. До складу першого Тимчасового Уряду входили: голова уряду та міністр внутрішніх справ—князь Львов, міністри: закордонних справ—

Мілюков, юстиції—Керенський, шляхів—Некрасов, торгівлі та промисловости—Коновалов, народньої освіти—Мануйлов, військовий—Гучков, земельних справ—Шінгарйов, фінансів—Терещенко, державний контролёр—Годнев, обер-прокурор Синоду—Львов. Після того, як робітники та салдати стали вимагати, щоб міністри-капіталісти вийшли зі складу міністерства, деякі міністри вибули зі складу Тимчасового Уряду. Новий склад його був коаліційним, до нього вступали меншовики та ес-ери, які стояли на угодівській позиції. Тимчасовий Уряд, захищаючи інтереси буржуазії, обстоював продовження війни, відтягав скликання Установчих Зборів, переділ землі, завів кару на смерть на фронті, боровся з Радами Робітничих та Селянських Депутатів.

тип—форма, що сполучає в собі ознаки, спільні для цілої групи предметів; в літературі—образ, що в ньому відбиваються загальні риси, властиві якійсь групі осіб, класі й т. и.

тираж—1) розиграш лотерейних квитків, що на них припадає виграш або програш; 2) кількість примірників якогось видання.

тиран—1) деспотичний, жорстокий, самодержавний правитель, який пригноблює населення; 2) жорстока людина.

титан—велетень, людина, що має величизну силу.

титул—1) почесне й офіційне звання, величання по сану, рангу й т. и. в становому суспільстві; 2) заголовок, назва книги.

Ткачов Петро Микитович — анархіст-народник, народився р. 1843. Підчас студентських розрухів у 66 р.р. був заарештований; після виходу з тюрми був знов заарештований у справі Каракозова (що зробив замах на Олександра II), а р. 1869—в нечаївській справі (див. Начаєв). Після року та 4-х місяців тюрми був висланий, але звідти втік за кордон. В еміграції співробітничував у органі Лаврова „Вперед“. Пізніше заснував орган анархістського напрямку „Набат“, в якому обстоював тактику змови для захоплення влади, в чому розходився з народниками. Це був тип російського якобинця; в емігрантських колах він не вживався ні з одною групою, бо всіх вражала його крайність у виборі засобів для боротьби, з ним не могли погодитися що до проекту його в справі організації таємного ієрархічного товариства, що мало складатися з інтелігентів для боротьби за визволення народу без відому самого народу. Група ткачівців була досить велика, провадила ескпропріяції та агітаційну роботу. Помер Ткачов р. 1883.

ткачівці—група революціонерів 70-х років. Цю групу називали якобинцями; група ця визнавала необхідність політичної революції. Безпосередньою метою ткачівці вважали захоплення влади революціонерами та перетворення даної консервативної держави на державу революційну. Ткачівці заперечували підготовчу роботу до революції всупереч лавровцям, стверджуючи, що „революціо-

нер не підготовлює, а робить революцію“, революцію підготовлюють загальні умови страдницького життя народу. Органом ткачківців був закордонний „Набат“.

товар—продукт праці, який іде не на власні потреби, а на обмін на інші продукти, або на продаж. Коли, скажемо, у селянській родині тчуть полотно, щоб із нього пошити сорочки для членів цієї самої родини, то це полотно буде не товаром, а продуктом споживання. Коли-ж це полотно вимінюють на чоботи або продають його за гроші, тоді полотно стає товаром. Хоч це полотно стає для других людей предметом споживання, але воно стало товаром тільки тому, що воно пішло від тих, хто його виробляв на обмін або на продаж. За капіталістичної продукції всі фабрики та заводи виробляють товари, тому капіталістичне господарство є товаровим господарством.

товарове господарство — просте: таке господарство, коли виробник—селянин або ремісник—є власником виробленого ним продукту, коли він не послуговується найманою працею й коли він вимінює свої виробы (продукти), щоб задовольнити свої потреби, а не для того, щоб збивати собі, таким чином, зиск; капіталістичне: таке господарство, коли засоби виробництва не належать виробникові, а є приватною власністю капіталіста. За капіталістичного товарового господарства власник товарів ви-

мінює або продає їх не для задоволення своїх потреб, а для одержання зиску, для побільшення свого капіталу.

толерантний—1) віротерпимий; 2) терпимий до чужих поглядів.

толстовці—релігійна секта людей, які думали, що все те, що називають тепер культурою, так само, як і держава з його судом, військом, промисловістю й іншим,—це все не потрібна та шкідлива вигадка людей, яка перекручує божественну природу людини й заважає їй любов'ю та моральним самоудосконаленням у дусі євангелі досягти мира, правди та вічного щастя. Головне гасло толстовців—непротивлення злу. На чолі цього руху стояв славнозвісний російський письменник Л. М. Толстой, тому цей рух і стали називати толстовством. Цей рух тепер має назначну кількість прихильників як у Росії, так і в Європі та Америці.

том—частина твору, що становить окрему книгу й більш-менш закінчене ціле.

Тома Альберт—член французької соціалістичної партії, депутат парламенту. Підчас імперіалістичної війни входив до уряду; був міністром праці, завідував військовим постачанням; крайній соціал-патріот. За Керенського приїздив до Росії „для піднесення патріотичного настрою“ по-між російськими робітниками, але йому не пощастило. Зараз дістає платню від Антанти, маючи величезну сінекуру (по саду, яка дає багато грошей, а не вимагає особливих обов'яз-

ків). Як голова „Бюра праці“, організованого Лігою Націй, має за завдання обдурювати відсталі робітничі маси. Член жовтого Інтернаціоналу.

тона—міра ваги, рівна 61 пуд. нашої міри.

тонаж—1) вмістимість судна, показана тонами; 2) вмістимість якоїсь флоти або приватного пароплавства.

топографія—1) наука про точне описування земної поверхні; 2) поверхня якоїсь місцевості; 3) фіксування земної поверхні на план.

торговельний капітал—капітал, що присвоює додаткову вартість (див. надвартість) через торговельні операції—купівлю й продаж для добування прибутку.

торговельний капіталізм—такий лад економічних відносин, за якого торговельний капітал помалу починає панувати над продукцією й, нарешті, стає її керовником та господарем.

торговельна промислова партія—буржуазна партія, що утворилася в Росії після першої російської революції 1905 р. для захисту хижачьких інтересів торговців та промисловців. Це партія одвертого розбійництва була непопулярна навіть по-між буржуазією, якій вигідно приховувати свої стремління, як це робить кадетська партія (див. це слово), найбільш популярна буржуазна партія.

торі—буржуазно-консервативна партія в Англії. Торі провадили велику боротьбу з другою партією, що звалася вігі. Вони сперечалися про те, хто

буде за допомогою держави визискувати народ. Землевласники (торі) обстоювали збереження високого ввозного мита на хліб, бо тим вони могли держати великі ціни на хліб і коштом народнього голоду наживатися. Промисловці (вігі) обстоювали скасування високого мита на хліб, обстоювали вільну торгівлю хлібом, але разом із тим домагалися повної волі визискування робітників на Фабриках, обстоючи теорію так званого „невтручання“ держави в відношення праці та капіталу. Обидві партії обстоювали інтереси своєї класи, обидві вони заgravали з робітниками, намагаючись перетягти їх на свій бік: торі обіцяли загнудати капіталістів, вігі обіцяли дешеві ціни на хліб. Робітникам же й від тих, і від других було тільки горе.

тотемізм—ушанування, почитування якоїсь речі, тварини, рослини. Це почитування направлене було не на одну тварину, прим., а поширювалося на всю класу тварин, обов'язковим для всієї первісної соціальної групи, роду або племені.

точні науки—ті, що засновані на точному обрахунку, певних досвідах, висновках (математика, фізика, механіка, астрономія та инш.).

трагедія—1) драматичний твір що відтворює душевну боротьбу героя, боротьбу, зумовлену протиріччями об'єктивних умов і т. и; 2) тяжка душевна драма, нещаслива подія.

традиція—давня звичка, стародавні звичаї. Традиції дуже часто перешкоджають засвоєнню

нових ідей, гальмуючи, таким чином, розвиток суспільства.

траєкторія—лінія лету кулі, ядра й инш.

трактат—1) закінчена наукова праця на якусь тему; 2) міжнародня угода, складена на письмі.

трактор—паровий або газовий автомобіль, пристосований для оранки. Парові трактори з'явилися у кінці першої половини XIX сторіччя й завданням їхнім було тягнути за собою плуга. Але, окрім оранки, тракторів уживали й для перевозки ваги: в 1834 р. у Франції трактор перевозив пасажирські потяги, в 1854 р. англійці ними підвозили харч для армії підчас Кримської війни. Але найбільше й найважливіше значіння трактор став набувати в сільському господарстві. Орати ним землю, особливо цілину, далеко легше й доцільніше: за одну годину він може впорати 1 десятину глибиною в $3\frac{1}{2}$ —4 вершки.

транс—особливий душевний стан, за якого людина робить певні акції, несвідома того, що вона робить.

транспорт—1) перевозка товару, ваги та иншого; 2) військовий обоз із амуніцією, провіантом і иншим.

трансформація—перетворення.

трансцендентальний—той, що його пізнають міркуванням (розумом), а не через досвід; фіктивний, такий, що справді не існує.

трансцендентний—переступний! Цим словом визначають річ, що переступає, переходить за меж нашого пізнання, инакше кажучи.

непреступний для нашого розуміння. Цей вираз зустрічається в ідеалістичній філософії, у Канта. Матеріялісти не визнають чогось непреступного по своїй суті для людського пізнання. Коли ж наука ще не про все довідалася, то це не тому, що решта явищ непреступні для нас самі по собі, а тому, що наука ще стоїть на низькому рівні.

графарет—готовий малюнок, прорізаний на дощці або на картоні, визерунок; в літературі вживається в розумінні готового плану, завчасу визначеного програму, не оригінальної заїзжаної думки.

трэд-юніони—назва профспілок Англії.

трести—об'єднання декількох спільних підприємств у одне акційне. Кожен із учасників дістає певну кількість акцій треста, яка відповідає розмірам його підприємств. Всі справи тресту провадить спільне правління. Буває, що для економії трест закриває частину колишніх фабрик та заводів і скупчує продукцію нарешті краще обладнованих підприємства. Трести—гігантські підприємства. Так, у нафтовому тресті Америки об'єднано понад 400 підприємств, і його керownik Рокфелер склав собі капітал біля 2.000 мільйонів карбованців. Трести утворюються для того, щоб припинити взаємну конкуренцію та монополізувати ринок. Розвиток трестів, що охоплюють галузі промисловості навіть подекількох країнах, характеризує епоху фінансового капіталу. В радеспублі-

ках так само є трести державних підприємств. Головна їхня мета—підвищення продукції, конкуренція з приватною промисловістю, перехід продукції на соціалістичний лад.

третейський суд—посередників, що вибрані самими позивниками. Звичайно, кожний з позивників вибирає по одному посередникові, а ті два по обопільній згоді вибирають третього, що стає за голову суду.

третій стан—у Франції визначав з кінця середніх віків до 1789 р. всю націю-городян та селян, за винятком упривілейованих клас—дворянства та духівництва. Таким чином, третій стан убирав у себе пролетаріат, селянство та буржуазію, щеп-то різні класи. Поскільки тоді класова свідомість пролетаріату була невисока, таке об'єднання позбавляло його самостійної позиції, а це було на користь буржуазії.

Третій Універсал Української Центральної Ради—був випущений 7-го листопаду в Києві. Цим універсалом Центральної Рада проголосила утворення Української Народньої Республіки. В цьому універсалі Центральної Рада закликала „до рішучої боротьби з усяким безладдям та анархією“—щеп-то з радянською Росією та з радянською владою. Цим Центральної Рада показала, що вона орієнтується на противні пролетаріатові сили. І справді, вона увійшла до спілки з Каледінім, який оперував на Дону. Хоч у цьому універсалі Центральної Рада говорила про любов до народу,

проте вона й не думала віддати фабрики та заводи робітникам, а землю селянам. Тому від Центр. Ради стали відходити, навіть, селяни й вона стала справжнім гніздом контр-революції.

Тріановська згода — мирна умова Антанти з Угорщиною, що була складена в Тріанові 4-го червня 1920 р.

трибун — популярний промовець, що захищає інтереси народу.

трибуна — поміст, з якого виголошує промову промовець; назва буржуазної газети української партії соціалістів-федералістів, що виходила р. 1918 в Києві.

трибунал — суд. Так зуться судові установи в радеспубліках.

триместр — трьохмісячний період часу, чверть навчального року.

трипільська трагедія — славна, але сумна сторінка з історії ЛКСМ на Україні. За часів Денікінщини в червні м. 1919 р., коли на Правобережжі спалахнули куркулівські повстання під орудою бандита Зеленого, київська загальноміська конференція ЛКСМ одноголосно ухвалила вирушити на фронт для ліквідації банди Зеленого. За приводом Ратманського загін комсомольців, влившись до першого Київського полку, вирушив до бою. Під Трипільям (Київськ. губерні) юнаки вступили до бою і, зражені несвідомим селянством, з великою мужністю та завзяттям загинули в нерівнім бою.

тріумф — перемога, блискучий успіх.

троглодити — або печерні люди, жили в печерах за тієї доби, коли людство стояло на найнижчому ступні культури.

трофеї — предмети, що належать ворогові, захоплені переможцем.

Троцький, Лев Давидович — народився р. 1879, працював у робітничих гуртках м. Николаєва („Південно-Російський робітничий союз“, що видавав газету „Наша Справа“); був засланий у Сибір і звідти втік за кордон, там брав участь у „Іскрі“. Після розколу партії, на більшовиків і меншовиків-приєднався до меншовиків. Вересневі й Жовтневі революційні дні 1905 р. застали Троцького в Петербурзькій Раді, в його Виконавчому Комітеті. Після арешту Хрустальова—Носаря Троцький був вибраний на голову першої Петербурзької Ради Робітничих Депутатів. Разом з усім Виконавчим Комітетом Троцький був заарештований 3 грудня 1905 р. й засуджений на заслання до Обдорську, але звідти втік і емігрував за кордон (див. його брошуру „Туди й назад“). З 1907 р. Троцький не приєднується ні до більшовиків, ні до меншовиків, розходячись із тими й другими в основних питаннях російської революції, звязується з лівим крилом Німецької соціал-демократії, співробітникує в центральному органі німецької партії й з 1908 р. видає в Відні популярну газету „Правда“. З початку імперіалістичної війни захищає виразно інтернаціоналістичну позицію, бере участь у цимєрвальдській

конференції, провадить непримиренну боротьбу проти шовінізму й опортуністичного напрямку в робітничому рухові, і самого його й газету „Наше Слово“ жорстоко переслідують. За час війни, за його пропаганду проти імперіялістичної війни, Троцького висилали з Австрії й Німеччини (в якій Троцького заочно засудили до тюрми), з Франції й Італії (де він сидів у тюрмі). Ні Англія, ні Італія, ні Швайцарія не приймали російського політичного емігранта. Троцький переїхав до Сполучених Штатів Північної Америки. Коли після лютневої революції він повертався з Сполучених Штатів, то був заарештований (в Канаді) англійцями. Після місячного перебування в тюрмі був визволений за вимогою Петербурзької Ради Робітничих і Салдацьких Депутатів. В Петербурзі вступив до організації „міжрайонців“ (об'єднаних соціал-демократів інтернаціоналістів), що злилася з більшовиками на VI з'їзді партії в липні 1917 року, в Петербурзі. Після липневих днів був заарештований урядом Керенського, але скоро визволений під тиском петербурзького пролетаріату. Після того, як Петербурзька Рада перейшла до рук більшовиків, його було вибрано на голову; він тоді керував повстанням 25 жовтня (по ст. ст., 7 листопаду по нов. ст.). Після Берестейського миру, ставши народнім комісаром військових справ і головою Революційної Військової Ради Республіки, взявся за організа-

цію соціалістичної робітничеселянської червоної армії. Разом із нею він організував перемогу над ворогами республіки (Колчаком, Денікіним, Юденічом, Врангелем і т. и.). Видатний організатор, з величезною волею, талановитий літератор і промовець. Зараз він член президії Вищої Ради Народнього Господарства СРСР.

трудова вартість продукту— те, чого вартий суспільству даний продукт. Продукт вартий певної кількості праці, витрати певної суспільної енергії. Однакові продукти в одному й тому самому суспільстві мають і однакову трудову вартість. Можливо, що однаковий продукт на різних підприємствах коштує неоднакової праці, але під трудовою вартістю треба розуміти нормальну, або пересічну кількість праці, яка потрібна в даному суспільстві при пересічній техніці для продукції певного продукту. Трудова вартість вимірюється робочим часом, який нормально йде на продукування продукту, та напруженістю праці (див. вартість).

трудовики—трудова фракція Державної Думи, яка утворилася в травні 1906 р. заможними селянами та інтелігентами-народниками з числа членів першої Думи. До фракції належали, головним чином, інтелігенти, що були по-народницькому настроєні, народні соціалісти та революційно настроєні депутати з селян. Трудова фракція існувала в усіх 4-х Думах. Тому, що в III-й та IV-й Державних Думах ес-ери за нечисленністю

своєї фракції утворити не могли, окремі ес-ерівські депутати входили до трудової фракції (Керенський — лідер трудовиків IV-ої Думи). Ще до війни трудовики стояли на оборонській та шовіністичній позиції.

трудоподаток — певна частина праці, що її витрачають на користь держави, як податок.

трудгужподаток — трудова підводна повинність, що була введена в 1921 році. Зараз такого окремого податку немає.

трьохпільна система — система сільського господарювання, поширена в Росії й на Україні. Згідно з цією системою землю ділять на три частини. Одну частину засівають озиминою, другу — яриною, а третя — гуляє і йде під толоку.

Трьохпільля — це застаріла система рільництва, вона не дає ніякої вигоди. Тому скрізь за кордоном давно вже перейшли до багатопільля.

трук-система — виплачування за працю робітникам не грошми, а товарами, які видаються з фабричної крамниці за рахунок заробітної платні.

Одна з найгірших форм визискування робітників підприємствами.

трюм — частина пароплава або корабля між днищем і спідньою палубою, що в ній складають груз.

тубілець — мешканець даної країни; в ній він родився й живе там постійно.

туберкульоз — хвороба, виникає від антигігієнічних умов життя. Особливо шириться вона

в умовах міського життя й капіталістичного господарства. Поліпшення умов праці, утворення міських садів та здорового житла для робітників значно зменшить поширення цієї хвороби. Як хвороба соціальна, вона вимагає громадських заходів.

Туп — скорочена назва товариства українських поступовців, інтелігенської організації, що утворилася за часів війни (1914 р.). Ця партія мала на меті випросити в російського самодержавства культурно-політичну автономію для України.

Тураті — голова італійських реформістів, прихильник класового співробітництва та участі в буржуазному уряді. Депутат парламенту. Підчас війни головував разом зі своєю групою за військові кредити. Зараз стоїть на правому флангові соціалістичної партії.

турист — той, що подорожує з цікавості або для власної розваги.

Туркеставська Автономна СРР — раніше була колонією, що була завойована царизмом у 60-х роках минулого сторіччя. Тут, як і скрізь на околищах, царизм гнобив народности, відбираючи в них землю для російських переселенців і придушуючи всякі протести й повстання корінного населення краю. Так було до жовтневої революції, що голосно відгукнулася поміж народами Туркеставу. З початку громадянської війни Туркестав був довго відірваний од центру оренбурзьким фронтом. В тяжкій обстановці трудовничим масам Туркеставу доводилося відби-

вати напади дутівських та колчаківських банд, боротися з білогвардійськими повстаннями, і лише після ліквідації фронтів та об'єднання з центром пощастило взятися до нормального будівництва. Декретом ВЦВК від 11 квітня 1921 р. проголошена була Туркестанська Автономна Республіка в складі б. Закаспійського краю, б. Сир-Дар'янської, Семирічинської та б. Аму-Дар'янського відділу. Зараз замість Туркестанської Автономної Республіки утворено Туркменську Соц. Рад. Республіку, що увійшла до складу СРСР на III Всесоюзному З'їзді.

Рядом заходів, головним чином земельною реформою, що переведена в інтересах тубільців (бідноти), радянська влада повернула трудівничим масам забрані в них землі й притягла їх до радянського будівництва. Туркесреспубліка напружує зараз величезні зусилля, щоб піднести своє господарство, зокрема бавовняну культуру, яка відіграє таку значну роль в текстильній промисловості СРСР. Площа Туркесреспубліки—1300 кв. вер., населення—понад 7 міл. осіб; воно складається, головним чином, із узбеків, киргизів, туркменів і інших народностей. Головне заняття—сільське господарство, переважно хліборобство

на землях із штучним поливанням.

Турція—держава в Малій Азії; охоплює й частину Балканського півострова (район столиці Константинополя) та протоки. Імперіялістична війна 1914—18 рр., що закінчилася частковим переїдом Турції, викликала сильний національний рух, який закінчився утворенням національного уряду в Мало-Азійській Турції (Ангора); цьому урядові доводилося відбиватися від нападів європейських імперіялістів. СРСР та УРСР зокрема знаходяться в тісному дипломатичному зв'язку з новою Турцією.

Тьер—французький учений, історик та політичний діяч, ідеолог великої буржуазії. Автор „Історії Великої Французької Революції“, в якій він вихваляє буржуазію, що одібрала владу в феодального дворянства та встановила „порядок“ після анархії старого режиму. Підчас революції 1848 р. обстоював диктатуру Кавеньяка (див. це слово). Після повалення другої імперії Тьер став організатором третьої республіки й першим її президентом. Голова „Версальського уряду“, що залив пролетарською кров'ю Париж підчас відомого „травневого тижня“ 1871 року (Паризька Комуна).

У

Уат—винахідник парової машини. Вперше застосовано його машину в Англії в 18 ст., як двигун до витяжних насосів

у кам'яно-вугільних шахтах, а потім у прядній і ткацькій промисловості. Цей винахід зробив промислову революцію: після неї

мануфактуру (див. це слово) заступила велика промисловість, заснована на машинній продукції.

Угодовці—політичні партії, що йдуть на угоду з своїми класовими ворогами. Угодовцями називають тих соціялістів, що роблять компроміси з буржуазією за рахунок інтересів пролетаріату. В Росії угодовцями були меншовики, с.-р., що входили до уряду буржуазії за Керенського. На Україні угодовські партії були: українські с.-д., українські с.-р. В Німеччині угодовцями стали соціал-демократи (Шейдеман, Носке, Еберт, Гільфердінг то-що). Соціялісти угодовці майже у всіх країнах зараз увиходять до королівських або буржуазних урядів у Європі.

Угорська Радянська Республіка—утворилася 21-го березня 1919 р., коли після революції в Угорщині влада перейшла до рук рад. Рада Народніх Комісарів була на чолі з Бела-Куном. Буржуазний уряд Карольї після повалення монархії не міг удержати в своїх руках влади після того, як Антанта продиктувала Угорщині свої мирні умови. З самого початку захоплення влади радянська Угорщина стала на шлях соціялістичної перебудови. Всі великі підприємства було націоналізовано, так-само, як і банки, що були об'єднані в один державний банк. Влада стала на шлях обопільної угоди з селянством. Вища Рада Народнього Господарства виробила план електрифікації народнього господарства та залізниці. За перших місяців свого існування

радянська Угорщина зробила чимало військових успіхів: зміцнила червону армію й вигнала чехо-словацьке військо за межі Угорщини. Але на Угорщину напала Румунія й розбила її червону армію. Це використала внутрішня угорська контр-революція в Будапешті. За допомогою Антанти стався переворот і радянську владу було повалено після 132-х днів свого існування.

Угорщина—держава, що раніше входила до складу Австро-Угорщини. Головне місто—Будапешт. Основне населення—мадяри, нарід фінського племені. Р. 1918 робітники Угорщини утворили Угорську Радянську Республіку на чолі з тов. Бела-Куном. Радянська влада пробула в Угорщині недовго. Зрадницьку ролю, як звичайно скрізь, відіграли меншовики, що було ввійшли до уряду, але скоро перейшли на бік буржуазії, коли та закликала румунське військо для розгрому революції. Перемогла реакція, і в країні запанував жорстокий білий терор з масовими розстрілами робітників і касуванням усих свобод, навіть буржуазно-демократичних.

узурпатор—людина, що примусово захопила в свої руки найвищу владу помимо бажання населення.

узурпація—самовправство, примусове захоплення прав або влади.

Уінстенлі Джерард—ідейний проводир комуністичної англійської секти дигерів в 17 ст. Він був переконаним комуністом і себе називав цим словом. У своїх

поясненнях до біблії він висловив свої атеїстичні погляди. Твір Уїнстенлі „Закон свободи“ дуже подібний до утопії Томаса Мора, але в ньому є багато оригінальних думок, які ввійшли в окарбницю соціалізму й стали першим широким практичним проектом комуністичного ладу. Він заперечував право власности на землю й проповідував, що в майбутньому сучасні упривілейовані класи матимуть однакові обов'язки з трудящими й що всі вони матимуть однакове право на спільну власність. У майбутньому, на його думку, не повинно бути ніякої торгівлі, купівлі й продажу, розподіл буде на комуністичних принципах. Усі громадяни, на його думку, повинні діставати освіту й відбувати повинність нарівні. Але він припускав і духівництво, що повинно було стати світськими вченими, бо релігію він рішуче заперечував. Успіху Уїнстенлі не мав, бо біднота його не зрозуміла, а „освічене“ громадянство вважало його революційно-комуністичну проповідь за шкідливу витівку божевільного.

Українбанк (Всеукраїнський Кооперативний Банк)—кредитова кооперативна установа, членами якої є різні кооперативні об'єднання. Завданням Українбанку є кредитування кооперативних установ для всяких торговельних операцій. Значіння Українбанку для кооперації величезне, бо вона не потрібує звертатися до лихварів і платити їм великі % . Українбанк має основний капітал 1.200.000

золотих карбованців. Членом банку може стати всяка кооперативна установа, яка внесе пайовий внесок (придбає паї банку). Кожен пай коштує 50 карбованців золотом. Що більше паїв матиме Українбанк, тим більше він зможе допомагати кооперації кредитом.

ультиматум—рішуча пропозиція, яку ставить один противник другому й той повинен або прийняти її, або відхилити. В останньому випадкові ультиматум призводить до розмиру або до війни, коли ультиматум поданий однією державою до другої й він лишиться невиконаним. Вживають це слово в розумінні остаточної умови.

універсалізм—напрямок у етиці (наука про поведінку людей), який стверджує, що людина повинна переслідувати не свої особисті інтереси, а загальнолюдські.

універсальний — всебічний, такий, що охоплює всі боки даної галузі. Універсальна крамниця, напр., має всі предмети, що потрібні покупцеві; універсально-освічена людина має знання з усіх галузів науки.

університет ім. Артема—вища партійна школа в Харкові. Університет теоретично й практично готує робітників для відповідальної партійної та радянської роботи. Курс навчання—3 роки.

університет ім. Свердлова—вища партійна школа у Москві для теоретичного й практичного підготовлення керівників партійною та радянською роботою. Курс навчання—3 роки.

унікум—річ, що являється єдиною й не має подібних собі річей, прим., єдиний примірник якогось видання, що випадково зберігся.

Унітарна Конфедерація Праці—утворилася в Франції після розколу в загальній конференції праці між реформістами й революційними синдикалістами (див. синдикалізм) р. 1921. На конгресі в Сент-Етьєні р. 1922 Унітарна Конфедерація Праці приєдналася до Профінтерну. УКП провадить революційну класову боротьбу, об'єднуючи авангард (див. це слово) організованого в синдикати пролетаріату.

унія—сполучення декількох самостійних держав під владою однієї династії. За приклад такої унії можна взяти стару Австро—Угорщину. Цим словом так-само визначають сполучення церков на основі спільности релігійного напрямку й загального духовного керівництва.

уніяти—так звуть у Галичині українців, що підлягають папі й у своїй релігії сполучають елементи грецької й римської релігії.

У.П.С.Р.—Українська Партія Соціалістів-Революціонерів. Початок її організації припадає на 1906 р. Організація почалася з утворення гуртків на зразок російських с.-р. Тільки 1917 р. в Харкові відбувся I-й з'їзд цих гуртків, де було прийнято назву: „Укр. Партія С.-Р.“. Ще 1908 р. до неї приєдналися члени націоналістичної терористичної групи „Оборона України“. До імперіялістичної війни фактично партії не було, були тільки ок-

ремі гуртки, але вони не звязані були ні між собою, ні з селянством.

З початком війни розпочалася деяка робота в Харківській групі й у Київській, що видавала в Києві газету „Боротьба“. Установчий з'їзд партії відбувся після лютневої революції 16-го квітня 1917 р. Партія брала участь у організації Центральної Ради і в організації селянства в „Селянські Спілки“. В Центральній Раді партія була на крайньому правому крилі, орієнтовуючися на заможне селянство. Під кінець існування Центральної Ради партія взяла ініціативу в політиці до своїх рук. В боротьбі з радянською владою виявила крайню контр-революційну позицію, держучи спілку з білогвардійськими бандами та спираючися на заможне селянство та офіцерство. В початку січня 1918 р. партія дала прем'єр міністра Голубовича, який у боротьбі з більшовиками задумав спиратися на німецький імперіялізм і закликав їх на Україну. В травні 1918 р. на IV-му з'їзді партії вона остаточно розкололася на дві групи: на боротьбистів, що стали на радянську платформу (раніше вони були на крайньому лівому крилі в партії с.-р.) і на центральну фракцію, що залишила за собою стару назву У.П.С.Р. Лідери першої групи: Михайличенко, Приходько, Заливчий, Коваль, Шумський, Блакитний, Полоз; лідери другої групи: Чечель, Голубович, Охримович, Лизанівський. В 1920 р. партія У.П.С.Р. (боротьбистів) в березні

місяці влилася в партію КП(б)У, а лідери партії УПСР (центральна фракція) по встановленню радвлади на Україні попали на суд за участь разом із імперіялістами Антанти в боротьбі з Радянською владою.

урна—ваза, скринька, що в неї кидать виборці записки, коли вибирають депутатів. Це звичайно буває за буржуазної системи таємного голосування.

УСРР — Українська Соціалістична Радянська Республіка. Столиця—Харків. Територія—405.282 кв. верст. Населення—27.628.300 чол., з них українців—76%, росіяні—11%, євреїв—17%, решта припадає на всі інші національності.

Жовтневій революції на Україні довелося вести гостру боротьбу з дрібно-буржуазною Українською Центральною Радою. Лише в січні 1918 року пролетаріят і незаможне селянство України перемогли українську контр-революцію й заснували свою Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Центральна Рада втікла з Києва до Житомира. 9 лютого 1918 р. її представники підписали у Бересті мировий договір з німецькими та австрійськими імперіялістами й покликали їх допомогти в боротьбі проти українських робітників та селян. Німці окупували Україну. Незабаром вони скинули дрібнобуржуазну Центральну Раду й настановили на Україні буржуазно-поміщицький уряд на чолі з гетьманом Скоропадським,—колишнім бувшим царським генералом і великим поміщиком. У листопаді

1918 р. по всій Україні спалахнуло повстання проти гетьмана. Гетьмана було скинуто, німців прогнано. Але влада знову опинилася в руках колишніх провідників Центральної Ради: Петлюри, Винниченка, Шаповала та інших, що утворили так звану Директорію. Однак, робітництво й селянство України, упоравшись з гетьманом, скоро упоралося і з Директорією. На початку 1919 року майже на всій території України знову запанувала робітничо-селянська влада. В кінці літа того-ж року Україну зайняв Денікін. Та вже через кілька місяців Червона Армія разом із партизанами-повстанцями розбила Денікіна. В квітні 1920 року контр-революція пробувала ще раз дати рішучий бій радянській владі: 20 квітня Польща з Пилсудським і в союзі з Петлюрою розпочала війну з рад. Україною, скоро зайнявши значну частину Правобережжя. Та робітництво й селянство України й цим разом дало одсіч своїм ворогам. Польське військо мусіло відступити, в-осени 1920 року було складено з Польщею перемир'я, що в квітні 1921 року закінчилося мировою угодою в Ризі. Правда, ця мирова угода може бути тільки перемир'ям на пролетарським фронті Європи: нею відірвано від України західню Волинь, Холмщину, Полісся, Підляшшя, а червона Галичина знову відійшла під владу польських панів. Але цей мир дав пролетаріятowi України змогу передихнути та віддати свої сили комуністичному будівництву й зміц-

нення своєї робітниче-селянської влади. У ССР завжди була в тісному союзі з РСФРР. 30 грудня 1922 року представники УСРР, РСФРР, Закавказької СФРР та Білоруської СРР склали умову, якою всі ці республіки утворили Союз Соціалістичних Радянських Республік (див. СРСР.)

В склад УСРР входить молада автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка.

Установчі Збори — в буржуазних країнах — зібрання народних представників для встановлення нового державного ладу або зміни конституції. Звичайно, скликаються вони під час буржуазних революцій. До жовтневої революції всі революціонери вимагали скликання установчих зборів. Після жовтневої революції установчі збори, скликані радянською владою, протипоставили себе радам Робітничих та Селянських Депутатів, яко орган буржуазно-демократичний; це був центр контр-революційних елементів дворянства, буржуазії та сільського куркуліства. Ці збори треба було розпустити.

Де-далі есерівська більшість Устан. Зборів виявила своє справжнє протинародне ество, коли в 1918 р. за допомогою чехо-словаків знищила радянську владу на Волзі й допустила до влади Колчака. Таку-ж саму протинародню політику провадила й германська „учреділка“, що всякими способами допомагала Носке боротися з германськими робітниками та на якийсь

час придушити германську пролетарську революцію. У. З., скликані після війни в ряді держав, боронять інтереси буржуазії, організовуючи її сили для боротьби з пролетаріатом.

усна газета — новий спосіб інформування населення, що вперше був застосований у масових розмірах у радянських республіках. Цей спосіб полягає в тому, що статті та інший матеріал, складений так, як складається він у звичайній газеті, читається кількома особами на зборах, на нараді, або на вечірці. Це надає жвавості змістові газети й приваблює увагу не тільки читача, який не звик читати газети, але й того, для кого газета стала потребою.

утилізувати — використати, застосувати щось так, щоб із нього дістати користь.

утилітаризм — практичне використання якоїсь речі, застосування до практичного вжитку її з якоюсь користю. Цим словом визначають так само й такий світогляд, що ставить своїм ідеалом досягнення найбільшої користі для найбільшої кількості людей (напрямок у етиці).

утилітарний — практичний; той, що має дати якусь користь.

утопійний, ненауковий соціалізм — обґрунтовує свою остаточну мету, тільки зазначаючи бажаність її, а не встановлюючи в самому житті й у самому розвитку капіталістичного суспільства тих чинних сил, що з неминучістю забезпечують осягнення цієї остаточної мети

і які дозрівають у лоні самого капіталізму. Утопічний соціалізм повстає тоді, коли боротьба між працею й капіталом не розгорнулася ще на всю її широчінь, коли пролетаріат був ще нечисленний, зле організований, і коли йому через те, що капіталістичний лад був ще мало розвинений, тяжко було здати собі ясно справу з тої дійсности, що його оточувала. Головні представники утопічного соціалізму (на початку XIX в.) — Сен-Сімон і Фур'є у Франції й Роберт Овен у Англії.

утопіст — людина, що живе мріями. Утопістами-соціалістами звуть представників такої соціалістичної науки, яка виводить новий суспільний лад не з необхідности розвитку продукційних відносин капіталістичного ладу, а з найкращих бажань

окремих людей (див. утопічний соціалізм).

утопія — назва вигаданого письменником Томасом Мором острова, де була ідеальна держава. Слово це походить од двох грецьких слів: у — немає, топос — місце, а все слово означає місце, якого ніде немає. Томас Мор в своїй роботі хотів намалювати найкращий суспільний лад, за якого не було б ніякого пригноблення. Після нього це слово стали вживати для визначення найкращої держави, яка справді ніде не існує. Через те, що такий удосконалений суспільний лад для того часу був ідеальним, здавалося, що здійснити його не можна й тому пізніше почали вживати це слово взагалі для визначення такої думки, яку перетворити в життя не можна.

фабзавком — фабрично-заводський комітет. То є основний осередок професійної організації робітників на підприємстві. Фабзавком вибирається робітниками даного підприємства на загальних зборах і завданням фабзавкома стає охорона інтересів робітників та участь у житті даного підприємства.

фабрики — промислове підприємство, де працює значна кількість найманих робітників у одному помешканні з застосуванням машин та при умові розподілу праці. Фабрики повстали на руїнах мануфактур-

ної продукції, після того, як було винайдено машини.

фабрикат — товар, що виготовляється на фабриці.

фабричне законодавство — закони про умови праці робітників на фабриках. В цих законах зазначається кількість робочих годин, порядок припущення дитячої праці або заборона її, заборона працювати вагітним жінкам, порядок відпусків та страхування робітників на випадок хвороби, інвалідности, то-що. В кожній державі є фабричне законодавство, але ніде ці закони не захищають належ-

ним чином робітників у їхній праці від перебільшення експлоатації. Найдосконаліше законодавство тільки в СРСР: закони забезпечують робітникові восьмигодинний робочий день, дітям заборонено працювати на фабриках та заводах, вагітні жінки за два місяці до пологів і на два місяці після них, зберігаючи свою платню, мають відпуск; робітників, що занедужують на фабриці, посилають за рахунок держави в будинки відпочинку або в санаторії. В буржуазних країнах за додержуванням правил фабричного законодавства стежать призначені урядо-фабричні урядовці, фабричні інспектори, а в радянських республіках цих інспекторів праці вибирають самі робітники через свої профспілки.

фабула—головний зміст літературного твору.

фаворит—улюбленець. В історії таких улюбленців мали царі й вони відогравали чималу роль у державному управлінні, напр., улюбленці Катерини II—Орлов, Потьомкін; улюбленець Олександра I—Аракчєєв то-що.

фаза—окремий момент у розвитку якогось явища.

факсиміле—власноручний підпис, точний відбиток з рукопису або з підпису.

факт—справжній випадок, або подія.

фактор—чинник, чинна сила, що через неї відбуваються якісь події. В торгівлі цим словом називають посередника.

факультет—відділ у вищій школі, що на ньому вивчають

якусь галузь науки. На факультеті суспільних наук—студіюють науки про суспільство, на факультеті природничих наук—науки про природу, на факультеті медичному—науки про хвороби людини та про способи їх лікування й т. д.

фаланга—колона (війська); кості на руці й нозі (на пальцях); фаланга в творах французького соціаліста-утопіста Фур'є—община в 1500—2000 осіб у новому ідеальному суспільстві.

фаланстер—Так Фур'є (див це стово) називав ту організацію, що в майбутньому суспільстві повинна, на його думку, заступити місце капіталістичного суспільства. Фур'є пропонував одноманітну організацію фаланстерів, що в них члени цих організацій виконували б корисну, завчасу розподілену між ними, відповідно до їхніх нахилів, роботу в різних продукційних групах. Фур'є докладно описує цей фаланстер, говорить про те, як там поставлено буде освіту виховання, які відносини встановляться між чоловіком та жінкою й т. ин. Проповідь ця не мала ніякого успіху.

фальсифікація—підроблення.

фамільярність—занадто зухвале „панібратське“ відношення однієї людини до другої, коли для нього немає ніяких підстав.

фанаберія—пиха, погордливість.

фанатизм—надмірно велике захоплення якоюсь ідеєю або справою. Той, хто буває під впливом фанатизму, вважає за

своїх ворогів усіх тих, що додержуються іншої думки в його справі. Релігійний фанатизм надзвичайно багато пошкодив розвиткові науки. Підтримувати релігійний фанатизм було для жреців релігії вигідною справою, бо фанатизм темних мас допомагав їм закріпити своє упривілейоване становище. Фанатизм у національній справі зветься шовінізмом. Його підтримує буржуазія, щоб тим самим трудівничі маси збити з своєї класової свідомости.

фантазія—витвір думки, мрія, план, що його не можна здійснити в житті.

фантазмагорія—казкові картини, що вживаються ві-сні або підчас гарячки.

фарисейство— удавана по-божність.

фаталізм—такий погляд, що стверджує, ніби все, відбувається по встановленому раніше планові. Фаталізм припускає існування такої сили, яка наперед визначає чергу, в якій відбуваються всі природні явища людського життя. Фаталізм припускає існування бога. Найяскравіше фаталізм виявляється в магометанській релігії.

фатальний—неминучий.

фах (або професія)—певний вид заняття, що з нього людина живе; спеціальність даної людини.

фашизм—буржуазний контр-революційний рух, що виник після закінчення імперіалістичної війни в Італії й поширився потім по других країнах. Назва походить од італійського слова „фашіо“—спілка. Організовані

колишнім соціалістом, а тепер чорносотенцем, Мусоліні, бойові союзи фашистів ставлять своїм завданням боротьбу з соціалізмом і соціальною революцією. Фашистський рух виявляється в одвертих виступах проти робітників та найбіднішого селянства, в убивствах поодиноких комуністів та соціалістів, у розгромі профспілок, робочих домів, редакцій робітничих газет, кооперативів, робітничих освітніх організацій і т. и. Опріч представників буржуазних і декласованих суспільних елементів, до складу фашистських організацій входять і несвідомі відсталі шари робітників. Р. 1922 виступи італійських фашистів призвели до захоплення влади Мусоліні, який створив фашистське міністерство. Встановлена фашистська диктатура, поставила робітничий рух у Італії в як-найтяжчі умови. За прикладом італійських фашистів пішла буржуазія й по інших країнах. У ряді їх існують схожі організації, приміром, „Ку-Кукс-Клан“ у Сполучених Штатах, „Соматен“—у Іспанії, „Громадянська війна“ в Голандії. Боротьба з фашизмом—одне з головних гасел утворення єдиного робітничого фронту. Для боротьби з фашизмом пролетаріят організував „Міжнародний Комітет“; до складу цієї організації входять представники пролетарських організацій і видатні громадські діячі, прим.: Клара Цеткін, Анрі Барбюс, Хеглунд і інші.

федералісти—1) прихильники федеративної держави; 2) назва членів української буржуазної

партії (соціалісти - федералісти, див. слово ТУП).

Федерація—або федеративна держава—спілка декількох держав або країн, які разом із тим незалежні в своєму внутрішньому управлінні; вони мають спільну вищу центральну владу та єдине дипломатичне представництво. За приклад такої федерації може стати СРСР, яка об'єднує де-кілька незалежних республік та автономних країн. Окрім ССРР є буржуазні федерації, як Швайцарія, Півд.-Американські Сполучені Штати. Останніми часами федерацією стали називати ще спілки політичних і робітничих організацій, які не мають характеру партії (федерація анархістів, приміром).

Фейербах Людвіг—німецький філософ матеріаліст 19 ст. Народ. 28 липня р. 1804 у місті Ландсгуті в Баварії, в родині професора-правника, співробітника баварського міністерства юстиції. Родина Фейербаха була надзвичайно здібною. За молодих років Фейербах був релігійно настроений. Він присвятив себе вивченню теології. Юнацтво Фейербаха припало на добу чорної реакції в Європі, яка була відповіддю на Велику Французьку Революцію. Феодальна Германія спиралася з одного боку на економічну відсталість, а з другого—на церковництво. З закінченням берлінського університету для Фейербаха закінчилася релігійна доба його розвитку. Фейербах був поступовим та оригінальним учнем великого філософа-ідеаліста Ге-

геля й став представником лівих гегеліянців. Через свою палку вдачу Фейербах став революціонером у галузі ідеології, де розпочиналися перші бої з феодальним та монархічним світом. Р. 1828 Фейербах почав професорувати. З цього часу він вступив у конфлікт із християнською догматикою, через це мусів покинути академічну діяльність. Після цього він віддається від світу й починає глибоко філософську діяльність, співробітнюючи в філософських органах та провадячи наукову роботу. В 30-х роках, коли в Германії почалося оновлення громадської думки, Фейербах рішуче пориває з ідеалізмом гегелівського напрямку та стає на матеріалістичний ґрунт. Р. 1341 він видає свою наукову працю „Єство християнства“, яка в великій мирі спричинила перемогу матеріалізму над ідеалізмом. Фейербах тоді мав великий вплив на Маркса, Енгельса, Біліньського, Чернишевського та на широкі суспільні кола європейських держав. Підчас реакції, що наступила по революції 1848 р., Фейербах майже не виявив себе, видавши тільки „теологію“, в якій виклав свою теорію релігії. На цей час припадає занепад матеріального стану Фейербаха й у боротьбі за життя він мало віддається науковій роботі. Хоча Фейербах жив самотньо, проте він мав чимало прихильників. Як людина, він приваблював до себе своєю рідкою гуманністю, чулістю. Характерно для Фейербаха те, що він близько

підходив до селянства й дружив з ним; цим та своїм самотнім особистим життям Фейербах дуже нагадує Л. Толстого—другого великого гуманіста 19 ст. Помер Фейербах 13 вересня р. 1872.

Фейлетон—велика стаття в газеті на теми наукового, громадського або літературного життя. Ці статті пишуться в легкій, загальноприсутній формі, а іноді в гумористичній, коли це статті на біжучі теми.

Фемінізм—буржуазний громадський рух, що поставив собі за мету добиватися виборчих прав для жінок, а також зрівнення їх у громадянських правах з чоловіками. Цей рух тільки в 1924 р. дав деякі наслідки: в Англії жінки дістали право вибирати до парламенту. В рад. республіках пролетарський жіночий рух разом із успіхом жовтневої революції одразу розкріпостив жінку: вона має однакові права з чоловіками.

Фенікс—птиця, що за стародавніми грецькими переказами відроджувалася з попелу того багаття, що в ньому вона згорала. Тому тепер у літературі цей вираз вживають для того, щоб визначити щось таке, що відроджується по тимчасовій загибелі.

Феномен—явище, що ми його сприймаємо нашими органами почуття. Часто цим словом означають також видатні явища в тваринному або людському світі, що дуже рідко трапляються.

Феодал—середньовічний великий землевласник, поміщик.

Феодалізм—політичний та господарський лад у Західній Європі, що був перед капіталізмом. Характерними рисами цього ладу стають: кріпацьке господарство, велике землеволодіння, що віддає частками свої землі дрібнішим державцям; ці останні несли за це певні натуральні повинності та військову службу (ленна залежність) і були в такій самій залежності від центральної влади. Такі відношення були й у Московській Русі до 16 ст.

Фетиш—предмет, що викликає некритичне почитування, має на думку почитувача чарівну силу та вплив.

Фетишизм—найнижчий ступінь релігійної свідомості, коли за богів вважають усякі речі, навіть неживі. Цим словом визначають також прибільшення значіння якоїсь речі. Так, прим. грошевий фетишизм—це прибільшення значіння грошей; фетишизм товаровий приписування товарам містичних, таємничих властивостей; при цьому не беруть на увагу того, що товарова форма продукції в капіталістичному суспільстві пояснюється відношенням між продуцентами, а не між речами.

Фізіократи—прибічники економічної теорії (в 18 ст.), що вбачали в природі єдиний самостійний фактор усієї продукції. Фізіократи тому вважали землю за єдине джерело народного багатства.

Фізіологія—наука про ті процеси, що відбуваються в організмі.

Фіктивний—вигаданий, неправдивий, несправжній.

філантропія — благодійність. Філантропія була особливо поширена в буржуазному суспільстві, яке організовувало допомогу міській бідноті, збираючи пожертви від окремих осіб, влаштовуючи бали, концерти на користь бідних. Біднота доставала копійки, а не реальну допомогу, а вельможні філантропи, розкошуючи коштом бідноти, пишалися своєю нікчемною діяльністю.

філер — шпиг.

філістер — людина обмежена, з вузькими буденними поглядами.

філіальний — той, що становить відділ якоїсь організації або установи, і підлягає їй у своїй діяльності.

філологія — наука про мову. Філологами в Греції звали авторів творів, написаних на підставі певних джерел. Пізніше слово філологія набуло теперешнього значіння, щоб-то науки про походження та розвиток мови та її окремих говірок.

філософія — наука про основи пізнання; філософія охоплює все людське знання, об'єднує всі науки.

фінал — кінець.

фіанси — прибутки, видатки, борги — щоб-то все, що становить грошеву частину якогось підприємства, держави.

фіансовий капітал — це банковий капітал небагатьох найбільших монополістів — банків, що злився з капіталом монополістичних союзів промислових капіталістів у особі трестів, синдикатів, картелів і сучасних величезних акціонерних това-

риств. Командною групою за фінансового капіталу є не банкіри зокрема й не промислові капіталісти, а купка фінансових хижаків (фінансова аристократія або олігархія), що об'єднує в собі королів промисловости й банків. За фінансового капіталу в кожній буржуазній державі замість конкуренції й анархії повстає капіталістичне кермування (регулювання) продукцією й безоглядне грабування всього населення купкою найбільших капіталістичних хижаків. Але конкуренція й анархія існує далі на світовому ринкові, де чим раз дужче розгортається боротьба між сучасними найбільшими капіталістичними державами. Їхня боротьба на світовому ринкові стає дедалі все жорстокішою й спустошливішою, приводячи раз-у-раз до нових війн.

Фінляндія — самостійна республіка, що раніше входила до складу Російської Імперії; на чолі її тепер стоїть буржуазний уряд, що його підтримує Антанта. Р. 1917 та з початку 1918 р., підчас російської революції в Фінляндії була утворилася радянська республіка, але революцію задушила фінляндська буржуазія за допомогою німецького війська.

фіяско — поразка, невдача.

фігляр — шут.

фікція — вигадка.

фіксувати — закріпляти, записувати.

філія — відділ якоїсь установи, товариства.

філістер — людина обмежена, з вузькими поглядами, що не

йде далі дрібниць повсякденного побуту.

флегматик—в'яла, не швидка людина, що не виявляє своєї діяльності, ініціативи.

флора—рослинність якоїсь місцевості (дерева, куші, трава, то-що).

флюгер—1) металевий прапорець, на якомусь будинкові; цей прапорець повертається за вітром на різні боки; 2) так називають також людину, що не має сталих поглядів і пристосовується до обставин.

фоліант—книга найбільшого розміру.

фольварк—великий маєток на Правобережній Україні, за старих часів; сільсько-господарська установа в західних губернях Росії.

фон—(по-українському тло)—1) загальний колір, тон картини; 2) обстановка, оточення, в якому розгортаються якісь події.

формалізм—здібність людини, яка звертає увагу на зовнішній, офіційний бік справи, на встановлені зразки, це робить шкоду справі.

формат—величина, розмір.

формулювати—стисло й точно висловити основну думку, резюмувати.

форт—невеличка фортеця, укріплене місце.

фракція—1) частина якоїсь політичної партії, що відокремлюється підчас невзгоди в партії; 2) група осіб, що згуртована в парламенті, раді депутатів з членів якоїсь однієї політичної партії (фракція КП(б)У в Радах Робітничих Депутатів, у профспілці, фракція комуні-

стів у Польському Союмі й инш.).

Франк—основна грошева одиниця в Франції. До війни франк коштував 37¹/₂ коп.

Франко, Іван—(1856—1916)—український соціалістичний діяч та видатний письменник. Вийшов з родини селянина-незаможника; батько його був ковалем у селі під карпатськими горами. Здобув із великими труднощами вищу освіту (переживав тяжку матеріальну скруту). Ще студентом Франко підпадає під вплив емігранта-соціаліста М. П. Драгоманова. Під його впливом Франко й ряд інших галицьких студентів стають переконаними соціалістами й закладають селянську соціалістичну партію („Українська Радикальна Партія“). У своїх художніх творах Франко яскраво відбиває соціалістичні настрої, різко критикуючи капіталістичний лад, паразитарні класи та закликаючи до соціалізму робітників і селян. Франко перший з українських письменників малює життя галицького пролетаріату та бідного селянства, що спролетаризувалося або стоїть надорозі до пролетаризації. Найголовніші його повісті: „Бориславські оповідання“, „Воа constrictor“. Його революційні пісні „Вічний революціонер“, „Обриваються звільна всі пути“—улюблені пісні українського пролетаріату. Помер Франко 28 травня (за н. ст.) 1916 р.

Франкфуртський парламент—був заснований після березневої революції 1848 р. у Германії для встановлення загально-імпер-

ської конституції. Через нерішучість та безпринципність більшості депутатів, почасти звязаних із дореволюційним бюрократичним режимом, почасти з безсилим німецьким міщанством, через те, що в цьому парламенті була значна кількість професорів старих германських університетів, адвокатів—людей слова, а не діла,—зібрання це не відіграло ніякої ролі в революції. Навпаки, воно втратило всякий авторитет ще до того часу, як воно було розпущене; називалося воно „Франкфуртською говорильнею“.

Франція—буржуазна республіка. Столиця її—Париж. Р. 1879 у Франції відбулася революція, що скасувала поміщицько-дворянську владу й рознесла ідеї буржуазної революції по всій Європі. Протягом першої половини 19 ст. Франція була найпоступовішою буржуазною країною в Європі, пережила боротьбу з заходами дворянства повернути владу до своїх рук (революції р. 1830, 1848). Р. 1871 паризькі робітники вперше в світовій історії утворили робітничу державу (Паризька Коммуна), яка продержалася два місяці. Ліквідувавши цю спробу робітників, налякана буржуазія з того часу обороняє буржуазний лад не тільки у Франції, але й у всій Європі. Зараз Франція—найбільш контр-революційна країна, її називають світовим жандаром.

Фрітредер—прихильник свободи зовнішньої торгівлі.

Фронт—1) ділянка землі, на якій відбуваються військові акції;

2) взагалі—небезпечна галузь державного життя, що вимагає найбільшої уваги з боку громадян та держави (у нас—економічний фронт, фронт освіти то-що). Змінити фронт—значить змінити свої попередні переконання.

Фрунзе—Михайло Васильович—голова Рев.—Військ. Ради. Командував усіма військами України й Криму, організатор розгрому й повної ліквідації Врангеля. Народився в 1885 р. Після закінчення середньої школи вчився в політехнічному інституті. Революційну роботу почав провадити підчас студентства й з 1904 року став більшовиком. Підчас революції 1905-6 р.р. брав активну участь. Після придушення революції 1905 р. за революційну роботу не раз був заарештований царським урядом, сидів по тюрмах та вислався на каторгу. За імперіалістичної війни служив урядовцем „Земсоюзу“, а з 1918 року провадить партійну роботу, як агітатор, організатор, голова повітового та губерніяльного партійних комітетів. На X-му з'їзді партії вибраний членом ЦК РКП. В червоній армії з 1918 року, в 1920 році був призначений командуючим південним фронтом, а трохи згодом—командуючим усіма військами України й Криму. З 1924 року—командуючий військовими силами СРСР, голова РВР СРСР замість Троцького.

Фундаментальний—міцний, солідний.

функція—1) таке відношення між двома предметами аба

його елементами, коли якась зміна в одному тягне за собою зміну в другому; 2) цим словом визначають також обов'язки людини, організації або установи.

фунт стерлінгів—англійська грошева одиниця, що до війни коштувала 9 карб. 40 коп. золотом.

Фурор—великий успіх.

Фур'є Шарль—(1772—1837)—крамар, соціаліст - утопіст. В 1808 р. видав працю „Наука про 4 рухи та про соціальні призначення“, р. 1822 „Трактат про хатні хліборобські асоціації“, а р. 1829 „Новий промисловий світ“. Це—найголовніші його твори. В капіталізмові Фур'є вбачав творчі тенденції. В своїх творах він дав надзвичайно дотепну та цікаву критику капіталістичного ладу, талановиту картину майбутнього суспільства, що організоване на основах єдності та згоди всіх людських стремлень, інтересів. В капіталізмові Фур'є заперечував не так нерівність та експлоатацію, як злидні народніх мас, марне витрачання сил та засобів, що потребує система приватних господарств та їхня обопільна конкуренція. Громада повинна бути організованою на думку Фур'є, таким чином: працю треба провадити спільно й у великому масштабові. Для цього певна кількість людей (1500—2000) об'єднуються в одну спілку, яку Фур'є назвав фалангою, а комуну—фаланстером. До фаланги входять люди різних професій, здібности, нахилів; об'єднуються вони між собою в однородні

групи, причому один і той самий член фаланги входить до декількох груп, бо людей тягне до ріжноманітних занять. Всі вони складають одну велику артіль, один кооператив разом. У фаланзі панує воля, але ще не повне рівенство. Талантові й капіталові даються спеціальні ролі в продукції. Окрім об'єднання в середині фаланги, остання єднається з іншими фалангами, поки вся земля не вкриється мережею фаланг. Тоді на землі настане доба повної гармонії. В теорії Фур'є є багато помилок та чудернацтва, поруч з геніальними думками трапляється нісенітниця. Проте Фур'є на початку розвіту капіталізму став геніальним пророком соціалізму, який прийшов на зміну капіталізмові й це становить заслугу Фур'є.

футуризм—напрямок у мистецтві, що виник за першого десятиріччя ХХ ст. Характерні риси футуризму: заперечення традицій, стремління до цілковитого розриву з минулим, нехвисть до музейних та археологічних скарбів, прихильництво перед міською культурою, перед машинізмом і технікою, надмірна сміливість у утворенні нових слів. Основоположником футуризму був італієць Марінетті. Найвидатнішим футуристом у Росії є Маяковський, на Україні Семенко Шкурупій та інші (мистецька організація такого напрямку тепер звється асоціацією комункульту, це тепер злилася з пролетарською українською організацією письменників „Гарт“).

Х

Халтурин Степан Миколаєвич—(1857—1883)—видатний народоводець. Народився в с. Бєликі - Жураві. Орловського повіту, Вятської губернії. Батьки його, були заможні, державні селяни. В земській вятській школі дістав науку й вивчив столярне реміство. Тут же попав до гуржа, що його заснували політичні засланці. Р. 1874 разом з молодими мрійниками-товаришами думав поїхати в Америку, щоб там заснувати комуну. Але опинився в Петербурзі, де вступив столяром на залізницю й загізав зносини з революційною інтелігенцією. В 1874—75 р.р. Халтурин стає діяльним пропагандистом і організатором робітничих гуртків. В кінці 1878 з. він організує „Північно-російський робітничий союз“, що оголошує відозву до всіх російських робітників, в якій звязує свої завдання з західно-європейськими партіями. Розгром союзу кинув Халтурина на терористичну діяльність. Він 5/II-1880 року робить вибух у Зимовому палаці, але цар лишився цілим. Після цього Халтурин вступає до „Центрального Комітету Народньої Волі“. З доручення Виконавчого Комітету 18 квітня 1882 р. Халтурин з Желваковим убив у Одесі прокурора Стрельнікова, за що був повішений 23 березня 1883 р.

харакирі—форма самогубства в Японії. Самогубець розпорює

собі ножем живіт у ту-ж хвилину один із друзів, що стоїть коло нього, одрубє йому голову. **Х.**—звичай японського феодального вельможного панства, який виник за середнєвіччя. Тепер **Х.** іноді вчиняється з прихильности до мерця або на знак протесту проти несправедливих вчинків влади чи начальства, і таким чином, набуває політичного характеру.

характер—основний напрямок психічного життя людини. Цим словом визначають також основний напрямок людської діяльности, прим., „характер творчости“ і т. и.

характерний—властивий людині, або явищу; ознаки вдачі людини або якогось явища.

характеристика—визначення, або пояснення властивих людині, предметові, явищу ознак.

хартія—акт державної влади, що стверджує чий-небудь політичні права. Великою **Х.** Вольностей зветься умова, складена р. 1215 англійським королем Іоаном Безземельним з феодалами, що повстали проти нього. Цю **Х.**, що обмежила владу короля, звать „наріжним каменем англійської волі“.

хаотичний—неналагоджений, безпорядочний, безладний.

ходіння в нарід—рух, що виник р. 1874 серед російської революційної молоді. З метою соціалістичної пропаганди серед селянства молодь у вигляді селян і чорноробочих йшла на

село, переходячи з місця на місце, або оселяючися в певних пунктах, odkриваючи тут кузні, ремесничі майстерні. Наслідки „ходіння в народ“ виявилися для пропагандистів несподіваними: селяни ставилися до них підозріло, з недовірям і не сприймали проповіді соціальної революції. Рух не виправдав тих надій, що на нього поклалися, і поволі завмер. Окремі революціонери провадили далі пропаганду на селі до кінця 70-х р.р. Справа учасників „ходіння в народ“, відома під ім'ям „Великого процесу“ або „Процесу 193-х“, розбиралася в окремому засіданні сенату з жовтня 1877 року до січня 1878 року. До слідства в цій справі притягалося 770 осіб. Багато з великих революційних діячів пізніших часів було учасниками процесу (Желябов, Перовська й ин.).

християнський соціалізм — спроба католицького та протестантського духівництва в XIX ст. взяти під своє ідейне керівництво несвідомі елементи робітничої класи, облутати їх релігійною брехнею, щоб застергти їх від впливу пропаганди революційного марксизму. Особливо розвинувся цей рух поміж католиками, коли його „благословив“ папа Лев XII. Він (рух) мав успіх досить значний. Так у Германії „католицькі робітничі спілки“ мали десятки ти-

сячи членів і іноді відігравали штрейбхерську ролу за пролетарської боротьби. Більш, ніж поміж промисловим пролетаряттом, духовництво має успіх поміж дрібною буржуазією, яка злидніє від конкуренції великого капіталу. З огляду на те, що в Германії й Австрії, прим., торговельний капітал у руках євреїв, „християнський соціалізм“ вироджується в звичайний антисемітизм.

християнство — релігія, що витворилася з єврейської і поганської релігій, як релігія милосердя рабів, що їм вола за страждання на землі обцяла щастя „на тому світі“. Маси, що були пригноблені й переслідувані й жили в злиднях, пішли за цією наукою. Пануючі класи використали християнство, щоб удержати маси в покійності; вони й оповістили християнство пануючою релігією, притосували її до своїх інтересів і зробили її зряддям пригноблення та затемнювання народу. Таким чином, християнська релігія, так само, як і всякі інші, сприяла темноті народній підтримувала забобони, а це було в інтересах пануючих клас і духівництва.

хроніка—відділ у газет або журналі, де подаються різні відомості про всякі події або оповідання про події.

хронічний—затяжний, довготривалий, постійний.

Ц

цар—титул государя в Росії. Самодержавство в Росії відзначалося надзвичайною дикістю, сваволею й було найчорнішою добою в російській історії. Воно було в Європі за всесвітнього жандара. Останній цар Микола II був скинутий з престолу за лютневою революції в 1917 році й після жовтневої революції в 1918 р. був розстріляний в Катеринбурзі.

царизм—термін для визначення самодержавного ладу в Росії, знищеного лютневою революцією в 1918 р.

цезаризм—зосередження всієї влади в одних руках, хоч для показу зберігаються деякі зовнішні форми демократично-державного ладу.

цейхгауз—склад у військовій частині, де зберігаються різні військові речі: одяга, амуніція то-що.

ценз—умови, які дають право користуватися виборчим правом, а саме: досягнення певного віку, володіння майном, що коштує певну суму грошей або дає володареві певний прибуток (маєтковий ценз), закінчення школи (освітній ценз), проживання в одній місцевості протягом певного часу (ценз осілості). По буржуазних країнах встановлення виборчого цензу має завданням усунути від виборів найширші пролетарські та селянські маси. В радянських республіках є ценз віку: вибрати мають право громадяни не молодші 18 років та трудовий

ценз: вибирають до рад лише трудящі маси.

цензор—урядовець в управлінні в справах друку, що розглядає ті писані твори, що призначаються до друку. За царського ладу від цензора залежала доля не тільки революційної літератури, а й ліберально-буржуазної. Було не мало випадків, коли цензор викреслював цілі розділи навіть з творів реакційних та буржуазних письменників.

цензура—розгляд урядовими установами друкованих творів або тих, що призначаються до друку: книжок, газет, журналів, афіш, малюнків плакатів то-що. Цензура ставить за своє завдання не допустити до поширення між населенням творів, небажаних для уряду. Цензура так само доглядає з тією самою метою театральні вистави, концерти, кіно то-що. Цензура була й є могутнім знаряддям політичної боротьби. Надзвичайно жорсткою цензура була в царській Росії. За революційної доби завдання цензури—боротьба з контр-революційною агітацією.

цент—маленька монета в Сполучених Штатах Північної Америки, сота частина долара (а в доларі два золотих карбованці).

центр—середина в колі. Цим словом визначають вищі установи в державі або в даному місці; в політичному житті-партії, що стоять між крайніми політичними групами, і в парламенті

для них одведено місця для засідань посередині парламенту між лівими й правими; тому вони звуться партіями центру.

централізація — скупчення в одному місці. Централізація управління — коли більшість справ вирішується в одному головному місці—в центрі.

централізація капіталів — об'єднання вже існуючих капіталів у один. Централізація полягає в заснованні товариств та акційних спілок, які об'єднують капітали, що повстали один від одного незалежно. Це дає змогу відразу влаштувати величезні підприємства. А такі підприємства велетні ще дужче прискорюють концентрацію капіталів, бо концентрація відбувається тим швидче, чим більші розміри окремих підприємств. Наслідком концентрації й централізації капіталу буває разом зі зростом капіталу й зі зменшенням числа підприємців збільшення армії пролетаріату, а, з другого боку,—відбувається скупчення пролетарських мас на чим раз більших підприємствах і в великих промислових центрах. Це зміцнює згуртованність, організацію, революціонізування й боротьбу широких робітничих мас із капіталом.

централіст—прихильник централізації.

центральна влада—найвища урядова влада. В радянських республіках найвищою владою є Всесоюзний З'їзд Рад, Центральний Виконавчий Комітет СРСР та Рада Народніх Комісарів. На Україні центральною владою є Всеукраїнський З'їзд

Рад, Всеукраїнський Виконавчий Комітет та Рада Народніх Комісарів УРСР.

Центральне Статистичне Управління—державна установа, що керує діяльністю всіх статистичних органів республіки. Завідуючий ЦСУ входить, до Ради Народніх Комісарів з дорадчим голосом.

Центросоюз — Всеросійське об'єднання всіх місцевих органів споживчої кооперації в Росії, міститься в Москві.

цепелін—повітряний апарат на зразок цигари, наповнений газом, легшим од повітря. Цепелін рухається від чинности особливого апарату. Він може перевозити чималу вагу, багато пасажирів і може літати дуже довго й далеко. Цепеліни вперше були зроблені за проектом німецького графа Цепеліна. За часів імперіалістичної війни німці широко користувалися цепелінами: на них далеко літали та скидали бомби до ворожого війська. Зараз на заході цепеліни вживають для повітряних зносин.

церемонія—встановлений порядок якогось урочистого свята.

церемоніальний марш—урочисте маршування війська під музику перед військовими начальниками.

Церетелі Іраклій—меншовик. Народився в 1882 р. Був членом другої Державної Думи й лідером соціал-демократичної фракції меншовиків. Після розгону Думи в 1907 р., разом із іншими 64-ма депутатами, був засланий на каторгу. З каторги визволений лютневою революцією 1917 р. В Петрограді став на чолі

меншовиків і входив до Ради Робітничих Депутатів. Увесь час був оборонцем, відстоював продовження імперіалістичної війни й угодовства з буржуазією. В уряді Керенського був міністром почти й телеграфу. Після жовтневої революції виїхав до Грузії, був там членом меншовицького уряду, провадив ворожу політику, що до радянської влади. Зараз перебуває закордоном і там разом із буржуазними міністрами домагається вигнання радянської влади з Грузії.

Цеткін Клара—видатна німецька комуністка. Народилася в 1857 р. До німецької соціал-демократичної партії вступила ще тоді, коли в Німеччині панувала найчорніша реакція, коли в Німеччині був надзвичайний закон проти соціалістів (див. надзвичайний закон проти соціалістів). В боротьбі з ревізіонізмом (див. Бернштейн) брала активну участь. До початку імперіалістичної війни була в лівому крилі партії й працювала разом із Мерингом та Р. Люксембург. Підчас війни боролася проти німецьких оборонців, пізніше вступила до спартаківців, а разом з ними увійшла до німецької комуністичної партії. Увесь час перебуває членом ЦК партії, а на 3-му й 4-му конгресах Комуністичного Інтернаціоналу її вибирали членом Виконавчого Комітету Комінтерну. В Комінтерні відає комуністичною роботою серед робітниць у міжнародньому масштабі. Опріч того, вона входить членом міжнароднього комітету боротьби з фашизмом.

цех—частина заводу, де виробляється якась частина даної продукції або якийсь цілий продукт, наприклад: котельний цех (де виробляють котли), паровозний цех (де виробляють або ремонтують паровози), літейний, токарний та інші. Раніше ще до розвитку капіталізму цим словом визначали об'єднання ремісників якогось одного фаху (цех шевський об'єднував шевців, кравецький—кравців і т. и.).

цивілізація—розвиток суспільного й громадянського ладу, удосконалення умов людського співжиття; стан народу, що відзначається розвитком матеріальних та духовних потреб.

цикл—група, ряд предметів або явищ, зв'язаних між собою.

Цімервальдська конференція—перша за часів війни міжнародня соціалістична нарада, що відбувалася в Цімервальді (містечко в Швейцарії) у вересні міс. 1915 р.

На ній брали участь соціалістичні партії й групи Німеччини, Франції, Італії, Росії (в числі делегатів од Росії був Ленін), Польщі, Румунії, Болгарії, Швеції, Норвегії, Голандії, Швейцарії. Всі партії, що брали участь на цій конференції, об'єдналися на ґрунті боротьби проти імперіалістичної війни. Головним питанням на конференції було питання про організацію виступу міжнароднього пролетаріату на користь миру. Конференція ухвалила відозву до пролетарів європейських країн із закликом до боротьби за мир без анексій і контребуцій на основі самовизначення

народів. Конференція вибрала тимчасову міжнародню соціалістичну комісію. Ця конференція поклала початок циммервальдському об'єднанню, яке існувало до 1919 р., коли на першому конгресі Комінтерну воно припинило свою роботу. Ліва група циммервальдців, на чолі з Леніним домогалася більш революційної роботи й закликала до рішучої боротьби за соціалістичну революцію та до заміни імперіалістичної війни на громадянську.

цінізм — розпусність, брутальна одвертість, непристойність.

ціна — виявлена вартість товару в грошовому товарі. Ціна товару ніколи точно не відповідає його вартості. Якщо одних товарів вироблено занадто багато, а інших занадто мало, то ціна перших із них спускається нижче від їхньої вартості, а ціна других підноситься вище від їхньої вартості. В такому разі частина підприємців покидає першу галузь виробництва й переходить до другої. Таким чином, за капіталістичного ладу, коли нема ніякої влади, яка планово, свідомо керувала б господарчою діяльністю суспільства, лише згадане відхилення цін від вартостей змушує підприємця, чи хоче він того чи ні — робити, що потрібно суспільству й до того ж в таких розмірах, в яких це суспільству потрібно. Отже, ціна є точним грошовим виявленням вартості тільки тоді, коли даного товару виробляється в суспільстві як раз стільки, скільки суспільству потрібно. В тому,

що ціни товарів завжди тяжать до їхніх вартостей і що, таким чином, відбувається пристосування виробництва до потреб суспільства, — в цьому виявляється велике суспільне значіння трудової вартості за товарового господарства.

Ц. К. — центральний комітет партії або професійної спілки.

Ц. К. К. П. (б) У. — центральний комітет комуністичної партії (більшовиків) України. Він вибирається на Всеукраїнській партійній конференції, яка відбувається що-року перед Всесоюзним з'їздом комуністичної партії. ЦК КП(б)У працює за директивами з ЦК РКП і підлягає всім постановам Всесоюзного партійного з'їзду. Для політичної роботи виділяється політичне бюро (політбюро), для організаційної роботи — організаційне бюро (оргбюро), а для щоденної біжучої роботи — секретаріат. Звіт про свою роботу Центральний Комітет подає Всеукраїнській конференції, на якій він що-року перевибирається.

Ц. К. Р. К. П. — центральний комітет російської комуністичної партії, що відає роботою комуністичної партії в межах усього С. Р. С. Р. Він вибирається на Всесоюзному з'їзді партії. З членів Ц. К. Р. К. П. для політичної роботи утворюється політичне бюро (політбюро), для керування організаційною роботою — організаційне бюро (оргбюро), для біжучої щоденної праці виконавчого характеру — секретаріат. Звіт про свою діяльність ЦК подає партійному Всесоюзному з'їздові.

дитата — точний уривок із статті, з книжки, або з промови.

циркуляр — обіжне розпорядження якоїсь установи до своїх підлеглих їй установ.

Ч

Чайківський Микола Васильович — революціонер-народник. В 1869—71 р.р. організував у Петрограді гурток революційної молоді (чайківці), який працював над самоосвітою й провадив пропаганду серед інтелігенції. Після еміграції з Росії в 1874 р. Чайківський декілька років перебував у Америці серед сектантів, а потім перебрався до Англії. В 1917 р. повернувся до Росії й був членом угодовського Центрального Виконавчого Комітету. Після жовтневої революції одверто виступив як ворог радянської влади. В 1918—1919 р.р. стояв на чолі білогвардійського уряду в Архангельську, що його підтримували англійське та американське військо. Після ліквідації білогвардійщини виїхав за-кордон, і там перебуває й досі.

чайківці — гурток революціонерів, організований М. Чайківським (див. вище). Гурток цей составив за своє завдання революційну пропаганду поміж студентам та робітниками. Гурток цей був організований в 1869—1871 р.р. Він відкидав усяку революційну діяльність і працював виключно в справі підвищення освіти серед інтелігенції, а почасти, і серед робітників. До чайківців належали відомі політичні діячі: П. Кро-

поткин — теоретик анархізму, М. Натансон, народовольці: Петровська, Желябов, Волоховський, Морозов та інші.

чартизм — перший революційний політичний рух у Англії. Чартизм походить від слова „чартер“ — хартія. Він виник у 30—40 р.р. XIX ст., як об'єднання „загальної робітничої партії“ з організаціями буржуазими. Партія чартистів обстоювала загальне виборче право, таємне голосування, щорічне поновлення парламенту, скасування маєткового цензу для членів парламенту. Чартисти провадили відповідну агітацію, подавали до парламенту петиції з своїми вимогами, домагалися 10-годинного робочого дня й організували озброєні повстання. Але буржуазний парламент одхиляв їхні вимоги, а уряд жорстоко переслідував чартистів, заарештовуючи та розстрілюючи їхніх проводирів. В 1842 році під впливом лівого крила чартистів відбувалися величезні страйки робітників, які охопили великі міста Англії, Шотландії та Уельс. Цей страйк частково допоміг переведенню декрету про 10-годинний робочий день. Після страйку в партії чартистів пішов розмир та розклад і, після невдалих спроб розпочати революцію 1848 року, чартизм

став завмирати а в 1858 році після припинення чартистського органу „Народня газета“, він цілком зійшов зі сцени. Це був перший масовий робітничий рух політичного характеру в Англії.

чек—квиток з наказом банкові виплатити пред'явникові зазначену в ньому суму грошей за рахунок особи, що підписала цього квитка й що має в банкові свої гроші.

Чернишевський Микола Гаврилович—відомий письменник, соціяліст-утопіст (1828—1889). Був одним із редакторів газети „Современник“. Автор утопічного роману „Що робити“, „Нарисів гоголівської доби російської літератури“, „Критичних уваг до політичної економії Міля“ і багатьох інших літературних, критичних та публіцистичних творів. Чернишевський спочатку захоплювався ідеалістичною філософією Гегеля, добре засвоїв його діалектичний метод, але пізніше став прихильником матеріалізму Фейербаха. В 1862 році сенат обвинуватив його в складанні революційної прокламації й засудив його до каторги. Після того, як він відбув свій термін на каторзі, був переведений на поселення до Сибіру. Революціонер Мишкін допомагав йому втекти з Сибіру, але ця спроба визволення закінчилася арештом Мишкіна. Чернишевський із Сибіру повернувся в 1883 р. і через 6 років помер.

Чернов Виктор Михайлович—правий соціяліст-революціонер. Народився 1876 року. З 1893 року був членом народ-

ницької партії „Народнього права“. В 1799 р. емігрував із Росії. Увійшовши в партію соціялістів-революціонерів, був редактором центрального органу партії „Революційна Росія“ і весь час був членом Центрального Комітету. Чернов був одним із теоретиків соціялістів-революціонерів. Підчас імперіалістичної війни хитався між оборонцями та інтернаціоналістами. Брав участь у Циммервальдській конференції. Повернувшись до Росії в 1917 році, став яскравим оборонцем. В тимчасовому уряді Керенського був міністром земельних справ. В Установчих Зборах був головою (5 січня 1918 р.). Пізніше одверто став на бік контрреволюції й брав активну участь у боротьбі проти радянської влади. Перебуваючи за кордоном, брав участь на з'їзді членів Установчих Зборів у Парижі 1921 року. Намагаючися допомогти Кронштадському повстанню в 1921 р., приїздив з цією метою в Ревель. Завзятий ворог комунізму та радянської влади. Бореться проти неї не гребуючи всякими засобами що до змов та замахів на життя проводирів революції.

червневі дні—збройне повстання паризьких робітників 23—26 червня 1848 року. Пролетаріят, який нічого не здобув після лютневої революції, надто багато працював у національних майстернях, хоч діставав дуже малу платню. Коли буржуазія вирішила зачинити ці майстерні й викинути безробітних робітників на вулицю, па-

ризький пролетаріат повстав зі зброєю в руках. Повстання жорстоко було придушено генералом Кавеньяком. Біля 6.000 робітників було залито й розстріляно, понад 9.000 було ув'язнено й заслано.

червоне козацтво — перший робітниче-селянський уряд України 8 січня 1918 року для боротьби з українською контрреволюцією ухвалив організувати „червоне козацтво“, яке об'єднувало б селянську бідноту. Перший полк „червоного козацтва“ був організований В. Примаковим, який розклав петлюрівський полк, роззброїв два офіцерських куріні й вже 28/ХІІ zorganizував 700 червоних козаків.

В боротьбі з Центральною Радою червоне козацтво разом з армією Муралова без бою захоплює Полтаву, провадить жорстоку боротьбу за Київ. З літа 1918 р. червоні козаки провадять уперті бої з німцями, в яких сотня Ганни відзначилася своєю героїчною смілістю. На Дону в боях червоні казаки наголову розбивають красновців. Відступивши з армією до Москви, червоні козаки в червні м. р. 1918 знову кидаються в бій, провадячи партизанську війну з німцями й гайдамаками. Коли німецьке військо було розкладене, червоні козаки рушають на Харків, а потім на Поділля, де остаточно розбивають петлюрівські частини. В квітні р. 1919 насувається нова небезпека — денікінщина. Червоне козацтво блискуче захищає Полтаву й Харків. Денікінові пощастило

просунутися вперед аж до Орла. Червоне козацтво, що вже склалося в бригаду, перше вдарило по фронтові противника; від того часу почався відступ Денікіна, який після бою під Льговим без відпочинку відступає на південь. Другі роковини червоні козаки святкують у Бердянську. 1920 р. — рік велетенської боротьби з Врангелем. Червоні козаки в червні м. р. 1920 переходять на польський фронт, де рядом боїв нищать шосту польську армію. Після миру з Польщею червоне козацтво ще бореться з 35.000 армією Петлюри, розбиває її на Поділлі; далі провадить боротьбу з бандами й остаточно їх нищить. 5 роковини червоне козацтво влаштувало в мирній обстановці, готуючись до боїв на світовому фронті.

„черта осілості“ — в царській Росії дано було декілька західних та південних губернь, де могло жити єврейське населення; за межі цих губерній євреям не дозволялося переселятися до внутрішніх губернь (великоросійських). Право переселення до цих губернь давалося тільки єврейській буржуазії (купцям першої гільдії, видатним лікарям, юристам).

чехо-словацький бунт — повстання проти радянської влади, яке підняли влітку р. 1918 відділи чехо-словацького корпусу, зформованого в Росії, підчас імперіалістичної війни, з австрійських військових полонених. Повстання було організовано за допомогою французького капіталу, за участю російських с.-р.

Чехо-словаки, які за згодою Раднаркому з чеським командуванням евакуювалися на західний фронт через Сибір (і мали зброю), захопили Пензу, але були одкинуті до Самари. Чехо-словацькі ешелони пересувалися сибірською залізницею й захопили Златоуст, Уфу, Самару, Челябінськ, Іркутськ. Сільський куркуль та буржуазія підтримали повстання, і чехо-словаки за допомогою організованої с.-р. в Самарі „народної армії“ захопили Урал та Надволжя. В липні р. 1918 Муравйов, командуючи червоною армією на чехо-словацькому фронті, зрадив радянську владу й одчинив фронт чехо-словакам. Проте, в кінці літа радянське військо відбило Казань і очистило Волгу від білих, а згодом зліквідувало цей бунт. Після цього радянській владі довелося провадити боротьбу на східному фронті з військом Уфимської Директорії та з військом адмірала Колчака

Чеченський край—автономний край, входить до складу РСФСР. Територія—18000 кв. верст. Населення—500.000 чол., з них чеченців—266.880. Столиця—Грозний.

Чечня—невеличка країна на північному Кавказі.

„Чорний Переділ“—назва революційної організації, що р. 1879 вийшла з революційного товариства „Земля й Воля“. В її програмі стояла вимога переділу землі між селянами. Чорно переділівці були прихильниками політичної боротьби.

Частина їх з Плехановим на чолі за-кордоном заснувала соціал-демократичну організацію „Групу Визволення Праці“.

Чорносотенці—члени правих монархічних партій та організацій, які обороняли самодержавство, обдурювали темні, несвідомі елементи (головним чином, босяцький пролетарят, дрібну міську буржуазію, міщанство), нацьковуючи їх на робітників, революційну інтелігенцію, євреїв. Чорносотенство виявило свою діяльність у патріотичних маніфестаціях, погромах, убивствах окремих осіб. Чорносотенство виникло р. 1905 й поширювалося підчас реакції, яка наступила по революції 1905 р.

Чубар Влас Яковлевич—Голова Ради Народніх Комісарів УРСР і заступник Голови Раднаркому СРСР. Народився 1891 р. в с. Бурлацькій (Федоровка), Запорізької округи на Катеринославщині, в незаможній селянській родині. Ще учнем двохкласової школи в 1904 році захопився революційною літературою та революційною роботою, беручи участь у роботі соціал-демократичних гуртків шкільної молоді. Після закінчення двохкласової школи вчився в Запорізькій середній технічній школі, продовжуючи вести революційну роботу, переважно серед молоді. Після закінчення технічної школи працює на заводах України, Москви, а з 1916 р. у Ленінграді на орудинському заводі. З самого початку революції відзначився, як видатний організатор і знавець

народного господарства. Після жовтневої революції був на відповідальних посадах у галузі народного господарства: членом президії Ради Народного Господарства РСФРР, головою комісії по відновленню промисловости на Уралі, головою Української Ради Народного Господарства, Головного Управління Державної Кам'яновугільної Промисловости. В 1920—1921 р. р. був заступником Голови Раднаркому УРСР, а з 1923 р. р.—Голова Раднаркому УРСР і заступник Голови Раднаркому СРСР. Разом з тим із 1920 р. був увесь час членом ЦК КП(б)У, а з 1921 р. увесь час членом ЦК РКП.

чудо—таке явище, яке нібито не можна з'ясувати законами природи, бо воно порушує ці закони. Чудо припускає втручання бога, завжди зв'язується з релігією. Наука, звичайно, давно вже чуда не визнає, а коли бувають явища, що нам трудно

їх з'ясувати, то наука каже, що в даному разі ми або погано знаємо науку, або наука ще не зовсім добре вивчила закони природи. Користуючись із темноти народньої, духівництво каже народові всяку нісенітницю про всякі чуда, як оновлення образів, моці й инш. „Чуда“ дають духівництву добрі прибутки.

Чхеїдзе М. С. (народ. р. 1863)—депутат третьої та четвертої Державних Дум, лідер думських меншовиків. До імперіялістичної війни в нього не було певно визначеного відношення. З лютого р. 1917 до кінця літа був головою Петербурзької Ради Робітничих Депутатів. Обстоював коаліцію з буржуазією. Після жовтневої революції залишив активну політичну діяльність, виїхав за-кордон, підтримував там грузинських меншовиків у їхній боротьбі проти радянської Грузії та проти комуністів.

Ш

шаблон—вирізаний зразок, за допомогою якого виготовляють однакові речі. Цим словом визначають також всякий готовий зразок, якого сліпо додержуються в якійсь роботі.

шанс—міра можливости успіху.

шантаж—вимагання грошей або майна, під грозою розкрити чийсь ганебні вчинки або тайни.

шарада—загадка, що полягає в відшукуванні слова по окремих складах або иншим ознаках.

шарж—відтворення предмета в літературі або мистецтві в карикатурному (смішному) вигляді.

шаріат—мусульманські духовні закони, які засновані на корані (релігійна книга).

шах—титул перського монарха; ход у шахматній грі, коли робиться застереження противникові.

шахта—підземний хід, який проривається в тих місцях, де є багато покладів руди, кам'яного вугілля або инших горнотворів.

У нас на Україні багато шахт у Донбасі де здобувають залізну руду, сіль, а найбільше вугілля. Робота в шахтах надто тяжка й небезпечна: часто заливає підземна вода, засипають обвали, счиняється пожежа. Зараз у Донбасі на шахтах вживають усіх заходів, щоб полегшити роботу шахтарів.

Швайцарія—буржуазна федеративна республіка, що межує з Францією, Італією, Німеччиною й Австрією. Площа—41.000 кв. кілом. Населення — 1.000.000, країна дрібного хліборобства й молочарського господарства. Столиця — Берн. Населення Швайцарії складається, головним чином, із французів, італійців і німців. З давніх давен Швайцарія була притулком політичних емігрантів із Росії й інших країн. В Швайцарії видавалася низка революційних соціалістичних органів. Там виходили: „Искра“, „Вперед“ і інші. За останніх часів у Швайцарії розвинувся фашизм (див. слово). У Швайцарії був забитий представник СРСР тов. Воровський. Відповіддю на це був бойкот, оголошений СРСР Швайцарії.

Швеція—буржуазна держава, що відбирає частину Скандинавського півострова й межує з Фінляндією й Норвегією. Форма правління — конституційна монархія. Площа—410.000 кв. кілом. Населення—6.000.000. Країна дрібного сільського господарства й розвиненої індустрії. Високо стоїть—гірничя промисловість. Столиця—Стокгольм. З Союзом радеспублік

Швеція підтримує торговельні зносини. За останніх часів у Швеції зміцнився й розвинувся комуністичний рух.

Шевченко Тарас Григорович (1814—1861) — великий „музицький“ поет-революціонер. Нар. 25 лютого 1814 року в с. Моринцях, Звенигородського повіту (зараз Шевченківської округи) на Київщині. Батько його був бідний селянин-кріпак. Дитинство Шевченка пройшло в злиднях на тяжкій роботі, після того, як померли батьки його. До 16 років Шевченко ходив по-наймах, все вишукував дотепної людини, щоб навчила його малювати, бо до малярства змалку мав великий хист. Навчився грамоти в дяків, але наука та була невелика, за неї Шевченко мав багато лайки та стусанів. Отак поневірючись, попав Шевченко до свого пана в двір за козачка. Тут йому було ще тяжче. Мандруючи з паном по великих містах, (Вільно, Варшава, Петербург), Шевченко навчився малярства. В Петербурзі він випадково познайомився з видатними художниками й письменниками, які купили його з неволі в 1838 р. Скінчив Академію Мистецтв у Петербурзі, багато працював над собою, й почав писати. Вже відомий, як поет, повернувся на Україну. Там працював, як співробітник Археографічної Комісії; їздив по Україні. Познайомився з членами Кирило-Методіївського братства. Р. 1847 за доносом провокатора був заарештований. За революційні твори, в яких ганьбив царат,

панство, кріпацтво й духовництво був присуджений до 10-річного заслання на Оренбурщину; йому було заборонено писати. Підчас заслання брав участь у військовій експедиції в справі вивчення берегів Аральського моря, як художник. За доносом офіцера був переведений, після цього, до Новопетровського форту, ще в тяжчі умови. Занепавав на здоров'я. Р. 1855 заходами своїх приятелів був випущений на волю. Гаряче взявся до роботи по мистецтву й до літературної праці; їде на Україну. Та скоро тяжко занедужав і р. 1861 26 лютого помер. Виходець із найбіднішого селянства, він з надзвичайною силою, революційним завзяттям, геніальним натхненням обстоював інтереси своєї класи, яку пригноблювало феодальне дворянство. Почавши з оспівування козацтва, Шевченко в процесі революційної боротьби, усталює свій класовий світогляд і гнів своєї музи звертає й на свою буржуазію, об'єднавши її з московською, польською. В своїх творах він дав майстерні малюнки з життя кріпацького села, сатиру на панство й царат, пророкування революції. Загальнолюдські ідеали творів Шевченка, художність їхня зробили Шевченка не тільки українським поетом, а поставили його в ряді європейських письменників. „Кобзар“ перекладений на ряд європейських мов.

шедевр— зразковий твір, найбільша міра мистецтва.

Шейдеман—член Німецької с.-д. партії, депутат рейхстагу.

Перед війною 1914 р. був вибраний на віце-президента рейхстагу від с.-д. Підчас війни був лідером правого опортуністичного крила німецької соціал-демократії, голосував за військові кредити, провадив боротьбу з Карлом Лібкнехтом та групою „Спартак“ (див. союз Спартака). По революції в листопаді р. 1918 став головою урядовського уряду республіканської Німеччини який розстріляв десятки тисяч пролетарів, убив Карла Лібкнехта й Розу Люксембург.

шеренга—ряд салдатів, що стоять, як струна, в один ряд по простій лінії.

шеф—почесна особа, організація або установа, що її вибирає військова частина або якась інша установа. Шеф пеклується про поліпшення матеріяльного становища та про задоволення культурних потреб своєї частини. У червоній армії шефство почало заводитися з 1920 року, коли ВЦВК закликав урядові органи, професійні й інші організації до регулярної допомоги приписаним до них військовим частинам. Ради, губвиконкоми, окрвиконкоми, парторганізації, профспілки, господарські органи, окремі підприємства стали брати на себе шефство над військовими частинами. Через шефство став зміцнитися зв'язок між червоною армією та працюючими масами. Червоне шефство дало значні наслідки. Слідом за шефством у армії почало заводитися шефство над дитячими будинками, школами. Останніми часами, щоб зміцнити зв'язок

міста та села, парторганізації та радянські установи стали брати шефство над селами.

шлілінг — англійська монета — 46 зол. коп. (за довоєнним курсом).

шифр — умовні знаки для таємного листування урядових та військових установ. Шифр раніше вживали політичні партії, що працювали в підпіллі.

шкіпер — помічник капітана на торговельних пароплавах. Він відповідає за цілість товарів на пароплаві. На військових суднах шкіпер відає запасним приладдям пароплаву.

шлагбаум — переклади на залізниці, на містках, на проїздному шляху перед містом. Щоб припинити переїзд через залізницю або через місток, цю перекладину спускають додолу й нею загороджують шлях.

шлісельбурзька фортеця — в'язниця для важливих політичних в'язнів за царського ладу; міститься біля Петрограду, на острові р. Неви, проти міста Шлісельбург. Між в'язнями цієї фортеці в 18 ст. був відомий діяч Катеринівської доби М. І. Новіков, у 19 ст. проводирі декабристів та анархіст Бакунін. Тут довго перебували значні учасники революційного народницького руху в Росії. Дехто з них (прим., М. А. Морозов) перебував тут понад 20 років аж до ліквідації цієї фортеці, р. 1905. Режим фортеці візнався особливою жорстокістю й тому багато в'язнів передчасно загинуло, збожеволіло. Фортеця

не раз була місцем кари на смерть. Тут покарано р. 1887 п'ятьох організаторів замаху на Олександра III (між ними був брат Леніна Олександр Ульянов); р. 1905 І. П. Каляев та багато інших. Після 1905 р. Шлісельбурзьку фортецю обернули на каторжну в'язницю. Революція року 1917 остаточно скасувала її.

шлюз — таке пристосовання греблі, що дає можливість або затримувати, або випускати воду з греблі.

шляхта — дрібне польське дворянство.

шовінізм — перебільшена національна самовпевненість; пиха; національна нетерпимість. Шовінізмом відзначалися петлюрівське військо, петлюрівські організації, російські дрібнобуржуазні організації.

шпідпрутени — гострі різки. Шпідпрутени, як засіб кари, завів Петро I. Це найжорстокіша форма тілесної кари. Засудженого проганяли між двома шеренгами війська (по 100—300 салдатів у кожній шерензі); кожен із салдатів бив шпідпрутеном засудженого. Найбільше ця кара вживалася за Миколи I.

шпиг — донощик, агент таємної політичної поліції.

шриффт — друкарські літери; в залежності від величини зветься по різному: цигеро (великий), корпус (звичайний шриффт), петит (маленький), нонпарель (найдрібніший шриффт) і инш.

штат — 1) склад службовців державної, громадської або приватної установи; 2) штатом

називають також кожну з держав, що входить до складу деяких федеративних республік, як, напр., Сполучених Штатів Північної Америки, Бразильських Сполучених Штатів.

штемпель—печатка, машинка для накладання тавра.

штиль—тиша на морі; відсутність вітру.

шторм—сильна буря на морі.

штраф—грошева або інша якась кара, яку присуджують судом або розпорядженням у установі за якийсь злочин, або за якийсь негарний чинок.

штрейкбрехер — робітник, який провадить працю після оголошення страйку в підприємстві, коли він розпочинає роботу без згоди товаришів. В державах, де панує розвинений капіталістичний лад, підприємці мають цілу армію штрейкбрехерів, що ставлять своїм завданням боротися з страйками та з робітничим рухом.

штунда — одна з релігійних сект на Україні, що утворилася в 18 ст. під впливом німецьких колоністів. Ця секта відкидає церковну ієрархію, обряди, мощі, пости, вимагає від своїх прихильників утримання від п'яцтва й инш. Секту жорстоко переслідував царський уряд, бо секта одбивала вірних від офіційної церкви, на яку уряд спирався.

штурм—напад на якесь закріплене місце з тим, щоб звоювати його.

шуани—назва селян, що під час Великої Французької Революції р. 1792 брали участь у контр-революційному повстанні в Північно-Західній частині

Франції, відомий під назвою Вандея. Шуани були під впливом духівництва й домагалися передачі влади королеві та поміщикам.

Шумський Олександр Яковлевич—видатний діяч революції на Україні, комуніст. Народився 1890 року на Волині, в родині незаможного селянина. Після закінчення двохкласової школи склав іспити за курс середньої школи, як приватна особа (екстерн), і потім слухав лекції в вищій школі. З 16 років мусів піти в найми, а вже з 1909 року приймає участь у партійній роботі, провадячи революційну пропаганду, переважно серед українського робітництва. Спочатку перебував в українських партіях: УСДРП та УПСР. Вперше заарештований був за революційну роботу 1916 року. Спочатку революції Шумський стає членом ЦК УПСР., перебуваючи разом з Михайліченком, Блакитним, Приходьком, Полозом та иншими в лівому крилі партії. Підчас перебування Центральної Ради на Україні Шумський із лівою групою був у опозиції до неї, а після німецького перевороту ліва група в травні 1918 р. цілком одійшла од УПСР і утворила партію УПСР-боротьбистів, що стояла на радянській платформі. В 1919 р. недовгий час Шумський був народнім комісаром освіти перед наступом денікінців. Після захоплення України денікінцями провадить широку нелегальну роботу й організовує цілий ряд повстанських загонів.

Після того, як у 1920 р. боротьбісти зливаються з КП(б)У, Шумський входить членом ЦК КП(б)У й перебуває ним увесь час. З жовтня 1922 р. до липня 1923 р. Шумський

був повноважним представником УСРР у Польщі, а потім завідував агітпропом ЦК КП(б)У. Зараз він головним редактором „Червоного Шляху“ і Нарком Освіти, з 1924 р.

Ю

ювілей—святкування роковин якоїсь значної події, або видатної діяльності якоїсь особи.

юдофіл—той, хто співчуває безталанній історії єврейства, допомагає їм добитися прав.

юдофоб—ненависник єврейства (див. антисемітизм).

юні піонери— назва дитячих комуністичних груп в ССРР, що зародилися з весни 1921 р. по багатьох містах із ініціативи місцевих організацій ЛКСМУ. В основу організації дитячих комуністичних груп були покладені принципи виховання в дітях громадсько-трудо-вих звичок та умінь. Робота з дітьми будується на підставі нахилу дітей до дитячої активності. Комуністичні групи дітей на Україні прибрали були спочатку назву „Юнак Спартак“ на честь проводиря римських рабів повстанців, мужнього революціонера, що звязав свою долю з долею пригноблених. Пізніше вони прибрали назву юних піонерів — лєнінців (на честь Лєніна). Всі заняття й гри юних піонерів перейнято духом комуністичної науки про боротьбу й працю. Основним моментом виховання юних лєнінців стало виховання їх для революційної

боротьби та приєднання до роботи всього пролетаріату. Робота ця нова й спочатку зосередилася була в дитячих будинках, але що-далі, то дужче розгортається. Керівниками руху стали педагогічно підготовлені комсомольці; допомагають їм робітники установ соціального виховання, жінвідділ, та скаутмайстрі. Дитячий рух швидко зростає, підтверджуючи свою життєздатність та величезне значіння для ЛКСМУ, в який вливатиметься організоване вже юнацтво після роботи в організаціях „юних піонерів-лєнінців“. На чолі дитячого руху стоїть центральне бюро дитячого Комуністичного руху, куди входять представники ЛКСМУ, КП(б)У та Наркомосвіти. Окрім того, засновано Всеукраїнське товариство допомоги „Юним Лєнінцям“.

юнкерство—назва німецького, головним чином, пруського дворянства й його партії. Група ця буржуазно-революційна; вона увесь час намагалася зберегти монархію та дворянські привілеї.

юридичний—правовий, заснований на законі.

юристконсульт—правник, що служить у якійсь установі й дає

юридичні поради, пояснення в неясних питаннях і захищає інтереси цієї установи.

юрист—людина, що вивчила закони, право; правник.

Я

явочний порядок—право влаштовувати зібрання, видавати газети, журнали, відкривати всякі установи, не беручи попереднього дозволу від адміністрації, лише повідомляючи її про це.

якобінці—головніша партія за часів Великої Французької Революції. Утворилася вона за часів найбільшого революційного піднесення. Якобінський клуб мав по всій Франції свої відділи, які формували громадську думку країни, керували міським життям, жорстоко боролися з контр-революцією та допомагали Конвентові (див. це слово) провадити на місцях його постанови. Якобінці, ке-

руючи політичним життям Франції за найтяжчої доби революції, через Конвента „комітет громадського порятунку“ організували оборону на зовнішніх та внутрішньому фронтах; настояли на тому, щоб покарати на смерть Людовика XVI та не спинялися перед найбільшим терором, щоб придушити контр-революцію.

яничари—турецьке військо, що набиралося з полоненої християнської молоді. З дитинства яничари виховувалися в турецькому дусі, відзначалися звязтістю й найлютіше нищили християнського ворога турків. Існували вони з XIV ст. до 1836 р.

39 35 к.

КНИГО СПІЛКА

ПРАВЛІННЯ—Харків, Спартаківський пр., 6.

Телефони: 3-97 (загальний), 41-84 (Голова Правління), 41-83 (Заст. Гол. Правління), 41-82 (Книго-торгов. відділ), 41-81 (Паперо 19-26 (Ред.-вид. відділ).

Телеграфна адреса: Харків КНИГОСПІЛКА.

ФІЛІЇ Й ВІДДІЛИ:

Винниця—вул. Леніна, 41.
Житомир—вул. Маркса, 27.
Київ—вул. Короленка, 42 (тел. 13-78).
Миколаїв—Радянська вул., 8/10.
Ніжин—Московська вул., Торг. ряди.
Одеса—вул. Ласалія, 12.

Охтирка—Базарна пл., 2.
Суми—вул. Шевченка, 2.
Тулчин—вул. Леніна, 21.
Умань—вул. Маркса, 2.
Білопілля, Богодухів,
Краснопілля.

ПРЕДСТАВНИЦТВО—МОСКВА, Лубянський пр., 9, телефон 3-76-06

КНИГАРНІ Й КРАМНИЦІ:

У ХАРКОВІ.

Центральна книжкова комора—вул. 1 травня, 18, тел. 13-38.
Гуртова паперова комора—вул. Вільної Академії, 5, тел. 6-29.
Крамниця № 1—канц. приладдя—пл. Тевелева, 19, тел. 7-73.
Крамниця № 2—книгарня—пл. Тевелева, 17, тел. 33-34.
Крамниця № 3—канц. приладдя—пл. Р. Люксембург, 17, тел. 19-57.
Крамниця наочних приладь—Спартаківський пр., 6.

У КИЇВІ.

Центральна книжкова комора—вул. Короленка, 46.
Українська книгарня—вул. Короленка, 46.
Російська книгарня—вул. Воровського, 39, тел. 36-64.
Крамниця канц. приладдя—вул. Воровського, 29, тел. 19-02.

КНИГОСПІЛКА

має по своїх коморах та книгарнях великий вибір книжок по всіх галузях літератури, зокрема всі видання по кооперації Книгоспілки, Центросоюзу, Видавництва: «Кооперативное Издательство», «Кооперация», «Новой Деревни» й інших видавництв.

Портрети революційних діячів та письменників.

Кооперативні плакати.

Видання по рахівництву, відчитности, учоту, схороненню краму, рахівничі форми, бланки то-що.

Статuti кооперативних організацій усіх ступнів та галузей кооперації.

Наочні приладдя.

Моделі, діяпозитиви, таблиці, чарівні лихтарі то-що.

Різне канцелярське та шкільне приладдя, радіо-приймники, радіо-приладдя, чарівні лихтарі та діяпозитиви, наочне приладдя.

КНИГОСПІЛКА

Приймає замовлення на всі книжки, де-б їх не було видано.

Складає бібліотечки по всіх питаннях на різні ціни від 1 карб.

Відпускає в кредит коопер., культ.-осв. й инш. установам книжки.

Дає поради в справі кооперативної книготорговлі, культ.-осв. роботи, самоосвіти, бібліографії то-що.

Дає справки про всі книжки та відповіді на всі запитання (на відповідь треба прикладати поштову марку).

Виконання замовлень швидко й акуратно.

Члени Книгоспільки, якими можуть бути всі кооперативні організації, користуються додатковими пільгами.

Вимагайте каталоги й проспекти: видань Книгоспільки, книжок про кооперацію, педагогічної літератури, підручників на 1925-26 шкід. рік, книжок по с.-г.

Книжки про кооперацію.

Ягуф М.—Робітник та кооперація. Ц. 25 к.

Батюк І.—С.-г. кооперація на Україні. Ц. 60 к.

Бломквіст Б.—Як неможливі поліпшили свій добробут. Ц. 10 к.

Височанський П.—Кооперація в суспільстві капіталістичному та радянському. Ц. 20 коп.

» Начерк розвитку української споживчої кооперації.

Ц. 1 карб. 40 к. (до рад. доби).

Ч. II. радянська доба.

Гречка Я.—Кооперація за границей и у нас. Ц. 25 к.

Діброва О.—Міжнародне свято кооперації. Ц. 5 к.

Доброволенко Ю.—Про машину в сільському господарстві. Ц. 22 к.

Зарудний С.—До гурту! (як кустареві поліпшити своє становище).

Ц. 35 коп.

Лебідь Д.—Торговля та кооперація. Ц. 15 коп.

Ленін Н.—Про кооперацію. Ц. 5 коп.

» О кооперації. Ц. 5 коп.

Маєвський.—С.-г. кооперація (екон. підст., теорія, соц. знач.). Ц. 90 к.

Малюга М.—С.-г. артіль, як їх організувати та налагодити артільне господарство. Ц. 40 коп.

Малюга М. й Артеменко М.—Організація с.-г. рахівництва в колективах. Ц. 1 карб.

Марков В.—Начатки кооператграмоти. (Елемент. уч. потр. кооп.). Ц. 40 коп.

» Что такое рабочий кооператив. Ц. 15 к.

Німчинов Т.—Рахівництво в с.-г. та кредит. товаристві. Ц. 1 карб. 40 к.

Панченко К.—Організація збуту продуктів птахівництва. Ц. 33 к.

Петровський Г.—Завдання селянської кооперації в справі соціалістичного будівництва. Ц. 5 к.

Про кооперацію (резолуції XIV партконференції). Ц. 5 к.

Радянська спілка, календар-порадник на 1925-26 р. Ц. 1 карб.

Резолюції о кооперації—XIV конференція РКП. Ц. 5 к.

Тези для агітаторів та докладчиків (про міжнародн. день кооперації).

Ц. 3 к.

Фесенко С. и Цукерман Л.—Система с.-х. кредита на Україні. Ц. 65 к.

Фишгендлер.—Основные вопросы советской кооперации. Ц. 1 карб.

Целларіус В.—До міжнароднього дня кооперації. Ц. 8 к. (є й рос. мовою).

» Кооперація и боротьба за социализм, 2 изд. Ц. 50 к.

Штандель Е.—Курс советского кооперативного права. Ц. 1 карб. 30 к.

Яблоновський Б.—Споживче т-во на селі. Ц. 12 к.

» Як ревізувати споживче т-во. Ц. 45 коп.

Як провадити міжнародній день кооперації. Ц. 25 к.

Книжки про культ.-осв. роботу.

Ягуф М.—Книжку на село. Ц. 6 коп.

Зарудний С.—Культурно-освітня діяльність кооперації на селі. Ц. 60 к.

Нечаев Н.—Кооперація и книготорговая работа на селе. Ц. 1 карб.

Дешева бібліотека.

(книжки по 1 коп.).

Орленко.—Молоді кооператори.

Панько.—Неможливі перемагли.

» Сон дядька Омелька, що не хотів у потребилюку членом записуватись.

» Як Килину обрали на Голову Ревізійної Комісії.

Шуліченко.—Павуки народні.

Друкуються інші випуски цієї серії.

Ціна 1 карб. 10 коп.

PL 341 ^у
8 руб 31 коп (1986)

~~698~~

~~698~~

БІОТЕКА
ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
30426.
~~37361~~

37361.
Я. Білик.
Політ. н.
Словник.